

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

URZĄD STATYSTYCZNY W ŁODZI

JAKOŚĆ ŻYCIA W POLSCE W 2015 R.

WYNIKI BADANIA SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY

URZĄD STATYSTYCZNY W ŁODZI

JAKOŚĆ ŻYCIA W POLSCE W 2015 R.

**WYNIKI BADANIA
SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ**

Opracowanie publikacji:

Główny Urząd Statystyczny,
Departament Badań Społecznych i Warunków Życia
Urząd Statystyczny w Łodzi

Redakcja merytoryczna:

Anna Bieñkuńska, Tomasz Piasecki

Współpraca:

Piotr Łysoń

Zespół autorski:

Główny Urząd Statystyczny

Anna Bieñkuńska

Paweł Ciecieląg

Mikołaj Haponiuk

Sławomir Nałęcz

Karol Sobestjański

Robert Wieczorkowski

Akademia Pedagogiki Specjalnej

Paweł Boryszewski

Urząd Statystyczny w Łodzi

Izabela Jachowicz

Elżbieta Kolasa

Tomasz Piasecki

Współpraca:

Dawid Formella, Urząd Statystyczny w Łodzi

Dorota Napiórkowska, Urząd Statystyczny w Łodzi

Małgorzata Szklarz, Centrum Informatyki Statystycznej
w Warszawie

Jolanta Włodarczyk, Urząd Statystyczny w Łodzi

Opracowanie graficzne i projekt okładki:

Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi

Skład:

Katarzyna Szkopiecka, Urząd Statystyczny w Łodzi

Publikacja dostępna na:

<http://www.stat.gov.pl>
Przy publikowaniu danych GUS prosimy o podanie źródła

ISBN 978-83-7027-623-2

P RZEDMOWA

Publikacja „Jakość życia w Polsce w 2015 r.” zawiera analizę wyników drugiej edycji wieloaspektowego badania ankietowego gospodarstw domowych zatytułowanego: „*Badanie spójności społecznej*”, zrealizowanego przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) w pierwszej połowie 2015 roku.

Unikatowy charakter tego badania polega przede wszystkim na możliwości integracji danych dotyczących najważniejszych aspektów szeroko rozumianej jakości życia. Takie podejście pozwala nie tylko na uzyskanie kompleksowej oceny dobrobytu społecznego, lecz również stwarza możliwość prowadzenia pogłębionych analiz współzależności pomiędzy poszczególnymi jego aspektami oraz oceny stopnia kumulacji zarówno pozytywnych, jak i negatywnych symptomów składających się na jakość życia, co ma szczególne znaczenie dla analiz zróżnicowań społecznych.

Wyniki *Badania spójności społecznej* były sukcesywnie prezentowane od jesieni 2015 r., zarówno w formie ogólnie dostępnych notatek informacyjnych, folderów, infografik GUS, jak również podczas wielu konferencji – krajowych i międzynarodowych. Publikacja, którą oddajemy w Państwa ręce ma charakter opracowania analitycznego, uzupełnionego o opis stosowanych w analizie rozwiązań metodologicznych. Zdecydowano się na przedstawienie wybranych zagadnień, które nie są przedmiotem stałych badań i regularnych publikacji GUS, a mogą mieć szczególnie istotne znaczenie z punktu widzenia polityki społecznej i zainteresowania opinii publicznej.

Publikacja składa się z 8 rozdziałów. Otwierają ją 2 rozdziały dotyczące ważnych problemów społecznych: w rozdziale 1 zaprezentowano wyniki wielowymiarowej analizy zjawiska ubóstwa, natomiast w rozdziale 2 – wyniki badania dotyczące społecznej percepcji wykluczenia społecznego i dyskryminacji w Polsce.

Przedmiotem rozważań w 3 rozdziale są wybrane aspekty stylu życia. Skoncentrowano się w nim na przedstawieniu informacji dotyczących różnych form spędzania czasu wolnego.

Badanie spójności społecznej stworzyło również możliwość pogłębionej analizy różnych form kapitału społecznego. Problematyce tej poświęcono dwa rozdziały publikacji. W rozdziale 4 przedstawione zostały wyniki badania dotyczące hierarchii wartości oraz norm społecznych, a w rozdziale 6 – analiza kapitału społecznego z punktu widzenia sieci społecznych i zaufania. Natomiast rozdział 5 dotyczy tematyki religijności. Omówiono w nim, zarówno zagadnienia związane ze stosunkiem do wiary oraz wypełnianiem praktyk religijnych, jak i analizy ukazujące aktywność społeczno-religijną. Przedstawiono także znaczenie wartości w kontekście zaangażowania religijnego, jak również intensywność tego zaangażowania.

Rozdział 7 – ostatni spośród rozdziałów analitycznych, prezentujących wyniki drugiej edycji *Badania spójności społecznej*, poświęcony został subiektywnej jakości życia, w tym omówieniu wpływu różnych czynników – zarówno materialnych, jak i niematerialnych na poszczególne aspekty subiektywnego dobrobytu.

Rozdział 8 stanowi część metodologiczną opracowania. W obszerny sposób przedstawiono w nim wszystkie najważniejsze rozwiązania organizacyjne oraz metodologiczne, które zostały zastosowane podczas realizacji i opracowania wyników *Badania spójności społecznej*.

Pragniemy w tym miejscu serdecznie podziękować wszystkim osobom, również tym nie wymienionym poniżej, które w jakikolwiek sposób przyczyniły się do przygotowania i przeprowadzenia badania oraz opracowania zaprezentowanych w publikacji informacji.

Wyrazy podziękowania kierujemy do Ankieterów i Osób koordynujących prace w terenie oraz do Dyrekcji i Pracowników Urzędu Statystycznego w Łodzi za pomoc i współpracę na wszystkich etapach realizacji i opracowywania wyników badania. Centrum Informatyki Statystycznej dziękujemy za przygotowanie programów rejestracji i kontroli wyników badania.

W sposób szczególny chcemy podziękować wszystkim Respondentom, którzy zechcieli poświęcić swój czas na udział w badaniu.

Wyrażam nadzieję, że niniejsza publikacja okaże się cennym źródłem wiedzy o wielu aspektach jakości życia w Polsce oraz o kondycji kapitału społecznego w naszym kraju.

dr Piotr Łysoń

Dyrektor Departamentu

Badań Społecznych i Warunków Życia GUS

Warszawa, styczeń 2017 r.

Rozdział	Dział	Tytuł	Strona
1		UBÓSTWO I SPOŁECZNA PERCEPCJA UBÓSTWA	7
		Anna Bieńkuńska, Tomasz Piasecki, Karol Sobestjański	
	1	ZASIĘG I DETERMINANTY UBÓSTWA	7
	2	SPOŁECZNA PERCEPCJA UBÓSTWA W POLSCE ORAZ OPINIE DOTYCZĄCE POMOCY SPOŁECZNEJ	33
	3	PODSUMOWANIE	41
2		SPOŁECZNA PERCEPCJA WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO I DISKRYMINACJI W POLSCE.....	43
		Karol Sobestjański, Anna Bieńkuńska	
	1	POSTRZEGANIE WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO	43
	2	PRZYCZYNY WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO W OPINII MIESZKAŃCÓW POLSKI	45
	3	SPOŁECZNA PERCEPCJA DISKRYMINACJI I NAJWAŻNIEJSZE PRZYCZYNY DISKRYMINACJI	47
	4	POSTRZEGANIE DISKRYMINACJI ZE WZGLĘDU NA WYBRANE PRZYCZYNY	48
	5	POCZUCIE DISKRYMINACJI	58
	6	PODSUMOWANIE	58
3		WYBRANE ASPEKTY STYLU ŻYCIA	67
		Izabela Jachowicz, Elżbieta Kolasa, Karol Sobestjański	
	1	ILOŚĆ CZASU WOLNEGO DO DYSPOZYCJI	67
	2	FORMY SPĘDZANIA CZASU WOLNEGO	68
	3	STOSOWANIE UŻYWEK	76
	4	WYBRANE ASPEKTY STYLU ŻYCIA A ZRÓŻNICOWANIA SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE	77
	5	ZADOWOLENIE ZE SPĘDZANIA WOLNEGO CZASU	87
	6	PODSUMOWANIE	89
4		WARTOŚCI I POSTAWY WOBEC WYBRANYCH ZACHOWAŃ W PRZESTRZENI SPOŁECZNEJ	91
		Karol Sobestjański, Anna Bieńkuńska	
	1	ZNACZENIE WARTOŚCI W ŻYCIU MIESZKAŃCÓW POLSKI	91
	2	NAJWAŻNIEJSZE WARTOŚCI W OPINII MIESZKAŃCÓW POLSKI	94
	3	CZYNNIKI WPŁYWAJĄCE NA HIERARCHIĘ WARTOŚCI	97
	4	STOPIEŃ SPOŁECZNEGO PRYZWOLENIA NA WYBRANE ZACHOWANIA	98
	5	ZACHOWANIA NAJMNIJ AKCEPTOWANE PRZEZ MIESZKAŃCÓW POLSKI	104
	6	PODSUMOWANIE	106

Rozdział	Dział	Tytuł	Strona
5		ZAANGAŻOWANIE RELIGIJNE	113
		Paweł Ciecieląg, Paweł Boryszewski	
	1	WPROWADZENIE	113
	2	PRZEJAWY RELIGIJNOŚCI	114
	3	ZAANGAŻOWANIE RELIGIJNE WEDŁUG WYBRANYCH CZYNNIKÓW DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNYCH	119
	4	ZAANGAŻOWANIE RELIGIJNE A WYZNAWANE WARTOŚCI	123
	5	PODSUMOWANIE	130
6		SIECIOWY KAPITAŁ SPOŁECZNY I ZAUFANIE.....	143
		Anna Bieńkuńska, Mikołaj Haponiuk, Sławomir Nałęcz, Tomasz Piasecki	
	1	WPROWADZENIE	143
	2	STOWARZYSZENIOWY KAPITAŁ SPOŁECZNY	145
	3	NIEFORMALNY KAPITAŁ SPOŁECZNY	164
	4	ZAUFANIE	177
	5	PODSUMOWANIE	190
7		SUBIEKTYWNY DOBROBYT I JEGO DETERMINANTY.....	193
		Anna Bieńkuńska, Tomasz Piasecki, Karol Sobestjański	
	1	ZADOWOLENIE Z ŻYCIA	194
	2	POCZUCIE SENSU W ŻYCIU	199
	3	SAMOPOCZUCIE – OCENA STANU EMOCJONALNEGO	201
	4	KUMULACJA POZYTYWNYCH ASPEKTÓW DOBROBYTU SUBIEKTYWNEGO – ZŁOŻONY WSKAŹNIK DOBREJ SUBIEKTYWNEJ JAKOŚCI ŻYCIA	204
	5	DETERMINANTY DOBROBYTU SUBIEKTYWNEGO	206
	6	PODSUMOWANIE	222
8		METODOLOGIA I ORGANIZACJA BADANIA SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ.....	223
		Opracowanie zbiorowe	
	1	ORGANIZACJA BADANIA	223
	2	WSKAŹNIKI REALIZACJI BADANIA	228
	3	SCHEMAT LOSOWANIA PRÓBY W BADANIU SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ	232
	4	WAGI W BADANIU SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ	234
	5	METODA OCENY PRECYZJI	239
	6	IMPUTACJA DOCHODÓW	246
	7	REGRESJA LOGISTYCZNA	249
	8	DEFINICJE I KLASYFIKACJE STOSOWANE W BADANIU	251

1

UBÓSTWO I SPOŁECZNA PERCEPCJA UBÓSTWA

W odpowiedzi na rosnące zapotrzebowanie odbiorców danych na informacje dotyczące ubóstwa, GUS stara się sukcesywnie doskonalić i rozszerzać badania i analizy z tego zakresu. Uzupełnieniem klasycznego, jednowymiarowego, pomiaru ubóstwa ekonomicznego (zarówno w oparciu o wydatki jak i dochody gospodarstw domowych) są prowadzone cyklicznie analizy ubóstwa wielowymiarowego. Niniejszy rozdział składa się z dwóch zasadniczych części. W części pierwszej zaprezentowane zostały wyniki analizy uwzględniającej trzy wzajemnie uzupełniające się podejścia do identyfikacji sfery ubóstwa. Uwzględniono mianowicie takie formy ubóstwa jak: ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo oceniane w kontekście radzenia sobie z budżetem domowym (tzw. ubóstwo równowagi budżetowej). W tym miejscu przedstawione zostały również dane dotyczące współwystępowania różnych typów ubóstwa.

W drugiej części rozdziału omówiono natomiast wyniki Badania spójności społecznej dotyczące społecznej percepcji ubóstwa. Ponadto zaprezentowane zostały tam także opinie na temat nierówności dochodowych w Polsce. Kwestia dysproporcji dochodowych stanowi bowiem jeden z najważniejszych aspektów szeroko pojmowanych nierówności występujących w społeczeństwie i jest ściśle powiązana ze zjawiskiem ubóstwa.

1. ZASIĘG I DETERMINANTY UBÓSTWA

Przyjęta koncepcja pomiaru

W niniejszej części opracowania zaprezentowane zostały wyniki Badania spójności społecznej dotyczące zasięgu i determinant różnych form ubóstwa, w tym ubóstwa wielowymiarowego. Przy budowie wskaźników wykorzystano podejście do pomiaru ubóstwa stosowane już wcześniej w analizach wyników I edycji Badania spójności społecznej z 2011 r.¹

Ubóstwo, jako zjawisko związane z materialnym aspektem jakości życia, dotyczy przede wszystkim cech badanych na poziomie gospodarstwa domowego. Stąd też ubóstwo analizowane jest na poziomie gospodarstwa domowego, choć oczywiście ma ono również swój wymiar indywidualny (osobisty). Tam, gdzie wnioskowanie dotyczy osób (np. przy analizie społecznej percepcji ubóstwa), jako ubogie traktujemy osoby będące członkami gospodarstw domowych uznanych za ubogie.

Ubóstwo dochodowe

Za ubogie pod względem dochodowym uznano te gospodarstwa domowe, w których miesięczny dochód pieniężny, jakim dysponowało gospodarstwo (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających

---

¹ Szczegółowe opisy metodologiczne oraz wyniki badania z 2011 r. zaprezentowane zostały w publikacji *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce* dostępnej online pod adresem: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-kapital-spoeczny-ubostwo-i-wykluczenie-spoeczne-w-polsce,1,1.html>

badanie), był niższy od wartości uznanej za próg ubóstwa. Definiując ubóstwo dochodowe, jak również jego próg, wzięto pod uwagę dochód ekwiwalentny, tj. dochód sprowadzony do porównywalności (porównywalny) między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym. Granicę (próg) ubóstwa przyjęto na poziomie 60% mediany dochodu ekwiwalentnego dla całego kraju². Z Badania spójności społecznej wynika, iż dochody poniżej tak zdefiniowanego progu ubóstwa miało w analizowanym okresie 14% gospodarstw domowych w Polsce.

Uwzględnienie w analizach poszczególnych charakterystyk gospodarstw domowych pozwala ocenić jak zróżnicowany jest zasięg ubóstwa w Polsce oraz w których grupach najczęściej obserwowane jest występowanie tego zjawiska.

Biorąc pod uwagę wiek głowy gospodarstwa domowego zaobserwowano, iż najczęściej zagrożone ubóstwem dochodowym były te gospodarstwa domowe, których osoba odniesienia³ należała do najmłodszej grupy wieku, 16-24 lata. Omawianą formą ubóstwa dotknięte było co piąte gospodarstwo domowe (21%) z głową gospodarstwa w tym wieku. Wartość wskaźnika powyżej średniej odnotowano również wśród gospodarstw, w których osoby odniesienia były w wieku 45-54 lata oraz 55-64 lata (17%). Relatywnie najrzadziej ubóstwa dochodowego doświadczały natomiast gospodarstwa domowe z osobami odniesienia w wieku 25-34 lata, wśród których analizowany wskaźnik osiągnął 8%.

Sytuację dochodową w znacznym stopniu różnicował również typ biologiczny gospodarstwa domowego. Rodziny wielodzietne (z 3 i więcej dzieci na utrzymaniu) oraz rodziny niepełne (matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu) znacznie częściej niż przeciętnie posiadały dochody poniżej przyjętej granicy ubóstwa. Wartość wskaźnika ubóstwa dochodowego w wymienionych grupach wyniosła odpowiednio: 36% oraz 26%. Dla porównania, ubóstwa dochodowego doświadczało 6% gospodarstw składających się z małżeństw bez dzieci i innych osób na utrzymaniu oraz 8% gospodarstw małżeństw z 1 dzieckiem na utrzymaniu.

Na zasięg ubóstwa dochodowego znaczący wpływ miało główne źródło utrzymania gospodarstw domowych. W najgorszej sytuacji znajdowały się gospodarstwa domowe utrzymujące się głównie ze świadczeń społecznych innych niż renty i emerytury (72%), a także gospodarstwa domowe rencistów (36%) oraz pracujących na własny rachunek w rolnictwie (27%). Najrzadziej dotknięte omawianą formą ubóstwa były natomiast gospodarstwa domowe żyjące z pracy na własny rachunek poza rolnictwem (5%) oraz pracy najemnej (10%).

Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, iż ubóstwem dochodowym w znaczącym stopniu dotknięci byli mieszkańcy wsi i małych miast. Podczas gdy w największych miastach, liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców, zagrożonych tą formą ubóstwa było niecałe 6% gospodarstw domowych, to w najmniejszych miastach (o liczbie mieszkańców nieprzekraczającej 20 tys.) wskaźnik ten osiągnął wartość niemal 16%, natomiast na wsi 23%.

---

² Uwzględniono tzw. zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej – 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa domowego w wieku co najmniej 14 lat – 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat – 0,3. W 2015 r. granica ubóstwa dochodowego dla gospodarstwa jednoosobowego wyniosła 1043 zł, a dla gospodarstwa domowego złożonego z 2 osób dorosłych i 2 dzieci do lat 14 – 2190 zł.

³ Stosowane w niniejszej publikacji pojęcia „głowa gospodarstwa domowego” oraz „osoba odniesienia (w gospodarstwie domowym)” należy traktować jako tożsame (zob. definicja na str. 251).

Ubóstwo warunków życia

Oceny zasięgu ubóstwa warunków życia dokonano na podstawie złożonego wskaźnika złych warunków życia. Za ubogie uznano te gospodarstwa domowe, w których zaobserwowano co najmniej 10 z 30 przejawów (symptomów) złych warunków życia. Wzięto pod uwagę m.in. brak możliwości zaspokojenia różnego typu potrzeb konsumpcyjnych, jakość mieszkania i poziom wyposażenia w dobra trwałego użytku. Zgodnie z tymi kryteriami, w 2015 r. ubóstwa warunków życia doświadczało niemal 9% gospodarstw domowych w Polsce.

Podobnie jak w przypadku ubóstwa dochodowego, zasięg ubóstwa warunków życia był zróżnicowany w zależności od wieku głowy gospodarstwa domowego, przy czym w tym przypadku, najczęściej złych warunków życia doświadczały gospodarstwa domowe, w których głowa gospodarstwa należała do najstarszych grup wieku, powyżej 55 roku życia (wartość wskaźnika w każdej z trzech grup powyżej tej granicy wynosiła 9-11%). Najwyższą wartość wskaźnik zagrożenia ubóstwem warunków życia osiągnął w gospodarstwach domowych z osobą odniesienia w wieku 65-74 lata (11%). Najrzadziej tej formy ubóstwa doświadczały natomiast gospodarstwa domowe z relatywnie młodą osobą odniesienia – najniższą wartość wskaźnika odnotowano w gospodarstwach, których głowa gospodarstwa miała 25-34 lata (5%).

Skala ubóstwa warunków życia jest również zróżnicowana w zależności od typu gospodarstwa domowego. Grupą szczególnie zagrożoną tym typem ubóstwa byli samotni rodzice z dziećmi oraz rodziny wielodzietne, z 3 i więcej dzieci na utrzymaniu. Wśród tego typu gospodarstw domowych wskaźnik ubóstwa warunków życia osiągnął poziom, odpowiednio: 16% oraz 14%.

Biorąc pod uwagę główne źródło utrzymania zaobserwowano, iż w złych warunkach życia żyły przede wszystkim gospodarstwa domowe utrzymujące się ze świadczeń społecznych innych niż emerytury i renty (51%) oraz gospodarstwa domowe rencistów (21%).

Zasięg ubóstwa warunków życia był również zróżnicowany w zależności od miejsca zamieszkania. Należy jednak zauważyć, iż w przypadku ubóstwa warunków życia różnice pomiędzy poszczególnymi klasami miejscowości (a w szczególności pomiędzy największymi miastami i wsią) nie były aż tak znaczące, jak w przypadku ubóstwa dochodowego. W 2015 r. ubóstwa warunków życia doświadczało mniej więcej co dwudzieste gospodarstwo domowe w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców, co jedenaste gospodarstwo domowe w najmniejszych miastach (poniżej 20 tys. mieszkańców) oraz co dziewiąte gospodarstwo domowe na wsi.

Komentarz 1. 1.

ZASADY KONSTRUKCJI ZŁOŻONEGO WSKAŹNIKA ZŁYCH WARUNKÓW ŻYCIA

Pomiaru zasięgu ubóstwa warunków życia dokonano w oparciu o złożony wskaźnik złych warunków życia. Budując ten wskaźnik przyjęto ogólne założenie, iż powinien on odzwierciedlać brak zaspokojenia różnego typu potrzeb – zarówno o charakterze materialnym jak i niematerialnym – szeroko rozpowszechnionych w społeczeństwie oraz uznawanych przez większość jako niezbędne.

Przy konstrukcji złożonego (agregatowego) wskaźnika złych warunków życia wzięto pod uwagę 30 zmiennych pośrednich (wskaźników cząstkowych) (zob. *Tabl. 1.*). W omawianej analizie

Komentarz 1. 1. (dok.)

zastosowano prostą formułę sumowania wskaźników cząstkowych. Założono, że jeżeli w gospodarstwie domowym został zaobserwowany dany symptom złych warunków życia, to wskaźnik cząstkowy przyjmuje wartość 1, w przeciwnym przypadku – wartość 0. W związku z tym, utworzony wskaźnik złożony przyjmuje wartość od 0 do 30. Wartość wskaźnika równa 0 oznacza, że w gospodarstwie domowym nie zaobserwowano żadnego z branych pod uwagę symptomów złych warunków życia. Gospodarstwa domowe, dla których wartość złożonego wskaźnika była równa 0 uznano za żyjące w bardzo dobrych warunkach. Wzrost wartości wskaźnika należy traktować jako przejaw pogarszającej się sytuacji gospodarstwa domowego.

Definiując zjawisko ubóstwa warunków życia dla potrzeb niniejszej analizy, jako próg ubóstwa przyjęto umownie wartość wskaźnika równą 10. Za dotknięte/zagrożone ubóstwem warunków życia uznano gospodarstwa domowe i wszystkie osoby w gospodarstwach domowych, dla których wartość złożonego wskaźnika złych warunków życia jest większa lub równa 10. Wskaźnik ubóstwa warunków życia jest wskaźnikiem zero-jedynkowym, który wyróżnia te gospodarstwa.

Tabl.1. Rozkład wartości złożonego wskaźnika złych warunków życia

Wartość wskaźnika (<i>n</i> – liczba symptomów)	% gospodarstw domowych	Skumulowany % jaki stanowią gospodarstwa o danej wartości wskaźnika oraz gospodarstwa:	
		w gorszej sytuacji (<i>n</i> symptomów lub więcej)	w lepszej sytuacji (co najwyżej <i>n</i> symptomów)
0	22,6	100,0	22,6
1	20,6	77,4	43,2
2	13,7	56,8	56,8
3	9,4	43,2	66,3
4	6,8	33,7	73,1
5	5,7	26,9	78,8
6	4,5	21,2	83,3
7	3,3	16,7	86,6
8	2,6	13,4	89,2
9	2,3	10,8	91,5
PRÓG UBÓSTWA			
10	1,8	8,5	93,3
11	1,4	6,7	94,7
12	1,2	5,3	95,9
13	0,9	4,1	96,7
14	0,7	3,3	97,4
15	0,6	2,6	98,1
16	0,5	1,9	98,6
17	0,3	1,4	98,9
18	0,3	1,1	99,2
19	0,2	0,8	99,4
20	0,2	0,6	99,6
21	0,1	0,4	99,7
22	0,1	0,3	99,8
23	0,1	0,2	99,9
24	0,0	0,1	99,9
25-30	0,1	0,1	100,0

UBÓSTWO

Tabl. 1.1. **Lista zmiennych pośrednich (wskaźników cząstkowych) uwzględnionych w złożonym wskaźniku złych warunków życia wraz z informacją o częstości występowania danego symptomu**

Elementy składowe wskaźnika złych warunków życia (zmiennie pośrednie)	% gospodarstw domowych reprezentujących dany przejaw (wartość zmiennej pośredniej=1)
1. Zły stan instalacji elektrycznej lub jej brak	5,0%
2. Brak zainstalowanego ogrzewania lub występowanie pieca na opał (na węgiel, drewno, trociny)	12,4%
3. Złe warunki sanitarne (brak wody bieżącej, w tym ciepłej, łazienki, toalety)	11,4%
4. Mieszkanie ciemne, wilgotne	12,5%
5. Mieszkanie usytuowane: w hałaśliwym otoczeniu, w rejonie o skażonym środowisku naturalnym (pył, dym, inne zanieczyszczenia)	16,4%
6. Mieszkanie zbyt małe (jak na potrzeby gospodarstwa) lub nie każda osoba dorosła ma samodzielny pokój lub wydzielone w mieszkaniu swoje stałe miejsce do odpoczynku, nauki i pracy	24,7%
7. Brak możliwości utrzymania odpowiedniej temperatury w mieszkaniu (niewystarczająco ciepłe w zimie, niewystarczająco chłodne w lecie)	30,0%
8. Złe warunki mieszkaniowe — ogólna ocena (subiektywna)	3,9%
9. Brak pralki z przyczyn finansowych	2,6%
10. Brak lodówki, chłodziarki z przyczyn finansowych	0,2%
11. Brak kuchenki mikrofalowej lub wielofunkcyjnego robota kuchennego z przyczyn finansowych	9,8%
12. Brak odkurzacza z przyczyn finansowych	1,7%
13. Brak radia lub telewizora z przyczyn finansowych	2,9%
14. Brak odtwarzacza CD, DVD, MP3, telewizji kablowej lub satelitarnej z przyczyn finansowych	4,7%
15. Brak telefonu (stacjonarnego, komórkowego) z przyczyn finansowych	0,8%
16. Brak komputera z przyczyn finansowych	5,5%
17. Brak dostępu do Internetu z przyczyn finansowych	6,3%
18. Złe wyposażenie gospodarstwa w dobra trwałe — ogólna ocena (subiektywna)	3,8%
19. Brak samochodu z przyczyn finansowych	9,2%
20. Brak pieniędzy na rozrywkę (wyjście do kina, teatru, restauracji, na koncert itp.)	30,7%
21. Brak pieniędzy na przynajmniej jeden tydzień wakacji raz w roku	37,9%
22. Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na zaproszenie raz w miesiącu swojej rodziny lub przyjaciół na obiad, kolację lub inny poczęstunek	11,8%
23. Gospodarstwo nie może sobie pozwolić na ofiarowanie swoim najbliższym (rodzicom, rodzeństwu, dorosłym dzieciom) prezentów przynajmniej raz w roku	9,7%
24. Brak pieniędzy na zakup książek lub prasy	12,2%
25. Brak pieniędzy na zakup leków	9,9%
26. Brak pieniędzy na wizyty u lekarzy specjalistów lub lekarza dentyści	21,8%
27. Brak pieniędzy na zakup obuwia, odzieży, pościeli	9,0%
28. Brak pieniędzy na wymianę zużytych mebli	23,7%
29. Brak pieniędzy na żywność (rezygnacja z jedzenia mięsa, świeżych owoców, warzyw)	5,4%
30. Konieczność rezygnacji ze względu na brak pieniędzy z któregoś z podstawowych posiłków (śniadania, obiadu lub kolacji)	1,4%

Ubóstwo braku równowagi budżetowej

Punktem wyjścia dla analizy tej formy ubóstwa był złożony wskaźnik braku równowagi budżetowej uwzględniający zarówno subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, jak również fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa (w tym o zaległościach w opłatach). Gospodarstwo domowe uznano za ubogie z punktu widzenia „nieradzenia sobie z budżetem” jeśli doświadczało przynajmniej 4 z 7 uwzględnionych symptomów. Biorąc pod uwagę przyjęte kryteria, w 2015 r. ubóstwem braku równowagi budżetowej zagrożonych było 11% gospodarstw domowych w Polsce.

Podobnie jak ubóstwa warunków życia, ubóstwa braku równowagi budżetowej najczęściej doświadczały gospodarstwa domowe, których głowa gospodarstwa była w wieku 55-64 lata lub 65-74 lata. W grupach tych omawianej formy ubóstwa doświadczało co siódme gospodarstwo domowe (po 14%). Relatywnie najrzadziej problem braku równowagi budżetowej pojawiał się natomiast w gospodarstwach domowych, których głowa gospodarstwa należała do najmłodszych grup wieku, tj. 16-24 lata oraz 25-34 lata.

Tak jak w przypadku pozostałych analizowanych form ubóstwa (tj. ubóstwa dochodowego oraz ubóstwa warunków życia), również ubóstwem braku równowagi budżetowej znacznie bardziej niż pozostałe typy rodzin zagrożone były gospodarstwa samotnych rodziców z dziećmi na utrzymaniu oraz rodziny małżeństw z 3 i więcej dzieci na utrzymaniu. W grupach tych analizowany wskaźnik osiągnął odpowiednio 27% oraz 17%. Dla porównania, zarówno wśród małżeństw bezdzietnych, jak i małżeństw z 1 lub 2 dziećmi, problemy ze zrównoważeniem budżetu domowego miało około co czternaste gospodarstwo domowe (7% w każdej z grup).

Wnioski dotyczące zróżnicowania zasięgu ubóstwa braku równowagi budżetowej ze względu na główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego również były podobne do obserwacji dokonanych w odniesieniu do pozostałych form ubóstwa. Grupami, w których najczęściej obserwowano problemy ze zrównoważeniem budżetu domowego, były przede wszystkim gospodarstwa utrzymujące się ze świadczeń społecznych innych niż emerytury i renty (53%) oraz gospodarstwa domowe, których głównym źródłem dochodu były renty (25%).

W przypadku ubóstwa braku równowagi budżetowej (w przeciwieństwie do dwóch wcześniej opisywanych form) wzrost wielkości klasy miejscowości zamieszkania nie przekładał się bezpośrednio na wzrost wskaźnika ubóstwa. Najniższy odsetek gospodarstw domowych zagrożonych tym rodzajem ubóstwa zaobserwowano co prawda w największych miastach, liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców (9%), jednak wartość ta była zbliżona do wartości wskaźnika odnotowanej na wsi (10%). Najczęściej natomiast ubóstwa braku równowagi budżetowej doświadczały gospodarstwa domowe w miastach liczących od 20 do 100 tys. mieszkańców, gdzie omawiany wskaźnik osiągnął niemal 14%.

Komentarz 1.2.**ZASADY KONSTRUKCJI ZŁOŻONEGO WSKAŹNIKA BRAKU RÓWNOWAGI BUDŻETOWEJ**

W przypadku trzeciego ze zdefiniowanych typów ubóstwa uwzględniono różne sposoby obserwacji i ujawniania problemów budżetowych gospodarstw domowych. Złożony wskaźnik braku równowagi budżetowej łączy w sobie zarówno elementy brane zazwyczaj pod uwagę w analizach ubóstwa subiektywnego (np. opinie dotyczące możliwości gospodarowania swoimi dochodami, odniesienie własnych dochodów do subiektywnego prognozy ubóstwa), jak również fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa domowego (zaległości w opłatach, zapożyczanie się na pokrycie podstawowych bieżących potrzeb konsumpcyjnych). W złożonym wskaźniku braku równowagi budżetowej uwzględniono 7 zmiennych pośrednich (wskaźników cząstkowych).

Tabl. 1. **Lista zmiennych pośrednich (wskaźników cząstkowych) uwzględnionych w złożonym wskaźniku braku równowagi budżetowej wraz z informacją o częstości występowania danego symptomu**

Elementy składowe wskaźnika braku równowagi budżetowej (zmienne pośrednie)	% gospodarstw domowych przejawiających dany symptom (wartość zmiennej pośredniej=1)
Zaległości w opłatach czynszowych, za elektryczność, gaz lub w spłatach kredytu mieszkaniowego (co najmniej dwumiesięczne zaległości w opłatach lub miesięczne i dłuższe w spłacie kredytu mieszkaniowego)	2,6%
Subiektywna opinia gospodarstwa dotycząca braku możliwości „związania końca z końcem” („wiązaną końca z końcem” z trudnością lub wielką trudnością)	26,1%
Gospodarstwo musi na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować pieniędzmi lub pieniędzy nie starcza nawet na podstawowe potrzeby (samoocena)	29,5%
Deklarowane dochody gospodarstwa domowego są niższe niż niezbędny (minimalny) poziom dochodów pozwalający „związać koniec z końcem”	23,5%
Zaciągnięta pożyczka lub kredyt na bieżące wydatki konsumpcyjne (żywność, odzież, obuwie, stałe opłaty)	4,8%
Odczuwanie przez gospodarstwo domowe dużych trudności w dokonywaniu bieżących wydatków z powodu spłat pożyczek/kredytów	9,0%
Deklaracja gospodarstwa domowego wskazująca na brak jakiegokolwiek swobody finansowej (brak możliwości pokrycia niespodziewanego wydatku w wysokości 400-500 zł)	31,5%

Założono, że jeżeli w gospodarstwie domowym został zaobserwowany dany przejaw braku równowagi budżetowej, to wskaźnik cząstkowy przyjmuje wartość 1, w przeciwnym razie – wartość 0. Podobnie jak w przypadku złożonego wskaźnika warunków życia zastosowano prostą formułę sumowania wskaźników cząstkowych. W związku z tym wartość wskaźnika złożonego wynosiła od 0 (nie wystąpił żaden z branych pod uwagę przejawów braku równowagi budżetowej) do 7 (w gospodarstwie skumulowały się wszystkie brane pod uwagę symptomy).

Gospodarstwo domowe (i wszystkie osoby w tym gospodarstwie) zostało uznane za ubogie, jeśli wystąpiły w przypadku tego gospodarstwa przynajmniej 4 z 7 przejawów braku równowagi

Komentarz 1.2. (dok.)

budżetowej (tj. wartość wskaźnika braku równowagi budżetowej była większa lub równa 4). Wskaźnik zero-jedynkowy, wyróżniający gospodarstwa dotknięte tak zdefiniowanym ubóstwem, określany jest wskaźnikiem ubóstwa braku równowagi budżetowej.

Tabl. 2. Rozkład wartości złożonego wskaźnika braku równowagi budżetowej

Wartość wskaźnika (<i>n</i> – liczba symptomów)	% gospodarstw domowych	Skumulowany % jaki stanowią gospodarstwa o danej wartości wskaźnika oraz gospodarstwa:	
		w gorszej sytuacji (<i>n</i> symptomów lub więcej)	w lepszej sytuacji (co najwyżej <i>n</i> symptomów)
0	46,1	100,0	46,1
1	19,8	53,9	65,9
2	12,1	34,1	77,9
3	11,0	22,1	88,9
4	7,2	11,1	96,1
5	2,5	3,9	98,6
6	1,0	1,4	99,6
7	0,4	0,4	100,0

PRÓG UBÓSTWA

UBÓSTWO
↓

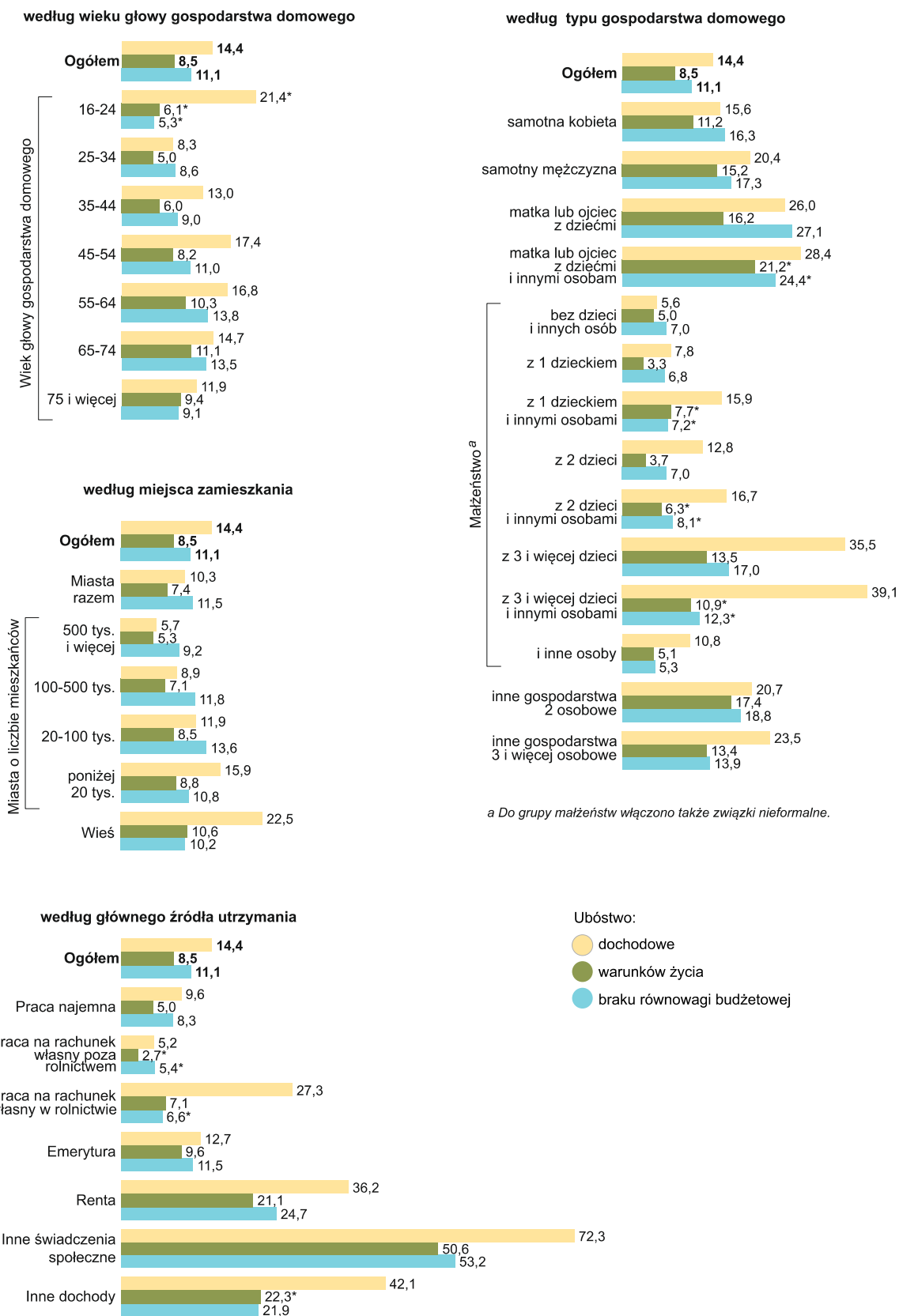
Ubóstwo wielowymiarowe

Przeprowadzona analiza pozwoliła także odpowiedzieć na pytania dotyczące wzajemnych zależności pomiędzy występowaniem różnych form ubóstwa. Wynika z niej, że gospodarstwa domowe o najniższych dochodach, to nie zawsze te o najgorszych warunkach życia albo te, które wykazują największe problemy ze zbilansowaniem swojego budżetu.

Według przyjętych kryteriów, ponad jedna piąta gospodarstw domowych (22%) należała przynajmniej do jednej ze sfer ubóstwa. W większości (ponad 13%) były to gospodarstwa dotknięte dokładnie jednym rodzajem ubóstwa, przy czym najczęściej były to gospodarstwa ubogie dochodowo. Współwystępowanie dwóch form ubóstwa zaobserwowano w co dwudziestym gospodarstwie domowym (5%), natomiast kumulację wszystkich trzech rodzajów ubóstwa – w co dwudziestym dziewiątym gospodarstwie domowym w Polsce (ponad 3%). Tę grupę gospodarstw domowych można określić jako gospodarstwa dotknięte ubóstwem wielowymiarowym. Relatywnie najczęściej ubóstwo wielowymiarowe obserwowane było w gospodarstwach domowych utrzymujących się ze świadczeń społecznych innych niż emerytury i renty, a także w rodzinach samotnych rodziców z dziećmi na utrzymaniu oraz rodzinach wielodzietnych (małżeństwa z 3 lub więcej dzieci na utrzymaniu). Ponadto większe prawdopodobieństwo kumulacji wszystkich trzech form ubóstwa dotyczy mieszkańców wsi niż miast. Różnice na korzyść miast widoczne są przede wszystkim w przypadku największych ośrodków miejskich.

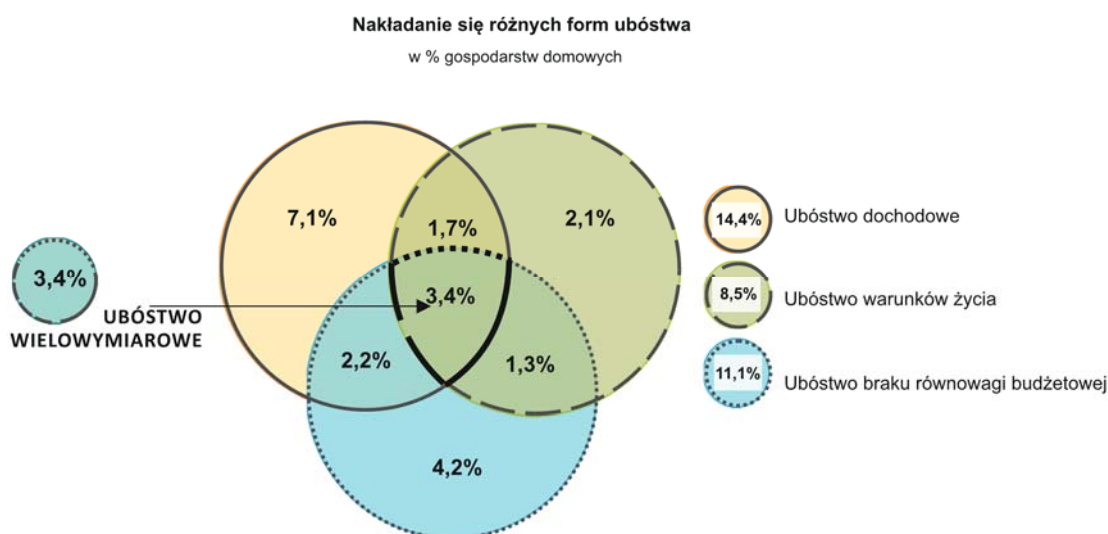
Wykres 1.1.

ZASIĘG UBÓSTWA
w % gospodarstw domowych

Wykres 1.2.

Tabl. 1.2. **Współwystępowanie różnych form ubóstwa w % gospodarstw domowych**

Gospodarstwa domowe:	
nie dotknięte żadną formą ubóstwa	78,0%
dotknięte co najmniej jedną formą ubóstwa	22,0%
w tym:	
dotknięte jedną formą ubóstwa^a	13,4%
w tym:	
ubóstwem dochodowym	7,1%
ubóstwem warunków życia	2,1%
ubóstwem braku równowagi budżetowej	4,2%
dotknięte dwiema formami ubóstwa^b	5,2%
w tym:	
ubóstwem dochodowym i warunków życia	1,7%
ubóstwem warunków życia i braku równowagi budżetowej	1,3%
ubóstwem braku równowagi budżetowej i dochodowym	2,2%
dotknięte trzema formami ubóstwa	3,4%

a Pozycja dotyczy wystąpienia dokładnie jednej formy ubóstwa, a więc nie obejmuje gospodarstw, w których wystąpiły dwie lub trzy formy jednocześnie.

b Pozycja dotyczy wystąpienia dokładnie dwóch form ubóstwa, a więc nie obejmuje gospodarstw, w których wystąpiły trzy formy jednocześnie.

Determinanty ubóstwa

Do zbadania, jakie czynniki społeczno-ekonomiczne sprzyjają (lub nie sprzyjają) występowaniu różnych form ubóstwa (wpływają na prawdopodobieństwo ich wystąpienia), zastosowano modele regresji logistycznej. Próbowano za ich pomocą wyjaśnić występowanie trzech analizowanych typów ubóstwa, tj.: ubóstwa dochodowego (Model I), warunków życia (Model II) oraz braku równowagi

budżetowej (Model III), a także ubóstwa wielowymiarowego, oznaczającego jednoczesne występowanie wszystkich tych trzech negatywnych zjawisk (Model IV)⁴.

Ponieważ ubóstwo jest określane na poziomie gospodarstwa domowego, modele dotyczą gospodarstw domowych. Zmiennymi objaśniającymi w modelach są różne charakterystyki gospodarstw domowych oraz tworzących te gospodarstwa osób. We wszystkich czterech modelach zastosowano analogiczny zestaw zmiennych objaśniających, obejmujący: wielkość gospodarstwa domowego, wiek, wykształcenie i zawód głowy gospodarstwa, obecność (jednej lub więcej) osoby niepełnosprawnej w gospodarstwie, obecność osoby bezrobotnej oraz miejsce zamieszkania opisane przez typ miejscowości oraz województwo.

Elementem różnicującym specyfikację modeli był sposób uwzględnienia informacji o dochodzie. Dochód ekwiwalentny (wyrażony jako przynależność do określonej grupy kwintylowej), stanowił zmienną objaśniającą ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo braku równowagi budżetowej. Natomiast ubóstwo dochodowe z definicji powiązane jest z wartością dochodu ekwiwalentnego, w związku z czym objaśnianie go za pomocą dochodu nie miałooby uzasadnienia. Czynniki dochodowe pominięto także w modelu dotyczącym ubóstwa wielowymiarowego (którego jedną ze składowych stanowi ubóstwo dochodowe). W obu tych modelach jako zmienną objaśniającą wykorzystano natomiast informację o głównym źródle utrzymania, będącym ważnym czynnikiem oddziałującym na wielkość dochodu.

Oceny istotności wpływu poszczególnych czynników na objaśniane zjawiska, czyli występowanie poszczególnych form ubóstwa, przedstawia *Tabl. 1.3*. Pozwalają one wnioskować o istotnym statystycznie wpływie wszystkich uwzględnionych w modelach czynników na wskaźniki opisujące ubóstwo. Tylko w jednym przypadku, tj. w odniesieniu do wpływu miejsca zamieszkania na występowanie ubóstwa wielowymiarowego, nie uzyskano oceny zależności istotnej statystycznie na poziomie 5%. Wszystkie pozostałe zależności oceniono jako istotne, przy czym w zdecydowanej większości przechodzą one weryfikację nawet na poziomie istotności 0,1%. Dwa przypadki, w których taka sytuacja nie miała miejsca, to wpływ występowania w gospodarstwie osoby niepełnosprawnej na ubóstwo dochodowe oraz wpływ wykształcenia głowy gospodarstwa na ubóstwo braku równowagi budżetowej (zależności istotne na poziomie 1%).

---

⁴ Zob. *Tabl. 1.3. i 1.4.*

Tabl. 1.3. Ocena istotności wpływu potencjalnych czynników objaśniających na występowanie ubóstwa dochodowego, warunków życia, braku równowagi budżetowej oraz ubóstwa wielowymiarowego

Czynnik	Liczba stopni swobody	Objaśniane zjawisko (model)							
		Ubóstwo dochodowe (Model I)		Ubóstwo warunków życia (Model II)		Ubóstwo braku równowagi budżetowej (Model III)		Ubóstwo wielowymiarowe ^a (Model IV)	
		statystyka Walda	graniczny poziom istotności	statystyka Walda	graniczny poziom istotności	statystyka Walda	graniczny poziom istotności	statystyka Walda	graniczny poziom istotności
Wielkość gospodarstwa domowego	7	197,9	<0,0001 ***	72,3	<0,0001 ***	121,6	<0,0001 ***	54,0	<0,0001 ***
Wiek głowy gospodarstwa	6	130,5	<0,0001 ***	22,8	0,0009 ***	85,5	<0,0001 ***	73,2	<0,0001 ***
Wykształcenie głowy gospodarstwa	4	155,6	<0,0001 ***	81,3	<0,0001 ***	13,5	0,0093 **	56,7	<0,0001 ***
Zawód głowy gospodarstwa	9	198,0	<0,0001 ***	45,8	<0,0001 ***	50,6	<0,0001 ***	70,3	<0,0001 ***
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym	1	8,6	0,0034 **	46,5	<0,0001 ***	53,8	<0,0001 ***	23,8	<0,0001 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym	1	383,3	<0,0001 ***	62,1	<0,0001 ***	55,6	<0,0001 ***	102,0	<0,0001 ***
Typ miejscowości zamieszkania	4	29,1	<0,0001 ***	23,0	0,0001 ***	91,2	<0,0001 ***	5,0	0,2848 n.s.
Województwo	15	73,9	<0,0001 ***	66,4	<0,0001 ***	131,3	<0,0001 ***	39,1	0,0006 ***
Główne źródło utrzymania gospodarstwa	6	422,5	<0,0001 ***					193,3	<0,0001 ***
Dochód ekwiwalentny (kwintyle)	4			769,0	<0,0001 ***	1108,6	<0,0001 ***		

a Współwystępowanie trzech rodzajów ubóstwa: dochodowego, warunków życia i braku równowagi budżetowej.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Najważniejszymi czynnikami objaśniającymi ryzyko wystąpienia ubóstwa dochodowego okazały się: główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego oraz występowanie w składzie gospodarstwa osoby bezrobotnej. W dalszej kolejności warto zwrócić uwagę na silny wpływ takich czynników jak: wielkość gospodarstwa domowego oraz zawód, wykształcenie i wiek głowy gospodarstwa. Jak już zostało wspomniane, słabszy niż w przypadku objaśnienia innych typów ubóstwa był efekt dotyczący występowania osoby niepełnosprawnej w gospodarstwie, chociaż istotny na poziomie 1%.

Dochód jest najważniejszym czynnikiem determinującym zagrożenie ubóstwem warunków życia oraz ubóstwem braku równowagi budżetowej. Znaczenie tego czynnika dla objaśnienia wystąpienia tych form ubóstwa (znajdujące odzwierciedlenie w wartości statystyki Walda) jest zdecydowanie większe niż pozostałych czynników. W przypadku ubóstwa braku równowagi budżetowej oceny wpływu dochodu, jak również większości pozostałych uwzględnionych w modelu czynników są wyższe niż w przypadku ubóstwa warunków życia, co sugeruje, że wyspecyfikowane czynniki w większym stopniu objaśniają ryzyko ubóstwa braku równowagi budżetowej niż ryzyko ubóstwa warunków życia. Wyjątek stanowi wpływ wykształcenia głowy gospodarstwa domowego oraz obecność osoby bezrobotnej, których oddziaływanie jest silniejsze w przypadku ubóstwa warunków życia niż w przypadku ubóstwa braku równowagi budżetowej. Wykształcenie głowy gospodarstwa domowego okazało się najważniejszą po dochodzie determinantą ubóstwa warunków życia, ale jednocześnie najmniej ważnym spośród uwzględnionych w modelu czynników determinujących ubóstwo oceniane z punktu widzenia równowagi budżetowej.

W przypadku ubóstwa braku równowagi budżetowej, bardzo istotnym elementem dla objaśnienia ryzyka jego wystąpienia jest aspekt terytorialny. Ma on w tym kontekście zdecydowanie większe znaczenie niż w przypadku objaśnienia pozostałych typów ubóstwa. Jako najważniejsze determinanty tego zjawiska zidentyfikowane zostały: województwo, wielkość gospodarstwa domowego, typ miejscowości zamieszkania oraz wiek głowy gospodarstwa.

Najważniejszymi determinantami występowania ubóstwa wielowymiarowego, oznaczającego współwystępowanie wszystkich trzech typów ubóstwa, okazały się natomiast: źródło utrzymania gospodarstwa domowego oraz obecność w gospodarstwie osoby bezrobotnej. W dalszej kolejności, należy zwrócić uwagę na znaczenie wieku i zawodu głowy gospodarstwa, które również wyróżniają się na tle innych czynników pod względem wartości statystyki Walda.

Nie stwierdzono – jak zostało to już wcześniej wspomniane – istotnego wpływu typu miejscowości zamieszkania na występowanie ubóstwa wielowymiarowego, co jest jedynym przypadkiem nie uzyskania oceny oddziaływania czynnika istotnej na poziomie 5% w całej analizie determinant ubóstwa. Warto zauważyć, że dwie najważniejsze determinanty, tj. źródło utrzymania i obecność osoby bezrobotnej, są wspólne dla ubóstwa warunków życia i ubóstwa wielowymiarowego.

SPECYFIKACJA MODELU I UWZGLĘDNIENIE W NIEJ DOCHODU
A INTERPRETACJA WYNIKÓW ANALIZY

Celem analizy prezentowanej w niniejszym podrozdziale jest poznanie społeczno-ekonomicznych determinant zjawiska ubóstwa, a nie odtwarzanie zależności definicyjnych. Wobec tego żadna informacja odnosząca się bezpośrednio do wielkości dochodu nie jest stosowana jako zmienna objaśniająca w modelach dotyczących ubóstwa dochodowego oraz ubóstwa wielowymiarowego (którego jedną ze składowych stanowi ubóstwo dochodowe). Przy objaśnieniu tych dwóch wskaźników wykorzystywana jest natomiast informacja o głównym źródle utrzymania, będącym ważnym czynnikiem oddziałującym na wielkość dochodu.

Trudno jest natomiast *a priori* rozstrzygać o tym, jaki jest wpływ dochodu na występowanie ubóstwa warunków życia i ubóstwa równowagi budżetowej, które nie są od niego wprost zależne (na podstawie zależności funkcyjnej lub definicyjnej), ale niewątpliwie dochód kształtuje w dużym stopniu uwarunkowania w jakich powstają. Wpływ dochodu na te dwa typy ubóstwa znajduje się zatem wśród pytań badawczych, na które odpowiadać ma niniejsza analiza. W związku z tym, uwzględnienie dochodu jako zmiennej objaśniającej w modelach opisujących ich występowanie było krokiem merytorycznie właściwym i celowym.

Ponieważ – czego można się było spodziewać *a priori* i co zostało potwierdzone wynikami dopasowania modeli – dochód jest bardzo ważnym czynnikiem dla objaśnienia ubóstwa warunków życia i braku równowagi budżetowej, nieco inaczej należy interpretować w tych modelach (w porównaniu z modelami dotyczącymi ubóstwa dochodowego i wielowymiarowego) oceny wpływu pozostałych czynników społeczno-ekonomicznych.

Faktyczny wpływ poszczególnych czynników na te dwa typy ubóstwa jest silniejszy, niż pokazują to oceny uzyskane za pomocą modelu. Duża część tego oddziaływania ma jednak miejsce za pośrednictwem dochodu, tzn. w ten sposób, że czynniki pozadochodowe wpływają na wielkość dochodu, a ten w dużym stopniu determinuje objaśniane zjawiska.

Oceny uzyskane za pomocą modelu pokazują tylko tę część efektu, która wynika z oddziaływania bezpośredniego, niezwiązanego z dochodem, tzn. jakie zależności między czynnikami pozadochodowymi a występowaniem danego typu ubóstwa obserwowalibyśmy, gdybyśmy obserwowali gospodarstwa o podobnym dochodzie. Wobec tego oceny dotyczące oddziaływania czynników pozadochodowych na zjawisko ubóstwa warunków życia i ubóstwa braku równowagi budżetowej nie są bezpośrednio porównywalne z ocenami dotyczącymi ubóstwa dochodowego oraz ubóstwa

Komentarz 1.3. (dok.)

wielowymiarowego. Można natomiast bezpiecznie porównywać oceny dotyczące ubóstwa warunków życia i ubóstwa braku równowagi budżetowej między sobą.

Należy też zwrócić uwagę na różnice w interpretacji efektów dotyczących wielkości gospodarstwa w zależności od uwzględnienia w modelu dochodu, mogące wpływać na kierunek obserwowanej zależności. Najwyższe wartości parametrów w modelach objaśniających ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo braku równowagi budżetowej nie muszą wskazywać gospodarstw o największym zagrożeniu ubóstwem, ale takie, gdzie to zagrożenie jest najwyższe przy danym poziomie dochodu ekwiwalentnego. Natomiast najbardziej zagrożonymi mogą być inne gospodarstwa, które ze względu na swoją wielkość cechują się niższym dochodem ekwiwalentnym. W przypadku uwzględnienia w modelu dochodu ekwiwalentnego efekty związane z wielkością gospodarstwa stanowią swego rodzaju test adekwatności przyjętej skali ekwiwalentności, a nie analizę służącą określeniu stopnia zagrożenia ubóstwem w zależności od wielkości gospodarstwa.

Oprócz wielkości gospodarstwa, dobrym przykładem na pokazanie związku między specyfikacją modelu (i uwzględnieniem w niej dochodu) a interpretacją parametrów dotyczących innych czynników, mogą być oceny dotyczące wpływu obecności osoby bezrobotnej w gospodarstwie na występowanie poszczególnych typów ubóstwa. Obecność osoby bezrobotnej jest jednym z dwóch najważniejszych czynników objaśniających w modelach, nie uwzględniających objaśnienia dochodem, zaś w przypadku modeli, gdzie dochód występuje jawnie jako zmienna objaśniająca, rola bezrobocia jest mniejsza w porównaniu z innymi czynnikami. Fakt ten może być podstawą wniosków dotyczących natury oddziaływania tego czynnika. Można wnioskować, że bezrobocie jest bardzo ważną determinantą zjawiska ubóstwa, jednak jego wpływ odbywa się przede wszystkim poprzez pogorszenie możliwości uzyskiwania dochodu. Jeśli sytuację dochodową uwzględnimy jako zmienną objaśniającą, dodatkowy efekt oddziaływania bezrobocia na inne typy ubóstwa, choć istotny, nie wyróżnia się na tle innych potencjalnych determinant.

Kierunek i sposób oddziaływania poszczególnych czynników pozwala ocenić *Tabl. 1.4.*, przedstawiająca szczegółowe efekty dotyczące poszczególnych poziomów czynnika. Dla większości czynników schemat oddziaływania, tj. to, jakie poziomy czynnika sprzyjają a jakie nie sprzyjają wystąpieniu ubóstwa, są podobne dla wszystkich objaśnianych typów ubóstwa (również dla ubóstwa wielowymiarowego). Jeżeli nie zaznaczono której formy ubóstwa dotyczy dany wniosek oznacza to, że mowa jest o czynniku, którego schemat oddziaływania nie różni się znacząco dla poszczególnych form,

przez co wnioski mają charakter ogólny. Jeśli natomiast występują różnice dotyczące poszczególnych typów ubóstwa, zostały one omówione.

Jeśli idzie o wiek głowy gospodarstwa, najbardziej sprzyjającym występowaniu ubóstwa jest przyjęty za referencyjny przedział 35-44 lata, a właściwie grupa wieku 25-44 lata, gdyż nie stwierdzono istotnych różnic między przedziałem 25-34 a 35-44 lata. Zarówno przynależność do młodszej, jak i wszystkich starszych grup wieku jest przesłanką zmniejszającą zagrożenie, przy czym jest ono tym mniejsze, im grupa odleglejsza od grupy referencyjnej.

Zależność między wykształceniem a występowaniem ubóstwa jest generalnie ujemna, tzn. im wyższy poziom wykształcenia tym mniejsze zagrożenie ubóstwem. Nieznacznie odbiega od tego wzorca zależność dotycząca ubóstwa równowagi budżetowej, gdzie nie stwierdzono istotnego efektu dotyczącego wykształcenia wyższego niż średnie. O ile nieposiadanie przez głowę gospodarstwa wykształcenia przynajmniej średniego sprzyja występowaniu ubóstwa braku równowagi budżetowej, to nie stwierdzono istotnych różnic między wykształceniem średnim a poziomem wykształcenia wyższym od średniego.

Obecność w gospodarstwie domowym osoby niepełnosprawnej lub osoby bezrobotnej sprzyja występowaniu każdego z analizowanych typów ubóstwa.

Nieco bardziej skomplikowana sytuacja ma miejsce w przypadku analizy efektów związanych z zawodem głowy gospodarstwa. Generalnie, najmniej narażone na ubóstwo grupy zawodowe to: kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy, a w dalszej kolejności specjaliści oraz technicy i średni personel. Najbardziej narażonymi na ubóstwo grupami byli natomiast pracownicy przy pracach prostych oraz rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy. W przypadku efektów dotyczących ostatniej wymienianej grupy „rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy” (w której większość stanowią rolnicy), obserwuje się zróżnicowanie efektów ze względu na typ objaśnianego ubóstwa. Efekty w modelach objaśniających ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo braku równowagi budżetowej, tj. w tych modelach, gdzie jako zmienna objaśniająca uwzględniany jest dochód, mają przeciwne znaki niż sugerowałoby wcześniejsze stwierdzenie (sformułowane na podstawie modeli objaśniających ubóstwo dochodowe i ubóstwo wielowymiarowe), tzn. obserwujemy znaki ujemne wskazujące na przynależność głowy gospodarstwa do tej grupy zawodowej jako czynnik zmniejszający zagrożenie ubóstwem. Oznacza to, że choć grupa „rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy” bardziej od innych narażona jest na ubóstwo wynikające z niskich dochodów (nie tylko dochodowe, ale i wielowymiarowe, a prawdopodobnie także pozostałe typy, poprzez oddziaływanie dochodu), to gospodarstwa rolników są w mniejszym stopniu zagrożone ubóstwem warunków życia i ubóstwem braku równowagi budżetowej w porównaniu z innymi gospodarstwami o zbliżonym poziomie deklarowanych dochodów.

Zróżnicowane ze względu na objaśniany typ ubóstwa efekty, dotyczą typu miejscowości zamieszkania. Występowanie ubóstwa dochodowego jest powiązane ujemną zależnością z wielkością

miejscowości, tzn. im mniejsza miejscowość, tym większe zagrożenie. Najbardziej sprzyja zagrożeniu zamieszkiwanie na wsi, najmniej zagrożeni są natomiast mieszkańcy największych miast. W przypadku ubóstwa warunków życia i ubóstwa braku równowagi budżetowej zależność przyjmuje kierunek odwrotny, co ma również związek z uwzględnieniem dochodu w modelach. Im mniejsza miejscowość, tym mniejsze zagrożenie ubóstwem, jeżeli bierzemy pod uwagę gospodarstwa o podobnym poziomie dochodu ekwiwalentnego. Najbardziej skomplikowana sytuacja dotyczy ubóstwa wielowymiarowego, gdzie efekty nie pokazują zależności monotonicznej, a duża część z nich okazała się nieistotna statystycznie. Chociaż w modelu nie występuje dochód jako zmienna objaśniająca, wyniki wskazują na zamieszkiwanie w największych miastach (liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców) jako czynnik sprzyjający zagrożeniu ubóstwem wielowymiarowym (co jest wnioskiem przeciwnym niż przy analizie zależności dotyczącej ubóstwa dochodowego). Pomijając największe miasta, uzyskane efekty pokazują ujemną zależność między wielkością miasta a zagrożeniem ubóstwem, a więc przyjmującą kierunek zgodny z obserwowanym w przypadku ubóstwa dochodowego. Należy też brać pod uwagę, że jeśli chodzi o zależność między typem miejscowości a ubóstwem wielowymiarowym, istotny statystycznie okazał się tylko jeden efekt (dotyczący porównania między największymi miastami a drugą w kolejności klasą miejscowości, tj. miastami od 100 do 500 tysięcy mieszkańców), co każe traktować wnioski z dużą ostrożnością.

Inny wymiar wpływu efektów związanych ze zróżnicowaniem terytorialnym na objaśniane zjawiska wyraża województwo. Efekty dotyczące województw pokazane są w odniesieniu do województwa mazowieckiego jako referencyjnego. Ponieważ zróżnicowania wojewódzkie będą przedmiotem odrębnego opracowania, nie będą one tutaj szczegółowo omawiane, chociaż informacje na ten temat zostały zawarte w *Tabl. 1.4*.

Modele, w których uwzględniono dochód jako zmienną objaśniającą, w sposób jednoznaczny pokazują ujemną zależność między dochodem a zagrożeniem ubóstwem, tj. wskazują niski dochód ekwiwalentny jako czynnik sprzyjający występowaniu innych niż dochodowe typów ubóstwa i wysoki dochód jako czynnik minimalizujący zagrożenie biedą.

Jeśli chodzi o główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego (które było czynnikiem objaśniającym w modelach dotyczących ubóstwa dochodowego oraz wielowymiarowego), to w porównaniu z osobami utrzymującymi się z pracy, bardziej narażone na ubóstwo – zarówno dochodowe jak i wielowymiarowe – były osoby utrzymujące się z tzw. źródeł niezarobkowych, w tym ze świadczeń społecznych. Największe ryzyko ubóstwa zaobserwowano wśród gospodarstw utrzymujących się z różnego rodzaju świadczeń społecznych innych niż emerytury i renty (m.in. z zasiłków dla bezrobotnych, świadczeń z pomocy społecznej), a stosunkowo najmniej zagrożoną grupę stanowiły gospodarstwa emerytów.

Osobnym zagadnieniem jest omówienie efektów związanych z wielkością gospodarstwa domowego, których interpretacja jest ściśle powiązana ze specyfikacją modelu oraz sposobem uwzględnienia w nim dochodu. Za obiektywne kryterium oceny zależności między wielkością gospodarstwa, a zagrożeniem ubóstwem możemy uważać te oceny, które uzyskane zostały na podstawie modeli nie uwzględniających dochodu jako zmiennej objaśniającej, a więc modeli objaśniających ubóstwo dochodowe i wielowymiarowe. Dla gospodarstw przynajmniej 2-osobowych większa liczba osób w gospodarstwie jest czynnikiem jednoznacznie sprzyjającym występowaniu ubóstwa dochodowego (ryzyko rośnie wraz z liczbą osób, czyli najmniejsze jest dla gospodarstw 2-osobowych, większe dla 3-osobowych itd.). Jedynie gospodarstwa jednoosobowe charakteryzują się własną specyfiką i stosunkowo wysokim poziomem zagrożenia ubóstwem, który jest zbliżony, jak w przypadku gospodarstw 5-osobowych. Jeśli chodzi o ubóstwo wielowymiarowe, nie obserwujemy tak prostej i jednoznacznej zależności. Najmniejsze zagrożenie ubóstwem dotyczy gospodarstw 4-osobowych, stanowiących grupę referencyjną. Zarówno mniejsza, jak i większa od tego poziomu liczebność gospodarstwa jest czynnikiem sprzyjającym występowaniu zagrożenia ubóstwem wielowymiarowym.

W przypadku objaśnienia ubóstwa warunków życia oraz ubóstwa braku równowagi budżetowej, z powodu uwzględnienia dochodu ekwiwalentnego w katalogu zmiennych objaśniających, uzyskane efekty nie stanowią obiektywnej oceny wpływu wielkości gospodarstwa na zagrożenie ubóstwem, lecz mają raczej charakter techniczny i mogą stanowić przyczynek do dyskusji na temat oceny i własności przyjętej skali ekwiwalentności⁵.

---

⁵ Skala ekwiwalentna w idealny sposób oddająca zróżnicowanie kosztów utrzymania gospodarstw o różnej strukturze powinna minimalizować konieczność korygowania zależności między wyliczonym na jej podstawie dochodem ekwiwalentnym a zagrożeniem ubóstwem warunków życia czy braku równowagi budżetowej, ze względu na strukturę oraz liczebność gospodarstwa. Brak istotnych efektów dotyczących wielkości gospodarstwa w tak wyspecyfikowanym modelu potwierdziłby zatem adekwatność skali, natomiast stwierdzone istotne efekty pozwalają wnioskować o pewnych niedopasowaniach. W omawianych modelach istotne efekty obserwuje się dla gospodarstw 3-osobowych i mniejszych, natomiast dla większych gospodarstw są one zazwyczaj nieistotne. Mogłoby to sugerować wniosek, że przyjęta skala ekwiwalentności (w tym przypadku zmodyfikowana OECD) dobrze sprawdza się dla dużych gospodarstw, gdzie uzyskiwana jest pełna porównywalność dochodu, natomiast nieco niedoszacowuje kosztów utrzymania najmniejszych gospodarstw.

Tabl. 1.4. Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej w modelach objaśniających na występowanie ubóstwa dochodowego, warunków życia, braku równowagi budżetowej oraz ubóstwa wielowymiarowego

Zmienna objaśniająca (poziom czynnika)	Objaśniane zjawisko (model)							
	Ubóstwo dochodowe (Model I)		Ubóstwo warunków życia (Model II)		Ubóstwo braku równowagi budżetowej (Model III)		Ubóstwo wielowymiarowe ^a (Model IV)	
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Wielkość gospodarstwa domowego								
1-osobowe	0,222	4,7 *	0,965	54,6 ***	1,047	85,1 ***	1,202	34,1 ***
2-osobowe	-0,619	42,7 ***	0,750	36,4 ***	0,748	48,0 ***	0,451	5,2 *
3-osobowe	-0,239	6,8 **	0,388	9,3 **	0,359	10,7 **	0,508	6,5 *
4-osobowe	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
5-osobowe	0,225	4,5 *	0,116	0,6 n.s.	0,098	0,5 n.s.	0,590	6,1 *
6-osobowe	0,420	10,9 **	0,231	1,5 n.s.	0,156	0,8 n.s.	0,801	8,5 **
7-osobowe	0,609	12,0 ***	0,173	0,5 n.s.	-0,571	4,2 *	0,542	1,9 n.s.
8-osobowe i większe	1,009	22,5 ***	0,597	5,1 *	0,239	0,8 n.s.	1,405	14,9 ***
Wiek głowy gospodarstwa								
16-24 lata	0,012	0,0 n.s.	-0,747	5,0 *	-1,484	23,0 ***	-3,001	8,2 **
25-34 lata	-0,020	0,0 n.s.	0,117	0,5 n.s.	0,035	0,1 n.s.	-0,226	0,8 n.s.
35-44 lata	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
45-54 lata	-0,164	3,3 n.s.	-0,061	0,2 n.s.	-0,225	4,5 *	-0,095	0,3 n.s.
55-64 lata	-0,542	32,4 ***	-0,281	5,2 *	-0,377	12,8 ***	-0,596	10,7 **
65-74 lata	-0,917	57,0 ***	-0,293	4,7 *	-0,599	25,5 ***	-0,939	17,1 ***
75 lat i więcej	-1,454	112,9 ***	-0,539	12,6 ***	-1,053	57,9 ***	-2,095	56,1 ***
Wykształcenie głowy gospodarstwa								
Co najwyżej gimnazjalne	0,938	114,6 ***	0,807	56,4 ***	0,356	13,0 ***	1,104	44,0 ***
Zawodowe zasadnicze	0,420	31,7 ***	0,163	2,7 n.s.	0,191	5,0 *	0,501	10,7 **
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Licencjat	-0,655	10,0 **	-0,123	0,2 n.s.	0,182	0,9 n.s.	-0,878	2,0 n.s.
Magisterskie i wyższe	-0,856	24,6 ***	-0,657	6,9 **	0,058	0,1 n.s.	-1,052	5,7 *

^a Współwystępowanie trzech rodzajów ubóstwa: dochodowego, warunków życia i braku równowagi budżetowej.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Tabl. 1.4. Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej w modelach objaśniających na występowanie ubóstwa dochodowego, warunków życia, braku równowagi budżetowej oraz ubóstwa wielowymiarowego (c.d.)

Zmienna objaśniająca (poziom czynnika)	Objaśniane zjawisko (model)							
	Ubóstwo dochodowe (Model I)		Ubóstwo warunków życia (Model II)		Ubóstwo braku równowagi budżetowej (Model III)		Ubóstwo wielowymiarowe ^a (Model IV)	
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Zawód głowy gospodarstwa								
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy	-0,861	16,5 ***	-0,602	4,1 *	-0,374	3,0 n.s.	-2,600	6,5 *
Specjaliści	-0,518	8,1 **	-0,347	2,2 n.s.	-0,114	0,5 n.s.	-0,816	3,5 n.s.
Technicy i inny średni personel	-0,578	18,1 ***	-0,173	1,1 n.s.	0,224	2,9 n.s.	-0,545	4,0 *
Pracownicy biurowi	-0,175	1,6 n.s.	-0,308	3,2 n.s.	0,029	0,0 n.s.	-0,687	5,0 *
Pracownicy usług i sprzedawcy	0,132	1,7 n.s.	0,021	0,0 n.s.	0,215	4,1 *	-0,097	0,3 n.s.
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	0,778	58,3 ***	-0,279	5,5 *	-0,429	13,5 ***	0,421	5,0 *
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	-0,297	10,0 **	-0,143	1,5 n.s.	-0,107	1,0 n.s.	-0,646	11,1 ***
Pracownicy przy pracach prostych	0,626	47,5 ***	0,370	12,6 ***	0,279	7,9 **	0,624	18,9 ***
Brak danych	0,086	0,2 n.s.	-0,221	0,8 n.s.	0,015	0,0 n.s.	0,031	0,0 n.s.
Osoba niepełnosprawna w gospodarstwie domowym								
Nie występuje	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	0,176	8,6 **	0,476	46,5 ***	0,467	53,8 ***	0,531	23,8 ***
Osoba bezrobotna w gospodarstwie domowym								
Nie występuje	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Występuje (przynajmniej 1 osoba)	1,333	383,3 ***	0,650	62,1 ***	0,567	55,6 ***	1,231	102,0 ***
Typ miejscowości zamieszkania								
Miasto 500 tysięcy i więcej	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	0,065	0,2 n.s.	-0,452	7,0 **	-0,400	7,9 **	-0,520	4,1 *
Miasto 20-100 tysięcy	0,130	0,8 n.s.	-0,408	6,3 *	-0,395	8,4 **	-0,325	1,8 n.s.
Miasto poniżej 20 tysięcy	0,381	6,2 *	-0,629	13,2 ***	-0,774	27,8 ***	-0,345	1,9 n.s.
Wieś	0,441	9,7 **	-0,687	18,6 ***	-1,019	56,0 ***	-0,454	3,8 n.s.

^a Współwystępowanie trzech rodzajów ubóstwa: dochodowego, warunków życia i braku równowagi budżetowej.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Tabl. 1.4. Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej w modelach objaśniających na występowanie ubóstwa dochodowego, warunków życia, braku równowagi budżetowej oraz ubóstwa wielowymiarowego (c.d.)

Zmienna objaśniająca (poziom czynnik)	Objaśniane zjawisko (model)							
	Ubóstwo dochodowe (Model I)		Ubóstwo warunków życia (Model II)		Ubóstwo braku równowagi budżetowej (Model III)		Ubóstwo wielowymiarowe ^a (Model IV)	
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Województwo								
Dolnośląskie	-0,120	0,6 n.s.	0,087	0,2 n.s.	-0,151	0,9 n.s.	-0,032	0,0 n.s.
Kujawsko-pomorskie	0,323	5,3 *	-0,294	2,7 n.s.	-0,295	3,6 n.s.	-0,360	1,8 n.s.
Lubelskie	0,629	23,1 ***	-0,332	3,8 n.s.	-0,590	13,9 ***	-0,502	3,5 n.s.
Lubuskie	-0,163	0,9 n.s.	0,105	0,3 n.s.	0,419	6,6 **	0,065	0,1 n.s.
Łódzkie	0,242	3,2 n.s.	-0,026	0,0 n.s.	-0,003	0,0 n.s.	0,081	0,1 n.s.
Małopolskie	0,308	5,1 *	-0,169	1,0 n.s.	-0,390	6,2 *	-0,468	2,9 n.s.
Mazowieckie	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Opolskie	-0,075	0,2 n.s.	-0,407	3,5 n.s.	-0,376	3,9 *	-0,918	6,3 *
Podkarpackie	0,341	6,3 *	-0,621	11,4 ***	-0,977	31,4 ***	-0,734	6,3 *
Podlaskie	0,306	4,0 *	-0,824	13,7 ***	-0,639	11,5 ***	-0,381	1,5 n.s.
Pomorskie	0,215	2,1 n.s.	0,118	0,4 n.s.	0,191	1,5 n.s.	0,196	0,6 n.s.
Śląskie	-0,146	1,1 n.s.	0,179	1,2 n.s.	0,167	1,4 n.s.	-0,049	0,0 n.s.
Świętokrzyskie	0,461	10,5 **	-0,119	0,4 n.s.	-0,566	10,8 **	-0,316	1,3 n.s.
Warmińsko-mazurskie	0,172	1,5 n.s.	0,147	0,8 n.s.	0,001	0,0 n.s.	0,125	0,3 n.s.
Wielkopolskie	0,019	0,0 n.s.	-0,345	3,3 n.s.	-0,255	2,4 n.s.	-0,502	3,0 n.s.
Zachodniopomorskie	0,396	6,2 *	0,344	3,6 n.s.	0,317	3,8 n.s.	0,394	2,3 n.s.
Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego								
Praca najemna	Ref.						Ref.	
Praca na rachunek własny poza rolnictwem	-0,272	3,3 n.s.					-0,098	0,1 n.s.
Praca na rachunek własny w rolnictwie	0,132	1,1 n.s.					-0,489	2,6 n.s.
Emerytura	0,723	61,3 ***					0,686	15,4 ***
Renta	1,560	220,0 ***					1,279	53,6 ***
Inne świadczenia społeczne	2,506	251,2 ***					2,244	153,7 ***
Inne przychody	1,629	72,1 ***					1,859	47,4 ***

a Współwystępowanie trzech rodzajów ubóstwa: dochodowego, warunków życia i braku równowagi budżetowej.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Tabl. 1.4. Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej w modelach objaśniających na występowanie ubóstwa dochodowego, warunków życia, braku równowagi budżetowej oraz ubóstwa wielowymiarowego (dok.)

Zmienna objaśniająca (poziom czynnika)	Objaśniane zjawisko (model)							
	Ubóstwo dochodowe (Model I)		Ubóstwo warunków życia (Model II)		Ubóstwo braku równowagi budżetowej (Model III)		Ubóstwo wielowymiarowe ^a (Model IV)	
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Dochód ekwiwalentny (kwintyl)								
1. kwintyl			2,237	383,5 ***	2,175	542,7 ***		
2. kwintyl			0,908	57,9 ***	0,853	81,6 ***		
3. kwintyl			Ref.		Ref.			
4. kwintyl			-1,017	26,8 ***	-1,209	68,3 ***		
5. kwintyl			-2,385	36,3 ***	-2,385	105,1 ***		

a Współwystępowanie trzech rodzajów ubóstwa: dochodowego, warunków życia i braku równowagi budżetowej.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

ZRÓŻNICOWANIE SYTUACJI MATERIALNEJ GOSPODARSTW DOMOWYCH

W analizach dotyczących szeroko pojmowanej sytuacji materialnej gospodarstw domowych, prowadzonych w oparciu o wyniki Badania spójności społecznej, uwzględnione zostały trzy wymiary tego zjawiska: sytuacja dochodowa, warunki życia (związane z poziomem zaspokojenia określonych potrzeb oraz stanem wyposażenia gospodarstw domowych w przedmioty codziennego użytku), a także sposób radzenia sobie z budżetem domowym.

Takie ujęcie daje możliwość prowadzenia wielowymiarowych analiz sytuacji materialnej gospodarstw domowych oraz diagnoz nakierowanych na określenie, które grupy ludności znajdują się w najlepszej, a które w najgorszej sytuacji w kontekście wspomnianych wymiarów. Niniejszy komentarz stanowi uzupełnienie pogłębionych analiz ubóstwa, które zaprezentowane zostały we wcześniejszej części rozdziału. W związku z tym, skupiono się w nim przede wszystkim na określeniu grup, które znajdują się w najlepszej sytuacji materialnej, odnosząc się jednak również do tych części populacji, które można uznać za ubogie.

Definicje podstawowych wskaźników sytuacji materialnej gospodarstw domowych

Wskaźnik	Definicja
Wskaźnik ubóstwa dochodowego	% gospodarstw domowych, w których miesięczny dochód ekwiwalentny, jakim dysponowało gospodarstwo (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie) był niższy od wartości uznanej za próg ubóstwa. Próg ubóstwa przyjęto na poziomie 60% mediany dochodu ekwiwalentnego, czyli porównywalnego między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym.
Wskaźnik ubóstwa warunków życia	% gospodarstw domowych, w których zaobserwowano co najmniej 10 przejawów złych warunków życia z listy 30 symptomów dotyczących: jakości mieszkania, poziomu wyposażenia w dobra trwałego użytku, deprivacji różnego typu potrzeb konsumpcyjnych (materialnych i niematerialnych).
Wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej	% gospodarstw domowych, które zostały uznane za ubogie z punktu widzenia „nieradzenia sobie z budżetem”, tzn. w których wystąpiły przynajmniej 4 z 7 uwzględnionych symptomów, obejmujących zarówno subiektywne opinie gospodarstw domowych dotyczące ich statusu materialnego, jak i fakty mówiące o trudnościach budżetowych gospodarstwa (w tym o zaległościach w opłatach).
Wskaźnik wysokich dochodów	% gospodarstw domowych o najwyższych dochodach (tj. tych, których miesięczny dochód ekwiwalentny był wyższy niż 5/3 (ok. 167%) mediany dochodu ekwiwalentnego, tj. ok. 2,8 razy wyższy od przyjętej relatywnej granicy ubóstwa).
Wskaźnik dobrych warunków życia	% gospodarstw domowych, w których nie stwierdzono występowania żadnego przejawu złych warunków życia z listy 30 symptomów.
Wskaźnik dobrej sytuacji budżetowej	% gospodarstw domowych o największej swobodzie budżetowej – tzn. takich, które pozytywnie oceniali możliwości gospodarowania swoimi dochodami i w których nie wystąpił żaden z 7 symptomów „nieradzenia sobie z budżetem”.

Biorąc pod uwagę wiek głowy gospodarstwa domowego (zwanej również osobą odniesienia) zaobserwować można, iż w relatywnie najlepszej sytuacji materialnej znajdowały się te gospodarstwa domowe, w których głowa gospodarstwa była w wieku 25-34 lata. W grupie tej odnotowano najwyższą

Komentarz 1.4. (dok.)

wartość wskaźnika wysokich dochodów (26%) oraz wskaźnika dobrej sytuacji budżetowej (31%), przy relatywnie niskich odsetkach gospodarstw domowych doświadczających każdej z trzech form ubóstwa. W kontekście warunków życia, najwyższy odsetek gospodarstw domowych znajdujących się w najlepszej sytuacji zaobserwowano natomiast wśród gospodarstw, w których osoba odniesienia była w wieku 34-44 lata (26%). Ubóstwa dochodowego najczęściej doświadczali gospodarstwa, w których osoba odniesienia należała do najmłodszej grupy wieku 16-24 lata – z takimi problemami mierzyło się więcej niż co piąte gospodarstwo domowe należące do tej grupy. Złe warunki życia oraz brak równowagi budżetowej najczęściej obserwowano natomiast w gospodarstwach z osobami odniesienia w wieku 55-64 lata oraz 65-74 lata.

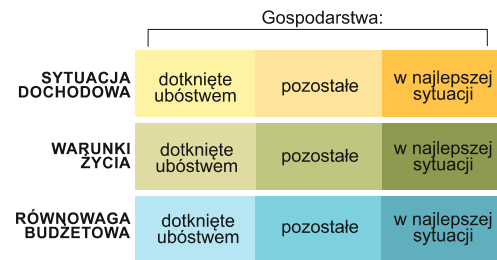
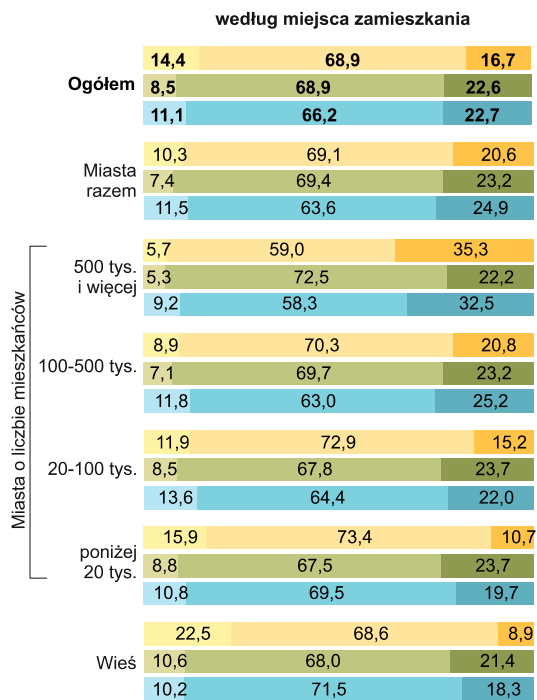
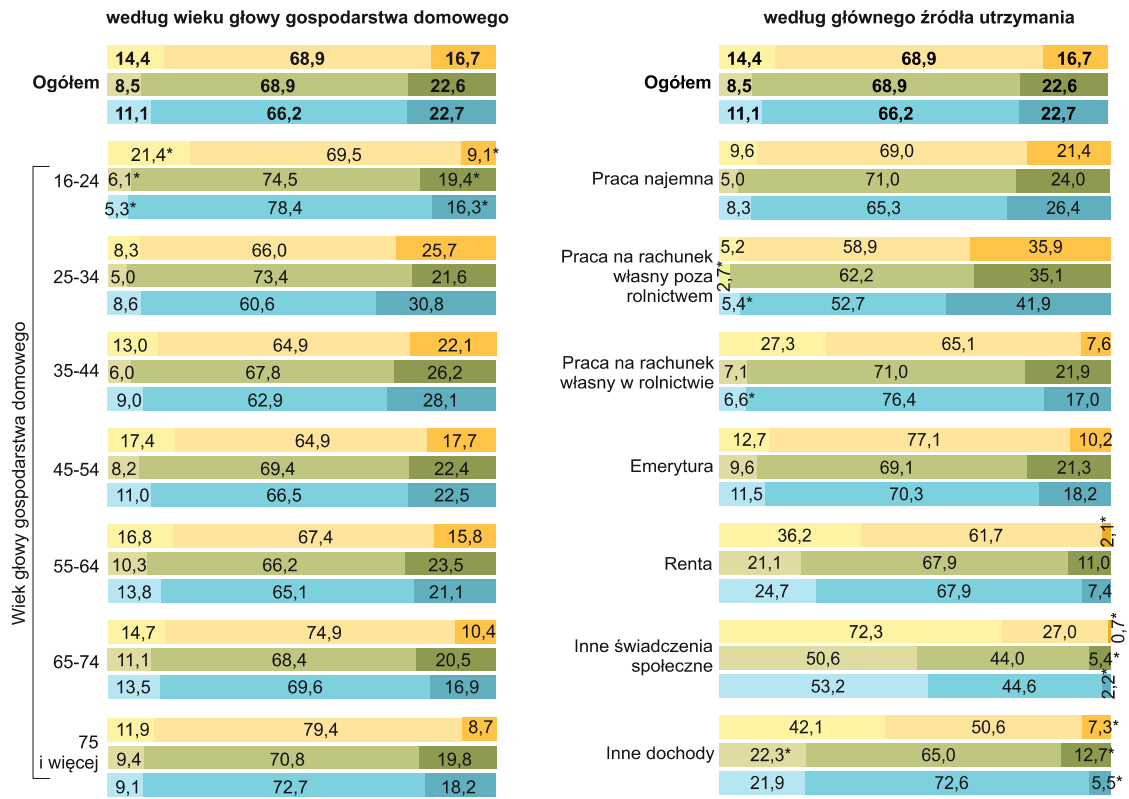
Ważnym czynnikiem różnicującym sytuację materialną gospodarstw domowych jest typ gospodarstwa domowego, określany na podstawie jego składu. Zasadniczo, najwyższe odsetki gospodarstw domowych charakteryzujących się najlepszą sytuacją zarówno pod względem osiągniętych dochodów, jak i warunków życia, odnotowano wśród małżeństw bez dzieci i innych osób na utrzymaniu. Wskaźnik wysokich dochodów w przypadku tej grupy osiągnął 27%, natomiast wskaźnik dobrych warunków życia – 31%. Wśród małżeństw bezdzietnych, obok małżeństw z 1 dzieckiem na utrzymaniu, zaobserwowano również jedną z najwyższych wartości wskaźnika dobrej sytuacji budżetowej. Miernik ten osiągnął w obu wymienionych grupach 31%. Wśród wszystkich analizowanych typów gospodarstw domowych, grupami najbardziej zagrożonymi ubóstwem były natomiast rodziny wielodzietne (małżeństwa z 3 i więcej dzieci) oraz samotni rodzice.

Biorąc pod uwagę główne źródło utrzymania zauważyć można, iż w najlepszej sytuacji znajdowały się gospodarstwa domowe utrzymujące się z pracy na własny rachunek. W gospodarstwach tych odnotowano najwyższe wartości wskaźnika wysokich dochodów (36%), wskaźnika dobrych warunków życia (35%) oraz wskaźnika dobrej sytuacji budżetowej (42%). Każda z trzech uwzględnianych w analizach form ubóstwa najczęściej pojawiała się natomiast w gospodarstwach domowych rencistów oraz gospodarstwach utrzymujących się z innych niż emerytury i renty świadczeń społecznych.

Znaczące różnice zaobserwować można również w zależności od miejsca zamieszkania. Generalnie, w największych miastach, o liczbie mieszkańców co najmniej 500 tys. odnotowano najwyższe wartości wskaźnika wysokich dochodów (35%) oraz dobrej sytuacji budżetowej (33%). Dobrymi warunkami życia charakteryzowała się natomiast największa część gospodarstw domowych zamieszkujących małe miasta, o liczbie ludności 20-100 tys. oraz poniżej 20 tys. Wskaźnik dobrych warunków życia osiągnął w miastach tej wielkości 24%. Z kolei ubóstwem dochodowym oraz ubóstwem warunków życia relatywnie najczęściej zagrożeni byli mieszkańcy wsi, natomiast w miastach o liczbie mieszkańców 20-100 tys. odnotowano najwyższy wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej.

Wykres 1.3.

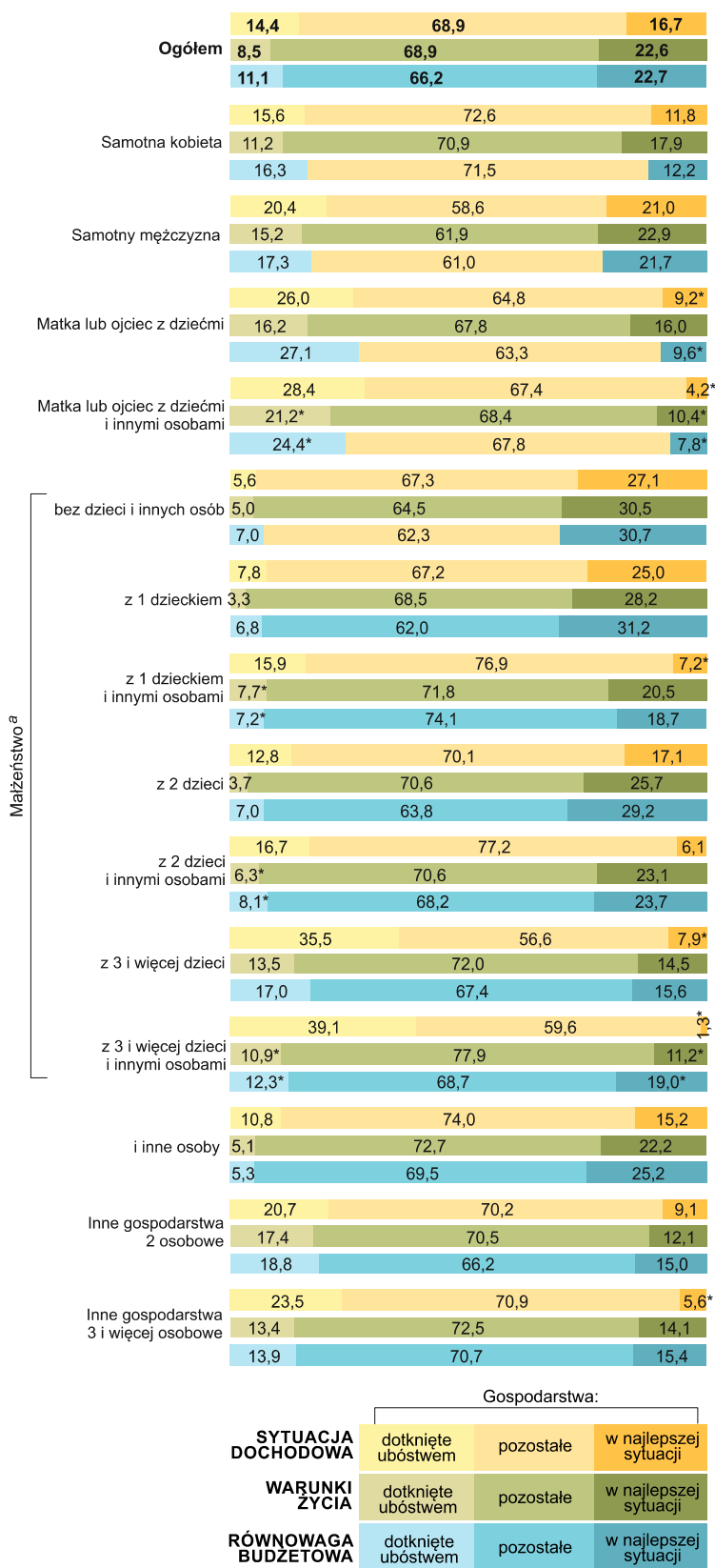
SYTUACJA DOCHODOWA, WARUNKI ŻYCIA i RÓWNOWAGA BUDŻETOWA
w % gospodarstw domowych

Wykres 1.4.

SYTUACJA DOCHODOWA, WARUNKI ŻYCIA I RÓWNOWAGA BUDŻETOWA
w % gospodarstw domowych
według typu gospodarstwa domowego

^a Do grupy małżeństw włączono także związki nieformalne.

2. SPOŁECZNA PERCEPCJA UBÓSTWA W POLSCE ORAZ OPINIE DOTYCZĄCE POMOCY SPOŁECZNEJ

Uzupełnieniem analiz opartych na tzw. miarach obiektywnych mogą być informacje dotyczące społecznej percepcji zjawiska ubóstwa, umożliwiające odpowiedź na pytanie o to, jak sami obywatele postrzegają obecność tego zjawiska w rzeczywistości społecznej. Wyniki Badania spójności społecznej dają m.in. odpowiedź na pytanie o to, jaka jest skala ubóstwa w Polsce w oczach samych mieszkańców oraz jak często spotykają oni osoby, które można uznać za biedne. Ponadto w kwestionariuszach do badania uwzględniono pytania dotyczące roli państwa w rozwiązywaniu problemów ubóstwa oraz nadmiernego zróżnicowania dochodów w Polsce.

Prezentowane w niniejszym rozdziale analizy dotyczące społecznej percepcji ubóstwa w Polsce zostały przeprowadzone z uwzględnieniem zróżnicowania sytuacji dochodowej. Dzięki temu możliwe było wychwycenie różnic w postrzeganiu analizowanych zjawisk pomiędzy osobami, które zostały uznane za ubogie pod względem dochodowym (dochody poniżej 60% mediany dochodu ekwiwalentnego w Polsce) oraz tych, które znajdują się w najlepszej sytuacji dochodowej (o dochodach powyżej 5/3, tj. 167% mediany dochodu ekwiwalentnego).

Postrzeganie różnic dochodowych oraz oceny zasięgu ubóstwa w Polsce

Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, iż zdecydowana większość – 9 na 10 mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej – uważała, iż różnice dochodów w kraju są zbyt duże, przy czym zdecydowanie z takim stwierdzeniem zgodziła się ponad połowa osób. Przeciwnego zdania był jedynie co 50 mieszkańców Polski. Oprócz analiz na poziomie całej populacji warto jednak również przyjrzeć się, czy zjawisko nierówności dochodowych postrzegane jest tak samo wśród osób znajdujących się w najlepszej sytuacji dochodowej oraz wśród osób w najgorszej sytuacji, tj. doświadczających ubóstwa dochodowego. Analizy wskazują, iż osoby zagrożone ubóstwem częściej niż osoby w lepszej sytuacji wyrażają opinię, iż różnice dochodowe w Polsce są zbyt duże. Takiego zdania było 93% osób dotkniętych ubóstwem dochodowym, podczas gdy wśród osób znajdujących się w najlepszej sytuacji odsetek ten był o prawie 10 p. proc. niższy, osiągając poziom 84%.

Tabl.1.5. **Opinie dotyczące różnic dochodowych w Polsce w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Stosunek mieszkańców Polski do opinii: <i>różnice dochodów są w Polsce zbyt duże:</i>	Ogółem	Sytuacja dochodowa:		
		osoby dotknięte ubóstwem dochodowym	pozostałe	osoby w najlepszej sytuacji dochodowej
zdecydowanie się zgadzam	51,2	54,1	52,5	42,3
zgadzam się	39,2	39,1	38,6	42,0
ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	5,7	3,6	5,3	9,5
nie zgadzam się	1,8	1,3*	1,5	3,8
zdecydowanie się nie zgadzam	0,3*	0,1*	0,3*	0,5*
nie wiem	1,8	1,8	1,8	1,9*

Respondenci biorący udział w Badaniu spójności społecznej poproszeni zostali również o wskazanie ile procent populacji w ich opinii stanowią ludzie biedni⁶ oraz bogaci⁷ w Polsce. Należy zauważyć, iż w przypadku tego pytania znaczna część respondentów odmówiła odpowiedzi. Na poziomie całej populacji braki odpowiedzi w przypadku obu pytań wyniosły 28%, przy czym większą skłonnością do odmów charakteryzowały się osoby doświadczające ubóstwa dochodowego, niż te znajdujące się w lepszej sytuacji dochodowej. Wśród osób które udzieliły odpowiedzi na pytanie o procent, jaki ich zdaniem stanowią ludzie biedni w Polsce, około jedna czwarta podała wartości mieszczące się w przedziale od 20% do 30%. Ponad jedna trzecia osób oceniła zasięg ubóstwa na więcej niż 30%, natomiast mniej więcej co ósma osoba uważała, iż ubodzy stanowią więcej niż połowę populacji Polski.

W przypadku ocen dotyczących zasięgu bogactwa, zdecydowana większość (dwie trzecie osób) podawała wartości nieprzekraczające 20%. Zdania, iż osoby bogate stanowią w Polsce więcej niż 50% populacji była jedynie co 50 osoba w wieku 16 lat i więcej.

Subiektywne oceny zasięgu ubóstwa i bogactwa w Polsce różnią się w zależności od sytuacji dochodowej. Osoby doświadczające ubóstwa dochodowego częściej niż osoby najzamożniejsze wskazywały, iż w ich opinii ludzie biedni i bogaci stanowią bardzo znaczące części społeczeństwa. Wśród najbiedniejszych mieszkańców Polski, niemal 30% osób wskazywało, iż osoby ubogie stanowią ponad 40% społeczeństwa. Wśród osób znajdujących się w najlepszej sytuacji dochodowej odsetek stwierdzeń mówiących, iż ubodzy stanowią więcej niż 2 na 5 osób wyniósł 15%. Taka sytuacja wynika zapewne z kilku kwestii: po pierwsze, obecna sytuacja dochodowa wpływa na postrzeganie oraz subiektywne definiowanie biedy i bogactwa. Osoby biedne mają zupełnie inne punkty odniesienia (jeśli chodzi o poziom zamożności) niż osoby znajdujące się w najlepszej sytuacji materialnej. W związku z tym, co potwierdzają zresztą wcześniej analizowane opinie dotyczące zróżnicowań dochodów, osoby najbiedniejsze z większą wrażliwością podchodzą do problemu rozwarstwienia dochodów w społeczeństwie. Po drugie, postrzeganie biedy i bogactwa zależne jest również od środowiska społecznego, w jakim dana jednostka przebywa. Osoby ubogie częściej mają możliwość spotkania innych osób znajdujących się w trudnej sytuacji, niż osoby bogate, natomiast osoby zamożne mają więcej okazji do kontaktu z osobami o podobnym statusie ekonomicznym.

Obecność osób biednych i bogatych wśród znajomych

Respondenci biorący udział w badaniu zostali zapytani, czy wśród ich znajomych, rodziny lub sąsiadów są osoby, które uznałyby za biedne, tj. takie, którym m.in. nie starcza pieniędzy na zakup jedzenia, odzieży lub opłacenie mieszkania oraz bogate, tj. takie, które mają dużo pieniędzy i żyją znacznie lepiej niż inni.

---

⁶ Odpowiedzi na pytanie: *Jak Pan/Pani sądzi, jaki procent (w przybliżeniu) stanowią w naszym kraju ludzie biedni? Chodzi o ludzi, którym m.in. nie starcza pieniędzy na zakup jedzenia, odzieży, opłacenie mieszkania. Proszę podać w %.*

⁷ Odpowiedzi na pytanie: *Jak Pan/Pani sądzi, jaki procent (w przybliżeniu) stanowią w naszym kraju ludzie bogaci? Chodzi o ludzi, którzy mają dużo pieniędzy i żyją znacznie lepiej niż inni. Proszę podać w %.*

Na poziomie całej populacji około 58% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej przyznało, iż zna osobę biedną, natomiast 53% zadeklarowało, iż zna osobę bogatą. Odsetki te wyglądają jednak zupełnie inaczej, gdy weźmiemy pod uwagę podział populacji na trzy grupy według sytuacji dochodowej. Niemal 7 na 10 osób doświadczających ubóstwa dochodowego przyznało, iż wśród ich znajomych, rodziny lub sąsiadów są osoby, które można uznać za biedne, podczas gdy wśród osób znajdujących się w najlepszej sytuacji dochodowej odsetek takich wskazań wyniósł 49%.

Tabl. 1.6. **Obecność osób biednych wśród znajomych, rodziny sąsiadów według sytuacji dochodowej^a w % osób w wieku 16 lat i więcej**

	Ogółem	Sytuacja dochodowa:		
		osoby dotknięte ubóstwem dochodowym	pozostałe	osoby w najlepszej sytuacji dochodowej
Tak	57,9	69,5	57,0	48,7
Nie	41,7	30,0	42,4	51,0
Brak odpowiedzi	0,4	0,5*	0,6*	0,3*

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy wśród Pana/Pani znajomych, rodziny, sąsiadów są ludzie, których uznałby/uznałaby Pan/Pani za biednych? Chodzi o ludzi, którym m.in. nie starcza pieniędzy na zakup jedzenia, odzieży, opłacenie mieszkania.

W przypadku pytania o znajomość z osobami bogatymi sytuacja przedstawiała się w odwrotny sposób, gdyż obecność takich osób wśród znajomych, rodziny lub sąsiadów zadeklarowało 47% doświadczających ubóstwa dochodowego oraz 2 na 3 osoby w grupie najlepiej sytuowanych pod względem dochodowym. Generalnie można stwierdzić więc, że osoby o danym statusie społeczno-ekonomicznym częściej mają bezpośredni kontakt z ludźmi znajdującymi się w podobnej sytuacji niż z osobami, których sytuacja materialna jest zupełnie inna.

Tabl. 1.7. **Obecność osób bogatych wśród znajomych, rodziny sąsiadów według sytuacji dochodowej^a w % osób w wieku 16 lat i więcej**

	Ogółem	Sytuacja dochodowa:		
		osoby dotknięte ubóstwem dochodowym	pozostałe	osoby w najlepszej sytuacji dochodowej
Tak	52,9	47,1	51,4	65,8
Nie	46,6	52,5	48,1	33,5
Brak odpowiedzi	0,5	0,4*	0,5*	0,7*

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: Czy wśród Pana/Pani znajomych, rodziny, sąsiadów są ludzie, których uznałby/uznałaby Pan/Pani za bogatych? Chodzi o ludzi, którzy mają dużo pieniędzy i żyją znacznie lepiej niż inni.

Postrzeganie roli państwa w niwelowaniu różnic dochodowych i ograniczaniu ubóstwa

W Badaniu spójności społecznej znalazło się również pytanie pozwalające na dokonanie oceny społecznych oczekiwań wobec państwa, w kontekście niwelowania różnic dochodowych oraz redukcji ubóstwa. Zgodnie z opinią większości mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej (63%), wsparcie materialne dla osób żyjących w ubóstwie jest przede wszystkim zadaniem państwa a nie rodziny⁸. Z opinią taką zgadzają się zarówno osoby doświadczające ubóstwa, jak i osoby znajdujące się w najlepszej sytuacji dochodowej. W pierwszej z wymienionych grup na państwo jako instytucję, która powinna wspierać materialnie osoby ubogie wskazało 65% osób, natomiast w grupie osób najlepiej sytuowanych odsetek osób wyrażających taką opinię wyniósł 61%. W obu analizowanych grupach

⁸ Suma odpowiedzi jest to zadanie głównie dla państwa oraz jest to zadanie bardziej dla państwa niż dla rodziny.

niewielkie były natomiast odsetki osób, które sądziły iż osoby żyjące w ubóstwie powinny otrzymywać wsparcie materialne przede wszystkim od swojej rodziny. Zarówno wśród osób doświadczających ubóstwa dochodowego, jak i osób znajdujących się w najlepszej sytuacji dochodowej takich odpowiedzi udzieliło po ok. 4% osób⁹.

Tabl. 1.8. **Rola instytucji we wspieraniu materialnie osób żyjących w ubóstwie według sytuacji dochodowej** w % osób w wieku 16 lat i więcej

Opinie dotyczące roli państwa i rodziny we wspieraniu materialnym osób żyjących w ubóstwie:	Ogółem	Sytuacja dochodowa:		
		osoby dotknięte ubóstwem dochodowym	pozostałe	osoby w najlepszej sytuacji dochodowej
jest to zadanie głównie dla państwa	34,8	36,9	35,5	29,0
jest to zadanie bardziej dla państwa niż dla rodziny	27,9	27,8	27,2	31,6
jest to zadanie zarówno dla państwa, jak i dla rodziny	33,4	31,7	33,5	35,0
jest to zadanie bardziej dla rodziny niż dla państwa	2,8	2,6	2,7	3,1
jest to zadanie głównie dla rodziny	1,1	1,0*	1,1	1,3*

Mieszkańcy Polski uważają również w większości, iż do obowiązków państwa należy zmniejszanie różnic pomiędzy wysokimi i niskimi dochodami. Z takim twierdzeniem zgadzało się (lub zdecydowanie się zgadzało) ponad 8 na 10 osób. W tym przypadku dostrzegane są jednak różnice pomiędzy opiniami osób doświadczających ubóstwa i tych, które znajdowały się w najlepszej sytuacji dochodowej. Wśród mieszkańców Polski o dochodach niższych niż przyjęta granica ubóstwa prawie 9 na 10 osób twierdziło, iż zadaniem państwa jest niwelowanie nierówności dochodowych, podczas gdy przeciwnego zdania była co pięćdziesiąta osoba w tej grupie. Co prawda wśród osób znajdujących się w najlepszej sytuacji dochodowej również większość zgadzała się z takim stwierdzeniem (63%), jednak w grupie tej zauważalny był również znaczny odsetek osób, które nie zgadzały się na ingerencję państwa w zakresie niwelowania różnic dochodowych. Taką opinię wyraziło 18% osób będących w relatywnie najlepszej sytuacji pod względem uzyskiwanych dochodów.

Podobnie prezentuje się rozkład odpowiedzi na pytanie, czy państwo powinno zapewnić każdemu podstawowe minimum dochodów. O ile wśród osób ubogich takie twierdzenie zyskało znaczące poparcie (89%), przy znikomym sprzeciwie (2%), to w części społeczeństwa uzyskującej najwyższe dochody opinie te nie były już tak jednoznaczne, gdyż ze stwierdzeniem, że państwo powinno zapewnić każdemu podstawowe minimum dochodów zgadzało się w tej grupie 71% osób, natomiast przeciwnego zdania wyraziło 14%.

⁹ Suma odpowiedzi *jest to zadanie głównie dla rodziny* oraz *jest to zadanie bardziej dla rodziny niż dla państwa*.

Powyższe dane wskazują, iż poparcie dla interwencjonizmu państwa w zakresie niwelowania różnic dochodowych oraz zapewniania obywatelom minimum egzystencji było bardzo duże zarówno wśród osób ubogich, jak i wśród mieszkańców Polski znajdujących się w najlepszej sytuacji. Należy jednak mieć na uwadze, iż wśród osób znajdujących się w najlepszej sytuacji dochodowej odnotowano również znaczące odsetki odpowiedzi sprzeciwiających się tego rodzaju działaniom państwa.

Tabl. 1.9. **Opinie dotyczące roli państwa w niwelowaniu różnic dochodowych w Polsce według sytuacji dochodowej w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Opinie dotyczące roli państwa w niwelowaniu różnic dochodowych w Polsce:		Ogółem	Sytuacja dochodowa:		
			osoby dotknięte ubóstwem dochodowym	pozostałe	osoby w najlepszej sytuacji dochodowej
do obowiązków państwa powinno należeć zmniejszanie różnic pomiędzy wysokimi i niskimi dochodami	zdecydowanie się zgadzam	42,6	47,6	44,5	28,8
	zgadzam się	38,1	41,2	38,2	34,2
	ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	10,9	7,1	10,6	16,5
	nie zgadzam się	5,0	1,6*	3,7	14,8
	zdecydowanie się nie zgadzam	1,0	0,2*	0,6	3,5*
	nie wiem	2,4	2,3	2,4	2,2*
państwo powinno zapewnić każdemu podstawowe minimum dochodów	zdecydowanie się zgadzam	46,4	50,6	47,8	34,6
	zgadzam się	36,0	37,9	35,6	36,0
	ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	9,8	7,2	9,8	12,4
	nie zgadzam się	4,3	1,7*	3,5	10,8
	zdecydowanie się nie zgadzam	1,2	0,2*	1,0	3,5*
	nie wiem	2,3	2,4*	2,3	2,7*

Grupy najbardziej potrzebujące pomocy społecznej

Skuteczność działań państwa nakierowanych na wspieranie osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji zależy zarówno od trafności wyboru rodzaju udzielanej pomocy, jak również od prawidłowego zdefiniowania grup, które tej pomocy najbardziej potrzebują. W związku z tym zasadne wydaje się poznanie odpowiedzi na pytanie, kto w pierwszej kolejności – zdaniem mieszkańców Polski – powinien otrzymywać wsparcie materialne od instytucji państwowych. Respondenci biorący udział w badaniu mogli wskazać maksymalnie 3 grupy, do których ich zdaniem powinna trafiać pomoc społeczna.

Tabl. 1.10. **Grupy społeczne do których powinna być kierowana pomoc społeczne w opinii mieszkańców Polski^a w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Grupa społeczna:	Ogółem	Sytuacja dochodowa:		
		osoby dotknięte ubóstwem dochodowym	pozostałe	osoby w najlepszej sytuacji dochodowej
rodzice samotnie wychowujący dzieci	45,1	48,2	44,8	43,0
rodziny wielodzietne	50,1	54,5	50,2	44,9
dzieci wychowujące się poza rodziną, z domów dziecka	24,9	19,9	24,4	32,7
dzieci i młodzież z trudnych środowisk	9,0	8,3	8,7	10,7
niepełnosprawni i chronicznie chorzy	42,1	36,5	42,8	44,9
osoby żyjące w bardzo trudnych warunkach mieszkaniowych	30,2	33,1	31,1	23,0
osoby bezdomne	28,5	28,8	28,5	27,9
starsze osoby samotne	34,3	31,1	34,3	37,7
osoby bezrobotne	22,9	26,9	22,9	18,6
osoby uzależnione od alkoholu	1,6	1,5*	1,6	1,6*
osoby chorujące psychicznie	3,6	2,7	3,5	5,4
narkomani	0,9	0,4*	0,9	1,5*
imigranci	0,2*	0,1*	0,1*	0,7*
Romowie	0,1*	0,2*	0,0*	0,1*
osoby opuszczające zakłady karne	1,2	2,3*	0,8	1,9*
pracownicy byłych PGR-ów	1,5	1,5*	1,6	1,3*
osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, bez wykształcenia	2,9	2,9	3,0	2,5
inne	0,1*	0,1*	0,1*	0,4*

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: *Proszę wskazać trzy z wymienionych grup, do których powinna Pana/Pani zdaniem trafiać pomoc społeczna w pierwszej kolejności, a do której w następnej kolejności.*

Najczęściej wskazywanymi przez mieszkańców Polski grupami, do których powinna trafiać pomoc społeczna były rodziny wielodzietne oraz rodzice samotnie wychowujący dzieci (odpowiednio: 50% oraz 45% wskazań). Grupami, które wskazywano w następnej kolejności były: osoby niepełnosprawne i chronicznie chore (42%), samotne osoby starsze (34%) oraz osoby żyjące w bardzo trudnych warunkach mieszkaniowych (30%). Generalnie, zarówno osoby ubogie pod względem

dochodowym, jak i te w najlepszej sytuacji w podobny sposób oceniały, do kogo ich zdaniem powinna być kierowana pomoc społeczna. Porównując obie grupy zauważyć można jednak, iż osoby ubogie częściej niż pozostali mieszkańcy Polski wskazują na takie grupy jak: żyjący w bardzo trudnych warunkach mieszkaniowych, rodziny wielodzietne oraz osoby bezrobotne. Odsetki wskazań dotyczących wymienionych grup były wśród osób doświadczających ubóstwa dochodowego o 8-10 p. proc. wyższe niż wśród osób znajdujących się w najlepszej sytuacji dochodowej. W grupie najlepiej sytuowanej znacznie częściej niż wśród osób ubogich pojawiały się takie wskazania jak: dzieci wychowujące się poza rodziną, z domów dziecka, niepełnosprawni i chronicznie chorzy oraz samotne starsze osoby.

Najbardziej pożądane formy pomocy społecznej dla osób ubogich

Oprócz odpowiedzi na pytanie o grupy najbardziej potrzebujące pomocy społecznej, respondenci zostali również poproszeni o wskazanie, jakiego rodzaju pomocy najbardziej potrzeba ludziom biednym mieszkającym w ich miejscu zamieszkania (mieście, wsi). W tym przypadku także możliwe były maksymalnie trzy odpowiedzi. Zgodnie z opinią niemal 3 na 4 mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej – jedną z trzech najbardziej potrzebnych form wsparcia była pomoc osobom bezrobotnym w znalezieniu pracy (ten rodzaj pomocy wymieniany był również przez 61% osób jako pierwsza w kolejności, najważniejsza forma wsparcia). Kolejnymi najczęściej pojawiającymi się odpowiedziami były: pomoc w pielęgnacji osób przewlekle chorych i niepełnosprawnych (33%) oraz zwiększenie dostępności bezpłatnych usług medycznych (29%).

Generalnie wyżej wymienione formy pomocy pojawiały się jako jedne z najczęściej wymienianych zarówno w grupie osób ubogich, jak i tych w najlepszej sytuacji dochodowej. W obu grupach zaobserwować można jednak bardzo zróżnicowane podejście do zasiłków pieniężnych. Wśród osób o dochodach poniżej przyjętej granicy ubóstwa zasiłki pieniężne były drugą najczęściej wskazywaną formą pomocy – wskazało je 3 na 10 mieszkańców Polski znajdujących się w najgorszej sytuacji dochodowej. Wśród osób najlepiej sytuowanych zasiłki pieniężne wskazała co dziesiąta osoba i były one jedną z rzadziej wskazywanych przez tę grupę form pomocy. Ponadto odnotowano znaczne różnice w odsetkach wskazań dotyczących pomocy w znalezieniu pracy osobom bezrobotnym. W grupie ubogich dochodowo taką odpowiedź wskazało 82% osób, podczas gdy wśród osób znajdujących się w najlepszej sytuacji odsetek ten wyniósł 64%. Wśród najlepiej sytuowanych mieszkańców Polski jako najbardziej potrzebne formy pomocy dla ludzi żyjących w biedzie stosunkowo często pojawiały się takie rodzaje wsparcia jak m.in.: bezpłatne żłobki i przedszkola dla dzieci, zapewnianie dostępu do tanich mieszkań komunalnych i socjalnych (po 16% wskazań wśród osób w najlepszej sytuacji dochodowej) oraz tworzenie miejsc, gdzie dzieci mogłyby pod fachową opieką odrabiać lekcje oraz spędzać część czasu wolnego (14%).

Tabl. 1.11. **Najbardziej potrzebna forma pomocy dla osób ubogich w opinii mieszkańców Polski^a w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Rodzaj pomocy:	Ogółem	Sytuacja dochodowa:		
		osoby dotknięte ubóstwem dochodowym	pozostałe	osoby w najlepszej sytuacji dochodowej
pomoc w znalezieniu pracy osobom bezrobotnym	74,3	81,6	74,9	63,9
zapewnienie bezpłatnego, ciepłego posiłku	7,6	7,6	7,0	10,2
pomoc w prowadzeniu gospodarstwa domowego osobom starszym (np. sprzątanie, pranie, zakupy, ugotowanie posiłku)	19,3	17,4	19,6	20,1
pomoc w pielęgnacji osób przewlekle chorych, niepełnosprawnych	33,1	27,4	35,0	30,4
poradnictwo specjalistyczne (prawne, psychologiczne, pedagogiczne)	7,2	5,0	7,0	10,2
stworzenie miejsc, gdzie dzieci mogłyby pod fachową opieką odrobić lekcje, spędzić część czasu wolnego	12,0	10,1	11,9	14,2
zapewnienie wakacyjnego odpoczynku dla dzieci	10,4	11,9	10,4	8,8
systematyczna pomoc rzeczowa (odzież, żywność, bezpłatne podręczniki szkolne)	9,5	11,7	8,9	10,3
stypendia dla dzieci i młodzieży na kontynuację nauki w szkołach średnich i wyższych	10,3	11,4	9,8	11,5
zasiłki pieniężne	18,7	30,2	18,0	10,0
bezpłatne żłobki i przedszkola dla dzieci	12,4	9,0	12,3	16,2
zapewnienie dostępu do tanich mieszkań komunalnych, socjalnych	13,8	9,6	14,4	15,8
pomoc na cele mieszkaniowe (pokrycie czynszu, opłat za energię, gaz, remont mieszkania)	11,4	15,8	10,9	9,1
zwiększenie dostępności bezpłatnych usług medycznych	28,7	24,5	30,1	26,9
upowszechnienie informacji na temat możliwości korzystania przez osoby potrzebujące z różnych form pomocy	7,5	5,6	7,6	9,5
bliższa i długotrwała współpraca osób/instytucji udzielających pomocy z osobami potrzebującymi	9,5	8,2	9,4	11,6
inne	0,4	0,2*	0,4*	1,0*

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: *Biorąc pod uwagę miejsce swego zamieszkania – miasto, wieś – jakiego rodzaju pomocy najbardziej potrzeba ludziom tu mieszkającym, których uznałby/uznałaby Pan/Pani za ludzi żyjących w biedzie. Proszę wskazać od 1 do 3 najważniejszych form pomocy.*

3. PODSUMOWANIE

W odróżnieniu od klasycznego, jednowymiarowego ujęcia, w którym zasięg ubóstwa określa się z reguły na podstawie dochodów lub wydatków gospodarstw domowych, w analizie uwzględniono trzy uzupełniające się jego wymiary: ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo braku równowagi budżetowej. Rozszerzenie analizy ubóstwa o aspekty pozadochodowe pozwoliło na stworzenie pełniejszego obrazu zjawiska.

Przy przyjętych kryteriach, do przynajmniej jednej z trzech uwzględnionych sfer ubóstwa należało 22% gospodarstw domowych. Większość z tych gospodarstw dotknięta była jedną z form ubóstwa (13%), najczęściej było to ubóstwo dochodowe. Wszystkie trzy wymiary ubóstwa kumulowały się natomiast w co dwudziestym dziewiątym gospodarstwie domowym (ponad 3%). Tę grupę gospodarstw domowych można określić jako grupę dotkniętą ubóstwem wielowymiarowym.

Analiza czynników objaśniających ryzyko wystąpienia (determinant) poszczególnych form ubóstwa wskazuje na szczególnie istotną rolę dochodu – nie tylko w oczywistym przypadku ubóstwa dochodowego, definiowanego na podstawie wartości dochodu ekwiwalentnego. Wielkość dochodu została zidentyfikowana jako zdecydowanie najważniejszy czynnik kształtujący ryzyko wystąpienia pozostałych form ubóstwa, tj. ubóstwa warunków życia oraz braku równowagi budżetowej (im niższa wartość dochodu ekwiwalentnego, tym wyższe ryzyko). W przypadku ubóstwa dochodowego i wielowymiarowego, gdzie ze względu na zależności definicyjne nie stosowano objaśnienia wartością dochodu, najważniejszą przesłanką okazał się typ głównego źródła utrzymania gospodarstwa. W tym kontekście bardzo ważną determinantą okazała się również obecność w gospodarstwie domowym osoby bezrobotnej.

Warto również podkreślić istotną rolę wielkości gospodarstwa jako czynnika wpływającego na zagrożenie ubóstwem. Jako szczególnie narażone na wystąpienie ubóstwa dochodowego oraz ubóstwa wielowymiarowego zidentyfikowane zostały duże gospodarstwa oraz gospodarstwa jednoosobowe.

Obserwowane zróżnicowanie zasięgu ubóstwa według różnych charakterystyk społeczno-ekonomicznych, w tym według miejsca zamieszkania, jest efektem jednoczesnego oddziaływania wielu czynników. Różny był m.in. zasięg poszczególnych form ubóstwa wśród mieszkańców miast i wsi. Największe dysproporcje między miastem a wsią oraz pomiędzy miastami różnej wielkości odnotowano w przypadku ubóstwa dochodowego (od 6% ubogich gospodarstw domowych w największych ośrodkach miejskich, przez 16% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców, do 23% na wsi). Jednocześnie na obszarach wiejskich zaobserwowano wyższy niż w miastach odsetek gospodarstw domowych dotkniętych ubóstwem warunków życia (odpowiednio 11 i 7%). Poziom zagrożenia tą formą ubóstwa maleje wraz ze wzrostem wielkości miast. Problemy ze zrównoważeniem domowego budżetu dotyczyły w nieco większym stopniu mieszkańców miast niż obszarów wiejskich (odpowiednio 12% i 10% gospodarstw ubogich według tego kryterium), przy czym jednak najniższą wartość wskaźnika ubóstwa braku równowagi budżetowej zaobserwowano w największych ośrodkach miejskich 500 tys. i więcej mieszkańców (9%), najwyższą natomiast w miastach od 20 do 100 tys. mieszkańców (14%).

Z Badania spójności społecznej wynika, iż zdecydowana większość społeczeństwa sądzi, że w Polsce mamy do czynienia ze zbyt dużymi nierównościami dochodowymi. Istnieje również powszechne przekonanie, że do obowiązków państwa powinno należeć zmniejszanie dysproporcji

w tym zakresie i że to państwo powinno zapewnić każdemu podstawowe minimum dochodów oraz wspierać ludzi żyjących w ubóstwie. Przy czym zasięg postrzeganego zakresu biedy w Polsce jest wyraźnie wyższy niż wskazują na to tak zwane obiektywne miary ubóstwa.

W opinii większości najbardziej potrzebną formą pomocy dla osób żyjących w ubóstwie jest pomoc w znalezieniu pracy. Takiej formy pomocy, zdecydowanie częściej niż zasiłków pieniężnych, oczekiwały także osoby ubogie. Do najważniejszych form pomocy osobom biednym zaliczono także pomoc w opiece nad osobami chorymi, niepełnosprawnymi i zwiększenie dostępności do bezpłatnych usług medycznych.

Diagnoza postrzegania biedy i nierówności dochodowych pokazuje, na ile rozpoznanie tych zjawisk w oparciu o tak zwane mierniki obiektywne, jest zgodne z odczuciami społecznymi. Wskaźniki percepcji mówią też o nastrojach społecznych, które mogą przekładać się na zachowania zarówno w sferze ekonomicznej, jak i politycznej. Wydaje się więc, iż pozyskiwane w sposób systematyczny informacje na temat społecznej percepcji tak ważnych aspektów życia społeczno-ekonomicznego jak ubóstwo czy rozkład dochodów, mogą być pomocne zarówno w prowadzeniu dialogu społecznego, jak i kreowaniu, weryfikacji oraz monitorowaniu polityki społecznej nakierowanej na poprawę jakości życia i zwiększenie spójności społecznej.

Spójność społeczna oraz eliminowanie wykluczenia w różnych sferach życia stanowi jeden z najważniejszych celów polityki społecznej, zarówno w skali kraju, jak również w kontekście przynależności Polski do Unii Europejskiej. Informacje statystyczne z tego zakresu odgrywają szczególnie istotną rolę. Są one niezbędne do opracowywania oraz monitorowania i oceny polityk nakierowanych na realizację założonych celów. W ostatnich latach, szczególnie od momentu publikacji Raportu Stiglitz¹ coraz większą wagę w diagnozowaniu oraz monitorowaniu sytuacji społecznej przypisuje się danym o charakterze subiektywnym. Znalazło to odzwierciedlenie również w zakresie tematycznym Badania spójności społecznej. W niniejszym rozdziale zaprezentowane zostały wyniki tego badania dotyczące subiektywnych opinii mieszkańców Polski na temat powodów wykluczenia społecznego i dyskryminacji oraz bezpośredniej styczności ze zjawiskiem dyskryminacji wobec różnych grup.

Pojęcie wykluczenia społecznego, ze względu na swoją niejednoznaczność może być definiowane w różny sposób². W Badaniu spójności społecznej wykluczenie zostało zdefiniowane jako „brak możliwości uczestnictwa w życiu społecznym, politycznym, kulturalnym lub gospodarczym”, natomiast dyskryminacja oznacza „gorsze, nierówne traktowanie”.

1. POSTRZEGANIE WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO

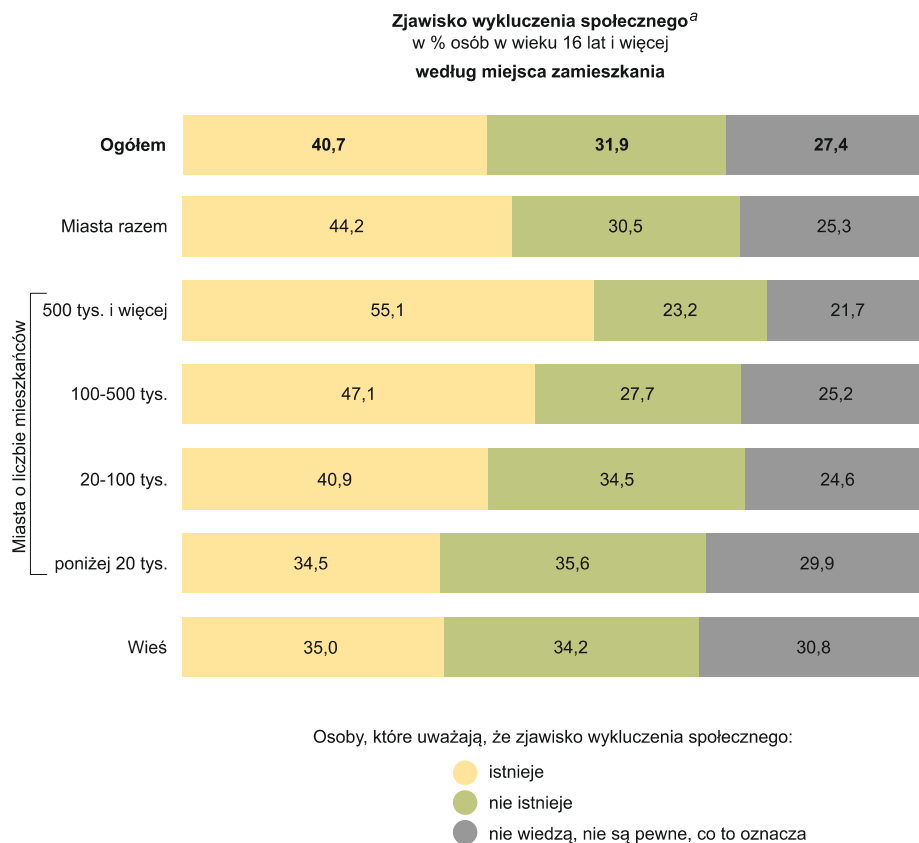
Respondenci Badania spójności społecznej zostali zapytani o to, czy ich zdaniem istnieje w Polsce zjawisko wykluczenia społecznego, rozumianego jako brak możliwości uczestnictwa w życiu społecznym, politycznym, kulturalnym lub gospodarczym.

Wyniki badania wskazują, iż znaczna część mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej dostrzegła istnienie tak zdefiniowanego zjawiska (41%), podczas gdy niemal co trzecia osoba (32%) uważała, że wykluczenie społeczne w naszym kraju nie występuje.

¹ Zob: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (2009), <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>;

² Na podstawie analizy kilkunastu definicji wykluczenia społecznego, R. Szarfenberg wyróżnił cztery, bardziej ogólne koncepcje, określające wykluczenie społeczne jako: (i) Problem z uczestnictwem/partycypacją w życiu społecznym lub zbiorowym; (ii) Problem z prawami społecznymi i socjalnymi (odmowa, niekorzystanie, problemy z realizacją); (iii) Problem z dostępem (ograniczony, utrudniony) do zasobów, dóbr publicznych, instytucji i systemów społecznych; (iv) Relatywna i wielowymiarowa deprywacja. R. Szarfenberg, *Marginalizacja i wykluczenie społeczne – panorama językowo teoretyczna*, w: *Ubóstwo i wykluczenie społeczne - perspektywa poznawcza*, Warszawa 2010, s. 131.

Wykres 2.1.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem istnieje w Polsce zjawisko wykluczenia społecznego rozumianego jako brak możliwości uczestnictwa w życiu społecznym, politycznym, kulturalnym, lub gospodarczym?”

Biorąc pod uwagę odpowiedzi twierdzące zaobserwowano, iż spośród wszystkich branych pod uwagę grup, istnienie zjawiska wykluczenia społecznego w Polsce dostrzegały przede wszystkim osoby z wykształceniem magisterskim lub wyższym (odsetek stwierdzeń wskazujących na istnienie tego zjawiska wyniósł w tej grupie 58%), mieszkańcy największych miast, liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców (55%) oraz osoby relatywnie młode, w wieku 25-34 lata (49%) i 35-44 lata (46%). Grupami, w których zaobserwowano najwyższe odsetki wskazań negujących istnienie zjawiska wykluczenia społecznego w Polsce były natomiast: osoby w wieku 45-54 lata (wśród których opinię, że zjawisko wykluczenia społecznego nie istnieje wyraziło 36% osób), osoby zamieszkujące najmniejsze miasta, liczące poniżej 20 tys. mieszkańców (36%), a także osoby z wykształceniem średnim, w tym policealnym (35%).

Tym, co szczególnie zwraca uwagę, był bardzo duży odsetek odpowiedzi wskazujących niepewność co do znaczenia pojęcia, bądź występowania wykluczenia społecznego w Polsce³. Wskazań tego rodzaju udzieliło 27% osób w Polsce, przy czym biorąc pod uwagę różne charakterystyki społeczno-demograficzne zauważyć można, iż najczęściej niepewność co do istnienia bądź znaczenia wykluczenia społecznego w Polsce wyrażały osoby z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym (44%) oraz osoby starsze, w wieku 75 lat i więcej (43%). Fakt ten mógł w pewnym stopniu rzutować na prezentowane dalej wyniki dotyczące przyczyn wykluczenia społecznego, gdyż znaczna część osób o niskim wykształceniu oraz osób starszych została wyłączona z podstawy obliczeń dla prezentowanych wskaźników.

³ Fakt, iż pomimo podania definicji wykluczenia społecznego, wiele osób nie rozumiało w pełni jak to pojęcie powinno być interpretowane, stanowi wyzwanie zarówno w kontekście projektowania przyszłych badań i analiz dotyczących percepcji wykluczenia społecznego, jak również w kontekście dyskursu publicznego na ten temat.

2. PRZYCZYNY WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO W OPINII MIESZKAŃCÓW POLSKI

Ważnym elementem analiz nakierowanych na diagnozę ogólnej percepcji wykluczenia społecznego jest określenie, jakie w opinii mieszkańców Polski są jego najważniejsze przyczyny. W tym celu osoby, które stwierdziły, iż zjawisko wykluczenia społecznego w Polsce istnieje, zostały poproszone po pierwsze: o określenie, czy każda z 18 uwzględnionych w kwestionariuszach do badania sytuacji (w tym odpowiedź „inne, jakie?”), pojawiających się w rzeczywistości społecznej jest powodem wykluczenia oraz po drugie: wskazanie sytuacji, która w ich opinii jest najbardziej wykluczająca.

Poniżej zaprezentowane zostały opinie dotyczące wykluczenia społecznego wyrażane wyłącznie przez osoby, które stwierdziły, że takie zjawisko w Polsce istnieje. Sytuacjami, które najczęściej wskazywano jako wykluczające były: narkomania, choroby psychiczne oraz uzależnienie od alkoholu. Wśród mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej, którzy stwierdzili, iż istnieje w Polsce zjawisko wykluczenia społecznego, ponad 8 na 10 osób uważało, że wymienione sytuacje są jego przyczynami. Ponadto trzy czwarte osób wskazało, iż wykluczenie społeczne może być spowodowane ubóstwem materialnym (biedą) oraz patologiami życia rodzinnego. Oprócz tego, jako sytuacje prowadzące do wykluczenia społecznego relatywnie często wskazywano takie czynniki jak: bezrobocie (65%), homoseksualizm, biseksualizm lub transseksualizm (61%), niepełnosprawność (56%) oraz zbyt niskie dochody (53%). Pozostałe sytuacje uwzględnione w badaniu zostały uznane za przyczyniające się do wykluczenia społecznego przez mniej niż połowę osób, które twierdziły, że zjawisko to jest obecne w Polsce.

Komentarz 2.1.

NAJCZĘŚCIEJ WSKAZYWANE POWODY WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO WŚRÓD MIESZKAŃCÓW POLSKI W WIEKU 16 LAT I WIĘCEJ

Prezentowane w niniejszym rozdziale oceny dotyczące przyczyn wykluczenia społecznego w Polsce odnoszą się wyłącznie do populacji osób, które stwierdziły, iż takie zjawisko w naszym kraju istnieje. Należy o tym pamiętać podczas interpretacji prezentowanych wskaźników, ponieważ odzwierciedlają one opinie osób, które jednocześnie spełniały dwa warunki: po pierwsze, stwierdziły, iż zjawisko wykluczenia społecznego jest obecne w Polsce, pośrednio potwierdzając tym samym, że rozumieją, czym to zjawisko jest (osoby, które udzieliły odpowiedzi „nie wiem/nie jestem pewien, co to oznacza” nie były pytane o kolejne kwestie związane z przedmiotowym zagadnieniem) oraz po drugie, wskazały, że dana sytuacja jest ich zdaniem powodem wykluczenia społecznego w Polsce.

Odnosząc prezentowane wskaźniki do całej populacji mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej (przy zachowaniu wspomnianych wcześniej warunków), a nie tylko do osób, które stwierdziły, iż zjawisko wykluczenia społecznego w Polsce istnieje, **możliwe jest przynajmniej częściowe określenie, jaka jest skala postrzegania uwzględnionych w badaniu sytuacji na poziomie ogólnym.** Przy takich założeniach, sytuacje takie jak: narkomania, choroby psychiczne oraz uzależnienie od alkoholu wskazane zostały jako powody wykluczenia przez co trzecią osobę w wieku 16 lat i więcej, ubóstwo materialne i patologia życia rodzinnego – przez 30% osób, bezrobocie, homoseksualizm, biseksualizm lub transseksualizm oraz niepełnosprawność – przez około jedną czwartą osób. W przypadku pozostałych zdefiniowanych powodów było to 9-22% osób (zob. *Tabl. 2.1.*).

Oprócz odpowiedzi odnoszących się do poszczególnych sytuacji, respondenci zostali również poproszeni o wskazanie, którą z 18 sytuacji uznają za najbardziej wykluczającą. Wśród osób, które dostrzegały w Polsce problem wykluczenia społecznego, jako najważniejszą przyczynę wykluczenia społecznego uznawano najczęściej ubóstwo materialne (biedę) lub narkomanię. Sytuacje te wskazało po 18% osób. Kolejnymi relatywnie często pojawiającymi się wskazaniami były również: choroby psychiczne (13%), uzależnienie od alkoholu (11%), bezrobocie oraz homoseksualizm, biseksualizm lub transseksualizm (po 10%).

Tabl. 2.1. **Opinie o powodach wykluczenia społecznego w Polsce**

Uwzględniane sytuacje:	Osoby wyrażające opinię, że:		
	dana sytuacja jest wykluczająca	dana sytuacja jest najbardziej wykluczająca	wykluczenie społeczne istnieje oraz dana sytuacja jest wykluczająca
	<i>w % osób twierdzących, że wykluczenie społeczne istnieje (w wieku 16 lat i więcej)</i>		<i>w % osób w wieku 16 lat i więcej ogółem</i>
bezrobocie	65,4	10,2	26,6
zbyt niskie dochody	53,2	2,6	21,6
ubóstwo materialne (bieda)	75,5	18,3	30,7
narkomania	83,4	18,0	33,9
uzależnienie od alkoholu	80,5	10,6	32,7
choroby psychiczne	81,3	12,5	33,0
patologia życia rodzinnego	74,9	7,2	30,4
homoseksualizm, biseksualizm, transseksualizm	61,1	9,9	24,8
niepełnosprawność	55,7	4,5	22,6
niskie kwalifikacje zawodowe, brak wykształcenia	37,8	0,7*	15,4
podeszły wiek	43,4	1,7	17,6
trudne warunki mieszkaniowe	30,0	0,1*	12,2
zamieszkiwanie na wsi, w małych miastach	23,8	0,2*	9,7
zamieszkiwanie w tzw. złych dzielnicach	36,1	0,1*	14,7
wyznanie religijne	22,5	0,4*	9,1
inny kolor skóry	34,9	1,6	14,2
przynależność narodowościowa lub etniczna	28,1	0,6*	11,4
inne	1,4	0,8*	0,6

3. SPOŁECZNA PERCEPCJA DYSKRYMINACJI I NAJWAŻNIEJSZE PRZYCZYNY DYSKRYMINACJI

Problem nierównego traktowania, dyskryminacji różnych grup społecznych od lat stanowi istotną część dyskusji dotyczących szeroko pojętej sytuacji społecznej w Polsce. W niniejszej części opracowania przedstawiono wyniki Badania spójności społecznej dotyczące społecznej percepcji dyskryminacji uwarunkowanej takimi przyczynami jak: niepełnosprawność, wiek, płeć, homoseksualizm, biseksualizm lub transseksualizm, wyznanie religijne, miejsce zamieszkania, status społeczny i materialny oraz inny kolor skóry czy pochodzenie narodowościowe lub etniczne. Określenie grup, które w opinii mieszkańców Polski są z różnych względów gorzej traktowane może stanowić przyczynek do dyskusji na temat ewentualnych działań nakierowanych na ograniczanie tego typu zjawiska.

Postawione w Badaniu spójności społecznej pytania, które są przedmiotem poniższej analizy, pozwoliły określić zarówno jaka część społeczeństwa (w wieku 16 lat i więcej) wyraziła opinię, że przynależność do określonej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) w Polsce⁴, jak również, jaka część mieszkańców Polski zetknęła się bezpośrednio, była świadkami przejawów dyskryminacji wobec uwzględnionych w badaniu grup osób⁵.

W pierwszym przypadku mamy więc do czynienia z subiektywną miarą mówiącą o poglądach na temat powodów nierównego, złego traktowania (dyskryminacji) w Polsce, które to poglądy mogą być wypadkową z jednej strony osobistego doświadczenia i przekonań, z drugiej zaś – przekazu informacyjnego na ten temat (opartego np. na opiniach zasłyszanych wśród znajomych, informacjach medialnych itp.). W drugim przypadku wskaźnik odnosi się natomiast do oceny skali zachowań dyskryminacyjnych, z którymi respondenci zetknęli się bezpośrednio. Interpretując ten wskaźnik należy jednak mieć na względzie m.in. to, że będąc świadkiem złego traktowania niektórych osób nie zawsze jesteśmy w pełni świadomi faktycznej przyczyny takiego zachowania. Poza tym często, z różnych powodów (np. choćby z tego, że dotyczy to nielicznych zbiorowości), nie mamy okazji do bezpośredniej styczności z osobami, które potencjalnie mogłyby być obiektami gorszego traktowania.

Z założenia, żadnej z dwóch prezentowanych miar nie należy traktować jako wskaźnika mówiącego o rzeczywistych rozmiarach zjawiska dyskryminacji w Polsce. Aby móc obiektywnie ocenić faktyczną skalę dyskryminacji wobec różnych grup społecznych niezbędne byłoby przeprowadzenie odrębnych, kompleksowych badań.

Na podstawie szczegółowej analizy danych dotyczących opinii na temat dyskryminacji wobec różnych grup określono, które z uwzględnionych w Badaniu spójności społecznej sytuacji wskazywane były najczęściej jako przyczyny gorszego traktowania, a z którymi z nich najczęściej bezpośrednio zetknęli się mieszkańcy Polski w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie.

---

⁴ Na podstawie pytania: *Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynależność do wymienionych niżej grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji); nie należy brać pod uwagę rozwiązań prawnych, ale stan faktyczny (postawę społeczeństwa, sposób traktowania w urzędach, miejscu pracy)?*

⁵ Na podstawie pytania: *Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknął/zetknęła się Pan/Pani, był (a) Pan/Pani świadkiem przejawów dyskryminacji, w Polsce wobec niżej wymienionych grup (np. poprzez obraźliwe komentarze, pobicia, złe traktowanie itp.)?*

Ze względu na różny charakter analizowanych wskaźników, skala postrzeganej dyskryminacji wobec poszczególnych grup społecznych znacząco różni się od odsetków osób, które były świadkami takiego zjawiska. Generalnie odsetki osób deklarujących, że byli świadkami dyskryminacji wobec poszczególnych grup były znacznie niższe od odsetków mieszkańców Polski wyrażających opinię, że poszczególne grupy są gorzej traktowane.

Biorąc pod uwagę deklaracje dotyczące bezpośredniej styczności z przejawami dyskryminacji zaobserwowano, iż w tym przypadku najczęściej wskazywaną grupą byli bezdomni. Świadkiem gorszego traktowania tej grupy była co piąta osoba w wieku 16 lat i więcej (20%). Co ósma osoba (13%) zetknęła się bezpośrednio z gorszym traktowaniem osób o złej sytuacji materialnej, natomiast po 11% było świadkami zdarzenia, gdy dyskryminowane były osoby niepełnosprawne oraz osoby homoseksualne, biseksualne lub transseksualne. Świadkiem gorszego traktowania osób starszych, w wieku powyżej 65 lat oraz osób o niskim statusie społeczno-zawodowym był natomiast co dziesiąty mieszkaniec Polski w wieku 16 lat i więcej. Bezpośrednią styczność z przejawami dyskryminacji wobec pozostałych branż pod uwagę grup deklarowało od 1 do 7% populacji w wieku co najmniej 16 lat.

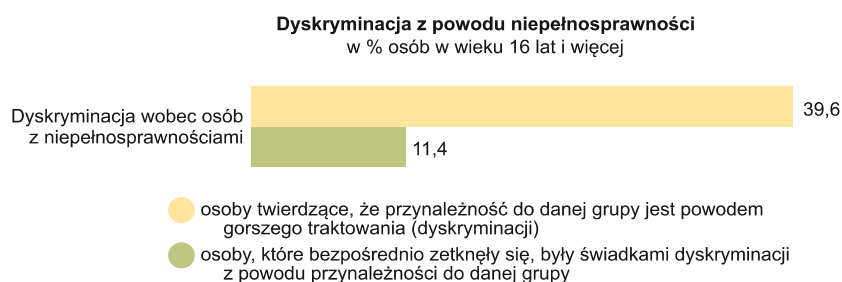
Według subiektywnych ocen, najczęściej wskazywanym powodem gorszego traktowania w Polsce również była bezdomność. Sytuację tę jako przyczynę dyskryminacji wskazało 63% osób. Połowa mieszkańców Polski wyraziła subiektywną opinię, iż powodem dyskryminacji w naszym kraju jest homoseksualizm, biseksualizm lub transseksualizm, natomiast 4 na 10 osób twierdziły, że grupami gorzej traktowanymi są osoby o złej sytuacji materialnej (41%) oraz osoby z niepełnosprawnościami (40%). Znaczna część mieszkańców Polski jako powody dyskryminacji wskazywała również: niski status społeczno-zawodowy (niski poziom wykształcenia oraz niskie kwalifikacje zawodowe 38%), zamieszkiwanie w tzw. „złej” dzielnicy (35%), a także inny kolor skóry (34%). Spośród grup uwzględnionych w kwestionariuszach do badania, najrzadziej wyrażano opinię, że dyskryminowani w Polsce byli mężczyźni (3%), osoby młode, poniżej 25 roku życia (6%) oraz osoby wierzące (7%).

4. POSTRZEGANIE DISKRYMINACJI ZE WZGLĘDU NA WYBRANE PRZYCZYNY

Dyskryminacja wobec osób z niepełnosprawnościami

Okolo 4 na 10 mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej wyraziło opinię, że niepełnosprawność była w Polsce powodem gorszego traktowania, natomiast 11% osób przyznało, że zetknęło się bezpośrednio lub było świadkami przejawów dyskryminacji wobec osób niepełnosprawnych, takich jak np. obraźliwe komentarze, pobicia, czy złe traktowanie. Generalnie, kobiety nieznacznie częściej niż mężczyźni wskazywały, że ich zdaniem niepełnosprawność jest powodem gorszego traktowania w Polsce (odpowiednio 41% oraz 38%), a także częściej miały bezpośrednią styczność z przejawami tego zjawiska w Polsce. Świadkami dyskryminacji wobec osób z niepełnosprawnościami była co ósma kobieta oraz co dziesiąty mężczyzna.

Wykres 2.2.

Biorąc pod uwagę wiek mieszkańców Polski, zaobserwować można, iż osoby najstarsze oraz najmłodsze znacznie rzadziej niż pozostałe grupy postrzegały niepełnosprawność jako przyczynę gorszego traktowania. Podczas gdy w każdej z pozostałych grup wieku niepełnosprawność została wskazana jako powód gorszego traktowania przez 40-42% osób, to wśród osób w wieku 75 lat i więcej odsetek ten wyniósł 32%, wśród osób w wieku 65-74 lata – 37%, natomiast wśród osób najmłodszych, w wieku 16-24 lata – 36%. Najstarsi mieszkańcy Polski relatywnie najrzadziej twierdzili także, że byli świadkami dyskryminacji wobec osób niepełnosprawnych. W grupie wieku 75 lat i więcej odsetek osób, które bezpośrednio zetknęły się z tym problemem wyniósł 8%, a wśród osób pomiędzy 65 a 74 rokiem życia wskaźnik ten osiągnął 9%. Najczęściej natomiast z gorszym traktowaniem osób niepełnosprawnych spotykały się osoby w wieku 25-34 lata oraz 35-44 lata, wśród których z problemem takim bezpośrednio zetknęło się 13-14% osób.

Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, iż osoby z wykształceniem magisterskim lub wyższym częściej niż osoby, które zakończyły swą edukację na niższych poziomach twierdzą, że niepełnosprawność jest w naszym kraju powodem gorszego traktowania. W grupie tej z takim stwierdzeniem zgodziło się 45% osób, podczas gdy wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym odsetek ten wyniósł 38%. Jednocześnie, osoby z wyższym wykształceniem częściej dostrzegały w swoim otoczeniu przejawy dyskryminacji z powodu niepełnosprawności. Świadkami obraźliwych komentarzy, pobicia, złego traktowania, itp. wobec osób niepełnosprawnych było według deklaracji 15% osób posiadających wykształcenie co najmniej magisterskie, podczas gdy wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym ze zdarzeniami tego typu zetknęło się bezpośrednio 9% osób.

Różne jest postrzeganie dyskryminacji wobec osób niepełnosprawnych w miastach i na wsi. Około 43% mieszkańców miast stwierdziło, że niepełnosprawność jest przyczyną gorszego traktowania w Polsce (odsetek ten wahał się od 42% w najmniejszych miastach, poniżej 20 tys. mieszkańców do 44% w największych miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców), podczas gdy wśród mieszkańców wsi problem taki dostrzegało 34% osób. Świadkami dyskryminacji wobec osób niepełnosprawnych było natomiast niecałe 9% mieszkańców wsi i 13% mieszkańców miast (od 12% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców do 15% w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców).

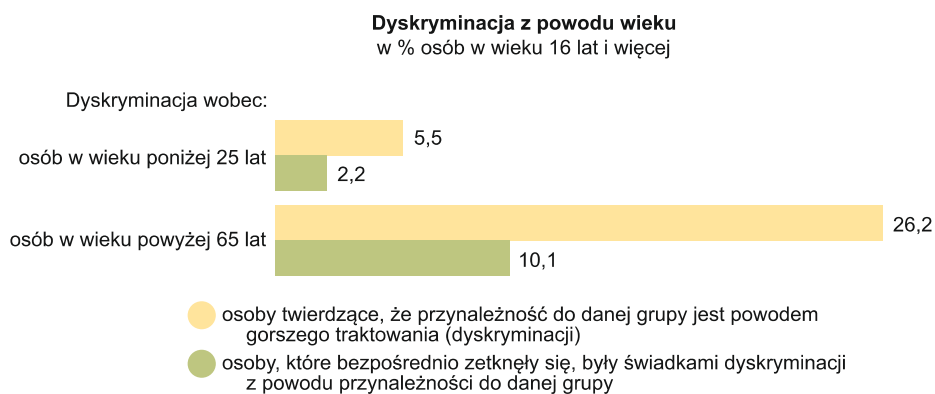
W odniesieniu do dyskryminacji wobec osób niepełnosprawnych ważne jest również określenie, czy problem ten jest w podobny sposób postrzegany przez osoby bez niepełnosprawności oraz osoby niepełnosprawne. Okazuje się, że różnica pomiędzy obiema grupami była stosunkowo niewielka, gdyż opinię, że niepełnosprawność jest powodem gorszego traktowania wyraziło 43% osób niepełnosprawnych, podczas gdy wśród osób bez stwierdzonej niepełnosprawności odsetek ten wyniósł 39%.

Dyskryminacja z powodu wieku

W Badaniu spójności społecznej uwzględnione zostały również pytania dotyczące dyskryminacji wobec osób starszych, powyżej 65 roku życia oraz młodych, poniżej 25 lat. Generalnie zauważyć można, iż w opinii mieszkańców Polski znacznie większy problem stanowi jednak sposób traktowania osób starszych. Więcej niż 1 na 4 osoby w wieku 16 lat i więcej (26%) uznała, że podeszły wiek (powyżej 65 lat) był powodem gorszego traktowania, podczas gdy w odniesieniu do młodego wieku (poniżej 25 lat) podobną opinię wyraziło 6% osób. Różnice w skalach tych zjawisk obrazują również odsetki osób, które bezpośrednio spotkały się z przejawami dyskryminacji wobec tych grup. Otóż świadkiem dyskryminacji wobec osób młodych był co 50 mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej, podczas gdy z dyskryminacją wobec osób starszych bezpośrednio zetknął się co 10 mieszkańców naszego kraju.

Biorąc pod uwagę płeć zaobserwowano, iż problem dyskryminacji wobec osób starszych częściej dostrzegają kobiety niż mężczyźni. Niemal 29% kobiet uznało, że podeszły wiek jest w Polsce powodem gorszego traktowania, a 12% bezpośrednio zetknęło się z przejawami tego zjawiska. Wśród mężczyzn odsetki te wyniosły odpowiednio: 24% oraz 9%. Płeć praktycznie nie różnicowała natomiast opinii dotyczących dyskryminacji osób poniżej 25 roku życia – w tym przypadku wartości obu analizowanych wskaźników były zbliżone do średniej dla Polski.

Wykres 2.3.

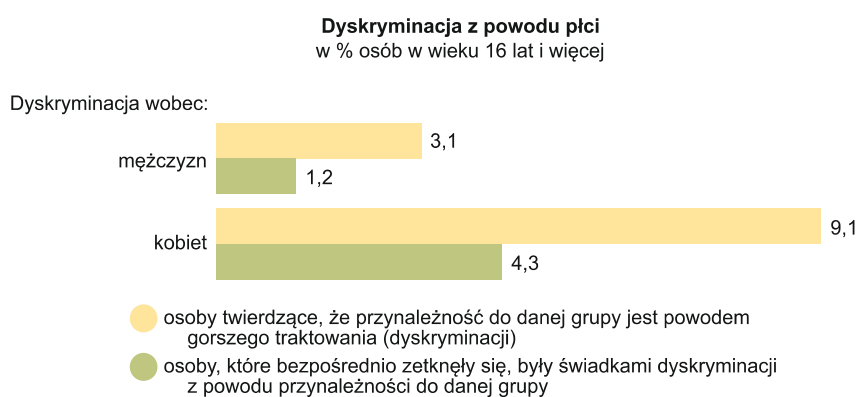
Z punktu widzenia analizowanych zjawisk ważna jest diagnoza dotycząca ich postrzegania w poszczególnych grupach wieku. Najczęściej podeszły wiek wskazywany był jako przyczyna dyskryminacji wśród osób relatywnie młodych, w wieku 25-34 lata (30%). Wysokie odsetki tego typu odpowiedzi zaobserwowano jednak również wśród osób w wieku 65-74 lata (27%) a także 75 lat i więcej (25%). Widać więc, iż osoby starsze stosunkowo często wyrażały opinię, iż podeszły wiek jest powodem gorszego traktowania w Polsce. Biorąc jednak pod uwagę udział osób, które bezpośrednio zetknęły się z przejawami dyskryminacji wobec osób w wieku powyżej 65 lat zaobserwowano, iż w starszych grupach wieku rzadziej deklarowano fakt bycia świadkiem takiego zjawiska niż w pozostałych grupach. Wśród osób w wieku 65-74 lata oraz 75 lat i więcej odsetki tego typu wskazań wyniosły po 8%, podczas gdy w grupie wieku 25-34 lata z dyskryminacją wobec mieszkańców Polski w podeszłym wieku zetknęło się 13% osób, a w pozostałych grupach wieku – po 10% osób. Gorsze traktowanie ze względu na młody wiek relatywnie najczęściej dostrzegane było przez osoby należące do najmłodszych grup wieku, tj. 16-24 lata oraz 25-34 lata – w grupach tych młody wiek został wskazany jako powód dyskryminacji przez 7-8% osób, przy czym świadkami takiego zjawiska była co dwudziesta osoba w wieku 16-24 lata oraz co trzydziesta osoba w wieku 25-34 lata. W pozostałych grupach wieku z dyskryminacją wobec osób młodych spotykano się jedynie sporadycznie.

Dyskryminacja z powodu płci

Ważnym i często poruszonym w dyskursie społecznym zagadnieniem jest dyskryminacja z powodu płci. Badanie spójności społecznej umożliwiło określenie społecznej percepcji tego problemu, przy czym postrzeganie dyskryminacji wobec kobiet i mężczyzn przeanalizowano odrębnie.

Wyniki badania wskazują, iż 9% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej wyraziło opinię, że kobiety są w Polsce dyskryminowane, natomiast 4% osób bezpośrednio zetknęło się z przejawami takiego zjawiska. Natomiast dyskryminacja wobec mężczyzn okazała się być w oczach mieszkańców Polski zjawiskiem marginalnym, gdyż w tym wypadku odsetki wyniosły odpowiednio 3% oraz 1%.

Wykres 2.4.

Kobiety częściej niż mężczyźni były zdania, że bycie kobietą jest w Polsce przyczyną dyskryminacji (odsetki tego rodzaju wskazań wyniosły: 11% wśród kobiet i 7% wśród mężczyzn),

jak również częściej niż mężczyźni byli świadkami takiego zjawiska (odpowiednio 5% i 3%). Opinie na ten temat różnicował także wiek mieszkańców Polski. Najczęściej kobiety wskazywano jako grupę gorzej traktowaną w przedziałach wieku mieszczących się pomiędzy 35 a 64 rokiem życia, w których odsetki osób wyrażających opinię, iż cecha ta jest przyczyną dyskryminacji mieściły się w granicach 10-11%. Najrzadziej natomiast wskazania takie pojawiały się wśród osób najstarszych, w wieku 75 lat i więcej (6%) oraz najmłodszych, w wieku 16-24 lata (7%). Najwyższe odsetki osób, które deklarowały bezpośrednie zetknięcie się z gorszym traktowaniem kobiet odnotowano natomiast w grupach wieku 25-34 lata (7%) oraz 35-44 lata (6%). W pozostałych grupach wieku wartość ta nie przekraczała 5%.

Dyskryminację wobec kobiet częściej niż pozostałe grupy dostrzegały osoby z wykształceniem wyższym. Wśród osób posiadających co najmniej dyplom magistra (lub równorzędny), 11% uznało, że kobiety w Polsce są gorzej traktowane, a 9% było świadkami takiego zjawiska. Dla porównania, wśród osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym odsetki te wyniosły odpowiednio: 10% i 3%, natomiast wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym: 8% i niecałe 2%.

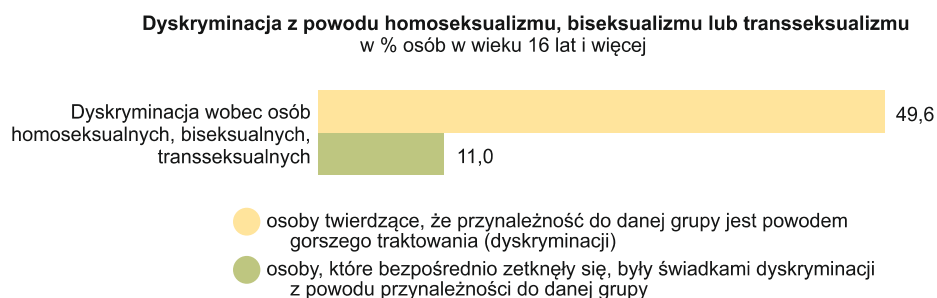
Postrzeganie dyskryminacji wobec kobiet różniło się również w zależności od klasy miejscowości zamieszkania. Wśród mieszkańców miast 11% sądziło, że kobiety są w Polsce dyskryminowane, przy czym w najmniejszych miastach, poniżej 20 tys. mieszkańców odsetek ten wyniósł 9%, natomiast w większych miastach był zbliżony do średniej. Świadkami takiego zjawiska znacznie częściej były osoby zamieszkujące największe miasta liczące co najmniej 500 tys. mieszkańców (9%) niż mieszkańcy najmniejszych miast (3%). Na wsi odnotowano niższe wartości analizowanych wskaźników niż w miastach – 7% mieszkańców wsi wyraziło opinię, że kobiety są w Polsce gorzej traktowane, natomiast 2% było świadkami dyskryminacji wobec kobiet.

Dyskryminacja z powodu homoseksualizmu, biseksualizmu lub transseksualizmu

Kolejną z branych pod uwagę przyczyn złego traktowania (dyskryminacji) był homoseksualizm, biseksualizm lub transseksualizm. Prawie połowa mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej wyraziła opinię, że osoby homoseksualne, biseksualne lub transseksualne są w naszym kraju gorzej traktowane (dyskryminowane), ale bezpośrednio ze zjawiskiem dyskryminacji wobec tej grupy zetknęło się 11% osób.

Ze stwierdzeniem, iż homoseksualizm, biseksualizm, transseksualizm jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) w Polsce nieznacznie częściej zgadzały się kobiety (51%) niż mężczyźni (48%). Kobiety i mężczyźni byli natomiast w jednakowym stopniu świadkami gorszego traktowania osób homoseksualnych, biseksualnych lub transseksualnych, gdyż bezpośrednio z tego rodzaju zjawiskiem spotkało się po 11% kobiet i mężczyzn.

Wykres 2.5.

Percepcja gorszego traktowania (dyskryminacji) osób homoseksualnych, biseksualnych, transeksualnych różniła się istotnie w zależności od wieku. Osoby należące do najmłodszych grup wieku relatywnie najczęściej wyrażały opinię, że tego typu cecha jest powodem gorszego traktowania w Polsce – odsetek zgadzających się z takim stwierdzeniem malał w każdej kolejnej grupie wieku, osiągając od 59% wśród osób wieku 16-24 lata do 33% wśród osób w wieku 75 lat i więcej. Podobną prawidłowość zaobserwowano w odniesieniu do osób, które były świadkami takiego zjawiska – odsetki tego rodzaju deklaracji wyniosły od 21% w grupie 16-24 lata do 2% wśród osób w wieku 75 lat i więcej.

Na oceny dotyczące dyskryminacji ze względu na homoseksualizm, biseksualizm, transeksualizm wpływ miało także wykształcenie – im wyższe, tym większy procent respondentów uważał takie osoby za gorzej traktowane. Wśród osób z wykształceniem magisterskim i wyższym odsetek osób wyrażających taką opinię osiągnął 56%, podczas gdy świadkami dyskryminacji wobec osób homoseksualnych, biseksualnych lub transeksualnych było w tej grupie 19%. Wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym odsetki te wyniosły natomiast, odpowiednio: 45% i 7%.

Subiektywną ocenę respondentów, że homoseksualizm, biseksualizm, transeksualizm jest przyczyną gorszego traktowania (dyskryminacji) w naszym kraju, częściej obserwowano w miastach (52%) niż na wsi (46%), przy czym w tym przypadku wielkość miast nie była istotna, gdyż w każdej z branych pod uwagę klas omawiane wartości były zbliżone do średniej dla miast ogółem. Wielkość miejsca zamieszkania różnicowała natomiast skalę bezpośredniego stykania się z gorszym traktowaniem osób homoseksualnych, biseksualnych lub transeksualnych. Zasadniczo, im większa klasa miejscowości, tym wyższe były odsetki osób, które deklarowały, iż były świadkami dyskryminacji ze względu na homoseksualizm, biseksualizm, transeksualizm. W największych miastach, o liczbie mieszkańców co najmniej 500 tys. z takim zjawiskiem bezpośrednio spotkała się co piąta osoba w wieku 16 lat i więcej (22%), w najmniejszych miastach liczących do 20 tys. mieszkańców – co dwunasta (8%), natomiast na wsi – co czternasta osoba (7%).

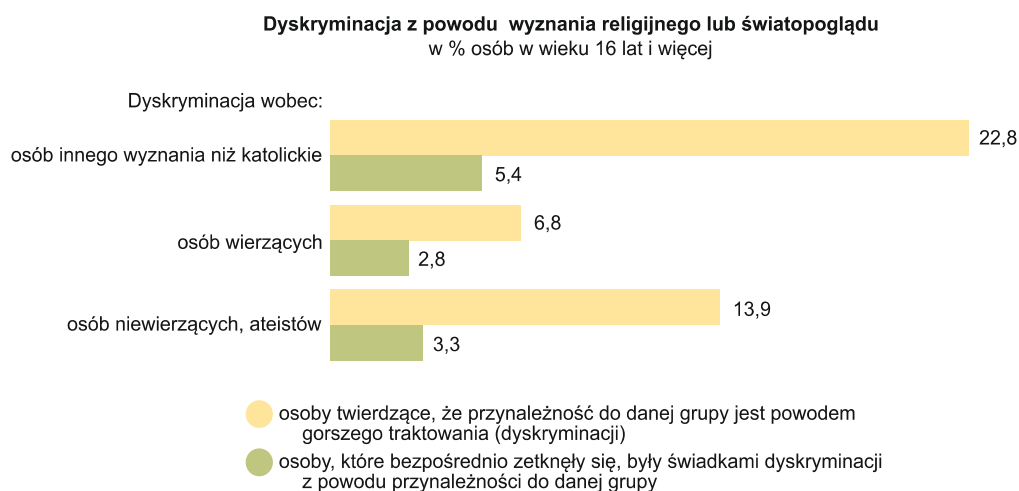
Dyskryminacja ze względu na wyznanie religijne lub światopogląd

Badanie spójności społecznej umożliwiło również uzyskanie (przynajmniej częściowej) odpowiedzi na pytanie, jak postrzegana jest w Polsce dyskryminacja ze względu na wyznanie religijne

lub światopogląd. W tym celu respondenci zostali poproszeni o oceny dotyczące gorszego traktowania trzech grup. Po pierwsze, ze względu na fakt, iż zdecydowana większość mieszkańców Polski deklaruje przynależność do Kościoła rzymskokatolickiego, pytano o opinie dotyczące gorszego traktowania osób innego wyznania niż katolickie. Drugą ocenianą grupą były osoby wierzące, natomiast trzecią – osoby niewierzące i ateści.

Biorąc pod uwagę oceny dotyczące trzech powyższych grup zaobserwowano, że największą część mieszkańców Polski wyraziła opinię, iż powodem gorszego traktowania jest wyznanie inne niż katolickie (23%). Około 14% osób uznało, że dyskryminowane w Polsce są osoby niewierzące i ateści, natomiast 7% uznało, że gorzej traktowane są osoby wierzące. Natomiast świadkiem dyskryminacji osób innego wyznania niż katolickie był co dwudziesty mieszkaniec Polski w wieku 16 lat i więcej (5%), a osób niewierzących i ateistów oraz osób wierzących – co trzydziesty trzeci (3%).

Wykres 2.6.

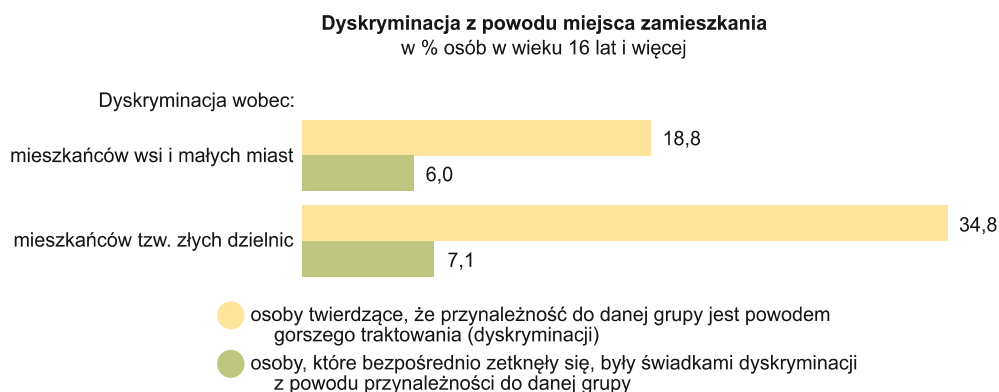
Gorsze traktowanie ze względu na światopogląd lub wyznanie religijne było postrzegane podobnie przez kobiety i mężczyzn, przy czym wśród kobiet zaobserwowano nieznacznie wyższy (24%) niż wśród mężczyzn (21%) odsetek wyrażających opinię, że osoby o wyznaniu innym niż katolickie są grupą gorzej traktowaną. Ponadto zasadniczo częściej na występowanie w Polsce dyskryminacji wobec każdej z trzech grup związanych ze sferą religijności wskazywały osoby młode, osoby z wykształceniem licencjackim lub magisterskim i wyższym, a także mieszkańcy największych miast. Najbardziej znaczące różnice zaobserwowano w przypadku opinii dotyczących dyskryminacji osób innego wyznania niż rzymskokatolickie przez osoby młode i starsze. Niemal 28% osób w wieku 16-24 lata stwierdziło, że przynależność do tej grupy jest przyczyną złego traktowania (dyskryminacji) w Polsce, podczas gdy wśród osób najstarszych, w wieku 75 lat i więcej odsetek ten wyniósł 16%, a świadkami dyskryminacji wobec osób innego wyznania niż katolickie było 8% wśród osób w wieku 16-24 lata oraz 2% wśród osób w wieku co najmniej 75 lat.

Dyskryminacja z powodu miejsca zamieszkania

Rozpatrując miejsce zamieszkania jako ewentualną przyczynę dyskryminacji w Polsce, wzięto pod uwagę opinie dotyczące traktowania mieszkańców wsi i małych miast oraz mieszkańców tzw. „złych dzielnic”.

Wśród mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej, niemal 35% osób wyraziło opinię, że zamieszkiwanie w dzielnicach, które są powszechnie uważane za gorsze niż pozostałe jest powodem dyskryminacji w Polsce, natomiast 7% osób było świadkami gorszego traktowania mieszkańców tego rodzaju miejsc. Skala dyskryminacji mieszkańców wsi i małych miast była w oczach mieszkańców Polski niższa, gdyż 19% stwierdziło, że osoby pochodzące z tego typu miejscowości są w naszym kraju gorzej traktowane, natomiast 6% zadeklarowało, że bezpośrednio zetknęło się z przejawami dyskryminacji wobec tej grupy.

Wykres 2.7.

W kontekście sposobu postrzegania analizowanego problemu najbardziej istotne wydaje się zróżnicowanie ze względu na klasy miejscowości zamieszkania. Zamieszkiwanie tzw. „złych dzielnic” znacznie częściej wskazywano jako powód dyskryminacji w miastach (38%) niż na wsi (30%), przy czym w największych miastach, liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców odsetek tego typu wskazań był niższy (32%) niż w mniejszych miastach (38-40%). Ponadto w miastach znacznie częściej bezpośrednio spotykano się z dyskryminacją wobec mieszkańców tzw. „złych dzielnic”. Z takim zjawiskiem miało do czynienia 9% osób zamieszkujących miasta (od 7% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców do 10% w miastach liczących 100-500 tys. oraz co najmniej 500 tys. mieszkańców) oraz 4% mieszkańców wsi.

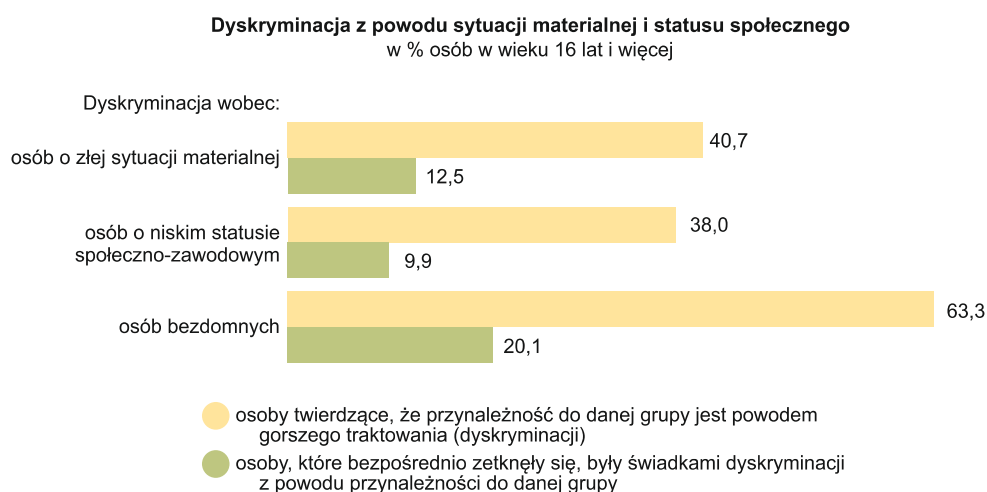
Opinię mówiącą, że mieszkańcy wsi i małych miast są w Polsce dyskryminowani wyrażała co piąta osoba zamieszkująca wieś oraz najmniejsze miasta, poniżej 20 tys. mieszkańców, podczas gdy w największych miastach, liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców takiego zdania było 16% osób. Świadkami tego typu sytuacji częściej byli natomiast mieszkańcy największych miast niż mniejszych miejscowości. Bezpośrednio z przejawami dyskryminacji wobec mieszkańców wsi i małych miast zetknęło się 8% osób zamieszkujących największe ośrodki miejskie, co dwudziesta osoba w miastach liczących 20-100 tys. mieszkańców (5%) oraz 6% mieszkańców wsi.

Dyskryminacja ze względu na niski status społeczny i sytuację materialną

Problemem, który był relatywnie często dostrzegany przez mieszkańców Polski było gorsze traktowanie ze względu na niski status społeczny i złą sytuację materialną. Niemal 2 na 3 mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej (63%) stwierdziło, iż bycie osobą bezdomną jest powodem dyskryminacji w Polsce, przy czym aż jedna piąta osób (20%) bezpośrednio zetknęła się z gorszym traktowaniem osób bezdomnych.

Wykres 2.8.

Rzadziej obserwowane były natomiast opinie mówiące, że powodami dyskryminacji są: zła sytuacja materialna (41%) oraz niski status społeczno-zawodowy – niski poziom wykształcenia, niskie kwalifikacje zawodowe (38%). Co ósma osoba przyznała, że była świadkiem dyskryminacji osób znajdujących w trudnej sytuacji materialnej, natomiast co dziesiąta zetknęła się bezpośrednio z dyskryminacją wobec mieszkańców Polski o niskim statusie społeczno-zawodowym.

Największe zróżnicowanie w postrzeganiu dyskryminacji przez poszczególne grupy społeczno-demograficzne zaobserwowano w odniesieniu do bezdomności. Podczas gdy bezdomność jako powód dyskryminacji wskazały 2 na 3 osoby (67%) należące do najmłodszej grupy wieku (16-24 lata), to wśród najstarszych mieszkańców Polski, w wieku 75 lat i więcej z opinią taką zgodziła się niewiele ponad połowa osób (52%). Świadkami gorszego traktowania osób bezdomnych było natomiast 24% osób w wieku 16-24 lata i 11% osób powyżej 75 roku życia. Percepcja dyskryminacji wobec osób bez stałego miejsca zamieszkania różniła się również w zależności od wykształcenia oraz klasy miejscowości zamieszkania. Osoby z wykształceniem magisterskim i wyższym, a także mieszkańcy największych miast po pierwsze znacznie częściej postrzegali bezdomność jako przyczynę gorszego traktowania w Polsce, a po drugie, znacznie częściej bezpośrednio stykali się z tego rodzaju zjawiskiem niż osoby z niższym wykształceniem oraz mieszkańcy najmniejszych miast i wsi.

Dyskryminacja ze względu na pochodzenie narodowościowe lub etniczne

W Badaniu spójności społecznej zapytano także o opinię na temat dyskryminacji wobec osób o innym kolorze skóry oraz osób należących do grupy narodowościowej lub etnicznej innej niż polska. Około 34% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej wyraziło opinię, iż inny kolor skóry jest w naszym kraju powodem dyskryminacji, przy czym 7% osób bezpośrednio zetknęło się z przejawami tego typu zjawiska. Przynależność do grupy narodowościowej lub etnicznej innej niż polska postrzegana była jako powód dyskryminacji przez około co czwartą osobę (26%), co dwudziesty mieszkaniec Polski w wieku 16 lat i więcej (5%) był natomiast świadkiem gorszego traktowania osób należących do tej grupy.

Wykres 2.9.

Cechą, która najwyraźniej różnicowała percepcję dyskryminacji wobec grup o pochodzeniu innym niż polskie i o innym kolorze skóry był wiek. Wśród najmłodszych mieszkańców Polski, w wieku 16-24 lata opinię, że inny kolor skóry jest przyczyną gorszego traktowania wyraziło 42% osób, natomiast pochodzenie narodowościowe lub etniczne inne niż polskie jako przyczynę dyskryminacji wskazało 30% osób w tej grupie wieku. Wśród najstarszych mieszkańców Polski, w wieku 75 lat i więcej wartości te były znacznie niższe i wyniosły odpowiednio: 23% oraz 16%. Świadcami gorszego traktowania osób o innym kolorze skóry również relatywnie najczęściej były osoby należące do najmłodszych grup wieku. Z dyskryminacją wobec osób o innym kolorze skóry bezpośrednio zetknęło się 13% mieszkańców Polski w wieku 16-24 lata, natomiast wobec osób o innym niż polskie pochodzeniu narodowościowym lub etnicznym – 7%. W najstarszej z analizowanych grup wieku tego typu wskazań w stosunku do osób o innym kolorze skóry lub innej narodowości dokonało mniej niż 2% osób.

Inny kolor skóry oraz pochodzenie narodowościowe lub etniczne najczęściej postrzegane były jako powody dyskryminacji przez osoby dobrze wykształcone oraz przez mieszkańców największych ośrodków miejskich. Opinię, że kolor skóry był powodem dyskryminacji w Polsce wyraziło 37% osób z wykształceniem magisterskim lub wyższym oraz 40% mieszkańców miast liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców. W przypadku pochodzenia narodowościowego lub etnicznego analogiczne wskaźniki wynosiły odpowiednio: 32% i 33%. Wykształcenie oraz klasa miejscowości w bardzo istotny sposób różnicowały również częstość występowania bezpośrednich spotkań z sytuacjami, w których dochodziło do dyskryminacji ze względu na kolor skóry bądź pochodzenie narodowościowe lub etniczne. Wśród mieszkańców Polski z wykształceniem magisterskim lub wyższym 12% osób zadeklarowało, że było świadkami przejawów dyskryminacji wobec osób o innym kolorze skóry, a 9% stwierdziło, że zetknęło się z gorszym traktowaniem osób przynależących do grupy narodowościowej

lub etnicznej innej niż polska. Dla porównania, wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym, odsetki te wyniosły odpowiednio: 4% oraz 2%.

Biorąc pod uwagę klasę miejscowości zamieszkania zauważyć można bardzo znaczące różnice pomiędzy największymi miastami, liczącymi co najmniej 500 tys. mieszkańców a pozostałymi miastami oraz wsią. Z dyskryminacją wobec osób o innym kolorze skóry zetknęło się 17% mieszkańców największych miast, podczas gdy w miastach liczących od 100 do 500 tys. mieszkańców odsetek ten wyniósł 9%, w małych miastach, poniżej 20 tys. mieszkańców – 7%, a na wsi – 4%. Świadcami złego traktowania (dyskryminacji) wobec przedstawicieli innych niż polska grup narodowościowych lub etnicznych było natomiast 11% osób zamieszkujących miasta liczące co najmniej 500 tys. mieszkańców, 6% osób w miastach od 100-500 tys. mieszkańców, 4% w najmniejszych miastach, poniżej 20 tys. mieszkańców oraz 3% mieszkańców wsi.

5. POCZUCIE DYSKRYMINACJI

Badanie spójności społecznej umożliwiło również określenie, jaka część populacji sama czuje się dyskryminowana z różnych powodów. Za osobę należącą do grupy ludzi, która z jakiegokolwiek powodu jest w Polsce traktowana gorzej od innych uznał się co dwunasty mieszkaniec Polski w wieku 16 lat i więcej (8%). Należy przy tym zaznaczyć, iż ze względu na trudny i złożony charakter tematyki dyskryminacji, w badaniu nie uwzględniono pytań o powody jej odczuwania. Uzyskanie miarodajnych wyników na ten temat wymagałoby przeprowadzenia odrębnego, pogłębionego badania. Stąd też ograniczono się do podania jedynie ogólnej informacji dotyczącej skali omawianego zjawiska.

6. PODSUMOWANIE

Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, iż zarówno wykluczenie społeczne (definiowane jako brak możliwości uczestnictwa w życiu społecznym, politycznym, kulturalnym lub gospodarczym), jak i dyskryminacja (utożsamiana z nierównym, gorszym traktowaniem) są zjawiskami, które istnieją w szeroko pojmowanej świadomości społecznej w Polsce.

Występowanie wykluczenia społecznego dostrzegały przede wszystkim osoby relatywnie młode, z wyższym wykształceniem oraz pochodzące z największych miast. Wśród osób, które stwierdziły, iż problem wykluczenia społecznego w Polsce istnieje, najczęściej wskazywanymi przyczynami tego zjawiska były uzależnienia (narkomania oraz uzależnienie od alkoholu), a także choroby psychiczne. Jako najważniejsze przyczyny wykluczenia wskazywano natomiast najczęściej ubóstwo materialne oraz narkomanię.

Mieszkańcy Polski najczęściej byli świadkami dyskryminacji wobec osób bezdomnych – bezpośrednio zetknęła się z takim zjawiskiem jedna piąta osób. W przybliżeniu co ósma osoba była świadkiem gorszego traktowania osób o złej sytuacji materialnej, co dziewiąta – niepełnosprawnych oraz osób homoseksualnych, biseksualnych lub transseksualnych, natomiast co dziesiąta – osób starszych powyżej 65 roku życia oraz osób o niskim statusie społeczno-materialnym. Zasadniczo, dyskryminację wobec niemal wszystkich analizowanych grup najczęściej dostrzegały osoby młode, osoby z wyższym wykształceniem oraz mieszkańcy największych miast liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców.

ANEKS TABELARYCZNY

Tabl. 2.2. **Spoleczna percepcja dyskryminacji wedlug płci w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Dyskryminacja wobec:	Ogółem	Płeć	
		mężczyźni	kobiety
osób z niepełnosprawnościami			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	39,6	37,9	41,2
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	11,4	10,3	12,5
osób w wieku powyżej 65 lat			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	26,2	23,7	28,5
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	10,1	8,6	11,5
osób w wieku poniżej 25 lat			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	5,5	5,7	5,3
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	2,2	2,0	2,4
kobiet			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	9,1	7,0	11,1
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	4,3	3,1	5,4
mężczyzn			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	3,1	3,1	3,0
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	1,2	1,4	1,1
osób homoseksualnych, biseksualnych, transseksualnych			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	49,6	48,0	51,1
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	11,0	11,0	11,1
osób innego wyznania niż katolickie			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	22,8	21,4	24,1
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	5,4	5,3	5,5
osób wierzących			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	6,8	6,8	6,8
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	2,8	2,9	2,7
osób niewierzących, ateistów			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	13,9	13,4	14,4
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	3,3	3,5	3,1
mieszkańców wsi i małych miast			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	18,8	18,0	19,5
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	6,0	5,9	6,1

a Na podstawie odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynależność do wymienionych grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji)”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknął/zetknęła się Pan/Pani bezpośrednio, był(a) Pan/Pani świadkiem przejawów dyskryminacji, w Polsce, wobec wymienionych grup (np. poprzez obraźliwe komentarze, pobicia, złe traktowanie itp.)”.

Tabl. 2.2. Społeczna percepcja dyskryminacji według płci w % osób w wieku 16 lat i więcej (dok.)

Dyskryminacja wobec:	Ogółem	Płeć	
		mężczyźni	kobiety
mieszkańców tzw. złych dzielnic			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	34,8	34,4	35,2
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	7,1	6,9	7,3
osób o złej sytuacji materialnej			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	40,7	39,3	42,0
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	12,5	12,5	12,6
osób o niskim statusie społeczno-zawodowym			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	38,0	37,3	38,6
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	9,9	10,0	9,9
bezdomych			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	63,3	62,5	64,1
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	20,1	19,4	20,7
osób o innym kolorze skóry			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	34,4	33,9	34,8
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	7,1	7,1	7,1
osób przynależących do grupy narodowościowej/etnicznej innej niż polska			
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	25,5	25,4	25,7
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	4,8	5,2	4,4

a Na podstawie odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynależność do wymienionych grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji)”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknął/zetknęła się Pan/Pani bezpośrednio, był(a) Pan/Pani świadkiem przejawów dyskryminacji, w Polsce, wobec wymienionych grup (np. poprzez obraźliwe komentarze, pobicia, złe traktowanie itp.)”.

Tabl. 2.3. Społeczna percepcja dyskryminacji według wieku w % osób w wieku 16 lat i więcej

Dyskryminacja wobec:	Wiek w latach						
	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 i więcej
osób z niepełnosprawnościami							
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	36,2	41,7	42,6	39,9	41,1	36,9	32,4
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	11,0	13,2	13,5	12,2	10,2	8,9	7,5
osób w wieku powyżej 65 lat							
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	20,8	29,8	25,8	24,8	28,2	26,5	24,6
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	10,4	12,6	10,2	9,5	9,7	7,6	8,4

a Na podstawie odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynależność do wymienionych grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji)”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknął/zetknęła się Pan/Pani bezpośrednio, był(a) Pan/Pani świadkiem przejawów dyskryminacji, w Polsce, wobec wymienionych grup (np. poprzez obraźliwe komentarze, pobicia, złe traktowanie itp.)”.

Tabl. 2.3. **Spoleczna percepcja dyskryminacji wedlug wieku w % osob w wieku 16 lat i wiecej (c.d.)**

Dyskryminacja wobec:	Wiek w latach						
	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 i wiecej
osob w wieku ponizej 25 lat							
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	7,3	7,8	4,8	5,8	4,5	3,2	2,9*
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	4,9	3,4	2,6*	1,4*	0,9*	0,6*	0,2*
kobiet							
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	7,0	8,4	10,1	11,0	10,2	9,4	5,7
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	3,8	6,9	6,0	4,3	3,0	1,6	0,9*
menczyzn							
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	3,3*	3,1	3,1	3,2	2,6	4,0	1,8*
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	1,8*	2,2*	1,6*	0,8*	0,8*	0,4*	0,1*
osob homoseksualnych, biseksualnych, transseksualnych							
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	59,0	56,8	52,0	49,5	44,4	41,5	33,3
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	21,1	17,2	12,4	8,4	6,1	3,5	2,4*
osob innego wyznania niz katolickie							
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	27,8	26,5	24,7	20,4	20,7	18,6	16,3
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	7,6	7,8	6,7	4,8	3,9	2,8	1,5*
osob wierzacych							
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	8,7	8,4	6,9	6,5	5,5	6,1	4,2
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	5,0*	4,3	3,1	2,7*	1,6	0,6*	0,8*
osob niewierzacych, ateistow							
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	16,7	16,8	15,2	12,3	12,5	10,8	9,4
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	3,1*	4,4	4,6	3,5	2,1	2,3*	1,1*

a Na podstawie odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynaleznosc do wymienionych grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji)”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciagu ostatnich 12 miesiecy zetknal/zetknela sie Pan/Pani bezposrednio, byl(a) Pan/Pani swiadkiem przejawow dyskryminacji, w Polsce, wobec wymienionych grup (np. poprzez obrazliwe komentarze, pobicia, zle traktowanie itp.)”.

Tabl. 2.3. **Spoleczna percepcja dyskryminacji wedlug wieku w % osob w wieku 16 lat i wiecej (dok.)**

Dyskryminacja wobec:	Wiek w latach						
	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 i wiecej
mieszkańców wsi i małych miast							
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	19,0	22,8	19,4	18,2	17,2	16,7	14,7
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	8,3	8,3	6,6	5,7	4,3	4,4	1,6*
mieszkańców tzw. złych dzielnic							
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	35,5	36,5	38,2	36,4	34,3	30,9	24,8
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	10,2	9,4	9,3	6,2	5,4	3,9	1,3*
osób o złej sytuacji materialnej							
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	43,2	44,8	43,5	40,9	38,4	36,7	29,8
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	15,3	15,5	16,1	12,3	10,5	6,9	4,9
osób o niskim statusie społeczno-zawodowym							
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	38,7	43,1	41,3	38,8	35,5	33,5	26,2
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	11,0	13,3	12,9	9,8	8,0	5,4	3,7
bezdomnych							
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	67,2	66,8	66,1	63,1	62,2	57,6	52,0
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	23,5	24,1	24,2	18,2	18,8	13,0	10,9
osób o innym kolorze skóry							
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	41,9	39,6	35,4	33,8	30,8	28,4	23,2
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	13,0	8,9	8,6	6,1	4,9	3,1	1,6*
osób przynależących do grupy narodowościowej/etnicznej innej niż polska							
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	30,4	31,5	25,4	25,9	22,4	20,4	15,9
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	6,6	5,9	6,1	5,3	3,5	2,2	1,5*

a Na podstawie odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynależność do wymienionych grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji)”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknął/zetknęła się Pan/Pani bezpośrednio, był(a) Pan/Pani świadkiem przejawów dyskryminacji, w Polsce, wobec wymienionych grup (np. poprzez obraźliwe komentarze, pobicia, złe traktowanie itp.)”.

Tabl. 2.4. **Spoleczna percepcja dyskryminacji wedlug wykształcenia w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Dyskryminacja wobec:	Poziom wykształcenia				
	magister- skie i wyższe	licencjat	średnie, w tym pomaturalne	zawodowe zasadnicze	co najwyżej gimnazjal- ne
osób z niepełnosprawnościami					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	44,7	40,4	38,7	38,7	37,5
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	15,2	14,4	11,0	9,3	10,6
osób w wieku powyżej 65 lat					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	31,4	28,1	25,5	24,4	24,3
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	13,7	13,3	10,8	7,3	7,8
osób w wieku poniżej 25 lat					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	5,3	6,0*	7,2	4,6	3,0
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	3,2	4,3*	2,4	1,3*	1,0*
kobiet					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	11,2	7,4	8,8	9,6	7,7
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	8,5	7,9	4,0	2,7	1,6*
mężczyzn					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	1,6	3,1*	3,1	4,4	2,4
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	1,3*	1,3*	1,7	1,2*	0,4*
osób homoseksualnych, biseksualnych, transseksualnych					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	55,9	52,9	50,1	46,9	44,9
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	18,5	19,6	11,1	6,6	6,6
osób innego wyznania niż katolickie					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	28,3	26,3	22,6	20,1	20,7
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	9,5	9,0	5,3	3,5	3,2
osób wierzących					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	6,8	10,3	6,8	6,9	5,4
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	5,8	3,9*	2,7	1,3*	1,7*
osób niewierzących, ateistów					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	15,2	17,2	12,8	14,0	13,4

a Na podstawie odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynależność do wymienionych grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji)”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknął/zetknęła się Pan/Pani bezpośrednio, był(a) Pan/Pani świadkiem przejawów dyskryminacji, w Polsce, wobec wymienionych grup (np. poprzez obraźliwe komentarze, pobicia, złe traktowanie itp.)”.

Tabl. 2.4. **Spoleczna percepcja dyskryminacji wedlug wykształcenia w % osób w wieku 16 lat i więcej (dok.)**

Dyskryminacja wobec:	Poziom wykształcenia				
	magister- skie i wyższe	licencjat	średnie, w tym pomatural- ne	zawodowe zasadnicze	co najwyżej gimnazjal- ne
osób niewierzących, ateistów (dok.)					
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	6,2	5,8*	3,0	1,7	2,2*
mieszkańców wsi i małych miast					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	18,4	21,5	18,1	19,5	18,4
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	8,8	7,2*	5,8	5,0	4,6
mieszkańców tzw. złych dzielnic					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	37,8	36,4	34,4	35,6	30,8
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	10,5	11,9	7,6	5,0	4,0
osób o złej sytuacji materialnej					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	46,4	42,7	38,5	41,3	37,7
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	17,5	18,2	11,7	10,5	10,1
osób o niskim statusie społeczno-zawodowym					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	45,8	42,2	35,7	37,0	34,7
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	15,1	13,8	9,0	8,5	7,3
bezdolnych					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	72,1	70,8	62,4	61,2	56,4
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	31,0	30,3	20,4	15,1	11,5
osób o innym kolorze skóry					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	37,0	37,5	34,4	33,1	32,2
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	11,9	10,8	7,7	4,3	3,7
osób przynależących do grupy narodowościowej/etnicznej innej niż polska					
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	31,5	27,9	24,8	24,0	22,2
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	8,7	7,2	4,7	3,2	2,3

a Na podstawie odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynależność do wymienionych grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji)”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknął/zetknęła się Pan/Pani bezpośrednio, był(a) Pan/Pani świadkiem przejawów dyskryminacji, w Polsce, wobec wymienionych grup (np. poprzez obraźliwe komentarze, pobicia, złe traktowanie itp.)”.

Tabl. 2.5. **Spółeczna percepcja dyskryminacji według miejsca zamieszkania**
w % osób w wieku 16 lat i więcej

Dyskryminacja wobec:	razem	Miasta o liczbie mieszkańców				Wieś
		500 tys. i więcej	100-500 tys.	20-100 tys.	poniżej 20 tys.	
osób z niepełnosprawnościami						
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	43,2	44,2	44,0	42,6	42,0	34,0
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	13,3	14,9	14,9	11,3	12,4	8,5
osób w wieku powyżej 65 lat						
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	29,7	34,2	30,2	28,0	27,1	20,7
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	12,4	16,5	12,8	11,8	9,0	6,4
osób w wieku poniżej 25 lat						
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	5,8	5,6	4,5	5,9	7,4	5,0
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	2,9	3,8*	3,0	2,0*	3,1*	1,0
kobiet						
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	10,5	11,0	11,0	11,3	8,5	6,9
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	5,6	8,8	6,4	4,3	3,3	2,2
mężczyzn						
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	3,0	2,8*	2,4	3,5	3,3	3,1
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	1,6	2,1*	1,6*	1,3*	1,5*	0,7*
osób homoseksualnych, biseksualnych, transseksualnych						
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	52,1	51,4	53,0	51,7	52,3	45,6
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	13,6	22,1	14,8	10,4	8,4	7,0
osób innego wyznania niż katolickie						
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	24,3	26,9	26,0	23,5	20,8	20,5
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	6,8	12,0	7,4	4,2	4,7	3,4
osób wierzących						
osoby wyrażające opinię, że przynależność do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	7,4	8,8	7,4	7,2	6,5	5,9
osoby, które bezpośrednio zetknęły się, były świadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	3,7	6,8	4,0	2,0	2,5*	1,4

a Na podstawie odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynależność do wymienionych grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji)”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zetknął/zetknęła się Pan/Pani bezpośrednio, był(a) Pan/Pani świadkiem przejawów dyskryminacji, w Polsce, wobec wymienionych grup (np. poprzez obraźliwe komentarze, pobicia, złe traktowanie itp.)”.

Tabl. 2.5. **Spoleczna percepcja dyskryminacji wedlug miejsca zamieszkania**
w % osob w wieku 16 lat i wiecej (dok.)

Dyskryminacja wobec:	Miasta					Wieś
	razem	o liczbie mieszkancow				
		500 tys. i wiecej	100-500 tys.	20-100 tys.	ponizej 20 tys.	
osob niewierzacych, ateistow						
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	13,5	15,9	13,4	12,3	12,8	14,6
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	4,0	7,1	3,9	3,5	2,1*	2,0
mieszkancow wsi i malych miast						
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	18,2	16,2	17,9	18,7	19,8	19,7
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	6,0	7,8	6,0	4,7	6,0	6,1
mieszkancow tzw. zlých dzielnic						
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	37,9	32,2	40,3	38,4	39,5	29,9
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	9,2	10,1	10,4	9,0	7,1	3,9
osob o zlej sytuacji materialnej						
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	42,7	43,5	44,9	41,8	40,3	37,6
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	14,4	15,9	14,7	14,2	12,7	9,7
osob o niskim statusie spoleczno-zawodowym						
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	40,9	44,3	42,7	39,1	37,8	33,5
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	11,7	14,4	12,9	10,6	9,1	7,1
bezdolnych						
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	69,2	74,9	71,3	68,7	62,0	54,1
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	25,8	39,0	25,9	22,6	17,8	11,1
osob o innym kolorze skory						
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	36,9	40,2	39,1	35,5	32,9	30,3
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	9,3	17,2	8,8	6,2	6,6	3,7
osob przynalezacych do grupy narodowosciowej/etnicznej innej niz polska						
osoby wyrazajace opinie, ze przynaleznosc do tej grupy jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji) ^a	27,4	32,9	28,2	27,2	21,7	22,6
osoby, ktore bezposrednio zetknely sie, byly swiadkami dyskryminacji wobec tej grupy ^b	6,2	11,0	6,1	4,5	4,3	2,5

a Na podstawie odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem obecnie w Polsce przynaleznosc do wymienionych grup jest powodem gorszego traktowania (dyskryminacji)”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy w ciagu ostatnich 12 miesiecy zetknal/zetknela sie Pan/Pani bezposrednio, byl(a) Pan/Pani swiadkiem przejawow dyskryminacji, w Polsce, wobec wymienionych grup (np. poprzez obrazliwe komentarze, pobicia, zle traktowanie itp.)”.

3

WYBRANE ASPEKTY STYLU ŻYCIA

Z socjologicznego punktu widzenia styl życia zdefiniować można jako „zespół codziennych zachowań (sposób postępowania, aktywność życiową) specyficzny dla danej zbiorowości lub jednostki (treść i konfigurację owych zachowań); a inaczej mówiąc charakterystyczny sposób bycia odróżniający daną zbiorowość lub jednostkę od innych”¹.

W rozdziale tym omówione zostały wyniki Badania spójności społecznej dotyczące jedynie wybranych aspektów tak definiowanego stylu życia. Skoncentrowano się w nim na przedstawieniu informacji dotyczących różnych form spędzania czasu wolnego przez mieszkańców Polski, w tym uczestnictwa w kulturze, aktywności fizycznej, spotkań towarzyskich, korzystania ze środków masowego przekazu. Sposób spędzania czasu wolnego wiąże się ze społeczną tożsamością, a z przedstawionego w niniejszym rozdziale modelu regresji logistycznej wynika, że to co robimy w czasie wolnym wpływa nie tylko na poziom zadowolenia z tego aspektu naszego życia, ale także na poziom satysfakcji z życia ogólnie rzecz biorąc.

Ważnymi, chociaż nie odnoszącymi się bezpośrednio do spędzania czasu wolnego, aspektami stylu życia, które zostały także uwzględnione w tej części opracowania są zachowania związane ze stosowaniem używek. W Badaniu spójności społecznej uwzględnione zostały pytania o palenie papierosów i innych wyrobów tytoniowych, jak również pytania o częstość i ilość spożywania napojów alkoholowych. Przy czym interpretując odpowiedzi na te pytania należy założyć, że w tym przypadku, w większym stopniu niż przy innych prezentowanych zagadnieniach, należy mówić jedynie o przybliżonym obrazie stanu rzeczywistego, ze względu na stwierdzoną w wielu badaniach skłonność respondentów do ograniczania swojej roli w zachowaniach, które mogłyby zostać odebrane jako negatywne.

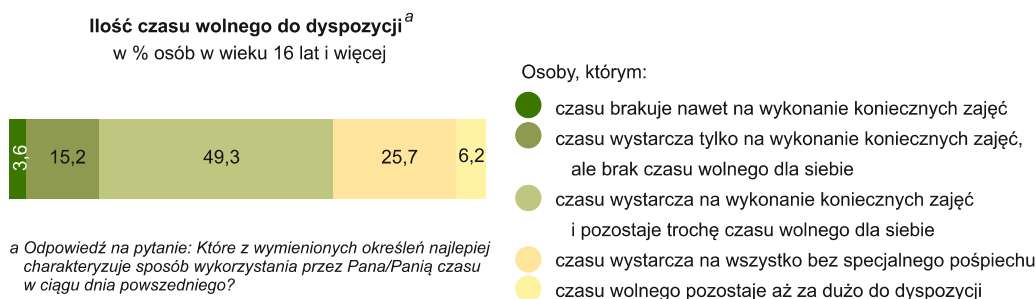
1. ILOŚĆ CZASU WOLNEGO DO DYSPOZYCJI

O stylu życia mówi nam nie tylko sposób spędzania czasu wolnego, ale także jego dostępność. W Badaniu spójności społecznej uwzględnione zostało pytanie pozwalające na ocenę stopnia równowagi między czasem przeznaczonym na zajęcia o charakterze obowiązkowym a czasem wolnym. Respondentów pytano o ilość czasu, który pozostaje im do dyspozycji po wykonaniu koniecznych zajęć, wynikających z codziennych obowiązków związanych m.in. z pracą, nauką oraz życiem rodzinnym.

---

¹ Andrzej Siciński, *Styl życia, kultura, wybór. Szkice.*, Warszawa; IFiS PAN, 2002, ss 22-23.

Wykres 3.1.

19% mieszkańców Polski przyznało, że nie miało w ciągu dnia powszedniego czasu wolnego dla siebie, w tym 4% stwierdziło, że czasu brakuje im nawet na wykonanie koniecznych zajęć. Jedna czwarta osób oceniła, że czasu wystarcza im na wszystko bez specjalnego pośpiechu, natomiast 6% wskazało, iż mają aż za dużo czasu do dyspozycji.

Sposób wykorzystania czasu w ciągu dnia powszedniego różni się przede wszystkim w zależności od wieku mieszkańców Polski. Jest to związane z liczbą obowiązków zawodowych i rodzinnych, które pojawiają się na różnych etapach życia. Brak czasu wolnego zaobserwowano przede wszystkim wśród osób w wieku 25-34 lata oraz 35-44 lata. W grupach tych odpowiednio: 28% oraz 31% osób oceniło, że czasu nie starczy im nawet na wykonanie koniecznych zajęć lub wystarcza go tylko na wykonanie koniecznych zajęć, ale brakuje czasu wolnego, podczas gdy wśród osób w wieku 65-74 lata takich odpowiedzi udzieliła co siedemnasta osoba (6%), natomiast w grupie wieku 75 lat i więcej – co pięćdziesiąta (2%). W najstarszych grupach wieku zaobserwowano natomiast relatywnie wysokie odsetki odpowiedzi, wskazujących iż czasu wolnego jest aż za dużo. Wśród mieszkańców Polski w wieku 65-74 lata wykorzystanie czasu w ciągu dnia powszedniego oceniło w ten sposób 13% osób, natomiast wśród osób w wieku 75 lat i więcej 27%. Dla porównania, we wszystkich grupach wieku w granicach 16-54 lata, odsetki tego rodzaju odpowiedzi mieściły się w zakresie od 2% do 3%.

2. FORMY SPĘDZANIA CZASU WOLNEGO

W niniejszym rozdziale zawarte zostały analizy uwzględniające jedynie wybrane aspekty stylu życia, nakierowane przede wszystkim na przedstawienie najbardziej powszechnych form spędzania czasu wolnego. W związku z mnogością i zróżnicowaniem uwzględnionych w analizach sposobów spędzania czasu, brane pod uwagę aktywności zostały podzielone na kilka grup.

Aktywność fizyczna

Wyniki badania pokazują, że więcej niż połowa osób (53%) przynajmniej raz w tygodniu uczęszczała na spacer lub odpoczywała na świeżym powietrzu. Taki rodzaj aktywności podejmowała

co najmniej raz w tygodniu około połowa osób niemal w każdej z analizowanych grup wieku. Jedynie wśród osób w wieku 45-54 lata odsetek ten nie przekroczył 50%, osiągając 46%. Na poziomie całej populacji, z wypoczynku na świeżym powietrzu praktycznie nie korzystała co piąta osoba (odpowiedzi: 1-3 razy w roku, nigdy lub prawie nigdy). Znacznie mniej powszechne niż spacerowanie oraz spędzanie czasu na świeżym powietrzu było uprawianie sportu (np. bieganie, jazda na rowerze, gra w piłkę, chodzenie na siłownię, fitness). Podejmowanie takiej aktywności przynajmniej raz w miesiącu zadeklarowała co trzecia osoba w wieku 16 lat i więcej, przy czym co piąta osoba uprawiała sport przynajmniej raz w tygodniu. W ogóle sportu nie uprawiała ponad połowa mieszkańców Polski (53%).

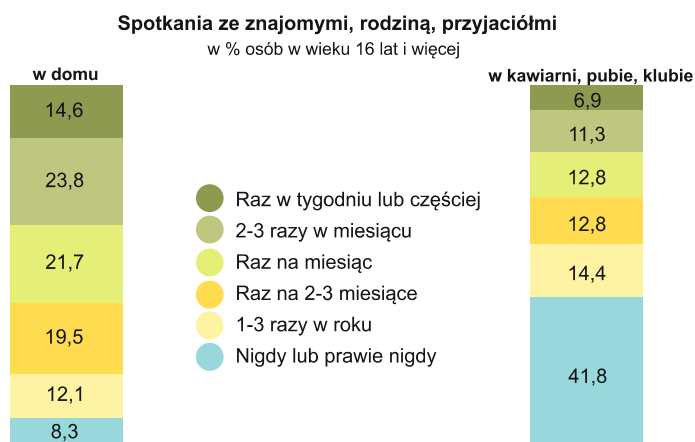
Wykres 3.2.

Spotkania towarzyskie

Biorąc pod uwagę deklaracje dotyczące życia towarzyskiego zaobserwowano, iż większość mieszkańców Polski preferowała przyjmowanie znajomych, rodziny i przyjaciół u siebie w domu lub odwiedzanie ich, bardziej niż spotkania poza domem (np. w kawiarni, pubie, klubie). Przynajmniej cotygodniowe spotkania w domu swoim bądź znajomych lub rodziny zadeklarowało 15% osób, podczas gdy wspólne spędzanie czasu z taką częstotliwością poza domem charakteryzowało 7% populacji. Przynajmniej raz na miesiąc w domu spotykało się ze znajomymi, rodziną lub przyjaciółmi około 3 na 5 osób, natomiast poza domem – 3 na 10 osób. Jednocześnie co piąta osoba nikogo nie odwiedzała, ani nie zapraszała do siebie lub robiła to bardzo rzadko (najwyżej 3 razy w roku), a ponad 40% osób nie spotykało się ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w takich miejscach jak: kawiarnie, puby oraz kluby. W spotkaniach towarzyskich zarówno poza domem, jak i w domu nigdy lub prawie nigdy nie uczestniczyło 7% osób w wieku 16 lat i więcej.

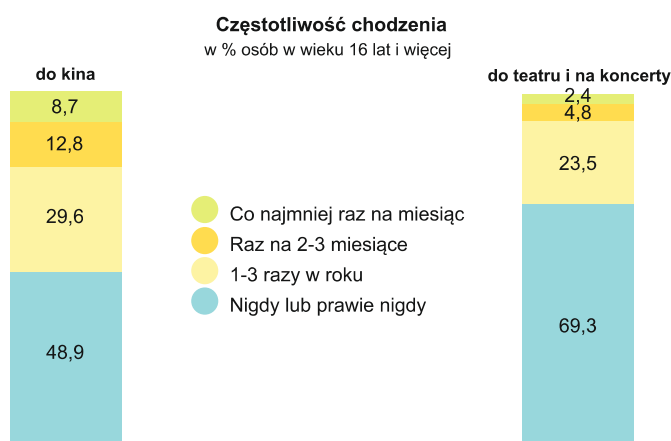
Wykres 3.3.

Uczęszczanie do kina, teatru i na koncerty

Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, że kino, teatr i koncerty nie należały do najbardziej powszechnych sposobów spędzania czasu. Co najmniej raz w roku do kina chodziła niewiele ponad połowa mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej (51%), przy czym co najmniej raz na 2-3 miesiące kino odwiedzała co piąta osoba (22%), a przynajmniej raz w miesiącu – co jedenasta (9%). Do teatru i na koncerty chociaż raz w roku chodziło natomiast 31% mieszkańców Polski, przy czym 7% robiło to przynajmniej raz na 2-3 miesiące a 2% – co najmniej raz w miesiącu.

Wykres 3.4.

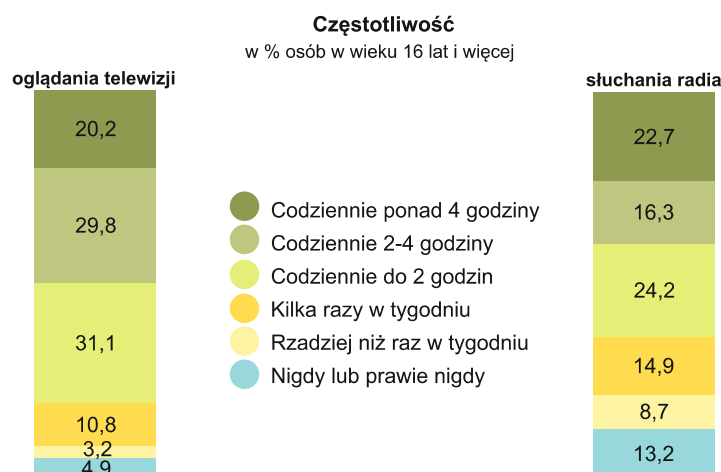

Korzystanie z mediów

W odróżnieniu od uczęszczania do kina, teatru, czy na koncerty, oglądanie telewizji i słuchanie radia były bardzo popularnymi sposobami spędzania wolnego czasu. Szczególnie dużo czasu spędzano przed telewizorem. 81% osób w wieku 16 lat i więcej oglądało telewizję codziennie, w tym ponad 30% do dwóch godzin dziennie i prawie tyle samo od dwóch do czterech godzin. Co piąta osoba przeznaczala codziennie na oglądanie telewizji ponad cztery godziny. Odsetek osób słuchających codziennie radia był niższy niż oglądających codziennie telewizję i wynosił 63%. Ponad 4 godziny dziennie radia słuchała niemal jedna czwarta mieszkańców Polski (23%).

Ponadto stosunkowo dużą popularnością cieszyło się oglądanie filmów na różnego rodzaju nośnikach (DVD, Blue-ray, VHS) lub przez Internet. Raz w tygodniu lub częściej filmy w ten sposób oglądało 29% osób, 11% zadeklarowało, że robi to 2-3 razy w miesiącu, a 8% – raz w miesiącu.

Wykres 3.5.

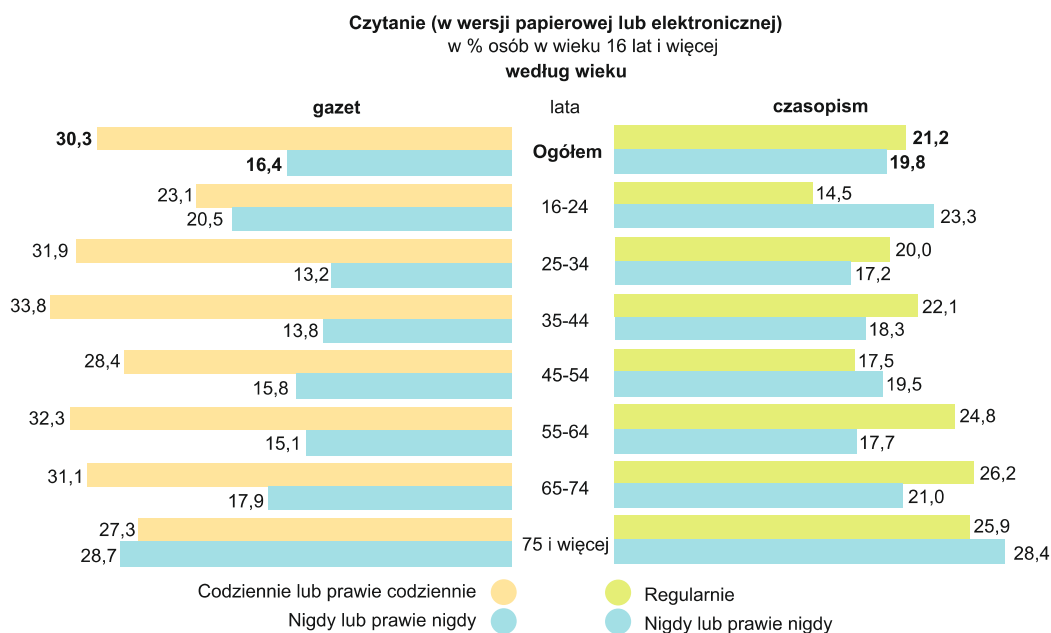
Czytelnictwo gazet codziennych, czasopism i książek

W badaniu uwzględnione zostały pytania dotyczące częstotliwości czytania gazet codziennych, czasopism oraz książek, zarówno w wersji tradycyjnej („papierowej”), jak również w wersji elektronicznej.

Gazety (w wersji papierowej lub elektronicznej) czytało codziennie lub prawie codziennie 30% osób w wieku 16 lat i więcej, natomiast 16% osób nie czytało ich w ogóle. Regularne czytanie czasopism (tygodników i miesięczników, bez względu na formę) zadeklarowała niewiele ponad jedna piąta osób (21%). Podobny odsetek mieszkańców Polski nigdy lub prawie nigdy nie czyta tego rodzaju prasy (20%). Zarówno z gazet, jak i z czasopism najczęściej nie korzystały osoby starsze – w wieku co najmniej 75 lat oraz najmłodsze – poniżej 25 roku życia.

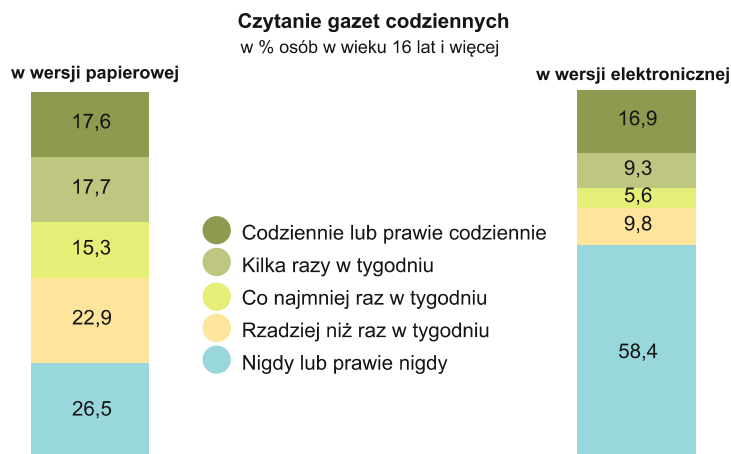
Wykres 3.6.

W związku z tym, iż w pytaniach do badania dokonano rozróżnienia na wersje papierowe oraz elektroniczne, możliwe było określenie, która forma przekazu cieszy się większą popularnością.

Zaobserwowano, że zarówno gazety papierowe, jak i elektroniczne czytało codziennie po 17-18% osób, przy czym 1 na 20 osób każdego dnia czytała gazety w obu wersjach. Wśród kobiet i mężczyzn odsetki czytających codziennie gazety w formie papierowej były podobne. Natomiast mężczyźni częściej niż kobiety czytali codziennie gazety w formie elektronicznej (odpowiednio 20% i 14%). Częściej gazety w formie papierowej czytały codziennie osoby starsze – w przedziale wieku 65 lat i więcej i było to 26-27%. Natomiast gazety w formie elektronicznej najczęściej czytały osoby relatywnie młode: w grupach wieku 25-34 lata oraz 35-44 lata gazety w takiej postaci czytało codziennie po 25% osób.

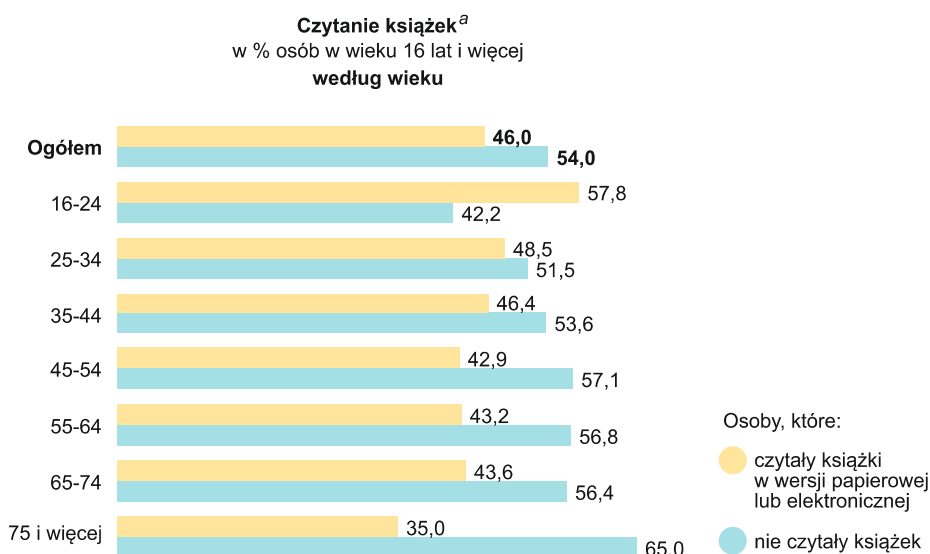
Wykres 3.7.

Czasopisma (tygodniki i miesięczniki) znacznie częściej czytane były w formie papierowej niż elektronicznej. W tej wersji czytało je regularnie 18% osób w wieku 16 lat i więcej. W przypadku wersji elektronicznych odsetek ten wyniósł 7%.

W kontekście zarówno stylu życia, jak i zjawisk powiązanych z szeroko pojętą kulturą, ważnym aspektem jest poziom czytelnictwa książek (oprócz podręczników). Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, że 46% osób w wieku 16 lat i więcej przeczytało w ciągu 3 miesięcy poprzedzających badanie co najmniej jedną książkę (w wersji papierowej lub elektronicznej). Generalnie najwyższe odsetki osób, które przeczytały w analizowanym okresie choć jedną książkę, obserwowane były w młodszych grupach wieku, w szczególności w najmłodszej grupie wieku 16-24 lata (58%). Najniższy poziom czytelnictwa odnotowano natomiast wśród osób starszych, w wieku 75 lat i więcej (35%).

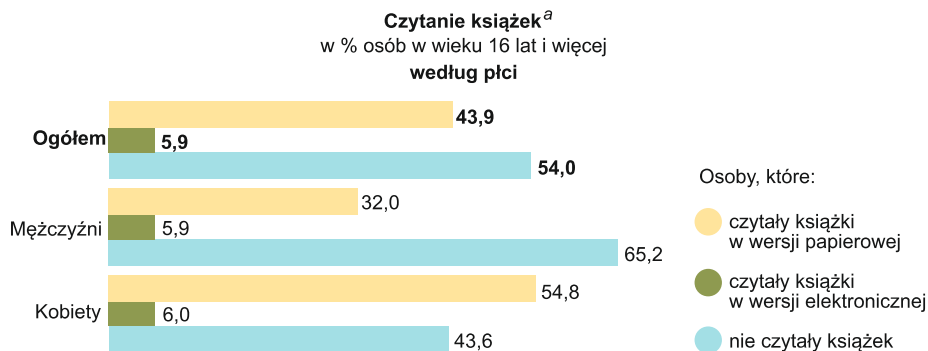
Wykres 3.8.

a Respondenci odpowiadali na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy przeczytał Pan/Pani książkę (oprócz podręczników)?

Pomimo coraz większej dostępności książek w wersji elektronicznej, wciąż znacznie większą popularnością cieszą się książki w formie tradycyjnej. 44% osób w wieku 16 lat i więcej odpowiedziało, że przeczytało co najmniej jedną książkę w formie tradycyjnej, natomiast 6% osób – w wersji elektronicznej. Mniej więcej co pięćdziesiąta osoba czytała książki wyłącznie w wersji elektronicznej.

Wykres 3.9.

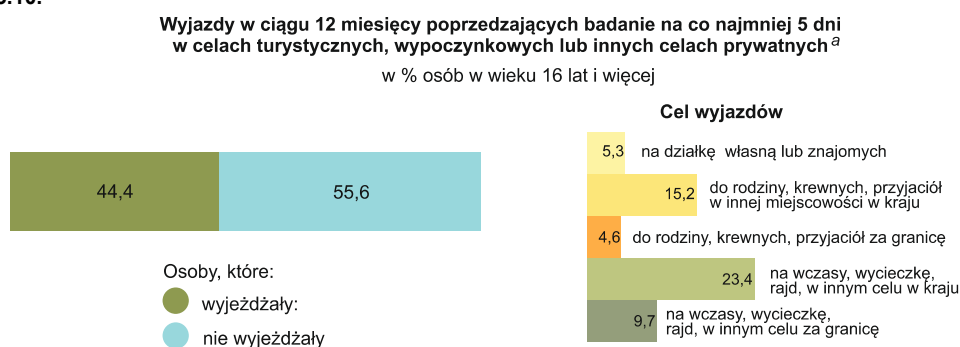

a Respondenci odpowiadali na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy przeczytał Pan/Pani książkę (oprócz podręczników)?

Wyjazdy w celach prywatnych

Respondentów Badania spójności społecznej pytano o wyjazdy w celach prywatnych w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie, trwające co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w ciągu jednego wyjazdu)². Według tak zdefiniowanych kryteriów, w 2015 r. poza swoje miejsce zamieszkania wyjeżdżała co najmniej raz, mniej niż połowa osób w wieku 16 lat i więcej (44%). Najczęściej były to wyjazdy krajowe – prawie co czwarta osoba była na wczasach, na wycieczce lub w sanatorium, 15% osób odwiedzało rodzinę bądź przyjaciół mieszkających w innej miejscowości, a 5% wyjeżdżało na działkę (własną lub znajomych). Na zagranicznych wczasach lub wycieczce była co dziesiąta osoba, a krewnych lub znajomych za granicą odwiedziła prawie co dwudziesta osoba.

Wykres 3.10.

a Pod pojęciem wyjazdów w „innych celach prywatnych” należy rozumieć wyjazdy w celu odwiedzin rodziny, krewnych, przyjaciół, wzięcia udziału w uroczystościach rodzinnych, w celach religijnych, zdrowotnych (np. sanatorium), zrobienia większych zakupów, kształceniowych itp.

Komentarz 3.1.

NAJCHĘTNIEJ PODEJMOWANE FORMY SPĘDZANIA WOLNEGO CZASU

W celu oceny, które z uwzględnionych w badaniu zachowań podejmowane były przez większość mieszkańców Polski najchętniej, a które z nich cieszyły się mniejszą popularnością sprawdzono, jakie były odsetki osób spędzających czas w określony sposób przynajmniej raz w miesiącu. Ze względu na inne niż w przypadku pozostałych czynności punkty odniesienia (częstotliwość w godzinach na tydzień a nie częstości podejmowania poszczególnych zachowań na rok) oraz powszechność tego rodzaju zachowań, w analizie pominięto bardzo popularne formy spędzania czasu wolnego, takie jak: oglądanie telewizji oraz słuchanie radia.

Jedną z najbardziej popularnych form spędzania czasu wolnego były spacerowanie oraz relaks na świeżym powietrzu. Taką aktywność przynajmniej raz w miesiącu podejmowało 3/4 osób w wieku 16 lat i więcej. Znaczna część mieszkańców Polski przynajmniej raz w miesiącu słuchała nagrań muzycznych (68%) oraz odwiedzała rodzinę, przyjaciół lub znajomych, bądź przyjmowała ich u siebie (60%). Prawie połowa osób oglądała przynajmniej raz w miesiącu filmy na różnych nośnikach (DVD, Blu-ray, z magnetowidu lub przez Internet). Sport w czasie wolnym z taką częstotliwością uprawiała ponad jedna trzecia osób w wieku 16 lat i więcej (36%). Podobne odsetki zaobserwowano w odniesieniu do zajmowania się swoim hobby (np. majsterkowaniem, fotografią, muzykowaniem itp.) oraz spędzania czasu w kawiarni, klubie czy pubie w gronie rodziny lub znajomych.

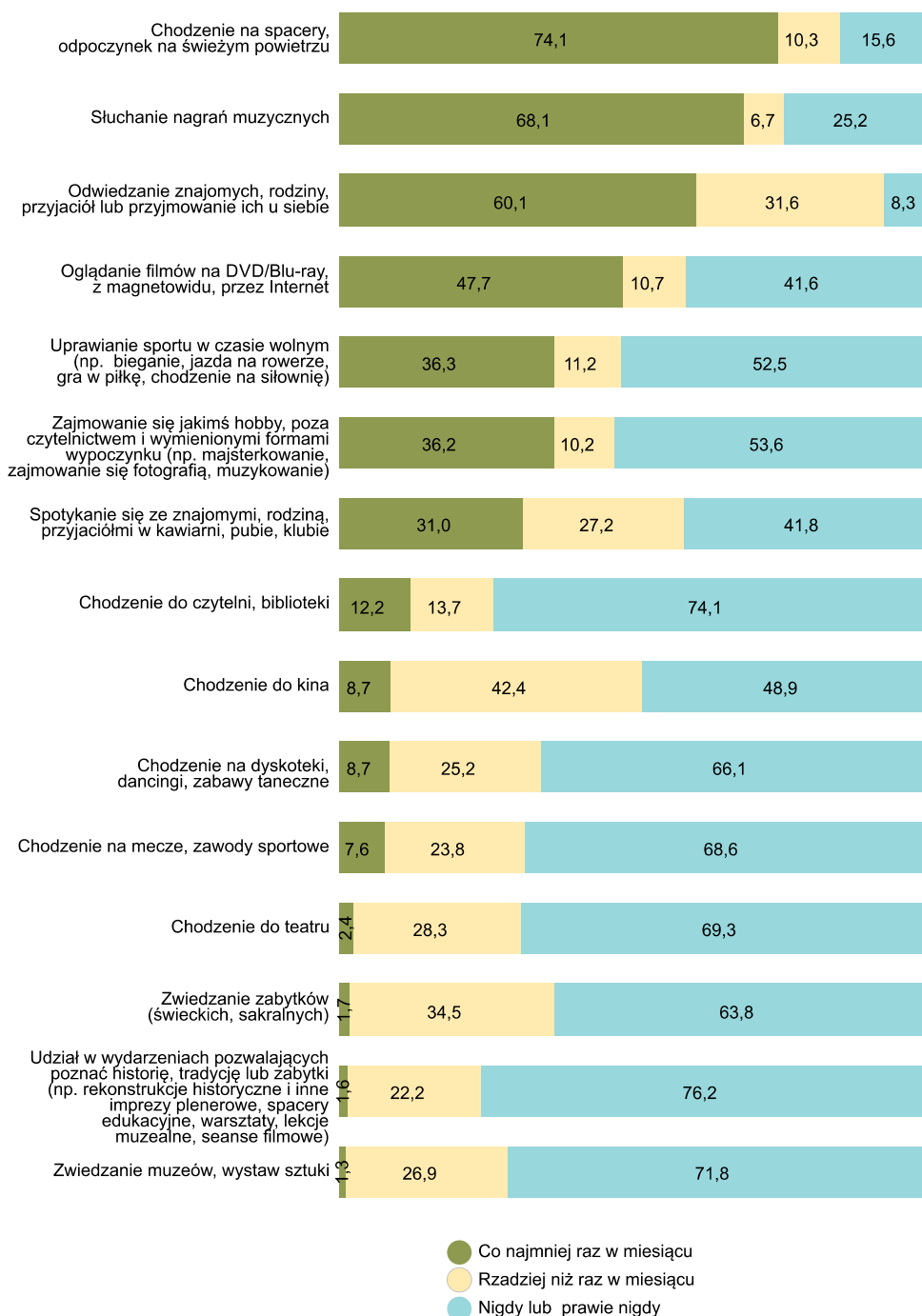
² Wyjazdy w celach prywatnych oznaczają m.in. wyjazdy na działkę, do rodziny, krewnych, przyjaciół w innej miejscowości w kraju bądź za granicą oraz wyjazdy na wczasy, wycieczki, rajdy, itp. w kraju bądź za granicą. Do takich wyjazdów zaliczono również wyjazdy związane z udziałem w uroczystościach rodzinnych, w celach religijnych, zdrowotnych (np. sanatorium), czy dokonania większych zakupów.

Komentarz 3.1. (dok.)

Spośród branych pod uwagę aktywności, relatywnie małą popularnością cieszyło się uczestnictwo w kulturze w miejscach publicznych. Chodzenie do kina przynajmniej raz w miesiącu zadeklarowało 9% osób, chodzenie do teatru lub na koncerty – 2%, natomiast muzea przynajmniej raz na miesiąc zwiedzało niewiele ponad 1% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej.

Wykres 1.

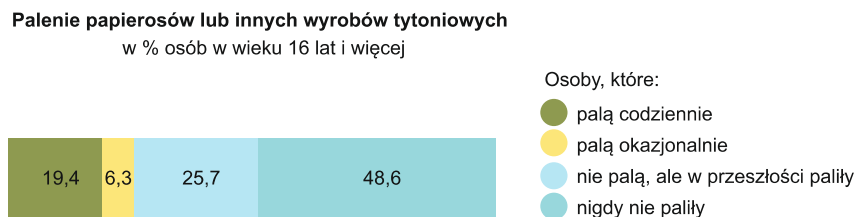
Formy spędzania czasu wolnego
w % osób w wieku 16 lat i więcej

3. STOSOWANIE UŻYWEK

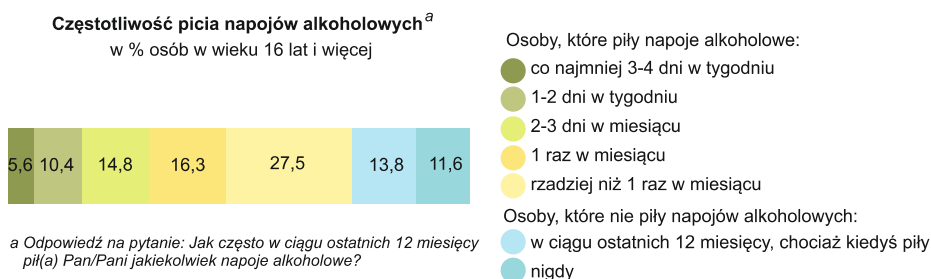
Wyniki badania wskazują, iż co czwarty mieszkaniec Polski w wieku 16 lat i więcej palił papierosy lub inne wyroby tytoniowe, przy czym 19% osób robiła to codziennie, a 6% okazjonalnie. Prawie trzy czwarte osób zadeklarowało, że nie pali, przy czym prawie połowa odpowiedziała, że nigdy nie paliła, natomiast 1 na 4 osoby stwierdziła, że paliła papierosy w przeszłości, lecz obecnie nie pali.

Wykres 3.11.

Jak już wspomniano, w badaniu uwzględnione zostały również pytania dotyczące spożywania napojów alkoholowych. Wyniki wskazują, iż prawie co trzeci mieszkaniec Polski w okresie 12 miesięcy przed badaniem spożywał alkohol co najmniej kilka razy w miesiącu, przy czym 16% osób przyznało, że robiło to przynajmniej raz w tygodniu.

Wykres 3.12.

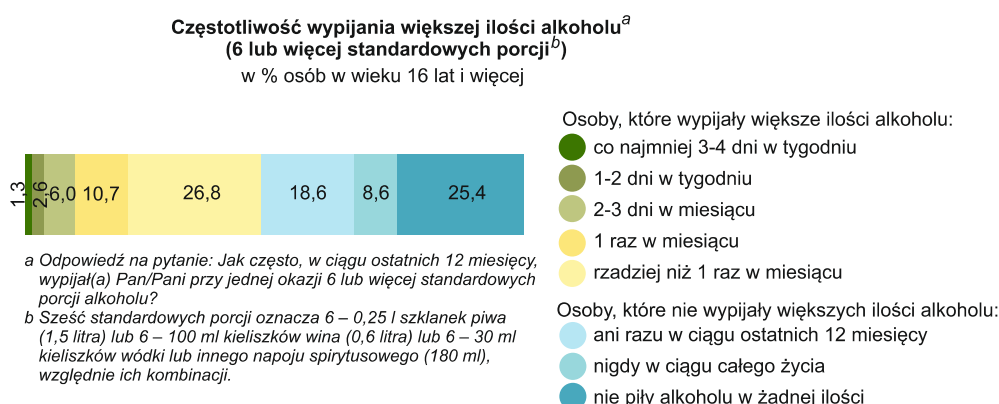

Przedstawione powyżej dane nie dotyczą ilości wypijanego alkoholu, a jedynie prezentują częstotliwość spożywania jakiegokolwiek napojów alkoholowych³. Jednak oprócz częstotliwości, istotna jest również kwestia ilości alkoholu wypijanego przy jednej okazji. Respondentów pytano o częstotliwość wypijania 6 lub więcej standardowych porcji, np. podczas przyjęcia, posiłku, wyjścia z przyjaciółmi, czy samemu w domu⁴.

³ Takich jak: piwo, wino, wódka, koktajle, gotowe mieszanki alkoholowe, likier, cydr, nalewki, alkohol domowej roboty, bimber, itp.

⁴ Zgodnie z wytycznymi Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), sześć standardowych porcji oznacza 6 – 0,25 l szklanek piwa (1,5 litra) lub 6 – 100 ml kieliszków wina (0,6 litra) lub 6 – 30 ml kieliszków wódki lub innego napoju spirytusowego (180 ml), względnie ich kombinacji.

Wykres 3.13.

Do wypijania przy jednej okazji większej ilości alkoholu co najmniej raz w miesiącu przyznało się 21% osób, w tym raz w tygodniu lub częściej – 4% osób. Natomiast 27% osób wypijało jednorazowo większą ilość alkoholu, ale rzadziej niż raz w miesiącu. Prawie 53% osób, w ciągu roku poprzedzającego badanie, nie spożyło przy jednej okazji takiej ilości alkoholu. W tym 27% osób piło w tym czasie napoje alkoholowe, ale nie w takiej ilości, a co czwarta osoba wcale nie piła alkoholu w tym czasie.

4. WYBRANE ASPEKTY STYLU ŻYCIA A ZRÓŻNICOWANIA SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNE

Indywidualne zachowania charakteryzujące styl życia różnią się znacznie w zależności od uwzględnianych cech społeczno-demograficznych. Poniżej przedstawiono wyniki analiz pokazujące, w jaki sposób na wybrane aspekty stylu życia wpływają takie czynniki, jak: wiek, płeć, wykształcenie, rodzaj aktywności ekonomicznej, sytuacja materialna (mierzona poziomem dochodów) oraz miejsce zamieszkania.

Styl życia a wiek

Cechą w znacznym stopniu różnicującą podejmowanie uwzględnionych w analizach zachowań, związanych przede wszystkim ze sposobami spędzania wolnego czasu, był wiek (zob. *Tabl. 3.1.*). Obserwacje wskazują, iż generalnie osoby należące do młodszych grup wieku częściej korzystają z aktywnych form spędzania czasu, natomiast osoby starsze preferują bierny wypoczynek, niewymagający większego wysiłku fizycznego.

Tabl. 3.1. Różne aspekty stylu życia według wieku w % osób w wieku 16 lat i więcej

Aspekty stylu życia	Ogółem	Wiek w latach						
		16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 i więcej
Spacery i odpoczynek na świeżym powietrzu co najmniej raz w tygodniu	53,0	53,2	55,5	51,0	46,5	55,1	55,6	53,2
Uprawianie sportu co najmniej raz w tygodniu	21,2	41,0	28,7	21,8	16,5	14,8	10,3	6,0
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w domu co najmniej raz w miesiącu	60,1	81,8	72,5	59,4	54,4	48,6	49,1	46,5
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w kawiarni, pubie, klubie co najmniej raz w miesiącu	31,0	68,1	49,1	26,2	21,2	15,2	14,3	14,9
Chodzenie do kina co najmniej raz na 2-3 miesiące	21,5	48,6	35,6	23,8	13,5	8,1	6,2	2,8
Czytanie gazet codziennie lub prawie codziennie (w wersji papierowej lub elektronicznej)	30,3	23,1	31,9	33,8	28,4	32,3	31,1	27,3
Czytanie regularnie czasopism (w wersji papierowej lub elektronicznej)	21,2	14,5	20,0	22,1	17,5	24,8	26,2	25,9
Czytanie książek ^a	46,0	57,8	48,5	46,4	42,9	43,2	43,6	35,0
Wyjazdy w celach prywatnych ^b	44,4	48,3	54,1	52,7	42,9	39,5	33,3	23,5
Oglądanie telewizji codziennie ponad 4 godziny	20,2	11,1	14,5	15,5	16,8	26,7	32,3	35,9
Palenie codziennie tytoniu	19,4	13,7	19,0	20,3	27,2	25,8	13,5	5,1
Picie większych ilości alkoholu ^c przy jednej okazji co najmniej raz w miesiącu	20,6	20,5	28,8	25,3	22,2	18,5	10,4	3,1
Brak czasu wolnego w dni powszednie	18,8	13,5	28,0	30,4	22,7	12,8	5,5	1,9*

a Odpowiedź Tak na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy przeczytał(a) Pan/Pani książkę (oprócz podręczników)? – w wersji papierowej lub elektronicznej.

b Odpowiedź Tak na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy wyjeżdżał(a) Pan/Pani na co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w czasie jednego wyjazdu), w celach turystycznych, wypoczynkowych lub innych celach prywatnych?

c Odpowiedź na pytanie: Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wypijał(a) Pan/Pani przy jednej okazji 6 lub więcej standardowych porcji alkoholu? (Sześć standardowych porcji oznacza 6 – 0,25 l szklanek piwa (1,5 litra) lub 6 – 100 ml kieliszków wina (0,6 litra) lub 6 – 30 ml kieliszków wódki lub innego napoju spirytusowego (160 ml), względnie ich kombinacji).

Osoby należące do najmłodszych grup wieku (16-24 lata oraz 25-34 lata) znacznie częściej niż pozostałe deklarowały, iż uprawiały sport co najmniej raz w tygodniu, spotykały się ze znajomymi, rodziną i przyjaciółmi zarówno w domu, jak i poza domem oraz chodziły do kina przynajmniej raz na 2-3 miesiące. Ponadto wśród mieszkańców Polski w wieku 16-24 lata zaobserwowano najwyższy odsetek osób, które w ciągu trzech miesięcy przed badaniem przeczytały przynajmniej jedną książkę (58%),

a osoby w wieku 25-34 lata najczęściej deklarowały, iż w ciągu 12 miesięcy przed badaniem wyjeżdżały poza swoje miejsce zamieszkania w celach prywatnych na co najmniej 5 dni.

Osoby starsze, w wieku 65-74 lata oraz 75 lat i więcej częściej niż pozostałe grupy czytały regularnie czasopisma oraz oglądały telewizję przez ponad 4 godziny dziennie. Stosunkowo rzadko podejmowano jednak w tych grupach takie aktywności jak: uprawianie sportu, spotkania towarzyskie oraz czytanie gazet codziennych i książek. Ponadto w najstarszych grupach wieku zaobserwowano najniższe odsetki osób palących tytoń codziennie oraz pijących większe ilości alkoholu przy jednej okazji.

Formą spędzania czasu wolnego, która była w podobnym stopniu preferowana we wszystkich grupach wieku były spacery i odpoczynek na świeżym powietrzu. Przynajmniej raz w tygodniu tego rodzaju aktywność podejmowało w każdej z analizowanych grup od 47% (wśród osób w wieku 45-54 lata) do 56% (w grupach 25-34 lata oraz 65-74 lata).

Styl życia a płeć

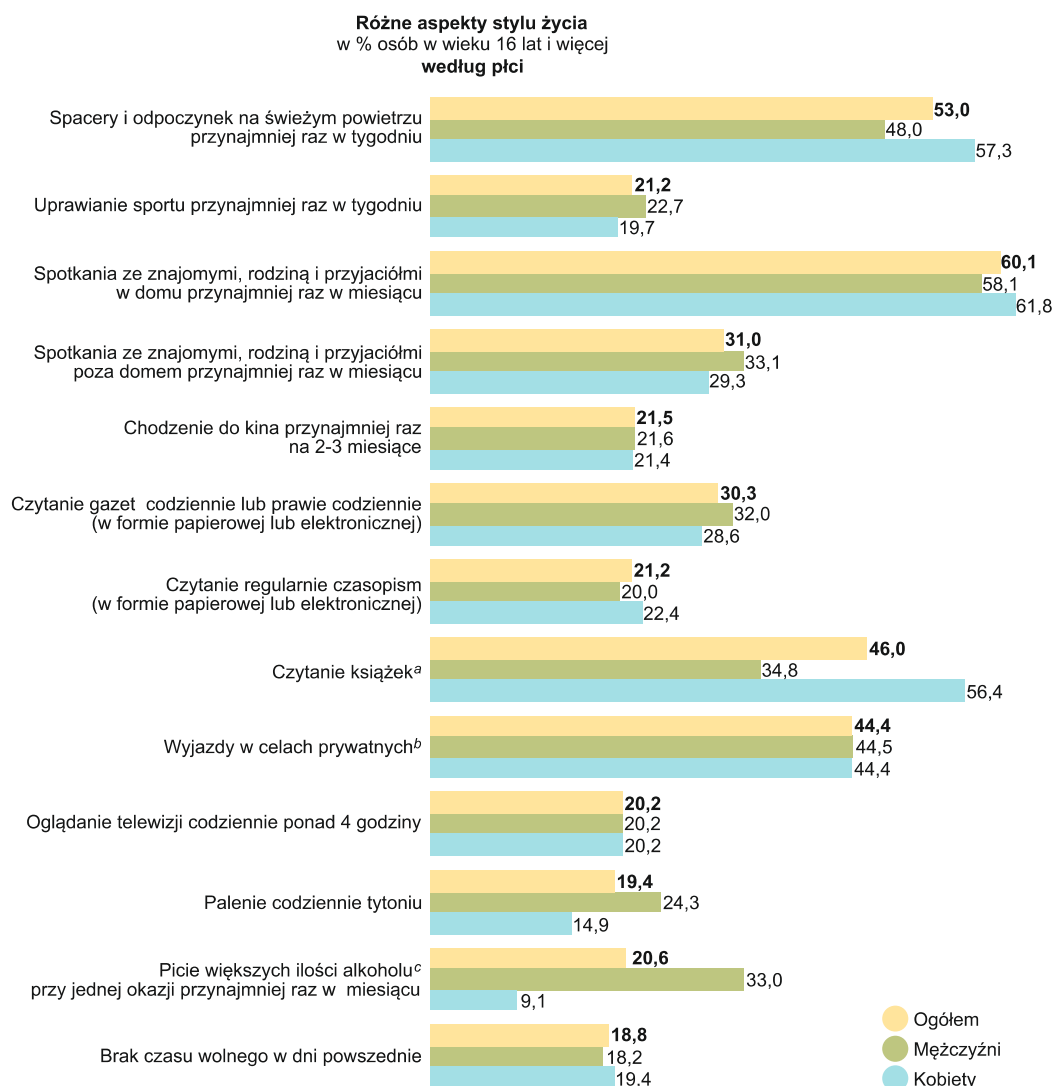
Płeć nie należy do czynników, które w znacznym stopniu różnicują podejmowanie poszczególnych aktywności związanych ze sposobami spędzania wolnego czasu. Istotne różnice obserwowane były jedynie w przypadku kilku analizowanych aspektów. Przede wszystkim zaobserwowano, iż kobiety znacznie częściej niż mężczyźni czytały książki. W ciągu trzech miesięcy przed badaniem przynajmniej jedną książkę przeczytało 56% kobiet i 35% mężczyzn. Ponadto kobiety częściej korzystały z relaksu na świeżym powietrzu. Przynajmniej raz w tygodniu spacerowało i odpoczywało na świeżym powietrzu 57% kobiet i 48% mężczyzn. Także spotkania towarzyskie w domu nieco częściej były domeną kobiet (62%) niż mężczyzn (58%).

Mężczyźni częściej niż kobiety deklarowali natomiast, iż przynajmniej raz w miesiącu spotykają się ze znajomymi, rodziną lub przyjaciółmi poza domem (33% mężczyzn i 29% kobiet), czytają codziennie lub prawie codziennie gazety (32% do 29% wśród kobiet) oraz uprawiają sport przynajmniej raz w tygodniu (23% do 20% wśród kobiet). Ponadto wśród mężczyzn obserwowane były znacznie wyższe odsetki osób stosujących regularnie używki. Co najmniej raz w miesiącu większe ilości alkoholu wypijało 33% mężczyzn, podczas gdy wśród kobiet odsetek ten wyniósł 9%. Codzienne palenie tytoniu zadeklarowało natomiast 24% mężczyzn oraz 15% kobiet.

W przypadku pozostałych z analizowanych aspektów spędzania czasu wolnego nie zaobserwowano znaczących różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami.

Wykres 3.14.

^a Odpowiedź „Tak” na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy przeczytał(a) Pan/Pani książkę (oprócz podręczników)? – w formie tradycyjnej lub elektronicznej.

^b Odpowiedź „Tak” na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy wyjeżdżał(a) Pan/Pani na co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w czasie jednego wyjazdu), w celach turystycznych, wypoczynkowych lub innych celach prywatnych?

^c Odpowiedź na pytanie: Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wypijał(a) Pan/Pani przy jednej okazji 6 lub więcej standardowych porcji alkoholu? (Sześć standardowych porcji oznacza 6 – 0,25 l szklanek piwa(1,5 litra) lub 6 – 100 ml kieliszków wina (0,6 litra) lub 6 – 30 ml kieliszków wódki lub innego napoju spirytusowego (160 ml), względnie ich kombinacji).

Styl życia a wykształcenie

Zauważyć można istotne współzależności między poziomem wykształcenia a analizowanymi aspektami stylu życia. W przypadku niemal wszystkich analizowanych aspektów osoby z wykształceniem wyższym (co najmniej licencjat) charakteryzowały się większą aktywnością niż osoby z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym lub zasadniczym zawodowym.

Szczególnie duże zróżnicowanie pomiędzy osobami z najwyższym i najniższym wykształceniem zauważyć można odnośnie czytania książek oraz wyjazdów poza miejsce zamieszkania. Pomimo, że osoby z wykształceniem wyższym były w ciągu tygodnia najbardziej zajęte (co czwarta osoba nie miała czasu wolnego dla siebie), ponad trzykrotnie częściej niż osoby

z wykształceniem zasadniczym zawodowym czytały książki oraz ponad trzykrotnie częściej niż osoby z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym przynajmniej raz w roku wyjeżdżały poza swoje miejsce zamieszkania na co najmniej 5 dni. Wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym zaobserwowano natomiast najwyższy odsetek osób deklarujących oglądanie telewizji przez co najmniej 4 godziny dziennie. Ponadto osoby z wyższym wykształceniem wyraźnie rzadziej paliły codziennie tytoń a wyraźnie częściej – uprawiały sport.

Tabl. 3.2. **Różne aspekty stylu życia według wykształcenia w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Aspekty stylu życia	Ogółem	Poziom wykształcenia				
		co najwyżej gimnazjalne	zasadnicze zawodowe	średnie, w tym pomaturalne	licencjat	magisterskie i wyższe
Spacery i odpoczynek na świeżym powietrzu co najmniej raz w tygodniu	53,0	49,4	48,1	53,6	58,6	59,5
Uprawianie sportu co najmniej raz w tygodniu	21,2	16,4	12,7	21,4	34,0	32,6
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w domu co najmniej raz w miesiącu	60,1	54,1	52,7	62,5	68,7	67,9
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w kawiarni, pubie, klubie co najmniej raz w miesiącu	31,0	24,5	19,9	34,1	48,0	41,1
Chodzenie do kina co najmniej raz na 2-3 miesiące	21,5	12,9	7,5	21,8	40,4	42,6
Czytanie gazet codziennie lub prawie codziennie (w wersji papierowej lub elektronicznej)	30,3	16,4	20,6	31,6	46,3	48,9
Czytanie regularnie czasopism (w wersji papierowej lub elektronicznej)	21,2	13,3	15,3	22,4	26,8	33,3
Czytanie książek ^a	46,0	28,6	23,0	51,0	70,4	77,4
Wyjazdy w celach prywatnych ^b	44,4	20,4	27,5	49,2	63,8	75,5
Oglądanie telewizji codziennie ponad 4 godziny	20,2	27,4	24,5	19,2	15,2	10,8
Palenie codziennie tytoniu	19,4	20,8	27,7	18,7	13,8	9,1
Picie większych ilości alkoholu ^c przy jednej okazji co najmniej raz w miesiącu	20,6	14,8	22,9	22,0	24,1	18,2
Brak czasu wolnego w dni powszednie	18,8	11,0	18,7	19,8	17,8	25,1

^a Odpowiedź Tak na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy przeczytał(a) Pan/Pani książkę (oprócz podręczników)? – w wersji papierowej lub elektronicznej.

^b Odpowiedź Tak na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy wyjeżdżał(a) Pan/Pani na co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w czasie jednego wyjazdu), w celach turystycznych, wypoczynkowych lub innych celach prywatnych?

^c Odpowiedź na pytanie: Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wypijał(a) Pan/Pani przy jednej okazji 6 lub więcej standardowych porcji alkoholu? (Sześć standardowych porcji oznacza 6 – 0,25 l szklanek piwa(1,5 litra) lub 6 – 100 ml kieliszków wina (0,6 litra) lub 6 – 30 ml kieliszków wódki lub innego napoju spirytusowego (160 ml), względnie ich kombinacji).

Styl życia a sytuacja dochodowa

Biorąc pod uwagę poziom dochodów, dostrzegalna jest bardzo wyraźna zależność pomiędzy poszczególnymi elementami stylu życia a wysokością dochodów. Osoby o najwyższych dochodach (o dochodach mieszczących się w piątej grupie kwintylowej dochodów ekwiwalentnych) stosunkowo częściej niż pozostałe wybierały aktywne formy spędzania czasu wolnego oraz uczestniczyły w kulturze.

W grupie tej prawie trzy czwarte osób (72%) zadeklarowało dłuższy wyjazd w celach prywatnych w ciągu ostatniego roku, a około dwie trzecie osób (67%) w ciągu trzech miesięcy poprzedzających badanie przeczytało przynajmniej jedną książkę. Wśród jednej piątej osób z najniższymi dochodami odsetki te wyniosły, odpowiednio: 21% oraz 32%.

Ponadto osoby o najwyższych dochodach relatywnie najczęściej czytały gazety, czasopisma i książki, chodziły do kina, uczestniczyły w spotkaniach towarzyskich oraz uprawiały sport. Jednocześnie osoby o najwyższych dochodach najrzadziej deklarywały codzienne palenie tytoniu, jednak z drugiej strony w grupie tej odnotowano również najwyższy odsetek osób, które przynajmniej raz w miesiącu spożywały duże ilości alkoholu.

Zależność powyższych form aktywności od dochodów, ze względu na większe możliwości finansowe tych osób, jest zrozumiała. Dość wyraźna jest jednak również zależność pomiędzy wysokością dochodów, a formami spędzania wolnego czasu nie wymagającymi specjalnych nakładów, takimi jak spacerowanie i odpoczynek na świeżym powietrzu, czy spotkania z rodziną, przyjaciółmi i znajomymi w domu. Również te aktywności były najbardziej popularne wśród osób o najwyższych dochodach. Jednocześnie osoby te rzadziej od pozostałych poświęcały większą ilość czasu na oglądanie telewizji.

Tabl. 3.3. **Różne aspekty stylu życia według grup kwintylowych dochodu ekwiwalentnego^a**
w % osób w wieku 16 lat i więcej

Aspekty stylu życia	Ogółem	Grupa kwintylowa				
		1	2	3	4	5
Spacerowanie i odpoczynek na świeżym powietrzu co najmniej raz w tygodniu	53,0	44,1	51,1	54,1	55,2	58,6
Uprawianie sportu co najmniej raz w tygodniu	21,2	14,1	15,1	18,9	24,0	31,4
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w domu co najmniej raz w miesiącu	60,1	53,9	57,2	60,9	61,9	66,1
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w kawiarni, pubie, klubie co najmniej raz w miesiącu	31,0	23,4	25,7	28,2	35,5	41,7

^a Dochód ekwiwalentny jest teoretycznym dochodem na tzw. jednostkę ekwiwalentną, tj. przeliczonym tak, by był porównywalny między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym. Przy przeliczeniach zastosowano tzw. zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych przypadające na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej – 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa w wieku co najmniej 14 lat – 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat – 0,3.

Tabl. 3.3. **Różne aspekty stylu życia według grup kwintylowych dochodu ekwiwalentnego^a**
w % osób w wieku 16 lat i więcej (dok.)

Aspekty stylu życia	Ogółem	Grupa kwintylowa				
		1	2	3	4	5
Chodzenie do kina co najmniej raz na 2-3 miesiące	21,5	10,7	13,7	17,1	26,9	37,7
Czytanie gazet codziennie lub prawie codziennie (w wersji papierowej lub elektronicznej)	30,3	17,1	23,5	31,1	33,5	44,9
Czytanie regularnie czasopism (w wersji papierowej lub elektronicznej)	21,2	10,9	15,9	20,8	25,9	31,7
Czytanie książek ^b	46,0	31,6	36,5	44,8	49,2	66,8
Wyjazdy w celach prywatnych ^c	44,4	20,5	32,2	43,9	51,0	72,3
Oglądanie telewizji codziennie ponad 4 godziny	20,2	20,8	23,9	20,9	20,6	15,0
Palenie codziennie tytoniu	19,4	25,9	20,3	20,0	17,5	13,8
Picie większych ilości alkoholu ^d przy jednej okazji co najmniej raz w miesiącu	20,6	20,2	18,8	19,5	20,1	23,9
Brak czasu wolnego w dni powszednie	18,8	20,0	16,3	19,6	18,4	19,9

a Dochód ekwiwalentny jest teoretycznym dochodem na tzw. jednostkę ekwiwalentną, tj. przeliczonym tak, by był porównywalny między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym. Przy przeliczeniach zastosowano tzw. zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD, która przyjmuje następujące wartości jednostek ekwiwalentnych przypadające na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej – 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa w wieku co najmniej 14 lat – 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat – 0,3.

b Odpowiedź Tak na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy przeczytał(a) Pan/Pani książkę (oprócz podręczników)? – w wersji papierowej lub elektronicznej.

c Odpowiedź Tak na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy wyjeżdżał(a) Pan/Pani na co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w czasie jednego wyjazdu), w celach turystycznych, wypoczynkowych lub innych celach prywatnych?

d Odpowiedź na pytanie: Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wypijał(a) Pan/Pani przy jednej okazji 6 lub więcej standardowych porcji alkoholu? (Sześć standardowych porcji oznacza 6 – 0,25 l szklanek piwa(1,5 litra) lub 6 – 100 ml kieliszków wina (0,6 litra) lub 6 – 30 ml kieliszków wódki lub innego napoju spirytusowego (160 ml), względnie ich kombinacji).

Styl życia a miejsce zamieszkania

Generalnie, zaobserwowano dość wyraźne różnice pomiędzy sposobami spędzania czasu przez mieszkańców największych miast, mniejszych miast oraz wsi. Spośród analizowanych elementów stylu życia, najbardziej wyraźne zróżnicowanie pomiędzy miastem a wsią zaobserwowano w przypadku wyjazdów w celach prywatnych poza miejsce zamieszkania. W największych ośrodkach miejskich co najmniej pięciodniowy wyjazd prywatny w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie, odbyło około 7 na 10 osób. W mniejszych miastach odsetki te wyniosły od 57% do 40%, natomiast wśród mieszkańców wsi na dłużej w ciągu roku poprzedzającego badanie miało okazję wyjechać 30% osób. Różnica pomiędzy największymi miastami a wsią wyniosła więc 42 p. proc. Ponadto mieszkańcy miast częściej niż mieszkańcy wsi chodzili do kina oraz czytali książki i gazety codzienne. Na pytanie: *Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy przeczytał(a) Pan/Pani książkę?* – twierdząco odpowiedziała ponad połowa mieszkańców miast i około 1/3 osób mieszkających na wsi. Odsetek osób czytających

codziennie gazety był średnio o 15 p. proc. wyższy w miastach niż na wsi. Również w przypadku czytelnictwa wyraźnie widać jednak wpływ wielkości miasta – im większe miasta, tym wyższe odsetki osób czytających książki i gazety.

Biorąc pod uwagę stosowanie używek, zauważyć można, iż mieszkańcy największych miast relatywnie rzadziej niż mieszkańcy mniejszych miast i wsi palą codziennie tytoń. W przypadku spożywania alkoholu w dużych ilościach nie zaobserwowano natomiast wyraźnych różnic pomiędzy poszczególnymi klasami miejscowości.

Ważnym elementem różnicującym największe miasta i pozostałe klasy miejscowości jest także brak czasu wolnego w dni powszednie. W miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców problemu tego doświadczała jedna czwarta osób (25%), podczas gdy w miastach o liczbie mieszkańców pomiędzy 20-100 tys. brak czasu wolnego zadeklarowało 16% osób, a w pozostałych klasach miejscowości – 18-19%.

Tabl. 3.4. **Różne aspekty stylu życia według miejsca zamieszkania w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Aspekty stylu życia	Ogółem	Miasta					Wieś
		razem	o liczbie mieszkańców				
			500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.	poniżej 20 tys.	
Spacery i odpoczynek na świeżym powietrzu co najmniej raz w tygodniu	53,0	56,0	59,4	58,7	53,3	52,8	47,9
Uprawianie sportu co najmniej raz w tygodniu	21,2	23,8	30,6	24,2	20,3	21,8	16,9
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w domu co najmniej raz w miesiącu	60,1	61,0	65,3	58,3	59,8	62,4	58,6
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w kawiarni, pubie, klubie co najmniej raz w miesiącu	31,0	33,7	39,7	33,8	30,0	33,0	27,0
Chodzenie do kina co najmniej raz na 2-3 miesiące	21,5	25,7	36,6	28,8	20,9	18,0	14,9
Czytanie gazet codziennie lub prawie codziennie (w wersji papierowej lub elektronicznej)	30,3	36,2	43,6	37,7	33,8	30,5	20,9
Czytanie regularnie czasopism (w wersji papierowej lub elektronicznej)	21,2	24,1	27,8	26,3	21,2	21,9	16,7

Tabl. 3.4. **Różne aspekty stylu życia według miejsca zamieszkania**
w % osób w wieku 16 lat i więcej (dok.)

Aspekty stylu życia	Ogółem	Miasta					Wieś
		razem	o liczbie mieszkańców				
			500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.	poniżej 20 tys.	
Czytanie książek ^a	46,0	53,4	69,2	56,1	48,4	42,0	34,5
Wyjazdy w celach prywatnych ^b	44,4	53,8	71,3	57,3	48,4	40,2	29,8
Oglądanie telewizji codziennie ponad 4 godziny	20,2	22,3	20,6	23,7	23,6	20,4	16,9
Palenie codziennie tytoniu	19,4	19,7	17,2	20,8	18,6	22,3	18,8
Picie większych ilości alkoholu ^c przy jednej okazji co najmniej raz w miesiącu	20,6	21,0	21,5	21,5	19,6	21,8	19,8
Brak czasu wolnego w dni powszednie	18,8	19,0	24,9	18,3	15,7	18,7	18,6

a Odpowiedź Tak na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy przeczytał(a) Pan/Pani książkę (oprócz podręczników)? – w wersji papierowej lub elektronicznej.

b Odpowiedź Tak na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy wyjeżdżał(a) Pan/Pani na co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w czasie jednego wyjazdu), w celach turystycznych, wypoczynkowych lub innych celach prywatnych?

c Odpowiedź na pytanie: Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wypijał(a) Pan/Pani przy jednej okazji 6 lub więcej standardowych porcji alkoholu? (Sześć standardowych porcji oznacza 6 – 0,25 l szklanek piwa (1,5 litra) lub 6 – 100 ml kieliszków wina (0,6 litra) lub 6 – 30 ml kieliszków wódki lub innego napoju spirytusowego (160 ml), względnie ich kombinacji).

Styl życia a rodzaj aktywności ekonomicznej

Analizując poszczególne aspekty stylu życia według rodzaju aktywności ekonomicznej zauważyć można istotne różnicowania. Największe dysproporcje wystąpiły pod względem wyjazdów poza miejsce zamieszkania, czytania książek, chodzenia do kina oraz uprawiania sportu. We wszystkich tych sferach najbardziej aktywni byli uczniowie i studenci oraz osoby pracujące na własny rachunek poza rolnictwem, a także osoby pracujące najemnie. Uczniowie i studenci byli zdecydowanie najbardziej aktywni, także jeśli chodzi o spotkania ze znajomymi, rodziną czy przyjaciółmi zarówno w domu, jak i poza domem. Wśród osób pracujących oraz wśród emerytów pozarolniczych wystąpiły natomiast najwyższe odsetki osób czytających codziennie gazety oraz czytających regularnie czasopisma.

Emeryci, renciści i rolnicy indywidualni stanowili grupy pod wieloma względami mniej aktywne niż pozostałe. W grupach tych odnotowano relatywnie niskie odsetki osób, które wyjeżdżały poza miejsce zamieszkania, uprawiały sport, czytały książki i chodziły do kina. Osoby te rzadziej niż pozostali mieszkańcy Polski spotykały się również ze znajomymi, rodziną i przyjaciółmi poza domem.

Rodzaj aktywności ekonomicznej miał również wpływ na ilość czasu wolnego do dyspozycji. Najczęściej czasu wolnego w ciągu tygodnia nie miały, co zrozumiale, osoby pracujące, zwłaszcza pracujący na własny rachunek poza rolnictwem. Czasu dla siebie w dni powszednie nie miała ponad jedna trzecia tych osób. Najrzadziej problem taki deklarowali natomiast emeryci (rolniczy i pozarolniczy) oraz renciści.

Charakterystyki związane z aktywnością ekonomiczną różnicowały także częstość sięgania po używki, takie jak tytoń oraz alkohol, przy czym należy mieć na uwadze, iż na prezentowane dane znaczny wpływ mógł mieć tutaj również wiek, od którego często zależy rodzaj aktywności. Codzienne palenie tytoniu najczęściej obserwowane było wśród osób bezrobotnych oraz rencistów, najrzadziej natomiast – wśród emerytów rolniczych oraz uczniów i studentów. Picie alkoholu w większych ilościach co najmniej raz w miesiącu relatywnie często odnotowywano w grupie osób bezrobotnych i pracujących na rachunek własny poza rolnictwem, najrzadziej natomiast – wśród emerytów rolniczych i pozarolniczych.

Tabl. 3.5. **Różne aspekty stylu życia według rodzaju aktywności ekonomicznej**
w % osób w wieku 16 lat i więcej

Aspekty stylu życia	Ogółem	Grupy społeczno-ekonomiczne								
		pracujący najemnie	pracujący na rachunek własny poza rolnictwem	rolnicy indywidualni	bezrobotni	uczniowie, studenci	emeryci pozarolniczy	emeryci rolniczy	renciści (renta inwalidzka)	inni nieaktywni zawodowo
Spacery i odpoczynek na świeżym powietrzu co najmniej raz w tygodniu	53,0	50,2	49,3	38,7	51,5	63,6	58,2	51,9	54,7	58,7
Uprawianie sportu co najmniej raz w tygodniu	21,2	24,2	29,7	9,5	21,7	48,4	12,3	3,8*	10,2	16,9
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w domu co najmniej raz w miesiącu	60,1	64,1	60,5	54,5	61,6	83,2	50,4	47,6	45,6	56,1
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w kawiarni, pubie, klubie co najmniej raz w miesiącu	31,0	37,0	36,6	16,4	36,2	70,2	16,7	7,5*	8,7	22,4
Chodzenie do kina co najmniej raz na 2-3 miesiące	21,5	29,5	35,9	5,4*	17,6	53,6	6,6	0,3*	3,0*	9,2
Czytanie gazet codziennie lub prawie codziennie (w wersji papierowej lub elektronicznej)	30,3	34,6	38,0	14,2	26,4	22,2	34,0	16,0	23,4	22,3
Czytanie regularnie czasopism (w wersji papierowej lub elektronicznej)	21,2	20,7	29,5	18,8	17,1	15,3	28,3	13,9	13,8	17,0

Tabl. 3.5. **Różne aspekty stylu życia według rodzaju aktywności ekonomicznej**
w % osób w wieku 16 lat i więcej (dok.)

Aspekty stylu życia	Ogółem	Grupy społeczno-ekonomiczne								
		pracujący najemnie	pracujący na rachunek własny poza rolnictwem	rolnicy indywidualni	bezrobotni	uczniowie, studenci	emeryci pozarolniczy	emeryci rolniczy	renciści (renta inwalidzka)	inni nieaktywni zawodowo
Czytanie książek ^a	46,0	48,7	53,8	19,8	42,3	74,6	46,8	20,4	24,5	42,6
Wyjazdy w celach prywatnych ^b	44,4	55,9	68,2	16,0	33,5	52,8	37,1	10,1	23,6	29,8
Oglądanie telewizji codziennie ponad 4 godziny	20,2	13,2	11,4	10,7	31,6	7,9	34,1	22,9	33,0	31,0
Palenie codziennie tytoniu	19,4	21,5	17,2	18,8	30,9	9,1*	14,1	7,2*	26,8	24,2
Picie większych ilości alkoholu ^c przy jednej okazji co najmniej raz w miesiącu	20,6	26,9	27,9	19,8	28,7	15,2	10,3	8,3*	17,7	10,4
Brak czasu wolnego w dni powszednie	18,8	26,9	36,0	27,0	6,9	17,3	5,3	2,2*	4,7*	16,2

a Odpowiedź *Tak* na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 3 miesięcy przeczytał(a) Pan/Pani książkę (oprócz podręczników)? – w wersji papierowej lub elektronicznej.

b Odpowiedź *Tak* na pytanie: Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy wyjeżdżał(a) Pan/Pani na co najmniej 5 dni (4 lub więcej noclegów w czasie jednego wyjazdu), w celach turystycznych, wypoczynkowych lub innych celach prywatnych?

c Odpowiedź na pytanie: Jak często w ciągu ostatnich 12 miesięcy, wypijał(a) Pan/Pani przy jednej okazji 6 lub więcej standardowych porcji alkoholu? (Sześć standardowych porcji oznacza 6 – 0,25 l szklanek piwa (1,5 litra) lub 6 – 100 ml kieliszków wina (0,6 litra) lub 6 – 30 ml kieliszków wódki lub innego napoju spirytusowego (160 ml), względnie ich kombinacji).

5. ZADOWOLENIE ZE SPOSOBU SPĘDZANIA WOLNEGO CZASU

W Badaniu spójności społecznej pytano nie tylko o sposób spędzania czasu wolnego, ale także o ogólną ocenę zadowolenia ze sposobu jego spędzania. Okazało się, że bardzo zadowolona lub zadowolona ze sposobu spędzania wolnego czasu była więcej niż co druga osoba w wieku 16 lat i więcej (61%). Ponad jedna czwarta osób (28%) uznała, że nie jest zadowolona ani niezadowolona, natomiast 12% wyraziło niezadowolenie z tego, w jaki sposób spędza swój czas wolny.

Aby odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu różne sposoby spędzania czasu wolnego decydują o poziomie satysfakcji z tej sfery życia, zbudowano model regresji logistycznej. Przy budowie modelu, zjawisko podlegające objaśnieniu, tj. zadowolenie ze sposobu spędzania czasu, przedstawiono za pomocą zmiennej zero-jedynkowej. Zmienna ta przyjmuje wartość „1” w przypadku osób, które określiły się jako zadowolone lub bardzo zadowolone, „0” – w pozostałych przypadkach.

Przeprowadzona analiza pokazała, że bardzo negatywnie na ocenę zadowolenia ze sposobu spędzania czasu wolnego wpływał brak czasu wolnego w dni powszednie. Natomiast największy pozytywny wpływ – spośród uwzględnionych w modelu rodzajów aktywności w czasie wolnym – miała możliwość spotykania się poza domem (np. w kawiarni, klubie) z rodziną, przyjaciółmi lub znajomymi. Nieco słabiej, ale również bardzo silnie, pozytywnie oddziaływały na tę ocenę także: regularne uprawianie sportu (co najmniej raz w tygodniu), spacerowanie i odpoczynek na świeżym powietrzu oraz

wyjazdy prywatne poza miejsce zamieszkania. Wyraźnie w mniejszym stopniu o poziomie zadowolenia ze spędzania czasu wolnego decydowały: rodzinne i towarzyskie spotkania domowe, czytanie prasy czy chodzenie do kina. W przypadku codziennego oglądania telewizji przez co najmniej 4 godziny dziennie, jak również czytania książek, nie stwierdzono statystycznie istotnego wpływu na ocenę satysfakcji ze spędzania czasu wolnego.

To w jaki sposób spędzano czas wolny nie pozostawało bez wpływu także na ogólny poziom zadowolenia z życia. Z modelu regresji logistycznej wynika, że spośród uwzględnionych w modelu form spędzania czasu wolnego wyraźnie największe, pozytywne znaczenie dla kształtowania poziomu ogólnej satysfakcji życiowej miały prywatne wyjazdy poza miejsce swojego zamieszkania. W dalszej kolejności, zadowoleniu z życia sprzyjało chodzenie do kina oraz domowe spotkania z rodziną, przyjaciółmi i znajomymi. Spotkania w domu okazały się w tym przypadku wyraźnie ważniejsze od spotkań z rodziną i przyjaciółmi poza domem – a więc odwrotnie, niż to miało miejsce w przypadku analizy determinant zadowolenia ze sposobu spędzania czasu wolnego. Wśród pozostałych form spędzania czasu, dodatnio na satysfakcję życiową, chociaż z różną siłą, wpływało czytelnictwo prasy, odpoczynek na świeżym powietrzu, ale także – chociaż w mniejszym stopniu – czytanie książek oraz regularne uprawianie sportu. Negatywnie natomiast na ogólny poziom zadowolenia z życia wpływał fakt oglądania codziennie przez wiele godzin telewizji. Nieistotny statystycznie okazał się natomiast wpływ braku czasu wolnego w dni powszednie.

Tabl. 3.6. **Ocena wpływu sposobu spędzania czasu wolnego na poczucie zadowolenia ze sposobu spędzania czasu wolnego oraz zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc za pomocą modeli regresji logistycznej**

Aspekty stylu życia	Zadowolenie ze spędzania czasu wolnego		Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc	
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Spacery i odpoczynek na świeżym powietrzu co najmniej raz w tygodniu	0,259	45,8 ***	0,192	19,6 ***
Uprawianie sportu co najmniej raz w tygodniu	0,309	33,2 ***	0,157	6,0 *
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w domu co najmniej raz w miesiącu	0,168	18,0 ***	0,290	43,1 ***
Spotkania ze znajomymi, rodziną, przyjaciółmi w kawiarni, pubie, klubie co najmniej raz w miesiącu	0,335	48,9 ***	0,204	13,0 ***
Chodzenie do kina co najmniej raz na 2-3 miesiące	0,128	5,1 *	0,339	21,9 ***
Czytanie gazet codziennie lub prawie codziennie (w wersji papierowej lub elektronicznej)	0,183	17,6 ***	0,262	26,1 ***
Czytanie regularnie czasopism (w wersji papierowej lub elektronicznej)	0,169	12,1 ***	0,257	19,4 ***
Czytanie książek	0,056	2,0 n.s.	0,136	9,1 **
Wyjazdy w celach prywatnych	0,247	37,5 ***	0,573	146,7 ***
Oglądanie telewizji codziennie ponad 4 godziny	0,039	0,8 n.s.	-0,301	40,8 ***
Brak czasu wolnego w dni powszednie	-0,996	402,3 ***	-0,009 n.s.	0,0 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Z porównania obu opisywanych modeli wynika, iż to w jaki sposób spędzamy czas wolny ma wpływ zarówno na oceny zadowolenia ze sposobu spędzania czasu wolnego, jak i na ogólne zadowolenie z życia. Jednocześnie jednak można zauważyć, że siła oddziaływania poszczególnych aktywności w obu przypadkach była różna. Możliwość wyjazdów poza miejsce swojego zamieszkania czy domowe spotkania z rodziną i przyjaciółmi miały np. większy pozytywny wpływ na poziom ogólnej satysfakcji z życia a możliwość regularnego odpoczynku na świeżym powietrzu, uprawiania sportu czy wyjścia z rodziną, znajomymi do restauracji, klubu były ważniejszymi determinantami zadowolenia ze sposobu spędzania czasu wolnego. Brak czasu wolnego w dni powszednie miał z kolei negatywny wpływ na poziom satysfakcji ze sposobu spędzania czasu wolnego, natomiast był nieistotny przy ocenie ogólnego zadowolenia z życia.

6. PODSUMOWANIE

Analiza poszczególnych aspektów stylu życia wskazuje, iż zasadniczo wśród mieszkańców Polski można wyodrębnić dwie główne grupy. Pierwsza z nich obejmuje osoby prowadzące aktywny tryb życia, które uprawiają sport, uczestniczą w życiu towarzyskim i kulturalnym oraz stosunkowo często wyjeżdżają poza miejsce zamieszkania. Drugą grupę stanowią natomiast osoby, które wykorzystują swój czas w sposób bierny, tj. dużą ilość czasu poświęcają na oglądanie telewizji oraz praktycznie nie podejmują aktywności fizycznej i rzadko spędzają czas poza domem.

Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, że do pierwszej grupy należą głównie osoby najlepiej wykształcone, z wyższymi dochodami, osoby pracujące, a także ludzie młodzi i mieszkańcy największych aglomeracji. Wpływ poziomu wykształcenia, statusu na rynku pracy oraz wysokości dochodów szczególnie wyraźnie można dostrzec w przypadku wyjazdów prywatnych poza miejsce zamieszkania oraz czytelnictwa (zarówno książek, jak i gazet codziennych i czasopism). Wiek determinował natomiast w największym stopniu aktywność sportową i towarzyską – wśród młodych ludzi było najwięcej osób uprawiających sport i udzielających się towarzysko. W najmłodszych kategoriach wiekowych były również zdecydowanie najwyższe odsetki chodzących do kina i czytających książki.

Drugą grupę osób, spędzającą czas w sposób bierny, tworzą przede wszystkim osoby o najniższych dochodach i z niższym wykształceniem. Obok rzadszego uczestnictwa w życiu towarzyskim, niższych wskaźników czytelnictwa, rzadszego uprawiania sportu, wyjazdów, a nawet spacerów i odpoczynku na świeżym powietrzu, grupa ta charakteryzuje się również najwyższymi odsetkami osób deklarujących palenie tytoniu oraz częste i długotrwałe oglądanie telewizji.

Wyniki badania wskazują na deficyt czasu wolnego w ciągu dni roboczych bądź dni nauki. Czasu wolnego dla siebie zdecydowanie najczęściej nie miały osoby pracujące (zwłaszcza na własny

rachunek poza rolnictwem), osoby w wieku 25-54 lata, osoby z wyższym wykształceniem, a także mieszkańcy największych miast.

Grupy, które najczęściej deklarowały brak czasu dla siebie w dni powszednie w znacznym stopniu pokrywały się z tymi, które charakteryzowały się aktywnym stylem życia. Były to przede wszystkim osoby z wyższym wykształceniem, zamieszkujące w dużych miastach (co najmniej 500 tys. mieszkańców), relatywnie młode (25-34 lata) oraz pracujące najemnie lub na własny rachunek poza rolnictwem. Można zatem zauważyć, że mała ilość czasu wolnego w dni powszednie lub dysponowanie nim tylko w dni wolne, często współwystępowało z bardziej aktywnym korzystaniem z niego.

4

WARTOŚCI I POSTAWY WOBEC WYBRANYCH ZACHOWAŃ W PRZESTRZENI SPOŁECZNEJ

Zgodnie z przyjętą przez GUS koncepcją, pomiarem i analizą należy obejmować możliwie jak najwięcej komponentów kapitału społecznego, w tym m.in.: sieci społeczne, zaufanie oraz normy i wartości. Podejście to znalazło odzwierciedlenie w zakresie tematycznym Badania spójności społecznej, przeprowadzonego w 2015 r. W niniejszym rozdziale przedstawione zostały wyniki badania dotyczące systemu wartości oraz norm społecznych. Analiza kapitału społecznego z punktu widzenia sieci społecznych i zaufania została natomiast przedstawiona w rozdziale 6.

Wartości i normy społeczne stanowią dwa podstawowe elementy szerszego zagadnienia, jakim jest system aksjonormatywny. Nawiązując do Piotra Sztompki, wartości wskazują „jakie cele są godne, słuszne, właściwe” oraz „do czego ludzie powinni dążyć”¹. Normy stanowią natomiast społecznie wymagany sposób zachowania się.

Wyniki Badania spójności społecznej pozwoliły przynajmniej częściowo odpowiedzieć na pytania o to, jakie znaczenie i jakie miejsce w hierarchii mieszkańcy Polski przypisują poszczególnym wartościom oraz na ile akceptowane są w naszym społeczeństwie zachowania, które w większym lub mniejszym stopniu łamią ogólnie przyjęte reguły społeczne. Poziom akceptacji wobec wybranych zachowań analizowany był w odniesieniu do takich sfer jak: życie zawodowe (np. zatrudnianie pracowników „na czarno”), życie społeczno-instytucjonalne (np. uchylanie się od płacenia podatków) oraz życie codzienne (np. pozostawianie śmieci w miejscu publicznym).

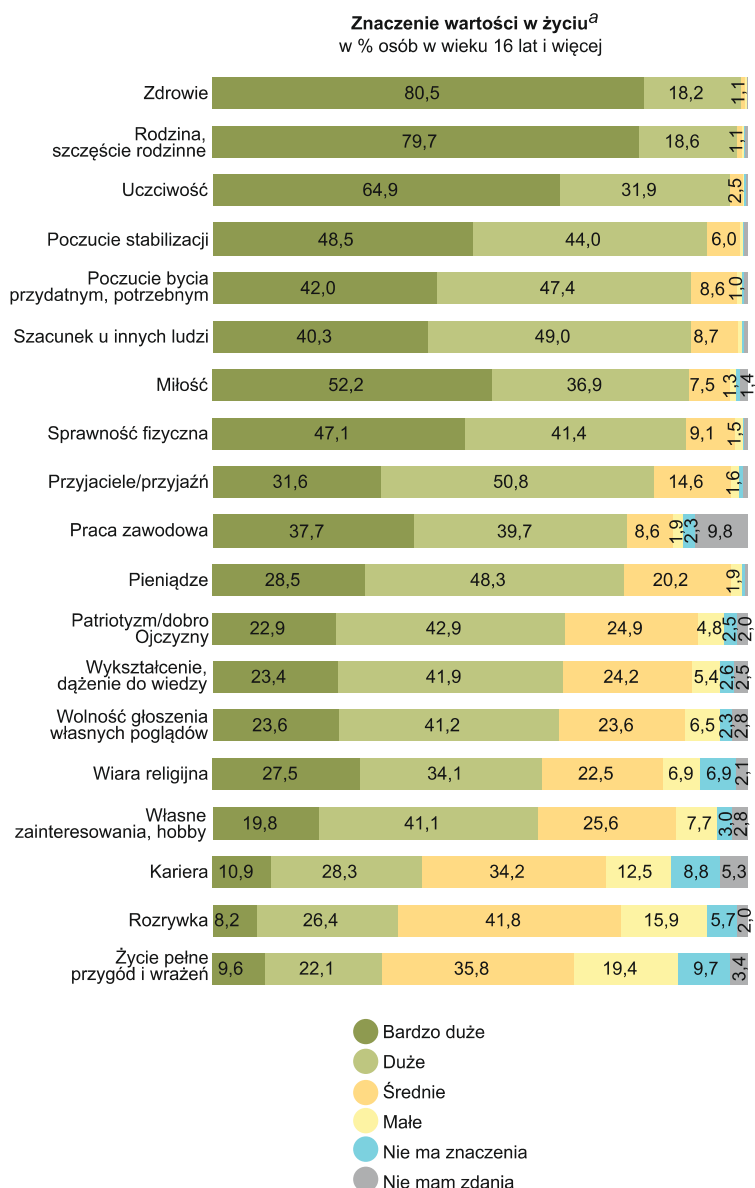
1. ZNACZENIE WARTOŚCI W ŻYCIU MIESZKAŃCÓW POLSKI²

W pierwszej kolejności respondenci zostali zapytani o to, jakie znacznie w ich życiu ma każda z uwzględnionych w badaniu dziewiętnastu wartości. Generalnie zauważyć można, iż znaczenie większości spośród branych pod uwagę wartości ocenione zostało jako duże lub bardzo duże. Niemal wszyscy ocenili, iż zdrowie, rodzina i szczęście rodzinne oraz uczciwość mają dla nich duże lub bardzo duże znaczenie. Około 9 na 10 osób w wieku 16 lat i więcej przypisało również duże lub bardzo duże znaczenie takim wartościom jak: poczucie stabilizacji, poczucie bycia przydatnym, potrzebnym, szacunek u innych ludzi, miłość oraz sprawność fizyczna. Około cztery na pięć osób za mające bardzo duże lub duże znaczenie uznało przyjaźń, pracę zawodową i pieniądze. Takim wartościom jak, z jednej strony: patriotyzmowi i dobru Ojczyzny oraz wierze religijnej, a z drugiej: własnym zainteresowaniom i hobby, duże lub bardzo duże znaczenie przypisało około 61–66% osób. Podobne odsetki odnotowano również w przypadku wykształcenia i dążenia do wiedzy oraz wolności głoszenia własnych poglądów.

¹ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012.

² Wyznawane wartości będące składnikiem moralnego obszaru życia człowieka mogą być powiązane z religią. Powiązania te przedstawiono w rozdziale 5, dotyczącym zaangażowania religijnego.

Wykres 4.1.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Jakie znaczenie mają w Pana/Pani życiu następujące wartości:”

UWAGA! Ze względu na czytelność wykresu wartości poniżej 1,0% nie zostały opisane liczbowo.

Relatywnie rzadko duże lub bardzo duże znaczenie przypisywano natomiast przede wszystkim życiu pełnemu przygód i wrażeń, rozrywce oraz karierze (odpowiednio: 32%, 35% i 39%). Ponadto w przypadku tych wartości najczęściej wskazywano, iż mają one małe znaczenie lub nie mają żadnego znaczenia. Najczęściej tego typu odpowiedzi pojawiały się w odniesieniu do życia pełnego przygód i wrażeń, gdyż niemal 3 na 10 osób (29%) twierdziło, iż wartość ta nie ma dla nich znaczenia, bądź ma małe znaczenie. Relatywnie małe znaczenie mają w opinii mieszkańców Polski również: rozrywka (22%) oraz kariera (21%).

Analizy wskazują, iż wśród branych pod uwagę wartości występują takie, które można uznać za uniwersalne i którym niemal 100% populacji przypisuje duże lub bardzo duże znaczenie, bez względu

na kryteria różnicujące, w tym wiek. Takimi wartościami są: zdrowie, rodzina i szczęście rodzinne oraz uczciwość.

W życiu każdego człowieka występują pewne etapy, związane m.in. z edukacją, pracą zawodową, życiem rodzinnym itd., których występowanie powiązane jest z wiekiem. W związku z tym oceny znaczenia niektórych wartości różnią się w zależności od analizowanych grup wieku. Największe zróżnicowania ocen ze względu na wiek zaobserwowano w przypadku wartości – ściśle związanych z fazami i etapami życia – takich jak: kariera, wykształcenie i dążenie do wiedzy oraz praca zawodowa. Wśród osób należących do najmłodszej grupy wieku (16-24 lata) duże lub bardzo duże znaczenie tym trzem wartościom przypisało odpowiednio: 61%, 79% oraz 75% osób, w grupie wieku 25-34 lata odsetki te wyniosły 53%, 71% oraz 87%. Natomiast wśród osób najstarszych, w wieku 75 lat i więcej, karierze duże lub bardzo duże znaczenie przypisało 21% osób, wykształceniu i dążeniu do wiedzy 54%, a pracy zawodowej 53%. Szczególnie w przypadku kariery widać więc, iż osoby młode przypisują jej znacznie większe znaczenie niż osoby najstarsze, które zakończyły już karierę zawodową.

Oprócz wyżej wymienionych, znaczne różnice pomiędzy osobami najmłodszymi i najstarszymi dostrzec można również w przypadku ocen dotyczących wartości kojarzonych zazwyczaj z tradycją, takich jak wiara religijna oraz patriotyzm i dobro Ojczyzny. Duże lub bardzo duże znaczenie wierze religijnej przypisała około połowa osób w grupach wieku 16-24 i 25-34 lata (odpowiednio: 48% i 50%), podczas gdy wśród osób najstarszych, w wieku 75 lat i więcej, odsetek ten wyniósł 84%, a w grupie wieku 65-74 lata – 73%. Należy również zaznaczyć, iż w przypadku wiary religijnej prawie jedna piąta osób w wieku 16-24 lata (18%) uznała, iż wartość ta nie ma dla nich znaczenia lub ma małe znaczenie, podczas gdy wśród osób najstarszych odpowiedzi takiej udzieliła mniej niż co dwudziesta osoba. Zróżnicowane oceny zaobserwowano również w odniesieniu do patriotyzmu i dobra Ojczyzny. Duże lub bardzo duże znaczenie przypisało tej wartości 59% osób należących do najmłodszej grupy wieku, natomiast wśród osób w wieku 75 lat i więcej odpowiedzi takich udzieliło 81%. Co dziewięta osoba w wieku 16-24 lata (11%) uznała, iż patriotyzm i dobro Ojczyzny nie mają dla nich znaczenia lub mają małe znaczenie, podczas gdy w najstarszej grupie wieku opinię taką wyraziło niecałe 3%.

W powyższej analizie skupiono się przede wszystkim na porównaniu skrajnych grup wieku, tj. najmłodszej z najstarszą. Należy jednak zauważyć, iż w przypadku wiary religijnej oraz patriotyzmu i dobra Ojczyzny w każdej kolejnej, starszej grupie wieku obserwowane były wyższe odsetki osób, które przypisują tym wartościom duże lub bardzo duże znaczenie oraz niższe odsetki tych, dla których nie miały one znaczenia lub miały małe znaczenie. Widać więc, iż wartości uznawane za tradycyjne były bardziej cenione przez starszych mieszkańców Polski.

Warto również przyjrzeć się tym wartościom, w przypadku których mamy do czynienia z odwrotną sytuacją, tj. tym, które były znacznie bardziej cenione przez osoby młodsze niż starsze (przy czym pominięte zostały wartości związane z pracą zawodową oraz wykształceniem – były one analizowane wcześniej). Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, iż w porównaniu do starszych grup, osoby w wieku 16-24 lata częściej nadawały duże lub bardzo duże znaczenie przede wszystkim

takim wartościom, jak: życie pełne przygód i wrażeń (55% odpowiedzi „duże” lub „bardzo duże znaczenie”), rozrywka (61%) oraz własne zainteresowania, hobby (82%). Wśród osób najstarszych, w wieku 75 lat i więcej, odsetki takich ocen były o wiele niższe i wyniosły odpowiednio: 16, 17 oraz 42%. Znacznie więcej osób należących do tej grupy wskazywało ponadto, iż wartości te nie miały dla nich znaczenia lub miały małe znaczenie. Widać więc, że osoby młodsze znacznie częściej niż starsi, wysoko ceniły wartości związane z szeroko pojętymi przyjemnościami i rozrywką.

Wartością, w przypadku której odnotowano podobną prawidłowość była wolność głoszenia własnych poglądów. Wśród osób w wieku 16-24 lata duże lub bardzo duże znaczenie tej wartości przypisało 73% osób, natomiast w najstarszej grupie wieku – 75 lat i więcej, odsetek ten wyniósł 55%.

Analizując oceny znaczenia wybranych wartości wśród mieszkańców Polski zaobserwować można, iż istnieją pewne wartości uniwersalne, takie jak: zdrowie, rodzina oraz uczciwość, którym duże znaczenie przypisały niemal wszystkie osoby bez względu na wiek. W przypadku pozostałych wartości różnice były bardziej znaczące. Generalnie osoby młode charakteryzowały się bardziej indywidualistycznym podejściem, przywiązując dużą wagę do wartości związanych z samorozwojem (kariera, wykształcenie) oraz rozrywkami, ceniąc przy tym również bardziej niż osoby starsze możliwość wyrażania własnych poglądów. Osoby starsze częściej natomiast przywiązane były do wartości uznawanych za tradycyjne, takich jak wiara religijna oraz patriotyzm.

2. NAJWAŻNIEJSZE WARTOŚCI W OPINII MIESZKAŃCÓW POLSKI

Oceny znaczenia poszczególnych wartości w życiu nie dają pełnych podstaw do stwierdzenia, które z wartości są uznawane za najważniejsze. Aby umożliwić wnioskowanie na temat hierarchii wartości w życiu, osoby biorące udział w badaniu zostały poproszone o wskazanie 3 najważniejszych dla nich wartości, zaczynając od tej, którą uważają za najważniejszą.

Tabl. 4.1. **Najważniejsze wartości w życiu** w % osób w wieku 16 lat i więcej

WARTOŚCI NAJCZĘŚCIEJ WSKAZYWANE W ODPOWIEDZI NA PYTANIE O TRZY NAJWAŻNIEJSZE WARTOŚCI	
OGÓŁEM	
1. Zdrowie – 89,1	6. Poczucie stabilizacji – 16,1
2. Rodzina ^a – 81,1	7. Praca zawodowa – 15,4
3. Miłość – 19,8	8. Wiara religijna – 8,9
4. Uczciwość – 17,8	9. Sprawność fizyczna – 6,4
5. Pieniądze – 16,9	10. Przyjaciele/przyjaźń – 5,7
PLEĆ	
Kobiety	Mężczyźni
1. Zdrowie – 90,7	1. Zdrowie – 87,5
2. Rodzina ^a – 84,6	2. Rodzina ^a – 77,2
3. Miłość – 20,9	3. Pieniądze – 19,3
4. Uczciwość – 17,9	4. Praca zawodowa – 18,8
5. Poczucie stabilizacji – 16,5	5. Miłość – 18,5

Tabl. 4.1. **Najważniejsze wartości w życiu w % osób w wieku 16 lat i więcej (dok.)**

WARTOŚCI NAJCZĘŚCIEJ WSKAZYWANE W ODPOWIEDZI NA PYTANIE O TRZY NAJWAŻNIEJSZE WARTOŚCI			
WIEK (W LATACH)			
16-24	25-34	35-44	45-54
1. Zdrowie – 76,5 2. Rodzina ^a – 70,1 3. Miłość – 36,4 4. Pieniądże – 19,5 5. Praca zawodowa – 15,0	1. Zdrowie – 86,1 2. Rodzina ^a – 81,6 3. Miłość – 26,1 4. Praca zawodowa – 19,2 5. Poczucie stabilizacji – 18,7	1. Zdrowie – 89,4 2. Rodzina ^a – 83,8 3. Miłość – 22,3 4. Poczucie stabilizacji – 19,2 5. Praca zawodowa – 18,8	1. Zdrowie – 90,7 2. Rodzina ^a – 85,1 3. Praca zawodowa – 19,4 4. Pieniądże – 18,4 5. Uczciwość – 18,3
55-64	65-74	75 i więcej	
1. Zdrowie – 93,5 2. Rodzina ^a – 81,4 3. Uczciwość – 23,5 4. Pieniądże – 17,3 5. Poczucie stabilizacji – 17,0	1. Zdrowie – 95,6 2. Rodzina ^a – 80,7 3. Uczciwość – 22,2 4. Wiara religijna – 15,1 5. Pieniądże – 15,1	1. Zdrowie – 95,3 2. Rodzina ^a – 83,3 3. Wiara religijna – 25,8 4. Uczciwość – 23,4 5. Sprawność fizyczna – 11,0	
MIEJSCE ZAMIESZKANIA			
Miasta razem	Miasta pow. 500 tys. mieszkańców	Miasta 100-500 tys. mieszkańców	
1. Zdrowie – 88,4 2. Rodzina ^a – 81,2 3. Miłość – 20,5 4. Uczciwość – 18,3 5. Poczucie stabilizacji – 17,0	1. Zdrowie – 85,0 2. Rodzina ^a – 77,4 3. Uczciwość – 20,4 4. Miłość – 20,2 5. Poczucie stabilizacji – 18,5	1. Zdrowie – 90,1 2. Rodzina ^a – 81,6 3. Miłość – 20,5 4. Poczucie stabilizacji – 20,0 5. Uczciwość – 18,5	
Miasta 20-100 tys. mieszkańców	Miasta poniżej 20 tys. mieszkańców	Wieś	
1. Zdrowie – 89,4 2. Rodzina ^a – 82,8 3. Miłość – 21,0 4. Uczciwość – 18,1 5. Pieniądże – 17,8	1. Zdrowie – 87,9 2. Rodzina ^a – 82,0 3. Pieniądże – 22,0 4. Miłość – 20,2 5. Praca zawodowa – 18,2	1. Zdrowie – 90,4 2. Rodzina ^a – 80,9 3. Miłość – 18,6 4. Pieniądże – 17,8 5. Praca zawodowa – 17,2	

a Rodzina i szczęście rodzinne

Zdecydowana większość mieszkańców Polski za najważniejszą – wskazaną jako pierwszą z 19 uwzględnianych – wartość w swoim życiu uważała zdrowie (66%). Znaczący odsetek osób jako najważniejszą w hierarchii wartość wskazał rodzinę i szczęście rodzinne (23%). Pozostałe wartości pojawiały się na pierwszym miejscu znacznie rzadziej. Miłość jako najważniejszą wartość wskazało 3% osób, natomiast pracę zawodową, pieniądze oraz poczucie stabilizacji jedynie około co setna osoba w wieku 16 lat i więcej. Inne z uwzględnianych wartości wybierane były sporadycznie.

Fakt, że przy wyborze najważniejszej wartości mieszkańcy Polski byli dość zgodni – wskazując w zdecydowanej większości tylko dwie spośród możliwych alternatyw (zdrowie oraz rodzinę i szczęście rodzinne) – powoduje, że częstość wskazywania na pierwszym miejscu w hierarchii, nie dostarcza zbyt wielu informacji na temat znaczenia pozostałych wartości, poza tymi dwiema najważniejszymi.

W związku z tym dokonano również oceny częstości wskazywania każdej z rozważanych wartości jako jednej z trzech najważniejszych. Taki sposób analizy daje możliwość uchwycenia

prawidłowości dotyczących także tych wartości, które zwykle nie są wskazywane na pierwszym miejscu, jednak należą do najważniejszych w życiu ludzi.

Identycznie jak w przypadku wskazań dotyczących jednej najważniejszej wartości, wśród trzech najważniejszych najczęściej pojawiały się zdrowie (89%) oraz rodzina i szczęście rodzinne (81%). Prawie co piąta osoba jako jedną z trzech najważniejszych wartości w życiu wskazywała miłość (20%), uczciwość (18%) oraz pieniądze (17%). Bardzo ważnymi wartościami dla wielu osób były również: poczucie stabilizacji (16%) oraz praca zawodowa (15%). Ponadto wśród najbardziej istotnych wartości wymieniana była również wiara religijna (9%).

Analizując zróżnicowanie tak ocenianej hierarchii wartości (tzn. ocenianej na podstawie częstości wskazywania przez respondentów danej wartości jako jednej z trzech najważniejszych) wg płci, wieku oraz miejsca zamieszkania zaobserwowano, że zdrowie oraz rodzina i życie rodzinne, były dwiema najczęściej wskazywanymi wartościami we wszystkich grupach wyróżnionych ze względu na te kryteria. Większe zróżnicowanie odnotowano natomiast w odniesieniu do wartości, które zajmowały trzecie miejsce pod względem częstości wskazań w poszczególnych grupach. Szczegółowe rozkłady odpowiedzi uwzględniające 5 najczęstszych odpowiedzi na pytanie o trzy najważniejsze wartości w życiu zostały zamieszczone w *Tabl. 4.1*.

Wśród kobiet trzecią najczęściej pojawiającą się wartością była miłość (21%), wśród mężczyzn natomiast były to pieniądze (19%). Warto także nadmienić, że wśród kobiet na 4 miejscu (18%) była uczciwość, zaś wśród mężczyzn (19%) – praca zawodowa.

We wszystkich analizowanych grupach wieku poniżej 45 roku życia, na trzecim miejscu pod względem częstości wskazań znajdowała się miłość. Wartość ta nie pojawiała się już jednak nawet wśród 5 najczęściej wskazywanych w starszych grupach wieku. Wśród osób w wieku 45-54 lata trzecią najczęściej wskazywaną wartością była praca zawodowa, natomiast wśród mieszkańców Polski w wieku 55-64 lata oraz 65-74 lata na trzecim miejscu znalazła się uczciwość. W najstarszej grupie wieku (osób w wieku co najmniej 75 lat), jako trzecia z najważniejszych wartości najczęściej wskazywana była wiara religijna. Przy czym należy zauważyć, że w dwóch najstarszych grupach wieku 3 i 4 miejsce na zmianę zajmowały: uczciwość i wiara religijna.

Zarówno na wsi, jak i w miastach ogółem, trzecią najczęściej wskazywaną wartością była miłość. Wartość ta znalazła się na trzecim miejscu w hierarchii wśród mieszkańców miast od 20 do 100 tys. oraz od 100 do 500 tys. mieszkańców, natomiast w największych ośrodkach miejskich (co najmniej 500 tys.) trzecią najczęściej wskazywaną wartością była uczciwość, a w najmniejszych miastach (poniżej 20 tys.) – pieniądze. Zasadniczo jednak różnice pomiędzy odsetkami wskazań trzeciej w hierarchii wartości, w poszczególnych klasach miejscowości były nieznaczne. Ponadto, zarówno w miastach ogółem, jak i w dwóch klasach największych miast, na pozycjach 3, 4 i 5 znalazły się w różnej kolejności: miłość, uczciwość i poczucie stabilizacji. Z kolei w najmniejszych miastach (poniżej 20 tys.) i na wsi, także w różnej kolejności na miejscu 3, 4 i 5 uplasowały się: miłość, pieniądze i praca zawodowa.

3. CZYNNIKI WPLÝWAJĄCE NA HIERARCHIĘ WARTOŚCI

Analizy przekrojowe wykazały, iż cechą, która w największym stopniu różnicowała pojawianie się określonych wartości wśród wartości uznawanych za najważniejsze w życiu, był wiek. Jednak, aby umożliwić bardziej wnikliwą ocenę wpływu na hierarchię wartości zarówno wieku, jak i innych czynników, przeprowadzono analizy wykorzystujące regresję logistyczną. Ponieważ, jak wykazano wcześniej, we wszystkich grupach osób, wyróżnionych ze względu na wiek i inne cechy, za najważniejsze wartości zdecydowanie uznawano zdrowie oraz rodzinę, to – z założenia – w analizach z wykorzystaniem modeli regresji logistycznej pominięto te dwie wartości. Zbudowano natomiast modele dotyczące czterech wybranych wartości, którymi były: miłość, uczciwość, poczucie stabilizacji oraz pieniądze. Analizy przekrojowe pokazały, że pozycja tych wartości w indywidualnej hierarchii poszczególnych osób jest dość silnie zróżnicowana ze względu na takie kryteria jak: wiek, płeć i miejsce zamieszkania, a jednocześnie były one, w porównaniu z innymi wartościami, często wskazywane jako jedne z najważniejszych w życiu (wyłączając dominujące w hierarchii zdrowie oraz rodzinę i szczęście rodzinne).

Zmienną objaśnianą w modelach było wskazanie danej wartości jako jednej z trzech najważniejszych. Jako zmienne objaśniające wykorzystane zostały cechy społeczno-ekonomiczne oraz demograficzne opisujące daną osobę i jej sytuację (zob. *Model 4.1.*).

Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, iż czynnikiem, który w największym stopniu determinował znaczenie i miejsce w hierarchii takich wartości jak miłość, uczciwość oraz poczucie stabilizacji był wiek. Analizy z wykorzystaniem modeli potwierdzają więc wnioski płynące z analiz przekrojowych wskazujące, iż zmienna ta (związana ściśle z określonymi etapami życia) w największym stopniu determinuje hierarchię poszczególnych wartości. W modelu dotyczącym pieniędzy, wiek także należał do najważniejszych czynników objaśniających, jakkolwiek mamy tu znacznie szerszą niż dla pozostałych wartości grupę czynników istotnych statystycznie (nawet na poziomie istotności 0,1%), w której najsilniejszy efekt łączny mierzony statystyką Walda, można obserwować w przypadku wykształcenia.

W przypadku miłości, istotnymi statystycznie czynnikami determinującymi jej znaczenie, oprócz wspomnianego już wieku, okazały się również pozostawanie w związku – w małżeństwie lub związku nieformalnym – oraz płeć. Biorąc pod uwagę oszacowania uwzględnianych w modelu parametrów zauważyć można zależność, iż wraz z wiekiem spada skłonność do wskazywania miłości jako jednej z najważniejszych wartości. Pozytywnie wpływa na nią natomiast fakt pozostawania w związku. Osoby, które zadeklarowały, iż są w związku małżeńskim lub nieformalnym z większym prawdopodobieństwem wskazywały miłość jako jedną z najważniejszych wartości. Ponadto wyniki analizy wskazują, iż nieco większą skłonnością do wyboru miłości jako jednej z trzech najważniejszych wartości charakteryzują się kobiety niż mężczyźni.

Analizując model dotyczący uczciwości zaobserwowano, iż istotnymi czynnikami decydującymi o wyborze tej wartości są przede wszystkim wiek oraz wykształcenie. Generalnie, młodszy wiek (16-24 lata oraz 25-34 lata) zmniejszał prawdopodobieństwo pojawienia się uczciwości wśród trzech najważniejszych wartości w życiu, natomiast w starszych grupach wieku prawdopodobieństwo to

istotnie wzrastało. W przypadku wykształcenia, osoby słabiej wykształcone były mniej skłonne do nadawania uczciwości wysokiej pozycji w hierarchii wartości.

Poczucie stabilizacji było najbardziej cenione przez osoby w wieku 35-44 lata. Zarówno w młodszych, jak i starszych grupach wieku szansa na pojawienie się tej wartości wśród najważniejszych zmniejszała się. Czynnikiem istotnie, jednak w mniejszym stopniu niż wiek, wpływającymi na ocenę znaczenia tej wartości były również wykształcenie oraz fakt pozostawania w związku małżeńskim lub nieformalnym. Generalnie niższe wykształcenie zmniejsza szansę wskazania poczucia stabilizacji jako jednej z najważniejszych wartości, natomiast fakt pozostawiania w związku nieznacznie zwiększa to prawdopodobieństwo.

Model dotyczący pieniędzy wskazuje, iż czynnikami w istotny sposób determinującymi nadawanie dużego znaczenia pieniądзом jako wartości, były przede wszystkim niskie wykształcenie oraz młodszy wiek. Ponadto większą skłonność ku temu wykazywali mężczyźni niż kobiety. W przypadku pieniędzy istotne okazały się również czynniki materialne, które praktycznie nie miały znaczenia w pozostałych modelach dotyczących wartości. Analizy wskazują, iż wśród osób doświadczających ubóstwa warunków życia, ubóstwa braku równowagi budżetowej oraz ubóstwa dochodowego pieniądze są cenione bardziej niż wśród osób znajdujących się w lepszej sytuacji.

Analizy pokazały, że status na rynku pracy oraz miejsce zamieszkania mają niewielki wpływ na hierarchię wartości. Status na rynku pracy okazał się czynnikiem istotnym statystycznie tylko w przypadku objaśnienia znaczenia pieniędzy jako wartości (gdzie duże znaczenie dla objaśnianego zjawiska ma sytuacja materialna), zaś klasa miejscowości zamieszkania – w przypadku poczucia stabilizacji.

4. STOPIEŃ SPOŁECZNEGO PRYZWOLENIA NA WYBRANE ZACHOWANIA

W kontekście analiz kapitału społecznego ważne jest również zdiagnozowanie, jakie jest podejście mieszkańców Polski do powszechnie przyjętych reguł społecznych. Nawiązując do Piotra Sztompki, reguły moralne odnoszą się do „takich sfer życia, w których działanie jednego człowieka nie jest obojętne dla dobra, szczęścia, zdrowia, powodzenia innych ludzi”³.

Jednym z celów Badania spójności społecznej była ocena stopnia przyzwolenia na zachowania, które w mniejszym lub większym stopniu naruszają przyjęte reguły moralne i prawne. Aby ocenić, które z zachowań są najmniej tolerowane przez mieszkańców Polski, a na które z nich jest większe przyzwolenie, w kwestionariuszu do Badania spójności społecznej znalazło się pytanie o to, czy zdaniem badanych osób dane postępowanie może zostać usprawiedliwione. Wśród uwzględnionych w badaniu sytuacji, o ocenę których zostali poproszeni respondenci, znalazły się zarówno zachowania związane z wykonywaniem, bądź podejmowaniem pracy zawodowej, zachowania związane z szeroko pojętym życiem społeczno-instytucjonalnym oraz z życiem codziennym. Aby ocenić, które z analizowanych zachowań charakteryzują się najmniejszym przyzwoleniem społecznym obliczono tzw. wskaźnik braku akceptacji dla zachowań. W tym celu, w przypadku każdego z analizowanych zachowań, obliczono odsetki osób, które odpowiedziały, że w ich opinii określone zachowanie nigdy nie może zostać usprawiedliwione⁴.

³ Zob. P. Sztompka, *Socjologia...*, Kraków 2012.

⁴ Osoby odpowiadające „Nie, nigdy” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania:”

Postawy wobec zachowań związanych z pracą

Najmniejszą akceptacją wśród zachowań związanych z pracą mieszkańcy Polski deklarowali wobec wykorzystywania stanowiska służbowego dla własnych korzyści oraz nierzetelnego, niedokładnego wykonywania swoich obowiązków służbowych. Ponad 70% osób w wieku 16 lat i więcej uważało, że działania tego typu nigdy nie mogą zostać usprawiedliwione. Mniej stanowcze deklaracje obserwowane były natomiast w przypadku zatrudniania pracowników „na czarno” oraz załatwiania prywatnych spraw w czasie pracy kosztem obowiązków służbowych. Brak akceptacji dla tego rodzaju działań zadeklarowało około 4 na 10 osób w wieku 16 lat i więcej (odpowiednio 43 i 41%).

Zdecydowanie najwyższy poziom przyzwolenia spośród zarówno działań związanych z pracą, jak i wszystkich branych pod uwagę zachowań, odnotowano w odniesieniu do podejmowania pracy „na czarno”. Całkowity brak akceptacji dla podejmowania pracy „na czarno” deklarowało ponad 22% osób, natomiast 12% osób sądziło, iż praca „na czarno” może być usprawiedliwiona zawsze lub w większości sytuacji.

Wykres 4.2.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania:”

Wskaźniki braku akceptacji dla wybranych zachowań związanych z pracą różnią się w zależności od analizowanej grupy ludności. Cechą różnicującą wartość wskaźnika w największym stopniu był wiek – generalnie zauważyć można, iż osoby w wieku poniżej 35 roku życia znacznie częściej niż osoby w starszych grupach akceptują zachowania związane z pracą, które mogą być uznawane za nieetyczne. Grupą w której zaobserwowano natomiast najwyższe wartości wskaźnika braku akceptacji dla zachowań związanych z pracą były osoby w wieku 55-64 lata. Największe różnice zaobserwowano w przypadku nierzetelnego, niedokładnego wykonywania pracy zawodowej – w najmłodszej grupie wieku (16-24 lata) takie zachowanie zostało uznane za nieakceptowalne przez 61% osób, podczas gdy wśród osób w wieku 55-64 lata odsetek ten wyniósł 75%.

Więszą tolerancją dla analizowanych zachowań związanych z pracą charakteryzowali się mężczyźni niż kobiety – w przypadku wszystkich branż pod uwagę zachowań z tej kategorii wskaźnik braku akceptacji był wśród nich niższy, przy czym największą różnicę zaobserwowano wśród takich zachowań jak: załatwianie prywatnych spraw w czasie pracy kosztem obowiązków służbowych (wartość wskaźnika braku akceptacji wśród mężczyzn i kobiet wyniosła odpowiednio: 38 i 43%) oraz wykorzystywanie stanowiska służbowego dla własnych korzyści (odpowiednio: 70 oraz 75%).

Biorąc pod uwagę klasę miejscowości zamieszkania zaobserwować można, iż wartość wskaźnika braku akceptacji jest wyższa w miastach niż na wsi. Spośród zachowań związanych z pracą, wyjątek stanowi tutaj załatwianie prywatnych spraw w czasie pracy kosztem obowiązków służbowych – postępowanie takie zostało uznane za nieakceptowalne przez 39% mieszkańców miast oraz 43% osób mieszkających na wsi.

W przypadku zachowań związanych z pracą istotny wydaje się również związek statusu na rynku pracy z poziomem akceptacji dla branż pod uwagę działań. Generalnie osoby, które były najmniej skłonne do usprawiedliwiania zachowań związanych z pracą należały do grup nieaktywnych zawodowo, w tym emerytów oraz rencistów. W przypadku wszystkich z pięciu analizowanych zachowań, które mogą być podejmowane w związku z wykonywaną pracą, w grupach tych zaobserwowano bardzo wysokie wartości wskaźnika braku akceptacji. Stosunkowo niskie wartości wskaźnika zaobserwowano natomiast wśród uczniów i studentów oraz osób pracujących na własny rachunek. Szczegółowe oceny zachowań związanych z pracą według rodzaju aktywności ekonomicznej zostały przedstawione w *Komentarzu 4.1*.

Komentarz. 4.1.

STOPIEŃ PRYZWOLENIA NA WYBRANE ZACHOWANIA ZWIĄZANE Z PRACĄ A RODZAJ AKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ

Wykorzystywanie stanowiska służbowego dla własnych korzyści nigdy nie może być usprawiedliwione w opinii około trzech czwartych emerytów, rencistów oraz osób pracujących najemnie. Najniższe wartości wskaźnika braku akceptacji zaobserwowano natomiast wśród osób pracujących na własny rachunek (64%) oraz uczniów i studentów (65%). Całkowity brak akceptacji dla nierzetelnego, niedokładnego wykonywania pracy zawodowej wyraziło 73-74% emerytów oraz osób pracujących na własny rachunek. Nieco niższą wartość wskaźnika odnotowano wśród osób pracujących najemnie oraz rencistów (70-71%). Najbardziej skłonni do usprawiedliwiania nierzetelnego wykonywania pracy byli natomiast uczniowie i studenci, wśród których wartość wskaźnika braku akceptacji osiągnęła 63%.

Spośród wszystkich grup aktywności ekonomicznej, najwyższe wartości wskaźnika braku akceptacji dla zatrudniania pracowników „na czarno” odnotowano wśród osób pracujących najemnie, emerytów i rencistów – takim podejściem charakteryzowało się 46% osób w każdej z wymienionych grup. Najbardziej skłonni do usprawiedliwiania nielegalnego zatrudnienia byli natomiast uczniowie i studenci (wartość wskaźnika braku akceptacji wyniosła w tej grupie 32%) oraz rolnicy (34%).

Komentarz 4.1. (dok.)

W przypadku ocen dotyczących podejmowania pracy „na czarno”, relatywnie najmniejszą akceptację wobec tego typu działań również wykazywali emeryci i renciści – w obu grupach brak akceptacji wyraziła około jedna czwarta osób. Najniższą wartość wskaźnika braku akceptacji odnotowano natomiast wśród osób bezrobotnych (16%), uczniów i studentów oraz osób pracujących na własny rachunek (po 18%).

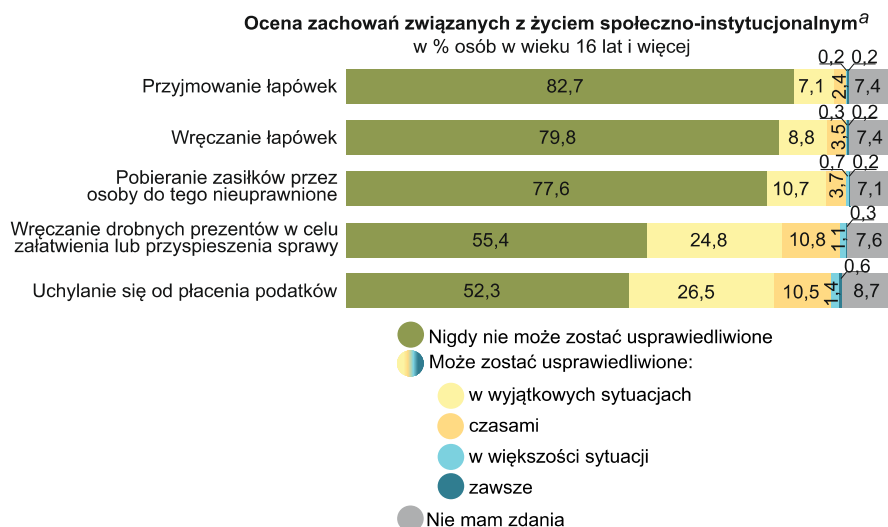
Podobne prawidłowości zaobserwowano w odniesieniu do załatwiania prywatnych spraw kosztem obowiązków służbowych, gdyż grupami cechującymi się największą dezaprobatą w stosunku do takiego działania byli renciści (50%) oraz emeryci (47%). Natomiast osoby prowadzące własną działalność oraz uczniowie i studenci byli skłonni częściej usprawiedliwić tego rodzaju zachowanie (wartość wskaźnika braku akceptacji wyniosła odpowiednio: 33 oraz 36%).

Postawy wobec zachowań związanych z życiem społeczno-instytucjonalnym

Kolejną z branych pod uwagę grup zachowań były zachowania związane z życiem społeczno-instytucjonalnym. Zachowania te są związane z sytuacjami, w których obywatel ma do czynienia z różnego rodzaju instytucjami np. podczas załatwiania spraw urzędowych, wizyt lekarskich itp.

Wśród zachowań związanych z życiem społeczno-instytucjonalnym, najmniejsze przyzwolenie społeczne odnotowano w przypadku działań korupcyjnych, tj. przyjmowania oraz wręczania łapówek. Mniej więcej 8 na 10 mieszkańców Polski deklarowało, iż takie zachowania nigdy nie mogą zostać usprawiedliwione (83% w odniesieniu do przyjmowania oraz 80% w stosunku do wręczania łapówek). Nieznacznie niższy odsetek osób, które wskazały taką odpowiedź odnotowano również w odniesieniu do pobierania zasiłków przez osoby do tego nieuprawnione (prawie 78%). Większym przyzwoleniem cieszyły się natomiast: uchylanie się od płacenia podatków oraz wręczanie drobnych prezentów w celu załatwienia lub przyspieszenia sprawy (np. lekarzom, pielęgniarkom, urzędnikom). Takich zachowań nie byłoby w stanie nigdy usprawiedliwić odpowiednio: 52% oraz 55% osób, podczas gdy 4 na 10 osób zadeklarowało, iż są one dopuszczalne.

Wykres 4.3.

^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania:”

Uwzględniając wiek mieszkańców Polski, w przypadku postaw wobec zachowań związanych z życiem społeczno-instytucjonalnym zauważyć można podobną prawidłowość jak przy ocenach zachowań związanych z pracą. Zasadniczo osoby młodsze charakteryzują się wyższym poziomem akceptacji wobec tego rodzaju kontrowersyjnych działań. Widoczne jest to przede wszystkim w przypadku uchylania się od płacenia podatków – takiego zachowania nigdy nie akceptuje 62% osób w wieku 75 lat i więcej, podczas gdy w grupie wieku 16-24 lata odsetek ten wyniósł jedynie 38%.

Opinie dotyczące usprawiedliwiania zachowań związanych z życiem społeczno-instytucjonalnym różnią się również w zależności od płci, przy czym w tym przypadku również zaobserwowano podobną prawidłowość, jak przy analizach dotyczących zachowań związanych z pracą, tj. wskaźniki braku akceptacji wobec wszystkich zachowań należących do tej kategorii były wyższe wśród kobiet niż wśród mężczyzn. W tym kontekście najbardziej różniły się opinie dotyczące uchylania się od płacenia podatków – tego rodzaju działanie nigdy nie może być usprawiedliwione w opinii 55% kobiet oraz 49% mężczyzn.

Zróżnicowanie podejścia do analizowanych zachowań występuje również ze względu na miejsce zamieszkania, przy czym wskaźnik braku akceptacji dla wszystkich branych pod uwagę działań był wyższy w miastach niż na wsi. Najbardziej znaczącą różnicę zaobserwowano w odniesieniu do pobierania zasiłków przez osoby do tego nieuprawnione. Tego rodzaju zachowanie nigdy nie może zostać usprawiedliwione w opinii 81% mieszkańców miast oraz 73% mieszkańców wsi. Należy jednak zauważyć, iż wskaźnik braku akceptacji dla pobierania zasiłków przez osoby do tego nieuprawnione różni się również w zależności od wielkości miast, osiągając poziom od 76% w miastach liczących nie więcej niż 20 tys. mieszkańców do 81% w aglomeracjach z co najmniej 500 tys. mieszkańców.

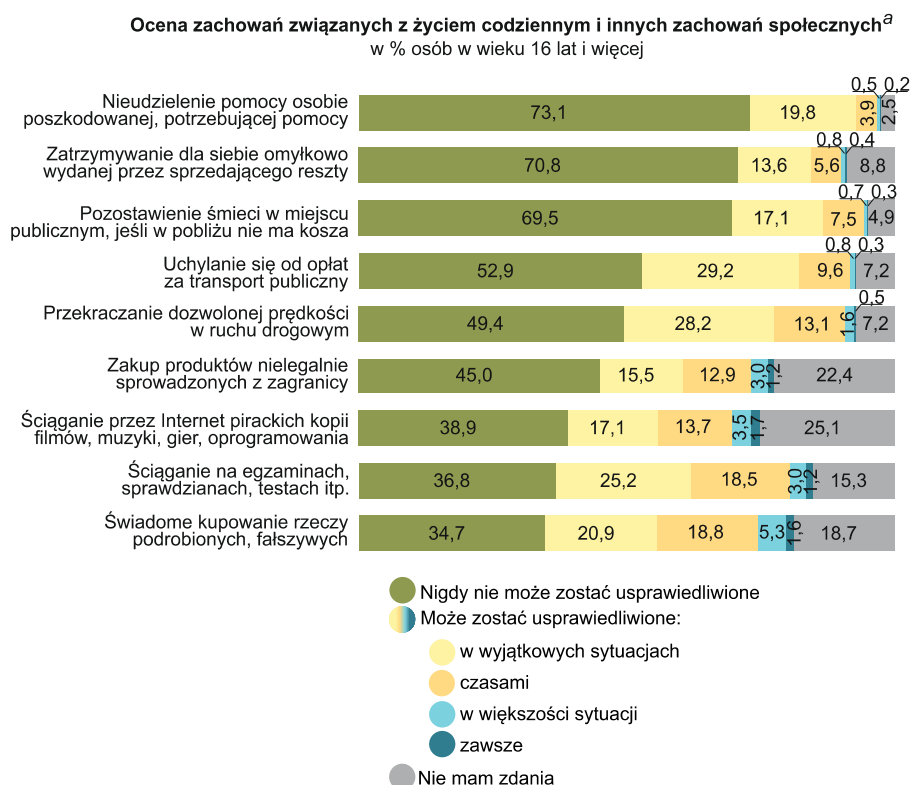
Postawy wobec zachowań związanych z życiem codziennym

Oprócz oceny działań związanych z życiem zawodowym oraz życiem społeczno-instytucjonalnym, w badaniu uwzględniono również inne kontrowersyjne pod względem moralnym zachowania, które są związane z sytuacjami, z jakimi mieszkańcy Polski mogą mieć do czynienia w życiu codziennym. Analizując postawy wobec tych zachowań zauważyć można, iż zgodnie z deklaracjami większości mieszkańców Polski, nigdy nie można usprawiedliwić nieudzielenia pomocy osobie poszkodowanej lub potrzebującej pomocy (np. w wyniku wypadku, załabnięcia). Taką opinię wyraziło prawie trzy czwarte osób (73%) w wieku 16 lat i więcej, a kolejne 20% osób twierdziło iż nieudzielenie pomocy można usprawiedliwić jedynie w wyjątkowych sytuacjach.

Według opinii mniej więcej 7 na 10 mieszkańców Polski, nigdy nie może zostać usprawiedliwione również zatrzymywanie dla siebie omyłkowo wydanej przez sprzedającego reszty

oraz pozostawienie śmieci w miejscu publicznym, jeśli w pobliżu nie ma kosza. Mniejszy sprzeciw budzą natomiast takie zachowania jak jazda „na gapę” w środkach komunikacji miejskiej, czy przekraczanie prędkości na drogach. Takie zachowania uważa za niemożliwe do akceptacji mniej więcej co druga osoba.

Wykres 4.4.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania:”

Największe przyzwolenie odnotowano natomiast w odniesieniu do świadomego kupowania rzeczy podrobionych i fałszywych oraz ściągania na egzaminach. W obu przypadkach takie postępowanie za nieusprawiedliwione w żadnych okolicznościach uznała nieco ponad jedna trzecia osób.

Również w przypadku tej grupy zachowań zaobserwowano relatywnie niskie wartości wskaźnika braku akceptacji w najmłodszych grupach wieku. Osoby w wieku 16-24 lata zdecydowanie rzadziej niż pozostali mieszkańcy Polski zgadzają się ze stwierdzeniem, iż nigdy nie można usprawiedliwić takich zachowań jak m.in. zatrzymanie dla siebie omyłkowo wydanej reszty przez sprzedającego, uchylenie się od opłat za transport publiczny (jazda „na gapę”) oraz przekraczanie

dozwolonej prędkości w ruchu drogowym (w tym ostatnim przypadku nieco niższą wartość niż wśród osób w wieku 16-24 lata odnotowano w grupie osób w wieku 25-34 lata).

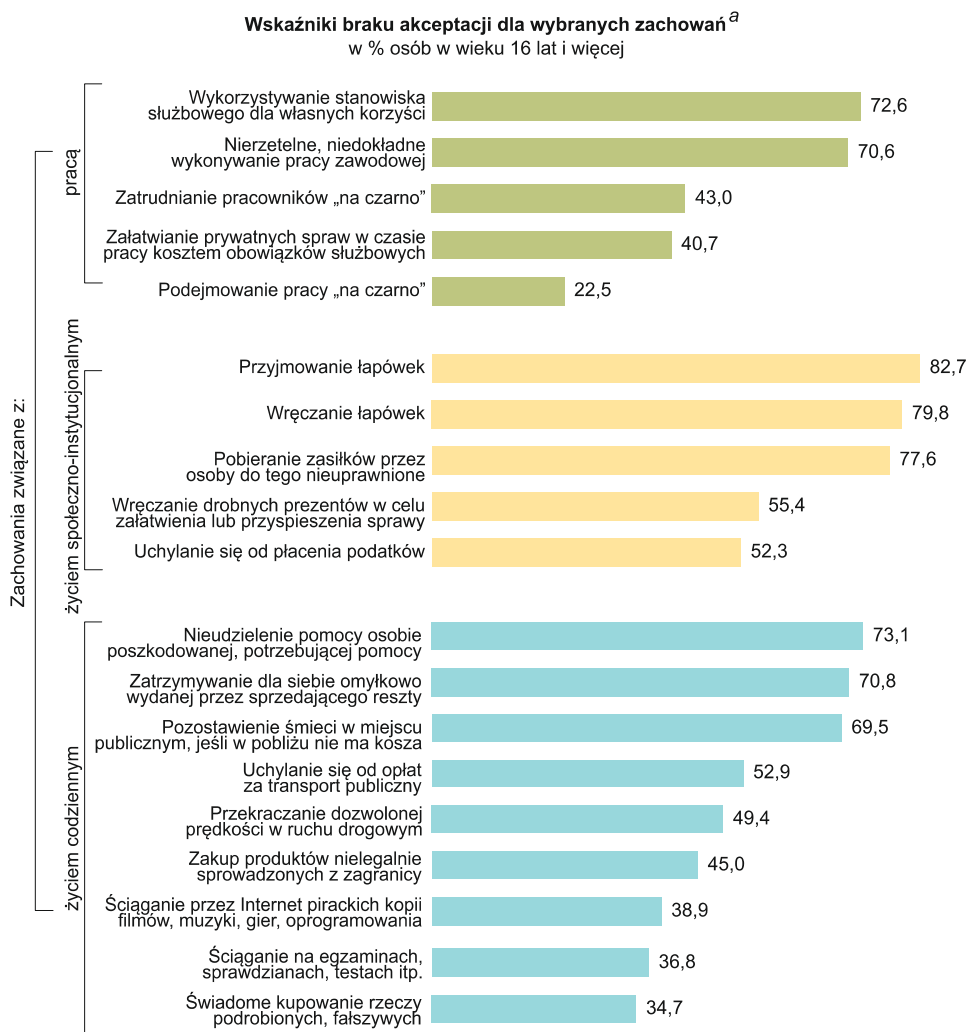
Identycznie, jak w odniesieniu do wcześniej analizowanych kategorii zachowań, również w przypadku zachowań związanych z życiem codziennym zaobserwowano, iż mężczyźni charakteryzują się większym poziomem akceptacji dla działań, które powszechnie uważane są za nieetyczne. Uwzględniając płeć, największe różnice w wartościach wskaźnika braku akceptacji odnotowano w odniesieniu do przekraczania dozwolonej prędkości w ruchu drogowym (wartość wskaźnika wyniosła 42% wśród mężczyzn oraz 56% wśród kobiet) oraz zakupu produktów nielegalnie sprowadzanych z zagranicy (wartość wskaźnika wyniosła odpowiednio: 41 oraz 49%).

Wyniki badania wskazują, iż spośród analizowanych sytuacji, z jakimi ludzie mogą się spotkać w życiu codziennym, mieszkańcy wsi rzadziej niż mieszkańcy miast byliby skłonni usprawiedliwić nieudzielenie pomocy osobie poszkodowanej. W przypadku pozostałych zachowań wyższe lub bardzo zbliżone odsetki wskaźnika braku akceptacji odnotowano wśród mieszkańców miast, przy czym największą różnicę zaobserwowano w odniesieniu do zakupu produktów nielegalnie sprowadzanych z zagranicy. Należy jednak zauważyć, iż odsetki osób wyrażających brak akceptacji dla określonych zachowań różnią się również w zależności od wielkości miasta. Mieszkańcy największych miast, o liczbie ludności co najmniej 500 tys., są mniej skłonni niż mieszkańcy najmniejszych miast (poniżej 20 tys. mieszkańców) do usprawiedliwiania takich zachowań, jak np.: zatrzymywanie dla siebie omyłkowo wydanej reszty, ściąganie na egzaminach, sprawdzianach i testach czy zakup produktów nielegalnie sprowadzanych z zagranicy. Natomiast wśród mieszkańców najmniejszych miast wartość wskaźnika braku akceptacji była wyższa niż wśród osób zamieszkujących duże aglomeracje m.in. w przypadku nieudzielenia pomocy osobie poszkodowanej oraz przekraczania dozwolonej prędkości w ruchu drogowym.

5. ZACHOWANIA NAJMNIEJ AKCEPTOWANE PRZEZ MIESZKAŃCÓW POLSKI

Biorąc pod uwagę wszystkie uwzględnione w badaniu zachowania, za najmniej akceptowane uznano: przyjmowanie oraz wręczanie łapówek oraz pobieranie zasiłków przez osoby do tego nieuprawnione. Najmniejszy sprzeciw budziły natomiast: podejmowanie pracy „na czarno”, świadome kupowanie rzeczy podrobionych lub fałszywych oraz ściąganie na egzaminach, sprawdzianach i testach.

Wykres 4.5.

a Osoby odpowiadające „Nie, nigdy” na pytanie: „Czy mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania:”

Generalnie wśród osób młodych obserwowana była większa akceptacja dla branych pod uwagę zachowań niezgodnych z przyjętymi normami społecznymi niż wśród osób należących do starszych grup wieku. Największe różnice pomiędzy opiniami osób młodych i osób starszych zaobserwowano w przypadku takich zachowań jak: uchylenie się od płacenia podatków, przekraczanie dozwolonej prędkości w ruchu drogowym oraz uchylenie się od opłat za transport publiczny (zachowania te nigdy nie są akceptowane przez 38-41% osób w wieku 16-24 lata oraz przez 58-64% osób w wieku 75 lat i więcej). Generalnie wyższe wskaźniki braku akceptacji odnotowano wśród kobiet niż wśród mężczyzn. Największą różnicę odnotowano w tym kontekście, w odniesieniu do przekraczania dozwolonej prędkości w ruchu drogowym. Ponadto do usprawiedliwiania uwzględnionych w badaniu zachowań na ogół mniej skłonni byli mieszkańcy miast niż wsi. Wyjątek stanowiło nieudzielenie pomocy osobie poszkodowanej, w odniesieniu do którego niższy poziom akceptacji zaobserwowano wśród mieszkańców Polski zamieszkujących wsie.

6. PODSUMOWANIE

Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, iż istnieją w Polsce wartości, które można uznać za uniwersalne i które cenione są przez niemal wszystkich mieszkańców naszego kraju. Do takich wartości należą: zdrowie, rodzina i szczęście rodzinne. Wartościom tym przypisywane jest zarówno największe znaczenie, jak również były one najczęściej wymieniane wśród trzech najważniejszych wartości w życiu, bez względu na płeć, wiek bądź miejsce zamieszkania.

Cechą najbardziej różnicującą hierarchię wartości był wiek, co znajduje potwierdzenie zarówno w danych analizowanych w sposób przekrojowy, jak również w analizie determinant znaczenia wybranych wartości dokonanej za pomocą modeli regresyjnych. System wartości powiązany jest ściśle z etapami życia, na jakich znajduje się człowiek. Osoby młode częściej niż starsi wskazywały na wartości związane z samorealizacją (praca zawodowa, wykształcenie, kariera) i rozrywką, ceniąc przy tym w większym stopniu wolność głoszenia własnych poglądów. Wśród osób starszych większą wagę niż w młodszych grupach wieku, przywiązywano natomiast m.in. do sprawności fizycznej oraz wartości uważanych powszechnie za tradycyjne, tj. wiary religijnej i patriotyzmu. W najstarszej grupie wieku sprawność fizyczna oraz wiara religijna znalazły się wśród pięciu wartości najczęściej wskazywanych jako jedna z trzech najważniejszych.

Biorąc pod uwagę postawy mieszkańców Polski wobec wybranych kontrowersyjnych zachowań zaobserwowano, iż najmniej akceptowane były przede wszystkim: przyjmowanie i wręczanie łapówek oraz pobieranie zasiłków przez osoby do tego nieuprawnione (ok. 8 na 10 osób). Wysokie wartości wskaźnika braku akceptacji (ok. 7 na 10 osób) odnotowano również w odniesieniu do nieudzielania pomocy osobie poszkodowanej bądź potrzebującej pomocy oraz wykorzystywania stanowiska służbowego dla własnych korzyści, a także zatrzymywania dla siebie omyłkowo wydanej reszty oraz pozostawiania śmieci w miejscu publicznym (jeśli w pobliżu nie było kosza). Spośród uwzględnionych w badaniu zachowań, z największym przyzwoleniem spotykały się natomiast: podejmowanie nielegalnego zatrudnienia, świadome kupowanie rzeczy podrobionych i fałszywych oraz ściąganie na egzaminach. Na ogół większą akceptacją wobec analizowanych zachowań naruszających normy społeczne charakteryzowali się mężczyźni niż kobiety, a także osoby młode.

Należy zdawać sobie sprawę, że uzyskane w oparciu o badania ankietowe dane statystyczne nie dają pełnego obrazu tak złożonych zjawisk, jakimi są system wartości oraz postawy etyczno-moralne. Bez wątpienia stanowią one jednak przyczynek do pełniejszej diagnozy systemu aksjonormatywnego w Polsce, dając tym samym lepsze podstawy do podejmowania praktycznych działań nakierowanych na poprawę kapitału społecznego.

ANEKS TABELARYCZNY

Tabl. 4.2. **Wskaźniki braku akceptacji dla wybranych zachowań związanych z pracą^a według płci i wieku w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Zachowania	Ogółem	Płeć		Wiek w latach						
		męż- czyźni	kobie- ty	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 i więcej
Wykorzystywanie stanowiska służbowego dla własnych korzyści	72,6	70,3	74,8	65,6	66,3	73,7	76,3	77,8	75,8	74,4
Nierzetelne, niedokładne wykonywanie pracy zawodowej	70,6	68,7	72,2	61,1	65,4	72,6	72,6	75,2	74,5	74,1
Zatrudnianie pracowników „na czarno”	43,0	41,8	44,2	35,7	39,2	45,1	45,8	46,9	45,3	42,7
Załatwianie prywatnych spraw w czasie pracy kosztem obowiązków służbowych	40,7	38,2	42,9	34,9	34,0	38,3	42,7	46,6	45,9	48,0
Podejmowanie pracy „na czarno”	22,5	22,4	22,6	18,1	19,0	24,0	22,5	25,8	25,3	23,8

a Osoby odpowiadające „Nie, nigdy” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania:”

Tabl. 4.3. **Wskaźniki braku akceptacji dla wybranych zachowań związanych z pracą^a w % osób według miejsca zamieszkania w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Zachowania	Ogółem	Miasta					Wieś
		razem	o liczbie mieszkańców				
			500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.	poniżej 20 tys.	
Wykorzystywanie stanowiska służbowego dla własnych korzyści	72,6	74,8	72,9	77,0	76,0	72,3	69,2
Nierzetelne, niedokładne wykonywanie pracy zawodowej	70,6	72,2	74,0	71,9	72,6	70,5	67,9
Zatrudnianie pracowników „na czarno”	43,0	45,2	42,5	46,2	46,5	44,7	39,7
Załatwianie prywatnych spraw w czasie pracy kosztem obowiązków służbowych	40,7	39,4	33,2	37,7	40,9	45,3	42,6
Podejmowanie pracy „na czarno”	22,5	22,7	19,9	21,5	23,9	25,1	22,3

a Osoby odpowiadające „Nie, nigdy” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania:”

Tabl. 4.4. **Wskaźniki braku akceptacji dla wybranych zachowań związanych z życiem społeczno-instytucjonalnym^a według płci i wieku w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Zachowania	Ogółem	Płeć		Wiek w latach						
		męż- czyźni	kobie- ty	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 i więcej
Przyjmowanie łapówek	82,7	81,3	84,0	80,6	81,1	82,9	84,0	84,4	84,7	80,7
Wręczenie łapówek	79,8	78,3	81,3	77,6	78,6	80,4	79,8	81,3	82,5	79,3
Pobieranie zasiłków przez osoby do tego nieuprawnione	77,6	75,4	79,6	73,0	74,8	79,4	77,6	82,5	78,1	75,7
Wręczenie drobnych prezentów w celu załatwienia lub przyspieszenia sprawy	55,4	54,4	56,4	55,5	53,0	57,8	55,3	56,1	54,9	54,7
Uchylenie się od płacenia podatków	52,3	49,3	55,0	38,2	45,6	50,4	54,9	60,0	60,9	62,3

a Osoby odpowiadające „Nie, nigdy” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania:”

Tabl. 4.5. **Wskaźniki braku akceptacji dla wybranych zachowań związanych z życiem społeczno-instytucjonalnym^a według miejsca zamieszkania w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Zachowania	Ogółem	Miasta					Wieś
		razem	o liczbie mieszkańców				
			500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.	poniżej 20 tys.	
Przyjmowanie łapówek	82,7	84,3	85,2	84,8	85,0	81,9	80,2
Wręczenie łapówek	79,8	81,5	81,0	82,6	82,4	79,2	77,5
Pobieranie zasiłków przez osoby do tego nieuprawnione	77,6	80,5	83,9	82,0	79,8	76,3	73,0
Wręczenie drobnych prezentów w celu załatwienia lub przyspieszenia sprawy	55,4	56,6	56,2	57,0	58,4	54,0	53,5
Uchylenie się od płacenia podatków	52,3	52,5	51,3	51,4	53,3	54,0	52,0

a Osoby odpowiadające „Nie, nigdy” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania:”

Tabl. 4.6. **Wskaźniki braku akceptacji dla wybranych zachowań związanych z życiem codziennym^a według płci i wieku w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Zachowania	Ogółem	Płeć		Wiek w latach						
		męż- czyźni	kobie- ty	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75 i więcej
Nieudzielenie pomocy osobie poszkodowanej, potrzebującej pomocy	73,1	71,4	74,6	70,0	65,5	72,2	72,8	79,1	77,3	80,0
Zatrzymywanie dla siebie omyłkowo wydanej przez sprzedającego reszty	70,8	67,2	74,2	56,2	67,4	73,1	73,8	76,9	74,0	74,8
Pozostawienie śmieci w miejscu publicznym, jeśli w pobliżu nie ma kosza	69,5	67,1	71,6	63,1	65,0	67,1	71,1	74,2	74,7	75,5
Uchylenie się od opłat za transport publiczny	52,9	50,9	54,9	40,8	46,1	53,2	56,0	60,6	59,0	58,1
Przekraczanie dozwolonej prędkości w ruchu drogowym	49,4	42,4	55,7	41,3	39,8	45,9	50,4	57,4	57,4	64,2
Zakup produktów nielegalnie sprowadzonych z zagranicy	45,0	41,2	48,5	40,8	45,6	49,4	45,5	46,2	41,8	40,7
Ściąganie przez Internet pirackich kopii filmów, muzyki, gier, oprogramowania	38,9	37,2	40,4	26,3	36,6	42,8	42,4	44,9	38,8	35,5
Ściąganie na egzaminach, sprawdzianach, testach itp.	36,8	34,4	39,1	27,6	33,5	39,8	36,6	40,4	39,3	42,5
Świadome kupowanie rzeczy podrobionych, fałszywych	34,7	34,0	35,4	26,3	31,8	36,1	34,0	39,4	38,6	38,1

a Osoby odpowiadające „Nie, nigdy” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania.”

Tabl. 4.7. **Wskaźniki braku akceptacji dla wybranych zachowań związanych z życiem codziennym^a według miejsca zamieszkania w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Zachowania	Ogółem	Miasta					Wieś
		razem	o liczbie mieszkańców				
			500 tys. i więcej mieszk.	od 100 do 500 tys. mieszk.	od 20 do 100 tys. mieszk.	poniżej 20 tys. mieszk.	
Nieudzielenie pomocy osobie poszkodowanej, potrzebującej pomocy	73,1	71,9	65,2	71,6	72,6	77,5	74,9
Zatrzymywanie dla siebie omyłkowo wydanej przez sprzedającego reszty	70,8	72,2	75,5	71,7	73,2	68,6	68,7
Pozostawienie śmieci w miejscu publicznym, jeśli w pobliżu nie ma kosza	69,5	69,3	66,2	66,5	71,1	73,6	69,7
Uchylenie się od opłat za transport publiczny	52,9	53,6	48,6	51,5	59,1	53,7	52,0
Przekraczanie dozwolonej prędkości w ruchu drogowym	49,4	49,5	43,8	52,1	50,9	49,4	49,2
Zakup produktów nielegalnie sprowadzonych z zagranicy	45,0	48,2	50,5	49,1	47,7	45,5	40,0
Ściąganie przez Internet pirackich kopii filmów, muzyki, gier, oprogramowania	38,9	40,5	42,1	40,4	40,7	39,0	36,3
Ściąganie na egzaminach, sprawdzianach, testach itp.	36,8	38,9	42,6	38,8	38,4	36,0	33,7
Świadome kupowanie rzeczy podrobionych, fałszywych	34,7	36,3	34,9	35,9	37,9	35,9	32,3

^a Osoby odpowiadające „Nie, nigdy” na pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem mogą zostać usprawiedliwione następujące zachowania.”

Model 4.1. Czynniki wpływające na hierarchię wartości – wyniki dopasowania modeli regresji logistycznej objaśniających wysoką pozycję wybranych wartości^a

Ocena statystycznej istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Liczba stopni swobody	Wartość, której znaczenie podlega objaśnieniu							
		miłość		uczciwość		poczucie stabilizacji		pieniądze	
		statystyka Walda	graniczny poziom istotności	statystyka Walda	graniczny poziom istotności	statystyka Walda	graniczny poziom istotności	statystyka Walda	graniczny poziom istotności
Płeć	1	6,5	0,0109 *	3,2	0,0759	0,1	0,7867	33,8	<0,0001 ***
Wiek	6	297,1	<0,0001 ***	90,5	<0,0001 ***	52,9	<0,0001 ***	37,4	<0,0001 ***
Wykształcenie	4	5,1	0,2793	13,0	0,0113 *	22,2	0,0002 ***	80,2	<0,0001 ***
Status na rynku pracy	8	6,4	0,6032	12,1	0,1476	13,9	0,0853	16,9	0,031 *
Pozostawanie w małżeństwie lub związku nieformalnym	1	98,7	<0,0001 ***	9,2	0,0025 **	4,0	0,0454 *	6,5	0,0105 *
Sytuacja dochodowa	2	2,3	0,3186	1,3	0,5323	1,3	0,5131	11,1	0,0039 **
Warunki życia	2	3,2	0,2016	2,2	0,3404	1,4	0,4847	28,2	<0,0001 ***
Równowaga budżetowa	2	0,4	0,8236	2,3	0,3098	0,2	0,8902	16,7	0,0002 ***
Typ miejscowości zamieszkania	4	5,9	0,2038	3,1	0,5426	00,8	0,0188 *	3,1	0,5435

a Zmienną objaśnianą jest wskazanie przez respondenta danej wartości jako jednej z trzech najważniejszych

Wartości parametrów modeli objaśniających elementy dobrobytu subiektywnego wraz z oceną istotności statystycznej

	Miłość		Uczciwość		Poczucie stabilizacji		Pieniądze	
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Płeć								
Mężczyzna	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Kobieta	0,130	6,5 *	-0,083	3,2	-0,013	0,1	-0,297	33,8 ***
Wiek								
16-24 lata	1,013	79,0 ***	-0,395	6,8 **	-0,433	8,8 **	0,128	0,9
25-34 lata	0,371	23,0 ***	-0,422	19,8 ***	-0,147	3,1	0,116	1,7
35-44 lata	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
45-54 lata	-0,485	32,2 ***	0,186	5,1 *	-0,066	0,7	-0,160	3,4
55-64 lata	-0,754	66,9 ***	0,377	21,5 ***	-0,123	2,2	-0,232	6,9 **
65-74 lata	-0,724	31,7 ***	0,417	15,8 ***	-0,448	15,7 ***	-0,366	9,5 **
75 lat i więcej	-0,824	31,7 ***	0,391	11,5 ***	-0,822	38,5 ***	-0,659	23,4 ***
Wykształcenie								
Co najwyżej gimnazjalne	0,045	0,3	-0,209	8,6 **	-0,343	17,6 ***	0,218	8,3 **
Zawodowe zasadnicze	-0,093	1,9	-0,140	5,6 *	-0,155	6,2*	0,243	15,4 ***
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	

Wartości parametrów modeli objaśniających elementy dobrobytu subiektywnego wraz z oceną istotności statystycznej (dok.)

	Miłość		Uczciwość		Poczucie stabilizacji		Pieniądze	
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Wykształcenie (dok.)								
Licencjat	0,116	1,4	0,091	0,8	-0,068	0,4	-0,395	9,6 **
Magisterskie i wyższe	-0,011	0,0	-0,024	0,1	0,059	0,7	-0,572	38,0 ***
Status na rynku pracy								
Praca najemna	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Praca na rachunek własny poza rolnictwem	-0,148	1,8	-0,071	0,4	-0,024	0,0	0,077	0,4
Praca na rachunek własny w rolnictwie	-0,083	0,5	0,190	2,9	-0,241	3,7	0,253	5,3 *
Bezrobotni	-0,067	0,4	0,147	2,0	0,056	0,3	0,055	0,3
Uczniowie i studenci	-0,138	1,0	-0,012	0,0	-0,060	0,1	-0,352	4,1 *
Emeryci pozarolniczy	0,022	0,0	0,068	0,7	0,193	4,6 *	0,112	1,3
Emeryci rolniczy	-0,080	0,2	-0,110	0,6	0,023	0,0	-0,035	0,0
Renciści (renta inwalidzka)	-0,108	0,5	0,059	0,3	0,232	4,0 *	0,091	0,6
Inni nieaktywni zawodowo	0,112	1,4	0,217	5,3 *	0,105	1,2	0,238	6,1 *
Pozostawanie w małżeństwie lub związku nieformalnym	0,584	98,7 ***	-0,150	9,2 **	0,107	4,0 *	-0,138	6,5 *
Sytuacja dochodowa								
Ubóstwo	-0,078	1,0	-0,002	0,0	-0,078	1,0	0,219	10,0 **
Poza grupami skrajnymi	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Bardzo dobra	0,085	1,3	0,080	1,3	0,040	0,3	-0,091	1,0
Warunki życia								
Ubóstwo	-0,142	1,7	-0,043	0,2	0,117	1,4	0,374	20,0 ***
Poza grupami skrajnymi	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Bardzo dobra	0,070	1,4	-0,079	2,0	-0,002	0,0	-0,179	7,0 **
Równowaga budżetowa								
Ubóstwo	-0,012	0,0	-0,124	2,3	0,022	0,1	0,290	14,3 ***
Poza grupami skrajnymi	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Bardzo dobra	-0,040	0,4	0,002	0,0	0,026	0,2	-0,097	1,8
Typ miejscowości zamieszkania								
Miasto 500 tysięcy i więcej	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	-0,007	0,0	-0,045	0,3	-0,129	2,3	-0,016	0,0
Miasto 20-100 tysięcy	-0,169	3,1	-0,107	1,5	-0,258	8,2 **	0,061	0,3
Miasto poniżej 20 tysięcy	-0,080	0,6	-0,140	2,2	-0,264	7,2 **	0,127	1,3
Wieś	-0,117	1,7	-0,100	1,4	-0,235	7,5 **	0,035	0,1

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1% (1‰)

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

5

ZAANGAŻOWANIE RELIGIJNE

1. WPROWADZENIE

O współczesnym społeczeństwie powiada się, że jego cechą specyficzną są organizacje i ruchy społeczne. To dwa wymiary życia społecznego, które choć teoretycznie opierają się na różnych przesłankach, to faktycznie ich obszary działania nachodzą na siebie, niejednokrotnie wzajemnie się uzupełniając.

Jednym z ważnych miejsc, w których taka aktywność może się pojawiać, są organizacje i grupy religijne, zespoły charytatywne, wspólnoty charyzmatyczne zarówno katolickie, jak i innych wyznań. Nas szczególnie interesują te inicjatywy, które funkcjonują w skali mikro, na poziomie lokalnym, a więc przede wszystkim w środowiskach parafialnych: katolickich i tych zainicjowanych przez inne kościoły i związki wyznaniowe. Sądzymy bowiem, że organizacje religijne odgrywają bardzo istotną rolę w animowaniu życia społecznego. Przede wszystkim dlatego, że posiadają charakter wspólnotowy. Tym samym relacje jednostek w tego typu organizacjach stanowią istotną część więzi społecznych, jakie występują w społecznościach lokalnych. Więż z parafią lub inną wspólnotą religijną jest jednym z aspektów (instytucjonalno-wspólnotowego) wymiaru religijności¹. Dlatego też w Badaniu spójności społecznej znalazł się szereg pytań dotyczących tematyki religijnej (łącznie 9). Obok zagadnień związanych z autodeklaracją przynależności do wyznania religijnego, stosunkiem do wiary czy wypełnianiem praktyk religijnych, pojawiły się także takie, które ukazują aktywność społeczno-religijną oraz intensywność zaangażowania w działalność Kościoła i innych organizacji religijnych. Na pytania te odpowiadali mieszkańcy Polski mający co najmniej 16 lat.

Religia nadal odgrywa znaczącą rolę w kształtowaniu moralnego obszaru życia człowieka. Wprawdzie współcześnie siła oddziaływania religii na kształtowanie postaw i zachowań moralnych nieco osłabła, na co składa się cały szereg przyczyn leżących zarówno po stronie organizacji religijnych, jak i społeczeństwa jako adresata, to jednak w żadnym sensie nie można mówić o radykalnym załamaniu się procesu formowania życia moralnego. Związki między religią a moralnością są głęboko zakorzenione, bowiem każda religia zmierza do kształtowania moralnego obszaru osobowości swoich wyznawców. Stąd też kolejny obszar naszych analiz zorientowany jest na system wartości w powiązaniu z poziomem zaangażowania religijnego. Nie mamy wątpliwości, że jest to układ współzależny i zakładamy, że poziom zaangażowania religijnego stanowi ważny element kształtowania systemów aksjologicznych człowieka.

---

¹ Por. E. Firlit, *Więż z parafią*, w: *Religijność Polaków 1991*, red. L. Adamczuk, ks. W. Zdaniewicz, Warszawa 1993, s. 96.

2. PRZEJAWY RELIGIJNOŚCI

Poczucie przynależności do Kościoła lub związku wyznaniowego – czy inaczej – przynależność do religii nie oznacza dla jednostki tylko przyswojenia i akceptacji jej zasad, ale także obowiązek spełniania jej rytualno-kulturowych wymogów. W praktyce jednak to poczucie związku z Kościołem może przybierać różne formy. Może to być deklaracja subiektywna uwarunkowana uczuciowo czy kulturowo, zakładająca jedynie luźny z nim związek (np. tylko przez złożenie autodeklaracji wiary). Może być także wynikiem przemyślanego uczestnictwa, głębokiej wiary, zaangażowania i poczucia współodpowiedzialności za wspólnotę, której jest się członkiem.

Dla przedstawienia w miarę pogłębionego obrazu życia religijnego mieszkańców Polski w badaniu zadano kilka pytań ukazujących różne jego aspekty – od kwestii odczuwania związku z wyznaniem i stosunku do wiary, po deklaracje uczestnictwa w praktykach religijnych i zaangażowania w działalność organizacji lub wspólnot religijnych.

Na pytanie: *Do jakiego wyznania religijnego (kościół lub związku wyznaniowego) Pan/Pani należy?* 94,2% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej odpowiedziało, że identyfikuje się z instytucjami wyznaniowymi, 3,1% nie należy do żadnego wyznania, a 2,2% odmówiło odpowiedzi na to pytanie. Najliczniejsza zbiorowość to wierni Kościoła katolickiego (obrzędek łaciński) – 92,8%. Członkowie innych kościołów to łącznie 1,4%. Na drugim miejscu co do wielkości jest Kościół prawosławny, do którego należy 0,7% osób w wieku 16 lat i więcej, a następnie Świadkowie Jehowy – 0,3%. Łącznie wiernych kościołów protestanckich było 0,2%, a Kościoła greckokatolickiego 0,1%. Do innych wyznań należało 0,1% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej.

Tabl. 5.1. **Przynależność do wyznania religijnego w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Przynależność wyznaniowa	% osób
Należący do wyznania:	
ogółem	94,2
Kościół katolicki (obrzędek łaciński)	92,8
Kościół prawosławny	0,7
Świadkowie Jehowy	0,3*
kościół protestanckie	0,2*
Kościół greckokatolicki	0,1*
inne	0,1*
Nienależący do żadnego wyznania	3,1
Niepotrafiący określić	0,5
Odmawiający odpowiedzi	2,2

Tabl. 5.2. **Przynależność do wyznania religijnego według miejsca zamieszkania**
w % osób w wieku 16 lat i więcej

Przynależność wyznaniowa	Miasta o liczbie mieszkańców:				Wieś
	500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.	poniżej 20 tys.	
Kościół katolicki (obrządek łaciński)	83,5	89,3	93,9	94,2	96,3
Inne kościoły i związki wyznaniowe	1,2	1,7	1,2	2,0	1,5
Nienależący do żadnego wyznania	10,3	4,6	2,5	1,4	0,9*
Niepotrafiący określić	1,2	1,0	0,4	0,1	0,2*
Odmawiający odpowiedzi	3,8	3,4	2,0	2,3	1,1

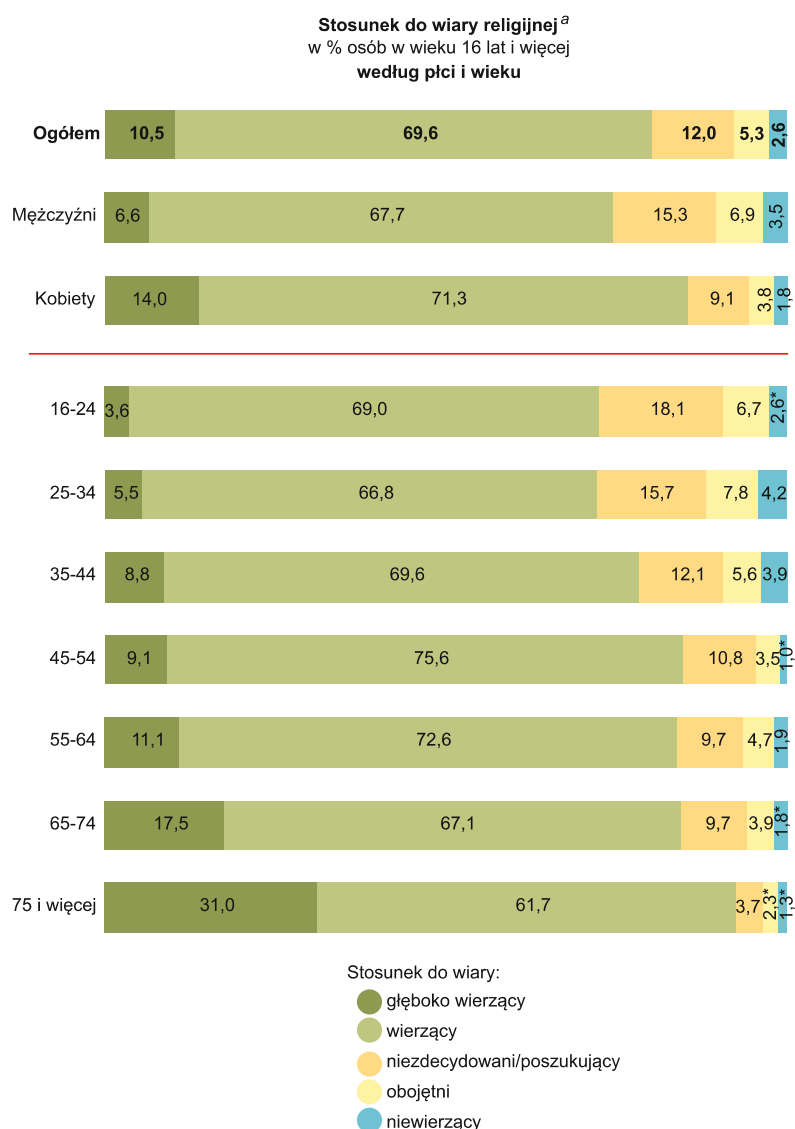
Rozkład odpowiedzi analizowany według miejsca zamieszkania wskazuje na spadek deklaracji przynależności do Kościoła katolickiego wraz z rosnącą wielkością miejscowości. Najwyższy odnotowano na wsi – przeszło 96%, najniższy zaś w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców – niespełna 84%. Niski wynik uzyskany wśród mieszkańców największych miast przekłada się na wzrost odsetka w innych kategoriach, tzn. wśród osób nienależących do żadnego wyznania, odmawiających odpowiedzi oraz niepotrafiących tego określić (odpowiednio: 10,3%, 3,8% i 1,2%). Najniższe odsetki nienależących do żadnego wyznania (0,9%), odmawiających odpowiedzi (1,1%) i niepotrafiących tego określić (0,2%) odnotowano na wsi. Relatywnie wysoki odsetek osób, które zadeklarowały, że nie należą do żadnego wyznania, występował wśród osób z wykształceniem magisterskim lub wyższym (7,0%), licencjackim (4,9%) oraz wśród osób w wieku 25-34 lata (4,7%). Częściej też taką deklarację składali mężczyźni (4,0%) niż kobiety (2,2%).

Innym ważnym, dosyć uniwersalnym i często stosowanym w badaniach społecznych zagadnieniem, pośrednio wskazującym na poziom religijności jest tzw. „autodeklaracja wiary” – czyli inaczej osobisty stosunek do wiary religijnej.

Największa zbiorowość to osoby, które deklarowały się jako wierzące – niespełna 70%. Łącznie z głęboko wierzącymi stanowią ponad 80% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej. Drugą w kolejności zbiorowość tworzą osoby, które określiły siebie jako niezdecydowane lub poszukujące – 12%. Następnie: obojętne (5%) i niewierzące (3%).

Stosunek do wiary mieszkańców Polski jest zróżnicowany w zależności od płci, miejsca zamieszkania, wieku i wykształcenia. Osoby wierzące i głęboko wierzące to częściej: kobiety (łącznie przeszło 85%) niż mężczyźni (łącznie przeszło 74%), mieszkańcy wsi (łącznie około 88%) niż dużych miast liczących 500 tys. i więcej (łącznie niespełna 63%), częściej także osoby w wieku 45 lat lub więcej niż młodsze. Są to też częściej osoby z niższym wykształceniem. Wśród osób z wykształceniem co najwyżej zasadniczym zawodowym odsetek ten wynosi około 85%, zaś wśród osób z wykształceniem magisterskim lub wyższym jest on niższy o około 13 p. proc.

Wykres 5.1.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: "Która z wymienionych odpowiedzi najlepiej oddaje Pana/Pani stosunek do wiary religijnej?"

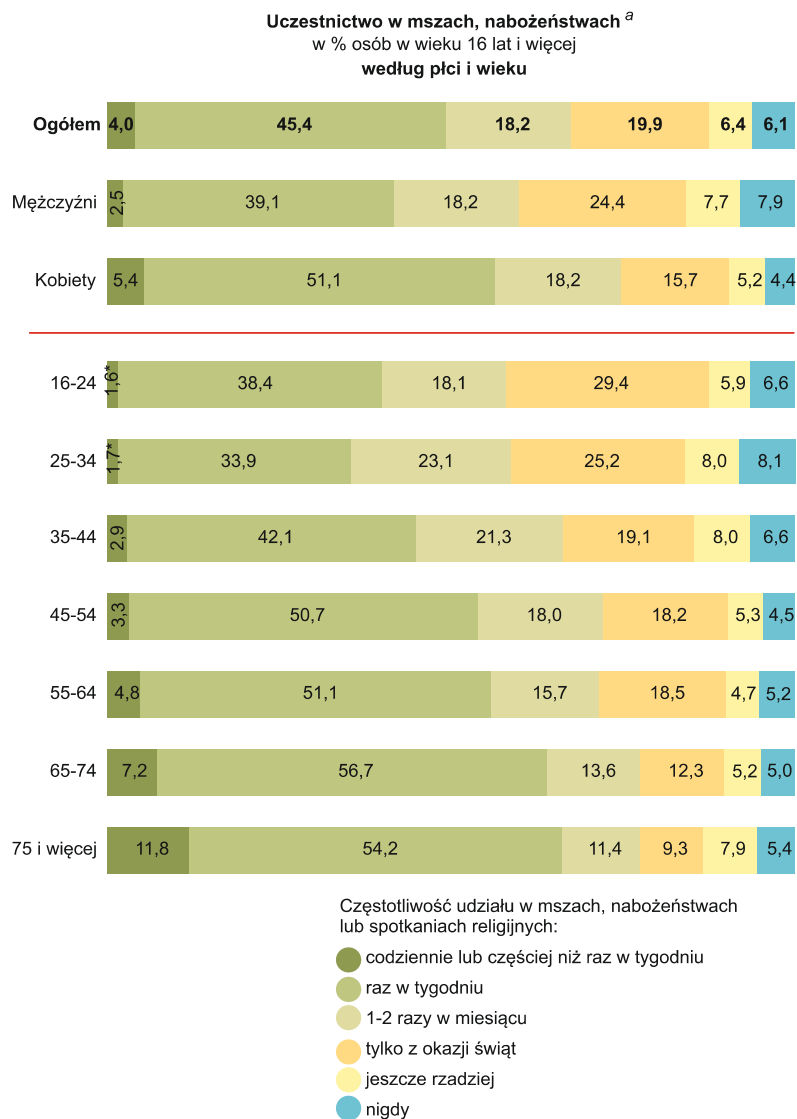
Ważnym wskaźnikiem zinstytucjonalizowanej religijności jest udział we wspólnotowych praktykach religijnych, takich jak msze św., nabożeństwa czy spotkania religijne. Ze złożonych deklaracji wynika, że prawie połowa osób w wieku 16 lat i więcej uczestniczy w nich co najmniej raz na tydzień, nieco powyżej 18% 1-2 razy w miesiącu, blisko 20% tylko z okazji świąt, zaś około 6% stwierdziło, że jeszcze rzadziej oraz 6%, że nigdy w takich praktykach religijnych nie uczestniczy.

Poziom uczestnictwa w praktykach uzależniony jest od płci, wieku i miejsca zamieszkania. W mszach św. lub nabożeństwach uczestniczy co najmniej raz w tygodniu prawie 57% kobiet i 42% mężczyzn. Mężczyźni „chodzą do kościoła” z mniejszą częstotliwością niż kobiety (tylko z okazji świąt lub rzadziej: mężczyźni – 32%, kobiety – 21%) lub nie chodzą w ogóle (mężczyźni – 8%, kobiety – 4%).

Znaczące różnice w podejściu do wypełniania praktyk religijnych, pojawiają się w zależności od wieku. Najrzadziej w mszach św. lub nabożeństwach biorą udział ludzie młodzi do 34 roku życia. Przeszło 56% osób w wieku 25-34 lata chodzi do kościoła 1-2 razy w miesiącu lub rzadziej, a nigdy 8%, z większą częstotliwością (raz w tygodniu lub częściej) około 35%. Wśród osób młodszych (16-24 lata) odsetki te są podobne (analogicznie: 53%, 7% i 40%). Powyżej 35 roku życia odsetek osób uczestniczących co najmniej raz w tygodniu we wspólnotowych praktykach rośnie, najwyższy (znacznie powyżej 60%) odnotowano wśród osób mających 65 lat i więcej. Duże zróżnicowanie występuje także

w zależności od miejsca zamieszkania. Najwyższy odsetek praktykujących co najmniej raz w tygodniu, występuje wśród mieszkańców wsi (ponad 60%) i spada wraz z wielkością miejscowości, by osiągnąć najniższy poziom wśród mieszkańców dużych miast – trochę powyżej 31%. Wraz z wielkością miejsca zamieszkania rośnie odsetek praktykujących bardzo rzadko (tylko z okazji świąt lub rzadziej) oraz niepraktykujących w ogóle. Wśród mieszkańców wsi odsetek ten w pierwszym przypadku wynosił 19%, w drugim zaś – 2%. Odsetek mieszkańców miast liczących co najmniej 500 tys. uczestniczących w mszach św., nabożeństwach lub spotkaniach religijnych tylko z okazji świąt lub jeszcze rzadziej wynosił niespełna 40%, zaś odsetek niepraktykujących w ogóle był przeszło sześciokrotnie wyższy niż na wsi i wynosił przeszło 13%.

Wykres 5.2.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: "Poza sytuacjami szczególnymi (śluby, pogrzeby itp.), jak często mniej więcej bierze Pan/Pani udział w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych?"

Wyznacznikiem religijności prywatnej, w omawianym badaniu – jest modlitwa indywidualna. Wyraża ona osobiste doświadczenie wynikające z wiary. Modlitwa indywidualna obecna jest praktycznie w każdej religii, stanowiąc wyraz osobistego kontaktu człowieka z Bogiem. Jak pokazują wyniki badania, modlitwa jest często stosowaną przez mieszkańców Polski formą praktyk religijnych. Około 66% osób modli się co najmniej raz w tygodniu. Na wynik ten składają się osoby, które modlą się kilka razy w ciągu

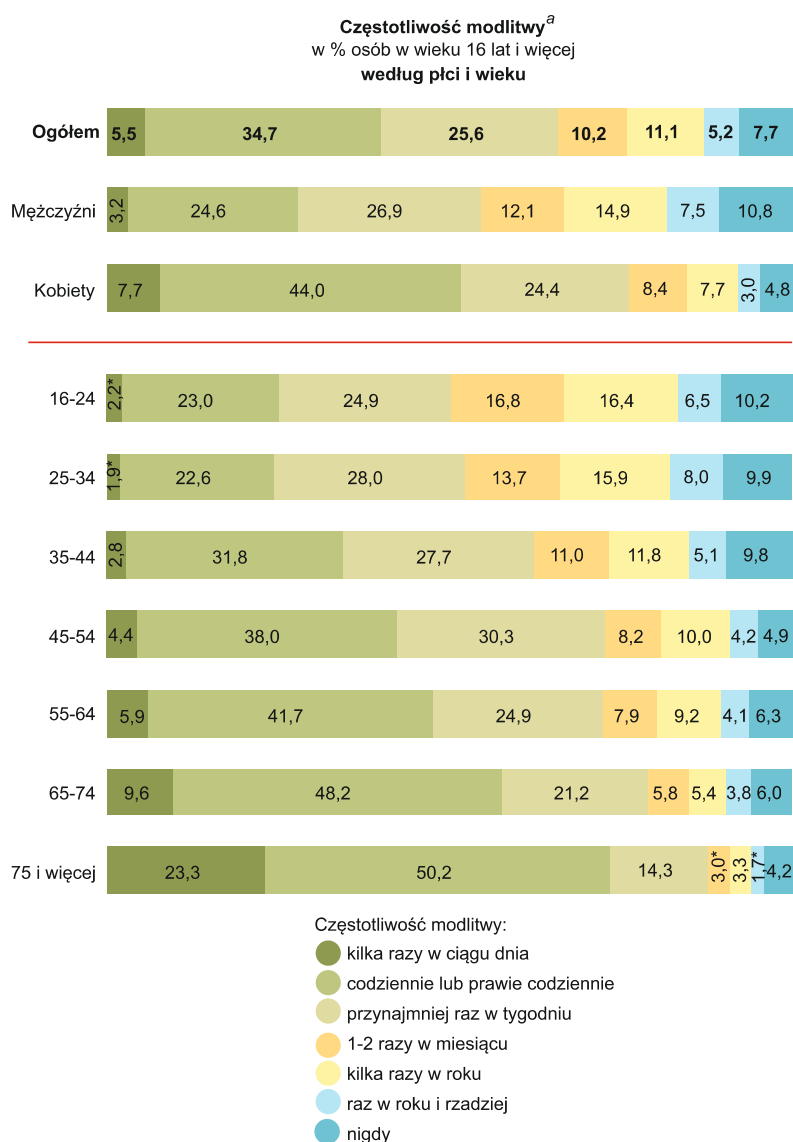
dnia (6%), codziennie lub prawie codziennie (35%) oraz przynajmniej raz w tygodniu (26%). Z mniejszą częstotliwością – czyli rzadziej niż raz w tygodniu, ale częściej niż raz do roku – modli się nieco ponad 21% osób. Raz w roku lub jeszcze rzadziej tę formę praktyk stosuje niewiele ponad 5% osób. niespełna 8% populacji nie modli się w ogóle.

Na częstotliwość modlitwy ma wpływ płeć oraz wiek. Kobiety modlą się znacznie częściej niż mężczyźni. Około 52% kobiet modli się co najmniej prawie codziennie (z czego 8% kilka razy w ciągu dnia), analogiczny odsetek wśród mężczyzn wynosi 28% (z czego kilka razy w ciągu dnia 3%). Wysoki odsetek (11%) mężczyzn w ogóle nie praktykuje modlitwy, wśród kobiet jest on znacznie niższy i wynosi 5%. Oznacza to, że nie modlących się mężczyzn jest przeszło dwa razy więcej niż kobiet.

Bardzo duże zróżnicowanie w wypełnianiu praktyk indywidualnych występuje w zależności od wieku. Tendencja jest podobna jak w przypadku uczestnictwa w zinstytucjonalizowanych formach przeżywania wiary, takich jak msze św. i nabożeństwa.

Młodzi ludzie (w wieku 16-34 lata) modlą się zdecydowanie rzadziej niż pozostali – prawie codziennie lub częściej około 25%, z czego zaledwie około 2% robi to kilka razy w ciągu dnia. Jest wśród nich też relatywnie duża grupa (10%) nie „modlących się” w ogóle.

Wykres 5.3.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: "Jak często się Pan/Pani modli?".

Odsetek osób modlących się często (czyli prawie codziennie lub częściej) począwszy od 35 roku życia systematycznie rośnie. W grupie wieku 35-44 lata wynosi blisko 35%, zaś wśród osób najstarszych (75 lat i więcej) osiąga wartości przeszło 73%. Bardzo wysoki odsetek najstarszych mieszkańców Polski (przeszło dziesięć razy więcej niż w grupie 16-34 lata) modli się kilka razy dziennie.

3. ZAANGAŻOWANIE RELIGIJNE WEDŁUG WYBRANYCH CZYNNIKÓW DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNYCH

Dziewięć zagadnień dotyczących tematyki religijnej, które znalazły się w kwestionariuszu badania (BSS-11) posłużyło do opracowania wskaźnika zaangażowania religijnego². Wskaźnik ten zawiera w sobie informacje o różnych formach praktyk i aktywności religijnej mieszkańców Polski, ich stosunku do wiary, poczuciu związku lub przynależności do instytucji religijnych ujmując je w sposób syntetyczny. Posiada pięć kategorii obrazujących poziom natężenia aktywności religijnej lub jej brak.

Pierwsza kategoria wskaźnika to **pozakościelni** – są to osoby deklarujące brak przynależności wyznaniowej i nieaktywne religijnie w znaczeniu wypełniania instytucjonalnych praktyk religijnych; druga kategoria to **niezaangażowani** – osoby deklarujące przynależność wyznaniową jednak niewykazujące aktywności na polu religijnym. Następne trzy kategorie to grupy osób deklarujących przynależność wyznaniową oraz wykazujących różny poziom zaangażowania religijnego: **słabo zaangażowani**, **średnio** i **bardzo zaangażowani** religijnie. Ostatnia kategoria zaangażowania religijnego to w praktyce osoby zarówno mocno deklarujące swoją wiarę, jak i najbardziej aktywne w Kościele, tak w sensie religijnym jak i społecznym. Wartości wskaźnika, jak i jego budowa zostały szerzej przedstawione przy omówieniu aktywności religijnej według cech demograficzno-społecznych i wpływu aktywności na wyznawane wartości oraz w dodatku metodologicznym umieszczonym na końcu rozdziału.

Wyniki badania w zakresie zaangażowania religijnego mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej wskazują na przewagę osób zaangażowanych w działalność religijną – stanowią one łącznie 61% populacji. Wśród nich najliczniejszą grupą są słabo zaangażowani (36%), następnie średnio zaangażowani (18%), oraz bardzo zaangażowani religijnie (7%). Liczną zbiorowość – prawie 35% tworzą niezaangażowani religijnie, najmniejszą grupę (4%) stanowią osoby nienależące do żadnego kościoła lub związku wyznaniowego i nieaktywne religijnie, które we wskaźniku zostały określone mianem *pozakościelni*.

Poziom aktywności religijnej jest zróżnicowany w zależności od cech demograficzno-społecznych. Większa aktywność i zaangażowanie religijne kobiet była wielokrotnie dokumentowana przez badania statystyczne i socjologiczne³ prowadzone w Polsce, potwierdzają to także wyniki

² Budowa wskaźnika oraz etapy jego konstruowania zawarte są w *Komentarzu 5.1 i 5.2* na końcu rozdziału.

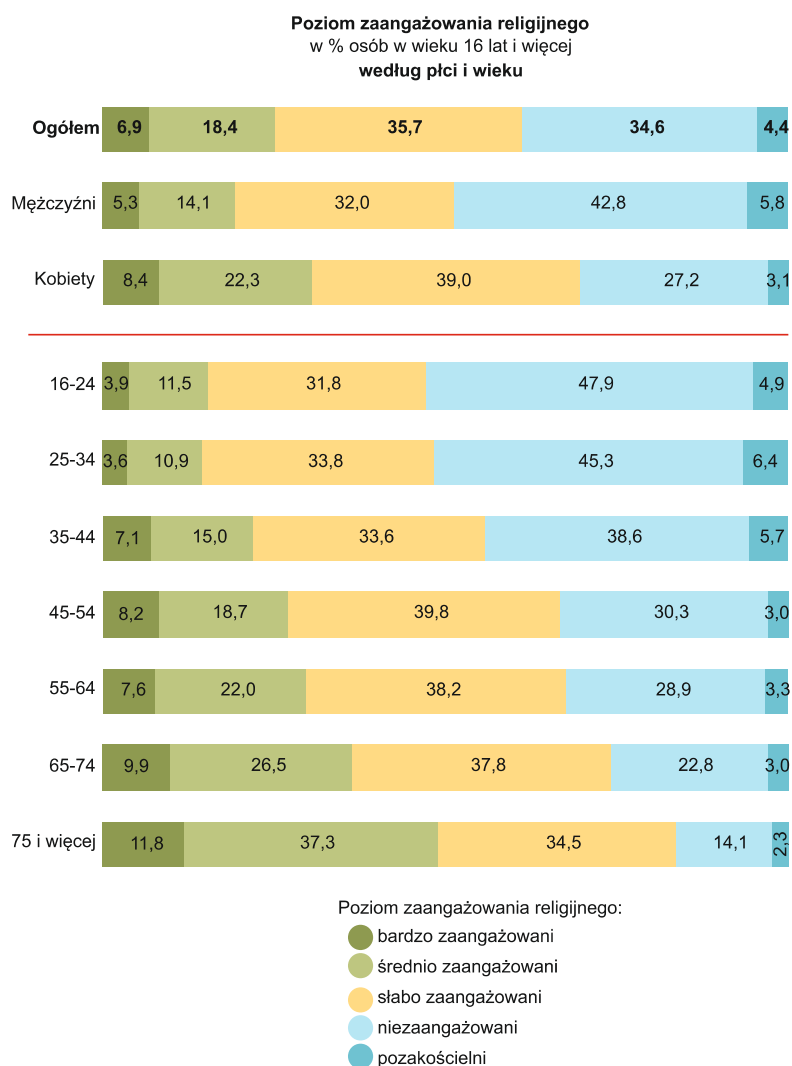
³ Badania prowadzone przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego (ISKK) wskazują na większą aktywność kobiet w Kościele, przejawia się to wyższymi wskaźnikami religijności. Przykładem tego mogą być wyniki *dominantes* i *communicantes* (G. Gudaszewski, *Statystyka dominantes i communicantes jako metoda obserwacji i analizy aktywności religijnej katolików*; [w:] S. H. Zaręba (red.), *Socjologia życia religijnego w Polsce*, Warszawa 2009, s. 165-167, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała

poprzedniego Badania spójności społecznej z 2011 roku⁴. Kobiet zaangażowanych religijnie było około 70%, natomiast mężczyzn niewiele ponad 50%.

Wyższy odsetek kobiet niż mężczyzn odnotowano na wszystkich poziomach zaangażowania. Różnica ta wyrażona w punktach procentowych wynosi odpowiednio do stopnia zaangażowania: 7 p. proc. (słaby), 8 p. proc. (średni) i 3 p. proc. (duży). Mężczyźni (43%) częściej niż kobiety (27%) znajdowali się w grupie osób niezaangażowanych religijnie (różnica wynosi niespełna 16 p. proc.).

Wykres 5.4.

Przyglądając się typom zaangażowania według grup wieku można wskazać na ogólną tendencję mówiącą, że zaangażowanie religijne rośnie wraz z wiekiem. Biorąc pod uwagę wszystkie trzy typy wykazujące zaangażowanie (tzn. słabo, średnio i bardzo zaangażowany) odsetek zaangażowanych jest najniższy wśród najmłodszych mieszkańców Polski objętych badaniem. W grupie

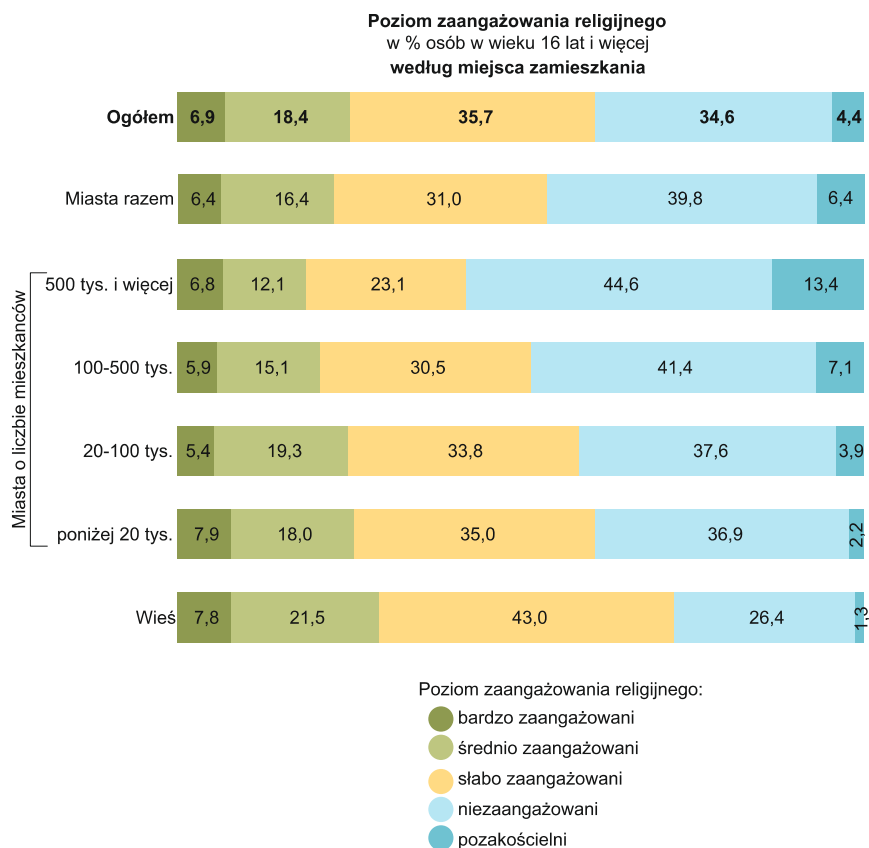
Stefana Wyszyńskiego) oraz badania religijności Polaków realizowane w latach: 1991, 1998 i 2012). Potwierdzają to także badania i opracowania GUS. O częstszej aktywności kobiet w społecznych inicjatywach Kościołów i innych związków wyznaniowych mówi też badanie pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym z 2011 r.

⁴ Por. *Zaangażowanie w działalność społeczno-religijną* [w:] red. A. Bieńkuńska, T. Piasecki, *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, GUS, Warszawa 2013.

wieku 16-24 lata wynosi trochę ponad 47% (z czego ponad 15% bardzo i średnio zaangażowanych), zaś w grupie starszej 25-34 lata jest wyższy o zaledwie 1 p. proc. (w grupie tej bardzo i średnio zaangażowanych jest niespełna 15%). W starszych grupach wieku (35 lat i więcej) udział osób zaangażowanych jest już zdecydowanie wyższy niż w najmłodszych: w grupie 35-44 lata o ponad 8 p. proc., o około 20 p. proc. w grupie 45-64 lata, o 27 p. proc. w grupie 65-74 lata i o przeszło 36 p. proc. w grupie osób najstarszych. Wśród najstarszych mieszkańców Polski największą zbiorowość stanowią osoby średnio zaangażowane (37%), a drugą w kolejności słabo zaangażowane (35%). Relatywnie też duży odsetek stanowią osoby bardzo zaangażowane religijnie (12%). Analizując dane – pod kątem wyższych poziomów zaangażowania religijnego (średnio i bardzo zaangażowani) i wieku – można stwierdzić, że najmniej aktywne religijnie są osoby w wieku 25-34 lata (łącznie 15%). Także w tym przypadku aktywność sukcesywnie rośnie wraz z wiekiem i swoją maksymalną wartość (niespełna 50%) osiąga wśród najstarszych mieszkańców Polski. Niezaangażowani religijnie stanowią liczne zbiorowości wśród trzech młodszych grup wieku od 16 do 44 lat. W najmłodszej grupie (16-24 lata) odsetek ten wynosi prawie 48%. Najwyższe odsetki osób należących do kategorii pozakościelni odnotowano wśród osób w wieku 25-44 lata (przeszło 6%) i 35-44 lata (niespełna 6%). Po 45 roku życia odsetek *pozakościelnych* jest już znacznie niższy i oscyluje w granicach 2-3%.

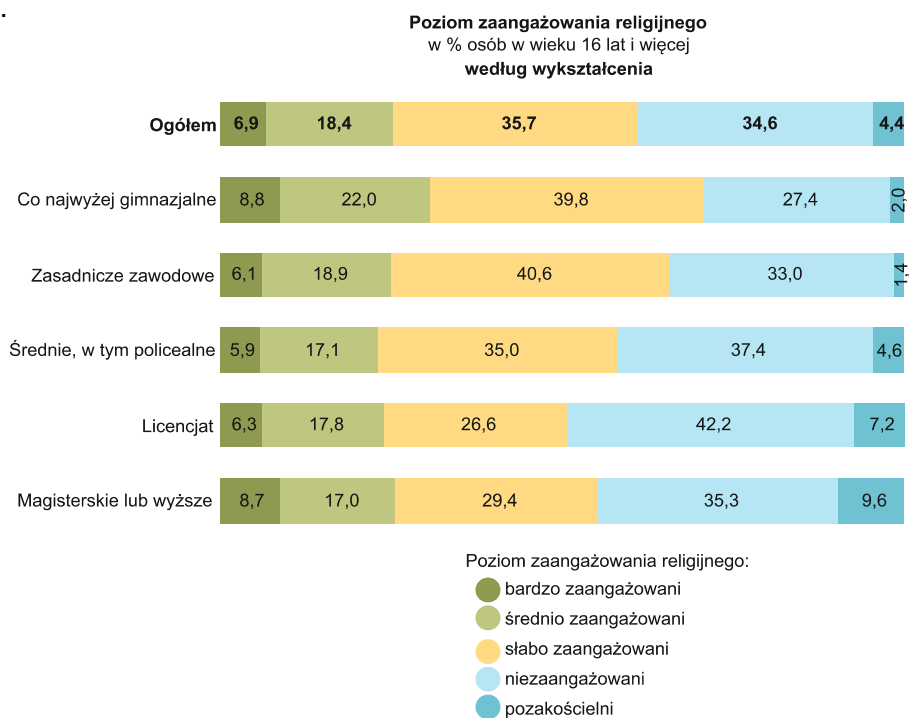
Wielkość miejscowości zamieszkania to również czynnik różnicujący stopień zaangażowania religijnego. Najniższy odsetek osób zaangażowanych religijnie odnotowano wśród mieszkańców największych miast (co najmniej 500 tys. mieszkańców). Łącznie (trzy kategorie zaangażowania) zaangażowanych w największych miastach było 42%. Odsetek aktywnych rośnie przeciwnie do wielkości miejscowości. W miastach o liczbie mieszkańców od 100 tys. do 500 tys. wynosi przeszło 51%, w mniejszych (od 20 tys. do 100 tys.) – około 59%, w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców – prawie 61%. Największy łączny odsetek osób zaangażowanych religijnie odnotowano wśród mieszkańców wsi (72%). Przyczyną tak istotnych różnic są głównie wyniki odnotowane dla dwóch kategorii aktywności religijnej: słabo i średnio zaangażowanych. Typy te są mocniej reprezentowane w średnich i małych miastach oraz na wsi, niż w miastach liczących 100 tys. lub więcej mieszkańców. Nie bez znaczenia pozostaje także fakt wysokiego odsetka (po około 8%) osób bardzo zaangażowanych wśród mieszkańców małych miast i wsi. Na uwagę zasługuje także bardzo duże zróżnicowanie odsetka osób *pozakościelnych*. Na wsi jest ich zdecydowanie najmniej (trochę ponad 1%), a odsetek ten rośnie wraz z wielkością miejscowości zamieszkania. W miastach od 100 tys. do 500 tys. wynosi ponad 7%, a w miastach największych (500 tys. i więcej) jest już dziesięciokrotnie wyższy (przeszło 13%) niż na wsi.

Wykres 5.5.

Wykształcenie stanowi zmienną, która w sposób zróżnicowany i niejednostajny oddziałuje na poziom zaangażowania religijnego. Najniższy odsetek osób zaangażowanych religijnie (51%) odnotowano wśród osób z wykształceniem licencjackim oraz magisterskim lub wyższym (55%), natomiast najwyższy (ponad 70%) wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym. Osoby mające wykształcenie zasadnicze zawodowe lub niższe znacznie rzadziej niż osoby z innym wykształceniem znajdowały się wśród „pozakościelnych” (co najwyżej gimnazjalne – 2% i zasadnicze zawodowe – ponad 1%). „Pozakościelnych” w wyższych grupach wykształcenia było już zdecydowanie więcej. W przypadku osób z tytułem licencjata odsetek ten wynosił przeszło 7%, zaś wśród osób z wykształceniem co najmniej magisterskim był jeszcze wyższy i wynosił niespełna 10%. Nie zachodzi tu jednak prosta zależność mówiąca, że niższe wykształcenie to wyższe wskaźniki religijności i odwrotnie – im wyższe wykształcenie tym niższa religijność. Bardzo zaangażowani religijnie najczęściej pojawiają się zarówno wśród osób z wykształceniem najniższym jak i najwyższym (po około 9%), najrzadziej zaś wśród osób z wykształceniem średnim (niecałe 6%).

Wykres 5.6.

4. ZAANGAŻOWANIE RELIGIJNE A WYZNAWANE WARTOŚCI

Ludzie w życiu kierują się różnymi wartościami. Jedne są powszechnie uznawane, inne już takiej uniwersalnej własności nie posiadają. W pytaniu: „*Jakie znaczenie mają w Pana/Pani życiu następujące wartości*” znalazł się zestaw dziewiętnastu propozycji, którym respondent mógł nadać wartość począwszy od „bardzo dużej” poprzez „dużą”, „średnią”, „małą”, skończywszy na przyznaniu, że wartość nie ma dla niego znaczenia. Wyniki zostały poddane analizie według pięciu grup obrazujących poziom zaangażowania religijnego. Wyróżniono więc: „pozakościelnych”, „niezaangażowanych”, „słabo zaangażowanych”, „średnio zaangażowanych” oraz „bardzo zaangażowanych”.

Ponieważ katalog prezentowanych w pytaniu wartości dotyka różnych, czasami dalekich od siebie obszarów rzeczywistości społecznej, na otrzymane wyniki można nałożyć kilka matryc analitycznych. Wybrana została najprostsza i powszechnie w socjologii stosowana, a mianowicie jako podstawowe kryterium wyjściowe dla utworzenia *pakietów wartości* przyjęto uzyskane odsetki dla całej populacji, jednak z zastrzeżeniem, że brane pod uwagę są odpowiedzi maksymalnie pozytywne, czyli takie kiedy dana wartość posiada „bardzo duże” znaczenie w życiu. Wyodrębnione na tej podstawie pakiety wartości, które choć względem siebie bardzo zróżnicowane, lokują się na zbliżonym poziomie akceptacji. W toku dalszych analiz, zwrócono uwagę także na wyniki słabiej na pierwszy rzut oka widoczne, pokazujące niższe natężenia cech. Bowiem to właśnie na tych poziomach można zaobserwować ruch; drobne przesunięcia w różnych kontekstach, bywa że ledwie zauważalne,

w konsekwencji często bagatelizowane. Tymczasem ich interferencja czy agregacja może być antycypacją szerszego i poważniejszego w konsekwencjach przesunięcia. Trzeba bowiem pamiętać, że wszelkie załamania systemów społecznych rozpoczynają się od drobnych erozji fundamentów aksjologicznych, na których społeczeństwo jest posadowione. Szczegółowe wyniki dotyczące znaczenia wartości w życiu według poziomu zaangażowania religijnego prezentowane są w tabelach zamieszczonych w aneksie tabelarycznym na końcu rozdziału.

Przy analizie i interpretacji danych wg poziomów zaangażowania religijnego należy mieć na uwadze, że prezentowane w tej części wyniki w niektórych sytuacjach (oznaczone w aneksie tabelarycznym gwiazdką) opierają się na danych, w przypadku których – ze względu na stosunkowo niewielką liczbę obserwacji – precyzja wyników może budzić zastrzeżenia. Dlatego też do sformułowanych w tym miejscu wniosków należy podchodzić z pewną ostrożnością.

Pierwszy pakiet – bardzo duże znaczenie dla 65-80% ogółu populacji. Pierwszoplanowe miejsce zajmują trzy wartości: „zdrowie”, „rodzina, szczęście rodzinne” oraz „uczciwość”. Wartości te – w zestawieniu z pozostałymi – były najczęściej typowane jako te, które mają w życiu „bardzo duże” znaczenie. Jednak to tylko obraz ogólny. Dokładniejsze spojrzenie na wyniki, ujawnia pewne przesunięcia akcentów, takie mianowicie, że wraz ze wzrostem poziomu zaangażowania religijnego, wzrasta odsetek osób dla których wymienione wartości mają w życiu „bardzo duże” znaczenie. I odwrotnie: im niższy poziom zaangażowania religijnego, tym więcej osób, dla których znaczenie tych wartości spada, osiągając stany „duże”, „średnie”, a nawet „małe”. Dla osób bardzo zaangażowanych religijnie zarówno „zdrowie”, jak i „rodzina”, „szczęście rodzinne” jako wartości są bardzo ważne. Wśród 84% bardzo zaangażowanych religijnie *zdrowie* ma bardzo duże znaczenie, a dla 15% – duże znaczenie. Zaś w przypadku *rodziny, szczęścia rodzinnego*, są to odpowiednio: 90% – bardzo duże znaczenie i 10% – duże znaczenie. W wynikach osób „pozakościelnych” rozkład odpowiedzi jest już nieco inny. W przypadku *zdrowia* odsetki te układają się w sposób następujący: „bardzo duże” znaczenie – 76%, „duże” – około 22%, zaś w przypadku *rodziny, szczęścia rodzinnego*: „bardzo duże” znaczenie – 71%, „duże” – 24%.

Tendencja ta widoczna jest także w odniesieniu do takiej, wydawać by się mogło fundamentalnej i ogólnospołecznej wartości, jak „uczciwość”, która w żadnym sensie nie powinna podlegać relatywizacji, bowiem uczciwość jest wartością zero-jedynkową; nie można być tylko częściowo uczciwym. Otrzymane wyniki wyraźnie pokazują, że wartości te wykazują współzależność z zaangażowaniem religijnym; „bardzo duże” znaczenie deklaruje 81% osób bardzo zaangażowanych, a niespełna 63% pozakościelnych i prawie 56% niezaangażowanych. Im niższy poziom zaangażowania religijnego, tym więcej osób nadaje „uczciwości” znaczenie „duże” i „średnie”, a nie „bardzo duże”, pozakościelni odpowiednio – 32% i 3%, niezaangażowani – 39% i 4%, słabo zaangażowani – 33% i 2%, średnio zaangażowani – 23%, 1%. Najniższe odsetki odnotowano wśród bardzo zaangażowanych: duże znaczenie – 18%, średnie – 1%. Oczywiście są to względnie drobne przesunięcia. Mogą jednak

być antycypacją szerszych i głębszych procesów pełzającej erozji systemów wartości, na których osadzone jest życie społeczne.

Drugi pakiet stanowią „wartości środka” w tym znaczeniu, że odsetek osób przypisujących im „bardzo duże” znaczenie oscyluje wokół 50%. Są to: „miłość”, „poczucie stabilizacji” i „sprawność fizyczna”.

Bardziej uważne spojrzenie pokazuje, że wartościom tym przypisywano równie często „bardzo duże” i „duże” znaczenie. Jednak w przypadku „miłości” i „poczucia stabilizacji” zaobserwowano tendencję wskazującą, że wraz ze wzrostem poziomu zaangażowania religijnego (od grupy „niezaangażowanych”), rośnie odsetek osób, dla których te wartości mają bardzo duże znaczenie. Dla „miłości” i „poczucia stabilizacji” będą to odpowiednio: „pozakościelni” 55% i 49%; niezaangażowani niespełna 50% i 44%; słabo zaangażowani 51% i 46%; średnio zaangażowani trochę powyżej 56% i niespełna 57% oraz bardzo zaangażowani około 61% i trochę powyżej 57%. Jednocześnie warto zaznaczyć, że osoby o niższych poziomach zaangażowania religijnego, nieco częściej niż pozostali przypisują tym wartościom mniejsze znaczenie: „średnie”, „małe”, a nawet deklarują, że są bez znaczenia. W ogólnym zestawieniu osób, które „miłości” przypisują tak niską wagę (tzn. znaczenie średnie, małe lub brak znaczenia) wcale nie jest mało – około 10%. Zaś w zależności od poziomu zaangażowania wyniki rozkładają się w sposób następujący: 10% wśród „pozakościelnych”, 11% wśród niezaangażowanych, po 9% wśród słabo zaangażowanych i średnio zaangażowanych oraz 8% wśród bardzo zaangażowanych.

Nieco inaczej rzecz wygląda w przypadku „sprawności fizycznej”. Poziom zaangażowania religijnego nie wpływa zanadto na zmianę znaczenia tej wartości w życiu. Można jedynie nadmienić, że dwie krańcowe względem siebie kategorie osób, czyli pozakościelnych i bardzo zaangażowanych religijnie, cechuje niemal identyczne podejście do tej wartości: po około 85% osób, dla których „sprawność fizyczna” ma co najmniej duże znaczenie w życiu oraz po 14% tych, dla których wartość ta ma co najwyżej średnie znaczenie.

Trzeci pakiet obejmuje wartości, których poziom wskazań „bardzo duże znaczenie” w całej populacji oscyluje wokół 40%. Mieszczą się w nim następujące wartości: „poczucie bycia przydatnym, potrzebnym”, „szacunek u innych ludzi” i „praca zawodowa”.

W przypadku dwóch pierwszych wartości widać, że wraz ze wzrostem poziomu zaangażowania religijnego rośnie odsetek tych, dla których wartości te mają co najmniej „duże” znaczenie. Przy czym różnica między krańcowymi kategoriami zaangażowania religijnego (tzn. pomiędzy bardzo zaangażowanymi a niezaangażowanymi) jest wyraźna; w przypadku „szacunku u innych” wynosi blisko 18 p. proc., a w przypadku „poczucia bycia przydatnym, potrzebnym” – przeszło 12 p. proc.

Choć nadal wartości te lokują się wysoko w hierarchii wyborów dokonanych przez badanych, to po raz pierwszy pojawia się dosyć istotna relokacja siły ich znaczenia, bowiem na poziomie całej populacji więcej osób nadaje tym wartościom znaczenie „duże” niż „bardzo duże”. Uważniejsza analiza

wyników pokazuje, że cezurę stanowi w tym wypadku poziom zaangażowania religijnego. Wśród osób co najmniej średnio zaangażowanych religijnie przeważają ci, którzy przypisują tym dwu wartościom („szacunek u innych ludzi” i „poczucie bycia potrzebnym”) znaczenie „bardzo duże” nad tymi, dla których mają one jedynie „duże” znaczenie. Jest to szczególnie widoczne przy wartości „szacunek u innych ludzi”. Dla niespełna 66% osób bardzo zaangażowanych wartość ta ma bardzo duże znaczenie, a dla niewiele ponad 29% duże. Dla niezaangażowanych odsetki te wynoszą odpowiednio: trochę ponad 30% – bardzo duże i niespełna 52% – duże znaczenie.

W odniesieniu do „pracy zawodowej” pojawia się natomiast inna, jedynie lekko zarysowana prawidłowość widoczna przy analizie uwzględniającej łączne zestawienie znaczenia tej wartości na poziomie „bardzo duże” i „duże”. Wskazuje ona, że im niższy jest poziom zaangażowania religijnego, tym większy odsetek osób przypisujących tej wartości znaczenie co najmniej „duże”. Od przeszło 80% wśród osób „pozakościelnych” do 76% wśród bardzo zaangażowanych.

Czwarty pakiet składa się z siedmiu różnych wartości: „przyjaciele/przyjaźń”, „pieniądze”, „wiara religijna”, „wolność głoszenia własnych poglądów”, „wykształcenie, dążenie do wiedzy”, „patriotyzm/dobro Ojczyzny”, „własne zainteresowania, hobby”. Jak widać, mamy tu kalejdoskop wartości. Jedyne co je wszystkie łączy to odsetek wskazań „bardzo duże znaczenie” zawierający się w przedziale od 20% do 32% oraz zdecydowanie wyraźniejsze spolaryzowanie wyników, niż wśród wszystkich poprzednich wartości.

Szczegółowo rzecz traktując w przypadku dwóch wartości: „wiary religijnej” i „patriotyzmu/dobra Ojczyzny” rysują się bardzo wyraźne prawidłowości: wraz ze wzrostem zaangażowania religijnego rośnie odsetek tych, którzy przypisują tym wartościom zarówno bardzo duże, jak i duże znaczenie. W przypadku wartości „wiara religijna” różnica między krańcowymi kategoriami zaangażowania przekracza 95 p. proc., w przypadku wartości „patriotyzm/dobro Ojczyzny” jest już ona znacznie mniejsza – ale i tak nadal duża – i wynosi 30 p. proc. O ile w pierwszym przypadku związek jest logiczny i sensowny, trudno bowiem oczekiwać od osób pozakościelnych, aby wierze religijnej, realizowanej zazwyczaj w kontekście instytucjonalnym, przypisywały jakieś znaczące miejsce w swoim życiu. Można się wręcz zdziwić, że ponad jedna piąta tych osób, nadaje wierze religijnej w ogóle jakiegokolwiek znaczenie. O tyle, w drugim przypadku kwestia jest mniej oczywista, bowiem „patriotyzm i dobro Ojczyzny” to – zasadniczo rzecz biorąc – wartość w skali narodu uniwersalna, a ta jako taka, winna przekraczać bariery religijne. Tak jednak nie jest. Dla niespełna 15% „pozakościelnych” wartość ta ma znaczenie bardzo duże, a dla niewielu ponad 37% – duże. Wyraźny wzrost znaczenia tej wartości następuje począwszy od osób słabo religijnie zaangażowanych (bardzo duże – 22%, duże znaczenie – 49%) i rośnie wraz z intensywnością zaangażowania. Wśród osób bardzo zaangażowanych religijnie odsetek ten jest najwyższy, a rozkład akcentów odmienny niż w pozostałych kategoriach zaangażowania. Bowiem dla 42% osób bardzo zaangażowanych religijnie „patriotyzm i dobro Ojczyzny” jako wartość ma „bardzo duże”, a dla 41% „duże” znaczenie. W naszej rzeczywistości społecznej religia

i patriotyzm są ze sobą silnie splecione dlatego wynik ten nie zaskakuje. Ważną na tym dalsze i bliższe dzieje, kiedy to Kościół stanowił silne więziotwórcze środowisko, w istotnym sensie modelujące poczucie przynależności narodowej. Z całą pewnością był to niezamierzony, można nawet powiedzieć uboczny efekt podstawowej misji Kościoła, którą najkrócej można nazwać *plantatio Ecclesiae* (budowa/zakładanie Kościoła).

Wśród pozostałych wartości tego pakietu, da się zauważyć, że „wolność głoszenia własnych poglądów”, „własne zainteresowania, hobby” oraz „wykształcenie, dążenie do wiedzy” to wartości mocniej akcentowane przez osoby pozakościelne. Pierwsza i druga wartość zyskują u osób pozakościelnych (odpowiednio 43% i 35%) o około 13-23 p. proc. więcej wskazań, jako wartość o bardzo dużym znaczeniu, niż wśród osób z pozostałych kategorii zaangażowania religijnego. Najniższe odsetki odnotowano wśród osób słabo zaangażowanych religijnie: „wolność głoszenia własnych poglądów” – prawie 20%, „własne zainteresowania, hobby” – 16%. W odniesieniu do trzeciej wartości – czyli „wykształcenia”, przewaga „pozakościelnych”, dla których ma ono bardzo duże znaczenie oscyluje wokół 5 p. proc. Fakt, że wartości te częściej wskazywane są przez osoby „pozakościelne” wydaje się być oczywisty. W sytuacji statystycznie dominującej pozycji Kościoła katolickiego w Polsce, „wolność głoszenia własnych poglądów” jest wartością szczególnie istotną wśród osób będących w opozycji wobec funkcjonującej powszechnie doktryny religijnej, a takimi są właśnie osoby pozakościelne. Nic także dziwnego, że silniej niż inni akcentują oni znaczenie „wykształcenia”, czy inaczej rozumu. To pewna konsekwencja procesów uruchomionych w oświeceniu, w efekcie których pojmowanie świata w kategoriach intuicyjno-syntetycznych zostało wyparte przez analityczno-logiczne jego rozumienie. Pewien kłopot interpretacyjny może pojawić się w przypadku „własnych zainteresowań, hobby”. Nie ma bowiem jednoznacznego wyjaśnienia dlaczego wśród grupy osób „pozakościelnych” jest to wartość wyraźnie bardziej znacząca (bardzo duże – 35%, duże znaczenie – 40%), niż wśród pozostałych (np. wśród słabo zaangażowanych odsetki te wynosiły: 16% – bardzo duże i 43% – duże znaczenie). Być może brak zaangażowania religijnego, stanowi imperatyw do poszukiwań własnych i starannego pielęgnowania odkrytych zainteresowań.

„Przyjaciele/przyjaźń” jako wartość najwyżej oceniana jest w skrajnych grupach zaangażowania. Dla 41 % pozakościelnych ma bardzo duże, a dla 44% duże znaczenie, zaś wśród bardzo zaangażowanych religijnie jest to odpowiednio 41% i 47%. Najniżej przyjaźń oceniana jest przez osoby niezaangażowane (28% – bardzo duże i 51% duże znaczenie) i słabo zaangażowane religijnie (odpowiednio: 29% i 53%).

W przypadku „pieniędzy” jako wartości – dwie kategorie badanych stojące po przeciwnych stronach skali, czyli osoby „pozakościelne” i „bardzo zaangażowane religijnie”, przedstawiły bardzo zbliżony do siebie pogląd. W zestawieniu z pozostałymi kategoriami zaangażowania wartość ta jest przez te dwie grupy oceniana niżej. Bardzo duże znaczenie po około 24%, duże znaczenie po 44%,

średnie po 28%. Największe znaczenie jako wartość, pieniądze mają wśród osób niezaangażowanych religijnie (32% bardzo duże, 48% duże znaczenie, średnie 18%).

Piąty i ostatni pakiet zawiera wartości, które cieszyły się najmniejszym uznaniem wśród mieszkańców Polski. Jedynie około jedna dziesiąta populacji wskazywała którąś z tych wartości jako bardzo ważną w ich życiu. Są to „kariera”, „życie pełne przygód i wrażeń” oraz „rozrywka”.

W przypadku analizy tych wartości rysuje się wyraźna prawidłowość: im niższy poziom zaangażowania religijnego, tym wyższy odsetek osób, które uznają znaczenie tych wartości w życiu za co najmniej duże (łącznie bardzo duże i duże znaczenie). W odniesieniu do „życia pełnego wrażeń” różnica między „pozakościelnymi” (łącznie 45%), a „bardzo zaangażowanymi” (łącznie 25%) wynosi 20 p. proc.; w przypadku „rozrywki” nieco mniej, bo blisko 15 p. proc., zaś w przypadku „kariery” jest to różnica rzędu 10 p. proc. Przedstawiona prawidłowość nie dziwi, bowiem obie te wartości posiadają wspólny mianownik, cechuje je charakter hedonistyczny. A jak wiadomo postawa, a tym bardziej zachowania hedonistyczne stoją – z ducha i litery – w sprzeczności z chrześcijaństwem.

Po analizie wszystkich danych dotyczących wyznawanych wartości w kontekście zaangażowania religijnego narzuca się jeszcze jedna uwaga. Dotyczy ona osób niezaangażowanych i słabo zaangażowanych. Przy analizie „drugiego pakietu”, a ściślej mówiąc przy wartości „miłość” pojawił się wśród osób niezaangażowanych i słabo zaangażowanych drobny dysonans, polegający na tym, że odsetek osób, dla których ta wartość ma „bardzo duże” znaczenie, był – w porównaniu do pozostałych kategorii zaangażowania religijnego – niższy o 5-10 p. proc. Kwestie te można by zbagatelizować, gdyby nie fakt, że w przypadku trzech innych wartości: „przyjaciele/przyjaźń” (wartości niższe o około 10 p. proc.), „wykształcenie, dążenie do wiedzy” (różnica w granicach 2-8 p. proc.) oraz „poczucie bycia potrzebnym” (niższe o około 5 p. proc.) sytuacja się powtarza. Jeśli dodać do tego stosunek osób niezaangażowanych i słabo zaangażowanych religijnie do takich wartości jak „pieniądze” i „kariera”, które miały wśród nich trochę większe znaczenie niż wśród innych grup, to obraz tych kategorii badanych zyskuje na wyrazistości. Wydaje się, że brak aktywności religijnej w pewnym stopniu przekłada się na większe „zaangażowanie w siebie”.

Jest kwestią oczywistą, że każdy człowiek to zbiór różnych wartości. Jedne są mniej ważne, inne zaś stanowią dla człowieka punkty odniesienia normatywnego. Wokół nich toczy się życie, one wyznaczają kryteria dla ocen przeszłości, modelują aktywność w teraźniejszości i stanowią punkty wyjścia dla antycypacji przyszłości. Dlatego interesująca jest hierarchia znaczenia jaką mieszkańcy Polski nadają poszczególnym wartościom. W związku z tym poproszono o wybranie trzech najważniejszych wartości i uszeregowanie ich według następującej kolejności: „najważniejsza”, „druga w kolejności”, „trzecia w kolejności”. Otrzymane wyniki prezentują tabele zamieszczone w aneksie tabelarycznym na końcu rozdziału.

Jako wartość „najważniejsza” wskazana przez blisko dwie trzecie mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej, znalazło się „zdrowie”. To faktyczna deklasacja pozostałych. „Zdrowie” jako wartość

pierwszoplanowa najczęściej jest wybierana przez osoby słabo (70%) i średnio zaangażowane religijnie (69%), najrzadziej zaś przez „pozakościelnych” (53%). Dla nieco mniej niż czwartej części populacji, wartością najważniejszą jest „rodzina, szczęście rodzinne”. Częściej dla osób bardzo zaangażowanych religijnie (niespełna 27%), nieco rzadziej dla pozostałych (22-23%).

Pozostałe wartości zyskały niewielki lub śladowy odsetek wskazań (poniżej 3% dla całej populacji) jako wartość najważniejsza, dlatego też nie będą one dokładnie omawiane w systematycznej analizie wyników. Warto jednak zwrócić uwagę na kilka wskazań, tyleż oczywistych, co i zaskakujących. Pierwszy z oczywistych, to fakt, że dla blisko 6% osób religijnie bardzo zaangażowanych, najważniejszą wartością jest „wiara religijna”. Drugi fakt – najwięcej ze wszystkich, bo po około 2% osób niezaangażowanych i „pozakościelnych”, jako najważniejszą wartość określa „pieniądze”. Wśród zaangażowanych religijnie w różnym stopniu odsetek ten nie przekracza 0,5%. Mniej oczywiste jest, że przeszło 6% „pozakościelnych” i około 4% niezaangażowanych, jako najważniejszą wartość podaje „miłość”, w pozostałych kategoriach odsetek ten nie przekracza 3%. Zważywszy na fakt, że w zestawieniu ogólnym „miłość” jako wartość, wypada wśród niezaangażowanych, nieco słabiej niż w pozostałych kategoriach zaangażowania, można sądzić, że owszem mniej osób tę wartość wskazało, ale więcej niż w większości pozostałych kategorii badanych, traktuje ją bardzo poważnie. Dla 3% „pozakościelnych” dwie wartości: „wolność głoszenia własnych poglądów” oraz „poczucie stabilizacji” posiada największą wartość, w pozostałych kategoriach odsetek ten nie przekracza 0,2%.

Jak można się było domyślać na podstawie analizy preferencji dotyczących wartości najważniejszej, na drugim miejscu widać odwrócenie hierarchii, bowiem najwięcej osób (prawie połowa populacji) – wskazało „rodzinę, szczęście rodzinne”. Na tle pozostałych, wybijają się tu osoby słabo i średnio zaangażowane religijnie (po około 54%), a także bardzo zaangażowane (niespełna 51%). Najniższy odsetek zanotowano wśród „pozakościelnych” – niewiele ponad 38%. Natomiast drugą, najczęściej wymienianą wartością drugoplanową jest „zdrowie” (od 16% do 19%). Dla osób bardzo i średnio zaangażowanych religijnie relatywnie często jako druga w kolejności pojawiała się „wiara religijna” – odpowiednio: 10% oraz 5%.

Większe zróżnicowanie wyborów ujawnia się w przypadku wartości stawianych na trzecim miejscu. Są to przede wszystkim: „uczciwość”, „pieniądze” i „poczucie stabilizacji” (po około 12%), „miłość” (11%) oraz „praca zawodowa” (10%). Analiza uwzględniająca poszczególne kategorie zaangażowania religijnego w większości przypadków nie wykazuje daleko idących różnic. Są one widoczne jedynie przy takich wartościach jak: „wiara religijna” (od 0,1% do 18%), poczucie stabilizacji (od 10% do 15%) i praca zawodowa (od 5% do 12%).

5. PODSUMOWANIE

Jako podsumowanie przedstawiamy syntetyczny obraz religijności mieszkańców Polski i na jego tle rysujemy ich „portrety aksjologiczne” biorąc pod uwagę poziom zaangażowania religijnego.

Analiza danych w zakresie przynależności wyznaniowej w znacznej mierze potwierdza wyniki Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku⁵. Zdecydowana większość mieszkańców Polski (w wieku 16 lat i więcej) identyfikuje się z Kościołem katolickim (około 93%), 1,4% osób należy do innych kościołów lub związków wyznaniowych, 3,1% nie należy do żadnego wyznania, a 2,2% odmówiło odpowiedzi na to pytanie. Zagadnienia poruszone w badaniu, takie jak: autodeklaracja wiary oraz udział w praktykach wspólnotowych i indywidualnych, układają się w pewne wspólne prawidłowości. Zdecydowana większość (80%) to osoby wierzące, przeszło 18% to osoby niezdecydowane, poszukujące i obojętne religijnie, zaś niecałe 3% stanowią zadeklarowani niewierzący. Niespełna 70% uczestniczy w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych co najmniej raz w miesiącu, w tym połowa raz w tygodniu lub częściej. Przeszło 65% modli się co najmniej raz w tygodniu, w tym 40% prawie codziennie lub częściej.

Poziom uczestnictwa w życiu religijnym uwarunkowany jest przede wszystkim takimi czynnikami jak: płeć, wiek i miejsce zamieszkania. Kobiety częściej (o 11 p. proc.) i mocniej (dwa razy więcej kobiet niż mężczyzn jest głęboko wierzących) niż mężczyźni deklarują swoją wiarę, znacznie częściej uczestniczą też w praktykach wspólnotowych (co najmniej raz w tygodniu – więcej o 15 p. proc.) oraz indywidualnych (modlą się prawie codziennie lub częściej – więcej o 24 p. proc.). Biorąc pod uwagę wiek i miejsce zamieszkania grupą najslabiej uczestniczącą w życiu religijnym są osoby w wieku 16-34 lata oraz mieszkańcy największych miast (500 tys. lub więcej). Aktywność religijna rośnie wraz z wiekiem. Różnice pomiędzy skrajnymi grupami (osobami w wieku 75 lat i więcej oraz w wieku 16-24 i 25-34 lata) są bardzo duże. W przypadku autodeklaracji wiary – czyli określenia swojego stosunku do wiary – wynosi ona przeszło 20 p. proc. Gdy w grę wchodzi już nie deklaracje, a konkretne uczestnictwo w praktykach religijnych, różnice te jeszcze się powiększają. W przypadku uczestnictwa w praktykach wspólnotowych „co najmniej raz w tygodniu” wynosi ona przeszło 30 p. proc., zaś w przypadku modlitwy odmawianej „prawie codziennie lub częściej” ta różnica zbliża się do 50 p. proc. W przypadku miejsca zamieszkania aktywność religijna rośnie przeciwnie do wielkości miejscowości. Najniższa jest w największych miastach, najwyższa na wsi. W miastach liczących 500 tys. mieszkańców lub więcej, do wiary (wierzący i głęboko wierzący razem) przyznaje się niespełna 63% populacji, na wsi takich deklaracji jest o 26 p. proc. więcej. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku uczestnictwa w praktykach religijnych. Przeszło 31% mieszkańców największych polskich miast uczestniczy w mszach św., nabożeństwach lub spotkaniach religijnych co najmniej raz w tygodniu; tymczasem odsetek mieszkańców wsi uczestniczących z taką samą częstotliwością jest prawie dwukrotnie wyższy i wynosi 59%. Różnice w skrajnych kategoriach miejsca zamieszkania w przypadku modlitwy

---

⁵ Według danych NSP 2011 wierni Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego stanowili 87,6% ogółu ludności (96% populacji osób o rozpoznanym statusie wyznaniowym), członkowie innych kościołów i związków wyznaniowych – 1,3% (1,4% o rozpoznanym statusie wyznaniowym), 2,4% nienależący do żadnego wyznania (2,6% o ustalonym statusie wyznaniowym), 7,1% odmówiło odpowiedzi na pytanie o wyznanie, a u 1,6% nie ustalono żadnego stanowiska wobec pytania o wyznanie. Więcej informacji na ten temat w opracowaniu: G. Gudaszewski, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski*, GUS, Warszawa 2015.

indywidualnej także są znaczące i wynoszą około 15 p. proc. dla osób, które modlą się prawie codziennie lub częściej.

Niewiele powyżej 60% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej to osoby zaangażowane religijnie – zaangażowane w różnym stopniu. Wśród nich największy odsetek stanowią *slabo zaangażowani* (niecałe 36%), a następnie *średnio zaangażowani* (ponad 18%), osoby najbardziej aktywne religijnie to niespełna 7% całej populacji. Zbiorczy wskaźnik zaangażowania religijnego w znacznej mierze potwierdza zarysowaną za pomocą czterech pytań analizę. Dlatego ogólne tendencje dotyczące płci, wieku i miejsca zamieszkania pozostają podobne. Bardziej aktywne religijnie są: kobiety, osoby starsze (szczególnie po 65 roku życia) oraz mieszkańcy wsi. Dzięki syntetyzacji różnych treści religijnych dokonanych we wskaźniku – w oparciu nie tylko o pojedynczą obserwację (np. częstotliwość udziału we mszy św. czy autodeklarację wiary), ale zestaw zmiennych religijnych – można było wyznaczyć poziomy zaangażowania religijnego, które w sposób bardziej spójny oddały złożoność tematyki życia religijnego w Polsce.

Jak na tym tle wyglądają systemy wartości Polaków? Zaznaczamy jednak, że są to portrety zarysowane grubą kreską, pokazujące jedynie kontury i zarysy; to co szczególnie wyróżnia poszczególne grupy zaangażowania religijnego. Tymczasem rzeczywisty obraz człowieka i jego wartości jest złożonym i zniuansowanym systemem opartym na wartościach podstawowych, nazwijmy je umownie „wiodącymi”, wokół których oscylują wartości drugiego i następnych rzędów. Wartości „wiodące”, czyli – w przypadku omawianego badania – „zdrowie”, „rodzina, szczęście rodzinne”, „uczciwość” oraz „miłość” są wspólne i wysoko cenione przez większość mieszkańców Polski bez względu na płeć, wiek, miejsce zamieszkania czy poziom zaangażowania religijnego. Mają więc one pewne symptomy powszechności, dlatego też nie będziemy ich tu specjalnie eksponować. Jednak wybory pozostałych wartości są w wielu wypadkach wyraźnie powiązane tak z cechami społeczno-demograficznymi, jak i z poziomem zaangażowania religijnego.

Pozakościelni stanowią stosunkowo niewielką część mieszkańców Polski (trochę ponad 4%). Częściej są to mężczyźni (63%) niż kobiety (37%), połowa z nich (51%) to osoby w wieku największego dynamizmu życiowego (25–44 lata). Pozakościelność to fenomen zdecydowanie wielkomiejski (66% mieszka w miastach liczących co najmniej 100 tys. mieszkańców) i występujący częściej wśród osób o wysokim poziomie wykształcenia (48% posiada co najmniej licencjat). „Pozakościelni” wysoko cenią sobie: „wolność głoszenia własnych poglądów”, zdobycie „wykształcenia”, jak też rozwijanie „własnych zainteresowań, hobby”, „przyjaciół, przyjaźń” i „pracę zawodową”. Relatywnie dosyć duże znaczenie mają dla nich wartości typu hedonistycznego: „życie pełne przygód i wrażeń” oraz „rozrywka” czy robienie „kariery”. Stosunkowo niewielu „pozakościelnych” zorientowanych jest na „patriotyzm/dobro Ojczyzny”, zdobywanie pieniędzy czy też pozyskanie „szacunku u innych ludzi”. Jednak wartością najbardziej odrzucaną jest „wiara religijna”.

Niezaangażowani stanowią około trzeciej części mieszkańców Polski (w wieku 16 lat i więcej). Zdecydowanie dominują wśród nich mężczyźni – 59% (kobiety 41%). Znacznie większą zbiorowość stanowią tu ludzie młodzi w wieku 16-34 lata (43%) niż starsi, powyżej 65 roku życia (10%). W grupie tej przeważają ludzie zamieszkujący przede wszystkim miasta powyżej 20 tys. mieszkańców (56%). Największą grupę stanowią osoby z wykształceniem średnim (38%), oraz zawodowym (24%). Wśród wartości częściej niż inni cenią sobie „pracę zawodową”, „pieniądze” czy „kariery”, ale już w mniejszym

stopniu niż innym zależy im na zdobywaniu wykształcenia, „poczuciu bycia potrzebnym”. Ważniejsze jest dla nich, by wieść „życie pełne przygód i wrażeń” i „rozrywki”. Relatywnie mało osób niezaangażowanych ceni sobie „uczciwość”, „poczucie stabilizacji”, „przyjaźń”, „szacunek u innych ludzi”, „patriotyzm/dobro Ojczyzny”, oraz „wiarę religijną”.

Słabo zaangażowani to najliczniejsza zbiorowość mieszkańców Polski (w wieku co najmniej 16 lat) i stanowi blisko 36% całej populacji. Nieco częściej są to kobiety (57%) niż mężczyźni (43%). Są to zarówno osoby relatywnie młode (25-44 lata), jak i w średnim wieku (45-64 lata) – po około 35%. Zamieszkujący raczej wsie (47%) i średnie miasta liczące od 20 do 100 tys. mieszkańców (17%) niż wielkie aglomeracje miejskie. Częściej są to osoby o niższym niż wyższym poziomie wykształcenia, 81% ma wykształcenie policealne lub niższe (w tym 47% co najwyżej zasadnicze zawodowe). Zgodnie z desygnatem pojęcia, którym zostali określani, niczym się nie wyróżniają, tak pod względem zaangażowania religijnego, jak i wyznawanych wartości. Ulokowali się w środku skali zaangażowania; pod pewnymi względami zbliżają się do „pozakościelnych” i „niezaangażowanych religijnie” podobnie ceniąc „karierę”, „sprawność fizyczną” czy „miłość”, a pod innymi względami bliżej im do osób bardziej zaangażowanych religijnie, często za wartość uznając „patriotyzm/dobro Ojczyzny”, „wiarę religijną” czy „szacunek u innych ludzi”. Relatywnie rzadko cenią takie wartości jak: „wykształcenie”, „wolność głoszenia własnych poglądów”, „własne zainteresowania, hobby” czy „życie pełne przygód i wrażeń”.

Średnio zaangażowani stanowią niespełną piątą część populacji. Wyraźną przewagę w tej grupie zyskują kobiety (63%) nad mężczyznami (37%), a także osoby starsze nad młodszymi. Przeszło 51% stanowią osoby mające 55 lat i więcej. Częściej zamieszkują wsie (46%) i średnie miasta liczące od 20 do 100 tys. mieszkańców (19%) niż duże aglomeracje (8%). Wykształcenie w wyraźny sposób nie różnicuje średnio zaangażowanych, jednak należy zaznaczyć, że 78% z nich ma wykształcenie policealne lub niższe. Dla średnio zaangażowanych religijnie bardzo ważnymi wartościami są: „zdrowie”, „uczciwość”, „wiara religijna”, „szacunek u innych ludzi”, „przyjaźń” oraz „patriotyzm/dobro Ojczyzny”. Obok tych wartości duże znaczenie przypisywane jest także „sprawności fizycznej”, „poczuciu bycia potrzebnym, przydatnym”, i „poczuciu stabilizacji”, natomiast małe znaczenie mają dla nich wartości o charakterze hedonistycznym oraz „wolność głoszenia własnych poglądów”.

Bardzo zaangażowani tworzą nieliczną część mieszkańców Polski (niespełna 7%). Znacznie częściej są to kobiety (63%) niż mężczyźni (37%). Najliczniejsze grupy stanowią osoby w wieku 35-54 lata i 55-74 lata (po około 35%). To osoby zamieszkujące przede wszystkim na wsi (44%), ale też w dużych miastach liczących powyżej 100 tys. mieszkańców (27%). Tyleż bardzo dobrze wykształconych (magisterskie lub wyższe), co i z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym (po 21%). Wśród wartości wybija się nastawienie na „rodzinę, szczęście rodzinne”, „uczciwość”, „wiarę religijną”, ale bardzo ważne są również: „szacunek u innych ludzi”, „miłość”, „poczucie stabilizacji”, „patriotyzm/dobro Ojczyzny”, „poczucie bycia potrzebnym” oraz „przyjaźń”. Osoby te relatywnie nisko cenią wartości hedonistyczne, w tym także „pieniądze” czy „karierę”. Także „wolność głoszenia własnych poglądów” nie należy do wartości szczególnie przez nich preferowanych.

DODATEK METODOLOGICZNY – BUDOWA WSKAŹNIKA ZAANGAŻOWANIA RELIGIJNEGO

Komentarz 5.1.

BUDOWA WSKAŹNIKA ZAANGAŻOWANIA RELIGIJNEGO

Wskaźnik zaangażowania religijnego został zbudowany w oparciu o następujące wymiary aktywności, przekonań religijnych oraz poczucia przynależności do wyznania lub instytucji religijnych:

- 1 – poczucie przynależności do Kościoła, wspólnoty, organizacji religijnej, przejawiające się członkostwem i współodpowiedzialnością,
- 2 – poświęcanie czasu na pracę społeczną w ramach Kościoła, wspólnoty, organizacji religijnej oraz częstotliwość wykonywania tej pracy,
- 3 – udział w imprezach lub wydarzeniach organizowanych przez tę organizację, wspólnotę oraz częstotliwość z jaką się to zdarza,
- 4 – przynależność do Kościoła lub związku wyznaniowego,
- 5 – autodeklaracja wiary – stosunek do wiary religijnej,
- 6 – praktyki religijne jako częstotliwość udziału w mszach św., nabożeństwach lub spotkaniach religijnych,
- 7 – praktyki religijne jako częstotliwość modlitwy,
- 8 – poczucie związku z parafią, zborem, kościołem lokalnym, własną wspólnotą religijną,
- 9 – znaczenie w życiu wiary religijnej jako wartości.

Wartość wskaźnika uzależniona jest od wskazań udzielonych na dziewięć pytań, stanowiących operacjonalizację rodzajów aktywności religijnej w Badaniu spójności społecznej.

Poszczególnym zmiennym nadano odpowiednie wartości, które odzwierciedlają znaczenie danego zaangażowania w strukturze wskaźnika:

- 1 – członkostwo lub poczucie przynależności do Kościoła, wspólnoty, organizacji religijnej – wartości: 0 – *nie* lub 2 – *tak*;
- 2 – poświęcanie czasu na pracę społeczną w ramach Kościoła, wspólnoty, organizacji religijnej oraz częstotliwość wykonywania tej pracy – wartości: od 0 – *nie*, 0,5, 1, 1,5, 2 do 2,5 – *tak, co najmniej raz w tygodniu*;
- 3 – udział w imprezach lub wydarzeniach organizowanych przez tę organizację, wspólnotę oraz częstotliwość z jaką się to zdarza – wartości: od 0 – *nie*, 0,5, 1, 1,5, 2 do 2,5 – *tak, co najmniej raz w tygodniu*;
- 4 – przynależność do Kościoła lub związku wyznaniowego – wartości: 0 – *nie należy* lub 1 – *należy*;
- 5 – autodeklaracja wiary – stosunek do wiary religijnej – wartości: od 0 – *niewierzący, obojętny i poszukujący*, 0,5, 1 do 1,5 – *głęboko wierzący*;

Komentarz 5.1. (dok.)

- 6 – praktyki religijne jako częstotliwość udziału w mszach św., nabożeństwach lub spotkaniach religijnych – wartości: od 0 – *nigdy, jeszcze rzadziej niż tylko z okazji świąt*, 0,5, 1, 2 do 2,5 – *codziennie lub częściej niż raz w tygodniu*;
- 7 – praktyki religijne jako częstotliwość modlitwy – wartości: od 0 – *nigdy, raz w roku i rzadziej*, 0,5, 1, 1,5, 2 do 2,5 – *kilka razy w ciągu dnia*;
- 8 – poczucie związku z parafią, zborem, kościołem lokalnym, własną wspólnotą religijną – wartości: od 0 – *nie, nie wiem*, 0,5 do 1 – *tak, bardzo silnie związany*;
- 9 – znaczenie w życiu wiary religijnej jako wartości – wartości: od 0 – *małe, nie ma znaczenia, nie mam zdania*, 0,5, 1 do 1,5 – *bardzo duże*.

Suma wartości z dziewięciu ww. zmiennych stanowi wartość wskaźnika złożonego. Wskaźnik ten może przybierać wartość od 0 do 17, gdzie 0 oznacza całkowity brak aktywności religijnej oraz przynależności wyznaniowej, a 17 – maksymalną aktywność na polu religijnym.

W publikacji wskaźnik zaangażowania został zaprezentowany jako syntetyczna zmienna skategoryzowana posiadająca pięć wartości. Została ona utworzona w celu praktycznego wykorzystania wskaźnika, a opiera się na sumie wartości zmiennych oraz dodatkowych założeniach.

Zostały utworzone kategorie aktywności religijnej osób. Wyodrębniono pięć grup/kategorii zaangażowania religijnego:

- 1 – pozakościelni**
- 2 – niezaangażowani**
- 3 – słabo zaangażowani**
- 4 – średnio zaangażowani**
- 5 – bardzo zaangażowani**

Komentarz 5.2.

KONSTRUKCJA WSKAŹNIKA ZAANGAŻOWANIA RELIGIJNEGO – ETAPY

I etap – rangowanie i przekodowanie dziewięciu odpowiedzi na pytania dotyczące religijności i stworzenie na tej podstawie nowych zmiennych analitycznych.

II etap – stworzenie z ww. zmiennych analitycznych zmiennej sumującej stanowiącej jednocześnie wartość wskaźnika. Określa ona poziom zaangażowania poprzez łączną liczbę punktów uzyskanych z rangowania obserwacji stanowiąc tym samym rzeczywistą wartość wskaźnika.

III etap – ustalenie poziomów zaangażowania.

Komentarz 5.2. (dok.)

Kategoryzacji dokonano w oparciu o łączną liczbę punktów uwzględniającą ustalone wymagania grupujące wartości w sposób następujący:

- 0–0,5 ► pozakościelni**
- 1–5,5 ► niezaangażowani**
- 6–7,5 ► słabo zaangażowani**
- 8–10,5 ► średnio zaangażowani**
- 11–17 ► bardzo zaangażowani**

IV etap – dla ostatecznego wytypowania poziomów zaangażowania (ustalenia typów zaangażowania religijnego), przyjęto – oprócz wyniku punktowego – dodatkowe kryteria (wymogi) pozwalające uszczegółwić poszczególne kategorie aktywności religijnej.

Dodatkowe kryteria zostały oparte na ustalonych wymogach:

– do kategorii *bardzo zaangażowani* nie mogą być włączone osoby które w kwestionariuszu BSS-11:

w pyt. 49 odpowiedziały: *nie należę do żadnego wyznania lub nie potrafię tego określić,*

w pyt. 50 odpowiedziały: *poszukujący, obojętny lub jestem niewierzący,*

w pyt. 51 odpowiedziały: *raz w roku i rzadziej, nigdy,*

w pyt. 52 odpowiedziały: *nigdy*, a należą do Kościoła, w którym jest obowiązek uczęszczania na msze św. lub nabożeństwa,

w zaistnieniu takich wypadków osoby takie, pomimo uzyskanych punktów, zostają przyporządkowane do niższej kategorii zaangażowania, tzn. *średnio zaangażowani*;

– do kategorii *średnio zaangażowani* nie mogą być włączone osoby, które w kwestionariuszu BSS-11:

w pyt. 49 odpowiedziały: *nie należę do żadnego wyznania,*

w pyt. 50 odpowiedziały: *jestem niewierzący,*

w pyt. 51 odpowiedziały: *nigdy,*

w pyt. 52 odpowiedziały: *nigdy*, a należą do Kościoła, w którym jest obowiązek uczęszczania na msze św. lub nabożeństwa,

w zaistnieniu takich wypadków osoby takie, pomimo uzyskanych punktów, zostają przyporządkowane do niższej kategorii zaangażowania, tzn. *słabo zaangażowani*.

W kategorii *pozakościelny* znalazły się osoby które uzyskały od 0 do 0,5 pkt. oraz te, które na pyt. 49 odpowiedziały, że *nie należę do żadnego wyznania* i uzyskały do 2,5 pkt.

Uwzględnienie dodatkowych kryteriów kończyło proces budowy wskaźnika i ustalenia typów zaangażowania religijnego osób, który posiada następujące wartości:

- 1 – pozakościelni**
- 2 – niezaangażowani**
- 3 – słabo zaangażowani**
- 4 – średnio zaangażowani**
- 5 – bardzo zaangażowani**

ANEKS TABELARYCZNY

Tabl. 5.3. Znaczenie wartości w życiu według poziomu zaangażowania religijnego w % osób w wieku 16 lat i więcej

Poziom znaczenia wartości w życiu	Ogółem	Poziom zaangażowania religijnego				
		poza-kościelni	niezaangażowani	słabo zaangażowani	średnio zaangażowani	bardzo zaangażowani
Zdrowie						
bardzo duże	80,4	75,9	75,2	82,0	87,1	83,8
duże	18,2	21,5	23,0	16,9	12,0	15,1
średnie	1,1	2,4*	1,4	1,1*	0,6*	0,6*
małe	0,1*	-	0,1*	0,0*	0,1*	0,5*
nie ma znaczenia	0,0*	-	-	-	0,2*	0,0*
nie mam zdania	0,1*	0,2*	0,3*	0,0*	0,1*	-
Rodzina, szczęście rodzinne						
bardzo duże	79,7	71,2	74,0	80,6	86,8	89,6
duże	18,6	23,7	23,2	18,4	12,5	10,0
średnie	1,1	2,6*	1,8	0,8*	0,4*	0,3*
małe	0,1*	1,1*	0,2*	0,0*	0,1*	0,1*
nie ma znaczenia	0,1*	0,1*	0,1*	0,0*	0,0*	-
nie mam zdania	0,4	1,2*	0,8*	0,2*	0,1*	0,1*
Uczciwość						
bardzo duże	64,9	62,7	55,9	65,1	75,8	81,0
duże	31,9	32,4	38,6	32,6	22,9	18,0
średnie	2,5	3,4*	3,9	2,0	1,1*	0,9*
małe	0,3*	1,0*	0,6*	0,1*	0,0*	0,2*
nie ma znaczenia	0,1*	0,2*	0,2*	-	0,0*	0,0*
nie mam zdania	0,3*	0,3*	0,8*	0,1*	0,1*	-
Wiara religijna						
bardzo duże	27,5	1,0*	4,2	26,9	60,5	76,2
duże	34,1	1,0*	18,8	56,6	31,6	21,6
średnie	22,5	5,1*	44,5	15,0	7,4	2,2*
małe	6,9	13,5	17,3	0,8*	0,1*	-
nie ma znaczenia	6,9	66,5	11,1	0,3*	0,1*	-
nie mam zdania	2,1	12,9	4,0	0,3*	0,2*	-
Szacunek u innych ludzi						
bardzo duże	40,3	32,6	30,4	38,8	54,5	65,6
duże	48,9	44,8	51,6	55,0	40,4	29,4
średnie	8,7	15,7	14,2	5,7	4,1	5,0*
małe	0,8	2,7*	1,8	0,2*	0,2*	0,1*
nie ma znaczenia	0,6	3,3*	1,1*	0,1*	0,1*	-
nie mam zdania	0,6	0,8*	1,1*	0,2*	0,7*	-

Tabl. 5.3. **Znaczenie wartości w życiu według poziomu zaangażowania religijnego**
w % osób w wieku 16 lat i więcej (c.d.)

Poziom znaczenia wartości w życiu	Ogółem	Poziom zaangażowania religijnego				
		poza-kościelni	niezaangażowani	słabo zaangażowani	średnio zaangażowani	bardzo zaangażowani
Poczucie stabilizacji						
bardzo duże	48,5	49,4	44,4	46,4	56,7	57,4
duże	44,0	41,8	45,8	46,8	38,2	36,9
średnie	6,0	7,3*	7,8	5,2	3,8	5,2
małe	0,6	0,7*	0,9*	0,4*	0,5*	0,2*
nie ma znaczenia	0,2*	0,1*	0,3*	0,2*	0,5*	0,1*
nie mam zdania	0,7	0,7*	0,8*	1,0*	0,3*	0,3*
Patriotyzm/dobro Ojczyzny						
bardzo duże	22,9	14,8	16,1	21,6	33,2	41,5
duże	42,9	37,2	36,4	48,5	46,3	40,9
średnie	24,9	25,2	32,6	23,8	16,4	14,4
małe	4,8	9,3*	8,2	3,3	1,6*	1,3*
nie ma znaczenia	2,5	9,3*	3,8	1,1*	1,3*	1,6*
nie mam zdania	2,0	4,2*	2,9	1,7	1,1*	0,4*
Przyjaciele/przyjaźń						
bardzo duże	31,6	41,2	28,2	28,8	37,7	40,6
duże	50,8	43,8	51,4	53,0	48,3	46,9
średnie	14,6	11,5	16,0	15,7	11,9	11,5
małe	1,6	1,4*	2,2	1,3	1,6*	0,6*
nie ma znaczenia	0,6	0,5*	1,1*	0,5*	0,1*	0,1*
nie mam zdania	0,8	1,6*	1,2	0,6*	0,5*	0,3*
Rozrywka						
bardzo duże	8,2	9,7	9,0	7,0	8,8	7,3
duże	26,4	34,7	28,4	27,0	20,9	22,5
średnie	41,9	37,7	40,8	42,9	42,7	42,9
małe	15,9	11,7	15,0	16,3	16,3	19,4
nie ma znaczenia	5,7	4,6*	4,9	4,9	8,4	6,9
nie mam zdania	2,0	1,7*	1,8	1,8	2,9	0,9*
Wolność głosu własnych poglądów						
bardzo duże	23,6	43,1	25,0	19,5	22,2	28,4
duże	41,1	39,3	39,5	43,1	42,2	37,4
średnie	23,6	10,3	23,0	25,4	24,0	25,0
małe	6,5	3,0*	7,1	7,2	5,6	4,6
nie ma znaczenia	2,3	2,9*	2,8	1,5	3,2	1,3*
nie mam zdania	2,8	1,5*	2,5	3,3	2,7	3,3*

Tabl. 5.3. **Znaczenie wartości w życiu według poziomu zaangażowania religijnego**
w % osób w wieku 16 lat i więcej (c.d.)

Poziom znaczenia wartości w życiu	Ogółem	Poziom zaangażowania religijnego				
		poza- kościelni	niezaan- gażowani	słabo zaanga- żowani	średnio zaanga- żowani	bardzo zaanga- żowani
Praca zawodowa						
bardzo duże	37,7	35,7	39,5	36,7	37,2	36,9
duże	39,6	44,7	38,8	40,5	38,5	39,1
średnie	8,6	10,8	9,2	8,5	7,0	9,1
małe	1,9	0,3*	1,9	2,1	2,2	1,7*
nie ma znaczenia	2,3	2,9*	1,9	2,0	3,1	3,4*
nie mam zdania	9,8	5,6*	8,6	10,2	12,0	9,9
Własne zainteresowania, hobby						
bardzo duże	19,8	35,3	22,2	15,8	18,4	22,7
duże	41,0	40,4	42,2	42,8	37,6	35,4
średnie	25,6	19,1	23,6	27,0	27,4	27,6
małe	7,7	2,1*	6,8	8,2	9,6	8,7
nie ma znaczenia	3,0	1,4*	3,1	2,8	4,0	2,0*
nie mam zdania	2,8	1,7*	2,2	3,4	3,1	3,7*
Wykształcenie, dążenie do wiedzy						
bardzo duże	23,4	29,6	23,0	21,7	24,7	27,3
duże	41,9	45,3	39,2	45,3	41,6	36,4
średnie	24,2	18,5	27,2	22,6	22,7	25,7
małe	5,4	2,5*	6,1	5,4	5,3	4,3
nie ma znaczenia	2,6	1,8*	2,1	2,4	3,4	3,6*
nie mam zdania	2,5	2,4*	2,3	2,6	2,3	2,6*
Pieniądze						
bardzo duże	28,5	24,1	32,2	27,9	25,8	23,3
duże	48,3	43,5	47,6	51,1	46,8	44,3
średnie	20,2	28,3	17,6	18,1	24,4	28,2
małe	1,9	3,3*	1,6	1,8	2,1	2,6*
nie ma znaczenia	0,6	0,5*	0,4*	0,7*	0,6*	1,2*
nie mam zdania	0,5	0,2*	0,6*	0,4*	0,3*	0,4*
Życie pełne przygód i wrażeń						
bardzo duże	9,6	16,1	11,3	7,6	9,0	9,3
duże	22,1	28,7	24,0	23,2	17,2	15,5
średnie	35,7	32,1	36,1	36,3	35,6	33,9
małe	19,4	13,2	17,2	20,2	20,7	27,4
nie ma znaczenia	9,7	7,6*	8,5	9,4	12,6	11,2
nie mam zdania	3,4	2,2*	2,9	3,3	4,9	2,8*

Tabl. 5.3. **Znaczenie wartości w życiu według poziomu zaangażowania religijnego**
w % osób w wieku 16 lat i więcej (dok.)

Poziom znaczenia wartości w życiu	Ogółem	Poziom zaangażowania religijnego				
		poza- kościelni	niezaan- gażowani	słabo zaanga- żowani	średnio zaanga- żowani	bardzo zaanga- żowani
Miłość						
bardzo duże	52,2	55,3	49,6	50,5	56,2	60,7
duże	36,9	32,7	37,7	39,5	34,0	30,3
średnie	7,5	6,4	9,0	6,8	6,6	6,9
małe	1,3	2,9*	1,3	1,2	1,3*	0,7*
nie ma znaczenia	0,7	0,9*	0,8	0,7	0,8*	0,6*
nie mam zdania	1,4	1,9*	1,7	1,2	1,2*	0,8*
Poczucie bycia przydatnym, potrzebnym						
bardzo duże	42,0	40,9	39,0	41,4	47,5	46,7
duże	47,4	39,0	47,8	49,9	44,6	45,6
średnie	8,6	15,9	10,3	7,1	7,0	6,8
małe	1,0	2,7*	1,4	0,8*	0,4*	0,4*
nie ma znaczenia	0,3*	0,3*	0,3*	0,3*	0,3*	0,4*
nie mam zdania	0,7	1,2*	1,2	0,4*	0,2*	0,1*
Sprawność fizyczna						
bardzo duże	47,1	45,4	46,5	46,4	49,7	48,6
duże	41,4	39,8	41,3	42,9	40,6	37,0
średnie	9,1	12,7	9,6	8,6	7,2	12,2
małe	1,5	1,5*	1,2	1,6	1,8*	1,7*
nie ma znaczenia	0,3*	-	0,3*	0,2*	0,3*	0,3*
nie mam zdania	0,6	0,6*	1,1*	0,2*	0,4*	0,3*
Kariera						
bardzo duże	10,9	14,1	11,8	10,4	9,9	8,9
duże	28,3	26,0	30,0	30,4	24,4	20,7
średnie	34,2	34,3	34,0	33,2	35,5	37,1
małe	12,5	12,4	11,7	12,2	13,2	16,4
nie ma znaczenia	8,8	8,9*	7,4	8,5	10,6	12,2
nie mam zdania	5,3	4,2*	5,1	5,3	6,3	4,6

Tabl. 5.4. **Najważniejsza wartość w życiu według poziomu zaangażowania religijnego**
w % osób w wieku 16 lat i więcej

Poziom znaczenia wartości w życiu	Ogółem	Poziom zaangażowania religijnego				
		poza-kościelni	niezaangażowani	słabo zaangażowani	średnio zaangażowani	bardzo zaangażowani
Zdrowie	65,9	52,9	62,4	70,4	68,7	61,1
Rodzina, szczęście rodzinne	23,1	22,4	23,1	22,4	23,3	26,9
Uczciwość	0,9	1,6*	1,1	0,5*	0,7*	1,9*
Wiara religijna	0,9	-	0,0*	0,5*	1,9	5,6
Szacunek u innych ludzi	0,3*	0,6*	0,3*	0,4*	0,1*	0,3*
Poczucie stabilizacji	1,0	3,1*	1,3*	1,0*	0,4*	0,3*
Patriotyzm/dobro Ojczyzny	0,3*	0,6*	0,5*	0,2*	0,1*	0,3*
Przyjaciele/przyjaźń	0,3*	1,4*	0,5*	0,1*	0,1*	-
Rozrywka	0,1*	-	0,1*	0,0*	-	-
Wolność głoszenia własnych poglądów	0,3*	3,1*	0,2*	0,1*	0,1*	-
Praca zawodowa	1,3	1,3*	1,6	1,5*	0,6*	0,3*
Własne zainteresowania, hobby	0,3*	1,1*	0,4*	0,2*	0,1*	-
Wykształcenie, dążenie do wiedzy	0,4*	1,0*	0,6*	0,2*	0,3*	0,1*
Pieniądze	1,2	2,2*	2,4	0,5*	0,4*	0,1*
Życie pełne przygód i wrażeń	0,0*	0,3*	0,1*	-	-	-
Miłość	3,0	6,4*	4,4	1,5	2,4	2,7*
Poczucie bycia przydatnym, potrzebnym	0,2*	0,8*	0,1*	0,2*	0,1*	0,1*
Sprawność fizyczna	0,3	1,0*	0,4*	0,2*	0,2*	0,4*
Kariera	0,2*	0,0*	0,2*	0,1*	0,5*	0,1*

Tabl. 5.5. Druga w kolejności najważniejsza wartość w życiu według poziomu zaangażowania religijnego w % osób w wieku 16 lat i więcej

Poziom znaczenia wartości w życiu	Ogółem	Poziom zaangażowania religijnego				
		poza-kościelni	niezaangażowani	słabo zaangażowani	średnio zaangażowani	bardzo zaangażowani
Zdrowie	18,3	18,1	18,3	18,7	19,0	15,6
Rodzina, szczęście rodzinne	49,4	38,2	43,5	54,0	53,8	50,7
Uczciwość	4,5	4,7*	4,5	4,2	4,5	6,3
Wiara religijna	2,2	0,3*	0,2*	1,1	5,3	10,3
Szacunek u innych ludzi	1,4	0,9*	1,7	1,6	1,3*	0,3*
Poczucie stabilizacji	3,5	5,4*	4,7	2,8	3,0	1,5*
Patriotyzm/dobro Ojczyzny	0,5	1,1*	0,5*	0,5*	0,3*	0,9*
Przyjaciele/przyjaźń	1,7	5,4*	2,7	0,9*	0,5*	1,4*
Rozrywka	0,2*	1,6*	0,3*	0,1*	-	0,0*
Wolność głoszenia własnych poglądów	0,5*	2,3*	0,4*	0,6*	-	0,3*
Praca zawodowa	3,9	2,7*	5,6	3,8	2,4	1,4*
Własne zainteresowania, hobby	0,5	2,8*	0,8*	0,3*	0,2*	0,0*
Wykształcenie, dążenie do wiedzy	0,8	1,9*	0,9*	0,8*	0,6*	0,1*
Pieniądze	3,9	4,4*	6,2	3,1	1,6	2,3*
Życie pełne przygód i wrażeń	0,1*	0,8*	0,2*	0,1*	0,0*	-
Miłość	5,5	5,5*	5,7	5,2	5,2	7,0
Poczucie bycia przydatnym, potrzebnym	0,5	0,7*	0,6*	0,4*	0,4*	0,7*
Sprawność fizyczna	2,0	2,2*	2,7	1,7	1,6	1,1*
Kariera	0,3*	0,9*	0,2*	0,2*	0,3*	0,1*

Tabl. 5.6. Trzecia w kolejności najważniejsza wartość w życiu według poziomu zaangażowania religijnego w % osób w wieku 16 lat i więcej

Poziom znaczenia wartości w życiu	Ogółem	Poziom zaangażowania religijnego				
		poza-kościelni	niezaangażowani	slabo zaangażowani	średnio zaangażowani	bardzo zaangażowani
Zdrowie	4,9	6,4*	6,3	3,3	4,5	6,7
Rodzina, szczęście rodzinne	8,5	10,0	9,8	7,5	8,1	7,6
Uczciwość	12,3	8,0	11,9	12,6	13,9	11,8
Wiara religijna	5,8	0,1*	0,5*	4,8	14,5	17,9
Szacunek u innych ludzi	3,9	3,1*	2,7	4,5	4,9	4,2*
Poczucie stabilizacji	11,5	15,4	12,3	11,5	9,9	9,6
Patriotyzm/dobro Ojczyzny	1,2	0,9*	1,1*	0,8	1,5*	3,5*
Przyjaciele/przyjaźń	3,7	4,5*	4,3	3,4	3,0	3,7*
Rozrywka	0,4*	1,0*	0,7*	0,3*	-	0,1*
Wolność głoszenia własnych poglądów	1,2	3,7*	1,5	1,0*	0,8*	1,0*
Praca zawodowa	10,1	8,9*	10,5	12,2	7,6	5,4
Własne zainteresowania, hobby	1,2	4,9*	1,9	0,6*	0,3*	0,7*
Wykształcenie, dążenie do wiedzy	1,5	3,1*	1,7	1,3	1,1*	0,5*
Pieniądze	11,8	10,0	13,2	12,3	9,5	9,1
Życie pełne przygód i wrażeń	0,6	1,6*	0,8*	0,3*	0,7*	0,1*
Miłość	11,3	8,9*	10,4	12,9	10,4	10,9
Poczucie bycia przydatnym, potrzebnym	4,1	3,4*	3,6	4,7	4,6	2,8*
Sprawność fizyczna	4,1	4,9*	4,2	4,3	3,6	3,8
Kariera	0,9	0,3*	1,6*	0,8*	0,2*	0,0*

1. WPROWADZENIE

Termin „kapitał społeczny”, choć powszechnie używany, nie przez wszystkich jest jednakowo rozumiany czy interpretowany. Wraz ze wzrostem popularności, pojęciem tym zaczęto określać coraz więcej różnych zjawisk. W zależności od tego, czy rozpatrywany jest on z punktu widzenia socjologii, ekonomii czy politologii – inne elementy brane są pod uwagę i uznawane za kluczowe. W rezultacie obecnie nie można stworzyć powszechnie akceptowanej listy składających się na kapitał społeczny elementów, ani określić roli, w jakiej poszczególne elementy występują: które z nich są przyczynami, które katalizatorami, które efektami jego działania, a które wreszcie są kapitałem społecznym samym w sobie lub formami, w jakich on występuje.

Jedną z najpopularniejszych perspektyw, w jakiej kapitał społeczny funkcjonuje w Polsce jest perspektywa rozwojowa. W tym właśnie ujęciu, kapitał społeczny występuje jako zasób niezbędny do sprawnego funkcjonowania relacji społeczno-gospodarczych, jako kluczowy warunek przyśpieszonego rozwoju opartego na innowacyjności i współpracy. W takiej też roli kapitał społeczny obecny jest w kolejnych średnio i długoterminowych strategiach rozwoju kraju¹. W najnowszym tego typu dokumencie – w *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* szczególnie dużo uwagi poświęca się takim aspektom kapitału społecznego, jak aktywność w organizacjach pozarządowych ułatwiająca współpracę na szczeblu lokalnym oraz ogólne zaufanie do ludzi. Te m.in. elementy kapitału społecznego zostaną też opisane w niniejszym rozdziale.

Jeśli chodzi o definicję kapitału społecznego polska statystyka publiczna przyjęła za OECD wieloaspektową i zorientowaną funkcjonalnie definicję tego zjawiska². Łączy ona w sobie najczęściej wskazywane w literaturze przedmiotu elementy podejścia strukturalnego oraz podejścia kulturowego. Zgodnie z tą definicją, kapitał społeczny to sieci powiązań międzyludzkich wraz ze wspólnymi normami, wartościami i przekonaniami, które ułatwiają współpracę w ramach określonej grupy lub pomiędzy grupami³. W tym ujęciu elementy składające się na kapitał społeczny widziane są nie tylko z perspektywy jakości sfery publicznej⁴, ale także z punktu widzenia jakości życia jednostek⁵.

Zgodnie z przyjętą w cytowanej publikacji OECD koncepcją badania kapitału społecznego, kapitał społeczny i jego składowe będą rozpatrywane nie tylko na poziomie grupowym, ale także w perspektywie jednostkowej. Pozwala to analizować główne elementy kapitału społecznego

¹ W *Strategii na rzecz Zrównoważonego Rozwoju* kapitał społeczny wskazywany jest jako jeden z sześciu kluczowych obszarów mających wpływ na osiągnięcie celów rozwojowych Polski (projekt *Strategii* z dnia 29.07.2016 r.), a we wcześniejszym o kilka lat raporcie *Polska 2030*, stanowiącym ramy odniesienia dla *Długookresowej i Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju*, wzrost kapitału społecznego uznano za jedno z dziesięciu wyzwań rozwojowych naszego kraju.

² Notatka *Kapitał społeczny w badaniach statystyki publicznej*, przyjęta na posiedzeniu Rady Statystyki dnia 20.02.2012 r., przygotowana przez zespół w składzie: A. Bieńkuńska, K. Goś-Wójcicka, S. Nałęcz, P. Piaskowski, M. Żyra.

³ Cote S., Healy T. (2001), *The Well Being of Nations. The role of human and social capital*, OECD, Paryż, s. 41.

⁴ Putnam R.D., (1995) *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Znak, Kraków-Warszawa.

⁵ Cote S., Healy T., op. cit. s. 41.

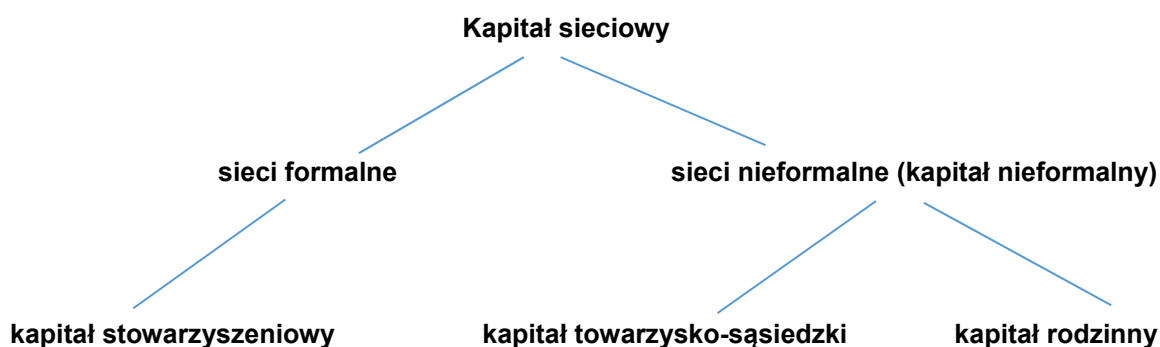

wpływające na jakość życia poszczególnych osób: udział w różnego rodzaju sieciach społecznych i zaufanie (opisywane w niniejszym rozdziale) oraz wartości czy normy (przedstawione w *Rozdziale 4.*).

W ramach opisywanego poniżej kapitału sieciowego przeanalizowane zostaną dwa główne obszary powiązań. Pierwszym z nich jest sfera więzi stowarzyszeniowych obejmujących regularne uczestnictwo w działalności mniej lub bardziej sformalizowanych struktur organizacyjnych, przy czym zaangażowanie to wiąże się z dobrowolnym udziałem w realizacji celów o charakterze ponadjednostkowym. Ten rodzaj kapitału sieciowego będziemy nazywać kapitałem stowarzyszeniowym.

Drugim analizowanym rodzajem kapitału sieciowego jest kapitał nieformalny. Opiera się on na powiązaniach o charakterze prywatnym, obejmujących relacje między członkami rodziny, jak też między sąsiadami, przyjaciółmi oraz znajomymi. W ramach kapitału nieformalnego wyróżniony z kolei został kapitał rodzinny oraz kapitał towarzysko-sąsiedzki.

Schemat 6.1. **Rodzaje kapitału sieciowego**

W drugiej części niniejszego rozdziału podjęta zostanie z kolei problematyka zaufania. Jest ono z jednej strony częścią kulturowego komponentu kapitału społecznego, a z drugiej jest istotnym aspektem jakości życia. Zebrane w Badaniu spójności społecznej dane pozwalają na analizę zaufania do instytucji życia publicznego, zaufania do ludzi w sferze relacji jednostkowych oraz w wymiarze ogólnego zaufania do ludzi.

2. STOWARZYSZENIOWY KAPITAŁ SPOŁECZNY

Opierając się na koncepcji sieciowego kapitału społecznego i wskaźnikach opracowanych w poprzedniej edycji niniejszej publikacji, z danych wynikowych Badania spójności społecznej zrealizowanego w 2015 r. naliczono analogiczne wskaźniki obrazujące zasięg i zróżnicowanie stowarzyszeniowego kapitału społecznego⁶. Wskaźniki tego kapitału odnoszą się do dobrowolnego uczestnictwa (aktywności, zaangażowania) w mniej lub bardziej sformalizowanych organizacjach, które R. D. Putnam nazywa stowarzyszeniami (grupami) wtórnymi. Odróżnia on stowarzyszenia wtórne⁷ (secondary associations) – do których zalicza większość dobrowolnych organizacji, w których ich uczestnicy spotykają się na tyle często, że wytwarza się pomiędzy nimi pewna więź społeczna – od stowarzyszeń trzeciego rodzaju (tertiary associations), do których zaliczane są organizacje zrzeszające osoby, które nie znają się między sobą, lecz zgadzają się być reprezentowane przez daną organizację albo są to instytucje usługowe działające w formule non-profit, ale nie mające bazy społecznej w postaci angażujących się w jej działalność członków lub wolontariuszy⁸. Więź łącząca osoby uczestniczące w stowarzyszeniach wtórnych jest oczywiście słabsza niż w grupach pierwotnych takich jak rodzina czy wspólnota sąsiedzka na wsi.

Wskaźniki kapitału stowarzyszeniowego zostały opracowane na podstawie trzech kryteriów: (1) świadczenia w organizacjach pracy społecznej – dobrowolnej i bezpłatnej, (2) udziału w organizowanych przez nie imprezach i wydarzeniach, (3) formalnego członkostwa lub poczucia przynależności do nich. Konstrukcja wskaźników kapitału stowarzyszeniowego została przedstawiona w *Komentarzu 6.1*.

Pracę społeczną w co najmniej jednym stowarzyszeniu wtórnym świadczyło w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie niecałe 19% mieszkańców Polski (zob. *Tabl. 6.1.*). Najczęściej pracę społeczną świadczone w świeckich organizacjach pozarządowych (wspierało je prawie 9% osób), takich jak: stowarzyszenia, ochotnicze straże pożarne, kluby sportowe, koła łowieckie czy wędkarskie, fundacje, rady rodziców czy inne mniej sformalizowane grupy. W podobnym stopniu świadczone pracę społeczną na rzecz wspólnot, organizacji lub grup religijnych (prawie 8% mieszkańców Polski). Niespełna 3% osób wspierało swoją pracą społeczną inicjatywy będące częścią instytucji publicznych, takich jak szpitale, ośrodki pomocy społecznej, szkoły, przedszkola czy domy kultury.

Niewiele wyższy był odsetek mieszkańców Polski biorących udział w imprezach lub wydarzeniach organizowanych przez stowarzyszenia wtórne. W ciągu 12 miesięcy poprzedzających

---

⁶ Koncepcję pomiaru stowarzyszeniowego kapitału społecznego opracowaną przez S. Nałęcza zamieszczono w czwartym rozdziale publikacji *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce* pod red. A. Bieńkuńskiej i T. Piaseckiego, wydanej przez GUS w 2013 r.

⁷ Termin „stowarzyszenia wtórne” nie odnosi się wyłącznie do organizacji, o których mowa w Prawie o stowarzyszeniach, lecz prócz stowarzyszeń obejmuje także organizacje innego rodzaju, jak np. fundacje, organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego, organizacje pracodawców, spółdzielnie, związki zawodowe, organizacje działające w oparciu o prawo kościelne.

⁸ R. D. Putnam, *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*, Journal of Democracy 6:1, 1995.

badanie w co najmniej jednym takim wydarzeniu wzięło udział prawie 24% osób (zob. *Tabl. 6.2.*). Mieszkańcy Polski uczestniczyli najczęściej w wydarzeniach zorganizowanych przez świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne (po około 11%). Prawie 8% osób wzięło udział w imprezach (wydarzeniach) organizowanych przez instytucje publiczne i działające przy nich inicjatywy lub grupy.

Tabl. 6.1. Praca społeczna w stowarzyszeniach wtórnych w % osób w wieku 16 lat i więcej

Rodzaj stowarzyszenia wtórnego ^a	Częstotliwość							nigdy
	przynajmniej raz w tygodniu	przynajmniej raz w miesiącu, ale rzadziej niż raz w tygodniu	przynajmniej raz na trzy miesiące, ale rzadziej niż raz w miesiącu	przynajmniej raz na pół roku, ale rzadziej niż raz na trzy miesiące	przynajmniej raz na rok, ale rzadziej niż raz na pół roku	przynajmniej raz w ciągu ostatnich 12 miesięcy (suma kolumn od 1 do 5)	wcześniej niż w ciągu ostatnich 12 miesięcy	
	1	2	3	4	5	6	7	8
Świeckie organizacje pozarządowe	1,7	2,0	1,5	1,9	1,7	8,8	9,1	82,0
Wspólnoty, organizacje lub grupy religijne	1,2	1,7	1,0	1,6	2,3	7,8	10,3	81,8
Związki zawodowe (w tym rolnicze)	0,1	0,5	0,4	0,4	0,5	2,0	5,9	92,2
Rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe	0,0	0,5	0,2	0,4	0,4	1,6	5,9	92,5
Partie polityczne	0,0	0,2	0,2	0,1	0,1	0,6	4,3	95,1
Organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego	0,1	0,4	0,2	0,3	0,3	1,3	5,3	93,4
Spółdzielnie	0,0	0,3	0,2	0,2	0,4	1,1	5,1	93,9
Wspólnoty mieszkaniowe	0,1	0,4	0,2	0,6	0,6	1,9	4,9	93,2
Instytucje publiczne oraz inicjatywy będące częścią ich działalności	0,5	0,6	0,5	0,6	0,7	2,9	6,7	90,4
Co najmniej jeden z wyżej wymienionych rodzajów stowarzyszeń wtórnych	3,3	4,2	3,2	3,8	4,1	18,6	12,3	69,1

^a Wyszczególnienie form prawno-organizacyjnych i grup nieformalnych należących do poszczególnych rodzajów stowarzyszeń wtórnych zawiera Komentarz 6.1.

Tabl. 6.2. **Udział w imprezach i wydarzeniach organizowanych przez stowarzyszenia wtórne w % osób w wieku 16 lat i więcej**

Rodzaj stowarzyszenia wtórnego ^a	Częstotliwość							
	przynajmniej raz w tygodniu	przynajmniej raz w miesiącu, ale rzadziej niż raz w tygodniu	przynajmniej raz na trzy miesiące, ale rzadziej niż raz w miesiącu	przynajmniej raz na pół roku, ale rzadziej niż raz na trzy miesiące	przynajmniej raz na rok, ale rzadziej niż raz na pół roku	przynajmniej raz w ciągu ostatnich 12 miesięcy (suma kolumn od 1 do 5)	wcześniej niż w ciągu ostatnich 12 miesięcy	nigdy
	1	2	3	4	5	6	7	8
Świeckie organizacje pozarządowe	0,7	1,4	1,8	3,4	3,9	11,3	9,7	79,0
Wspólnoty, organizacje lub grupy religijne	1,0	1,6	1,1	2,9	4,0	10,5	10,5	79,0
Związki zawodowe (w tym rolnicze)	0,0	0,1	0,4	0,5	0,7	1,8	5,9	92,3
Rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe	0,0	0,2	0,1	0,3	0,4	1,0	5,9	93,0
Partie polityczne	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,6	4,5	94,8
Organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego	0,1	0,3	0,2	0,3	0,8	1,7	6,0	92,2
Spółdzielnie	0,0	0,1	0,1	0,3	0,6	1,1	5,4	93,5
Wspólnoty mieszkaniowe	0,1	0,1	0,1	0,3	0,7	1,3	5,1	93,5
Instytucje publiczne oraz inicjatywy będące częścią ich działalności	0,3	0,5	1,1	2,0	3,6	7,5	7,6	84,9
Co najmniej jeden z wyżej wymienionych rodzajów stowarzyszeń wtórnych	2,1	3,4	4,0	6,7	7,6	23,8	12,2	63,9

^a Wyszczególnienie form prawno-organizacyjnych i grup nieformalnych należących do poszczególnych rodzajów stowarzyszeń wtórnych zawiera Komentarz 6.1.

Członkostwo w stowarzyszeniach wtórnych jest bardziej rozpowszechnione niż świadczenie pracy społecznej czy udział w imprezach i wydarzeniach. Szeroka definicja członkostwa, przyjęta w tej publikacji obejmuje członkostwo formalne oraz poczucie przynależności do organizacji lub odpowiedzialności za nią⁹. Ponad jedna trzecia mieszkańców Polski zadeklarowała członkostwo w co najmniej jednej grupie wtórnej (zob. *Tabl. 6.3.*). Tymczasem, biorąc pod uwagę łączne spełnienie trzech ww. kryteriów (praca społeczna, udział w imprezach i wydarzeniach, członkostwo) okazało się, że tylko

⁹ Zgodnie z wyjaśnieniem zawartym w pytaniu w kwestionariuszu do wywiadu indywidualnego „Przynależność członkowska następuje, gdy spełniony jest co najmniej jeden z trzech warunków: 1) respondent płaci składki członkowskie, 2) z członkostwem w jednostce organizacyjnej związany jest udział w jej majątku, ma to miejsce, np. we wspólnocie mieszkaniowej, spółdzielni, 3) respondent ma poczucie przynależności do organizacji i współodpowiedzialności za nią, mimo że nie płaci składek lub składki nie obowiązują albo nawet organizacja ta formalnie nie ma członków (np. fundacje, Caritas)”. Należy zwrócić uwagę, że członkostwo formalne dotyczy dużych grup osób posiadających udział w majątku, np. wspólnot mieszkaniowych i spółdzielni, w tym spółdzielni mieszkaniowych. Ponadto członkostwo formalne dotyczy także osób wykonujących zawody zaufania publicznego (lekarze, pielęgniarki, farmaceuci, adwokaci czy notariusze), które są z mocy prawa członkami organizacji samorządu zawodowego.

jedna piąta mieszkańców Polski była aktywnie zaangażowana w co najmniej jednym rodzaju stowarzyszenia wtórnego.

W przypadku większości rodzajów stowarzyszeń wtórnych odsetek osób deklarujących członkostwo lub poczucie przynależności był wyższy od odsetka osób rzeczywiście zaangażowanych (uczestników). Największe różnice dotyczyły typów organizacji, w których członkostwo ma charakter formalny. W spółdzielniach członków było około sześciokrotnie więcej niż uczestników. We wspólnotach mieszkaniowych członków było około trzykrotnie więcej niż uczestników. W przypadku związków zawodowych, organizacji samorządu gospodarczego i zawodowego, jak również organizacji pracowniczych, takich jak: rady pracowników, samorządy załogi i pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe, liczba członków była około dwukrotnie wyższa od liczby uczestników.

Tabl. 6.3. Członkostwo (poczucie przynależności) oraz uczestnictwo (zaangażowanie) w stowarzyszeniach wtórnych w % osób w wieku 16 lat i więcej

Rodzaj stowarzyszenia wtórnego ^a	Osoby deklarujące członkostwo lub poczucie przynależności do stowarzyszeń wtórnych	Osoby uczestniczące (zaangażowane) w stowarzyszeniach wtórnych
Świeckie organizacje pozarządowe	10,0	9,1
Wspólnoty, organizacje lub grupy religijne	19,4	9,0
Związki zawodowe (w tym rolnicze)	4,7	2,0
Rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe	3,5	1,5
Partie polityczne	0,6	0,6
Organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego	2,3	1,3
Spółdzielnie	6,4	1,0
Wspólnoty mieszkaniowe	6,4	1,9
Instytucje publiczne oraz inicjatywy będące częścią ich działalności	2,1	3,2
Co najmniej jeden z wyżej wymienionych rodzajów stowarzyszeń wtórnych	36,6	19,8

^a Wyszczególnienie form prawno-organizacyjnych i grup nieformalnych należących do poszczególnych rodzajów stowarzyszeń wtórnych zawiera Komentarz 6.1.

Podobnie było w przypadku wspólnot, organizacji lub grup religijnych. Tutaj liczba osób deklarujących członkostwo lub poczucie przynależności była ponad dwukrotnie wyższa od liczby uczestników. Natomiast wśród świeckich organizacji pozarządowych i partii politycznych liczba członków była zbliżona do liczby uczestników. Odsetek osób zaangażowanych w działanie w inicjatywach i grupach działających przy instytucjach publicznych lub uczestniczących w organizowanych przez nie imprezach i wydarzeniach był natomiast półtora raza wyższy od liczby osób deklarujących członkostwo w tych inicjatywach lub poczucie przynależności do nich. Dotyczy to np. kół czy chórów działających przy domach kultury, grup wsparcia działających przy ośrodkach pomocy społecznej.

WSKAŹNIKI UCZESTNICTWA W STOWARZYSZENIACH WTÓRNYCH

Uczestnictwo (zaangażowanie) w danym rodzaju stowarzyszenia wtórnego – ustalone jest odrębnie dla każdego z 9 rodzajów niżej wymienionych organizacji/grup:

- 1) **świeckie organizacje pozarządowe**, takie jak: stowarzyszenia, fundacje, towarzystwa, kluby sportowe, ochotnicze straże pożarne, koła łowieckie lub wędkarskie, organizacje działkowców, rady rodziców, komitety, a także placówki i inicjatywy prowadzone przez takie organizacje (mogą to być chóry, kluby, koła, zespoły, grupy wsparcia, świetlice, społeczne szkoły i przedszkola, warsztaty terapii zajęciowej, hospicja itp.),
- 2) **wspólnoty, organizacje lub grupy religijne**, takie jak: parafie, rady parafialne, kółka różańcowe, zespoły charytatywne, Caritas, Akcja Katolicka, bractwa prawosławne, diakonie, prawosławne ośrodki miłosierdzia, a także placówki i inicjatywy przez nie prowadzone, takie jak np. katolickie szkoły i przedszkola, hospicja, świetlice, chóry, poradnie, domy pomocy społecznej,
- 3) **związki zawodowe**, w tym związki rolnicze,
- 4) **rady pracowników, samorządy załogi, pracownicze kasy zapomogowo-pożyczkowe**,
- 5) **partie polityczne**,
- 6) **organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców**, np. kółka rolnicze, koła gospodyń wiejskich, cechy i izby rzemieślnicze, izby gospodarcze, izby lekarskie lub pielęgniarские, rady adwokackie, zrzeszenia handlu, usług i transportu itp., a także placówki przez nie prowadzone,
- 7) **spółdzielnie**, np. spółdzielnie mieszkaniowe, banki spółdzielcze, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK), spółdzielnie mleczarskie, inne spółdzielnie rolnicze, spółdzielnie inwalidów i niewidomych, spółdzielnie spożywców, spółdzielnie pracy,
- 8) **wspólnoty mieszkaniowe**,
- 9) **inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych** (samorządowych lub rządowych), np. chóry, zespoły, kluby, koła działające w domach kultury lub bibliotekach publicznych, grupy wsparcia działające w ośrodkach pomocy społecznej, bibliotekach publicznych itp.).

Jako osobę uczestniczącą w stowarzyszeniu wtórnym uznaje się osobę, która w co najmniej jednym z wyżej wymienionych rodzajów organizacji lub grup spełniała przynajmniej jeden z niżej wymienionych warunków aktywności:

- a. dobrowolnie poświęcała swój wolny czas na pracę społeczną w ramach organizacji lub grupy – przynajmniej raz na pół roku,
- b. uczestniczyła w imprezach/wydarzeniach organizowanych przez organizację lub grupę – przynajmniej raz na trzy miesiące,
- c. uczestniczyła w imprezach/wydarzeniach – przynajmniej raz na pół roku, ale rzadziej niż raz na trzy miesiące, a przy tym pracowała społecznie – przynajmniej raz na rok, ale rzadziej niż raz na pół roku,
- d. była formalnym członkiem lub miała poczucie przynależności, a przy tym pracowała społecznie – przynajmniej raz na rok, ale rzadziej niż raz na pół roku,
- e. była formalnym członkiem lub miała poczucie przynależności, a przy tym uczestniczyła w imprezach/wydarzeniach – przynajmniej raz na pół roku, ale rzadziej niż raz na trzy miesiące.

Komentarz 6.1. (c.d.)

Zakres zdarzeń spełniających wyżej wymienione kryteria przedstawiono w tabeli poniżej zaznaczając pola literami odpowiadającymi poszczególnym warunkom. Puste pola oznaczają więc sytuacje, kiedy respondenci nie byli uznawani za osoby uczestniczące w stowarzyszeniu wtórnym. Kolor ciemnoniebieski dotyczy sytuacji, w których zaangażowanie w stowarzyszeniach wtórnych zostało określone na podstawie częstości pracy społecznej i częstości udziału w imprezach, wydarzeniach. Kolor jasnoniebieski odnosi się do sytuacji, gdy wobec niższej częstości tych dwóch rodzajów aktywności decydującym kryterium było członkostwo formalne lub poczucie przynależności do danej organizacji.

Tabl. 1. Warunki uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych

Pracujący społecznie na rzecz stowarzyszenia wtórnego	Biorący udział w imprezach/wydarzeniach organizowanych przez stowarzyszenie wtórne						
	nigdy	wcześniej niż w ciągu ostatnich 12 miesięcy	przynajmniej raz na rok ale rzadziej niż raz na pół roku	przynajmniej raz na pół roku ale rzadziej niż raz na trzy miesiące	przynajmniej raz na trzy miesiące ale rzadziej niż raz na miesiąc	przynajmniej raz w miesiącu ale rzadziej niż raz na tydzień	przynajmniej raz w tygodniu
nigdy				E	B	B	B
wcześniej niż w ciągu ostatnich 12 miesięcy				E	B	B	B
przynajmniej raz na rok, ale rzadziej niż raz na pół roku	D	D	D	C	B	B	B
przynajmniej raz na pół roku, ale rzadziej niż raz na trzy miesiące	A	A	A	A	AB	AB	AB
przynajmniej raz na trzy miesiące, ale rzadziej niż raz na miesiąc	A	A	A	A	AB	AB	AB
przynajmniej raz w miesiącu, ale rzadziej niż raz na tydzień	A	A	A	A	AB	AB	AB
przynajmniej raz w tygodniu	A	A	A	A	AB	AB	AB

 uczestnictwo w stowarzyszeniach wtórnych określone tylko na podstawie częstości pracy społecznej i częstości udziału w imprezach danej organizacji

 uczestnictwo w stowarzyszeniach wtórnych określone na podstawie członkostwa formalnego lub poczucia przynależności do danej organizacji przy mniejszej częstości pracy społecznej i rzadszym udziale w imprezach danej organizacji

Komentarz 6.1. (c.d.)

Przy zastosowaniu opisanej powyżej metody określania *uczestnictwa w danym rodzaju stowarzyszeń wtórnych*, obliczane są wskaźniki służące szczegółowej analizie stowarzyszeniowego kapitału społecznego. Wskaźniki te dotyczą:

– **uczestnictwa w świeckich organizacjach pozarządowych**; wskaźnik przyjmuje wartość 1 – dla osób *uczestniczących w co najmniej jednej świeckiej organizacji pozarządowej* (są one opisane w pozycji 1 na ww. liście rodzajów stowarzyszeń wtórnych), 0 – dla osób pozostałych, które nie są aktywne w świeckich organizacjach pozarządowych;

– **uczestnictwa we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych**; wskaźnik przyjmuje wartości: 1 – dla osób *uczestniczących w co najmniej jednej wspólnotcie, organizacji lub grupie religijnej* (są one opisane w pozycji 2 na ww. liście rodzajów stowarzyszeń wtórnych), 0 – dla osób pozostałych, które nie są aktywne we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych;

– **uczestnictwa w przynajmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych**; wskaźnik przyjmuje wartości: 1 – dla osób *uczestniczących w co najmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych* (spośród wszystkich rodzajów branych pod uwagę, tj. spośród pozycji 1-9 na liście), 0 – dla osób pozostałych, które nie są aktywne w ani jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych;

– **uczestnictwa w przynajmniej dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych**; wskaźnik przyjmuje wartości: 1 – dla osób *uczestniczących w przynajmniej dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych* (spośród wszystkich rodzajów branych pod uwagę, tj. spośród pozycji 1-9 na liście), 0 – dla osób pozostałych, które są aktywne tylko w jednym rodzaju grup wtórnych lub w ogóle nie są aktywne w żadnym stowarzyszeniu wtórnym.

W przypadku ostatniego wskaźnika, ważne jest uczestnictwo w przynajmniej dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych, a nie w dwóch różnych organizacjach. Jeżeli zatem dana osoba uczestniczy w dwóch organizacjach, to spełnia warunek związany z definicją wskaźnika pod warunkiem, że organizacje te należą do dwóch różnych rodzajów stowarzyszeń wtórnych (są to np. ochotnicza straż pożarna, należąca do świeckich organizacji pozarządowych i związek zawodowy). Natomiast dana osoba nie spełnia powyższego warunku w przypadku, gdy uczestniczy w dwóch organizacjach klasyfikowanych w jednej pozycji na liście rodzajów stowarzyszeń (np. w dwóch różnych stowarzyszeniach klasyfikowanych jako świeckie organizacje pozarządowe, czyli w pozycji 1).

Wskaźnik uczestnictwa w przynajmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych wskazuje na fakt występowania kapitału stowarzyszeniowego. Z kolei uczestnictwo w przynajmniej dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych może być związane z występowaniem pomostowego kapitału stowarzyszeniowego, który zgodnie z popularnymi pracami R.D. Putnama, pozwala przełamywać podziały społeczne, ułatwia współpracę i wspomaga funkcjonowanie sfery publicznej¹⁰. Prezentowanie wskaźników uczestnictwa w większej liczbie rodzajów stowarzyszeń wtórnych (trzech lub więcej, czterech i więcej itd.) nie zostało zastosowane w niniejszej publikacji ze względu na bardzo niewielki zasięg występowania tego zjawiska.

¹⁰ R. D. Putnam (2008) *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa; R. D. Putnam, L. M. Feldstein (2004) *Better Together: Restoring the American Community*, Simon & Schuster, Nowy Jork.

Komentarz 6.1. (dok.)

Na potrzeby porównań z innymi formami sieciowego kapitału społecznego, zdefiniowany został **złożony wskaźnik kapitału stowarzyszeniowego** oraz **skategoryzowany wskaźnik kapitału stowarzyszeniowego**. Wskaźniki te stanowią próbę oszacowania, w sposób umowny, kapitału stowarzyszeniowego, niezależnie od tego, jakie są jego źródła (rodzaje stowarzyszeń wtórnych).

Złożony wskaźnik kapitału stowarzyszeniowego jest to liczba rodzajów stowarzyszeń wtórnych, w których uczestniczył respondent. Wartość wskaźnika równa dwa lub wyższa od dwóch wskazuje na możliwość występowania kapitału pomostowego. Na podstawie tego wskaźnika wyznaczono **skategoryzowany wskaźnik kapitału stowarzyszeniowego**. Został on wyrażony przy pomocy skali opisowej, analogicznej jak w przypadku pozostałych rodzajów sieciowego kapitału społecznego, takich jak kapitał rodzinny i towarzysko-sąsiedzki (których opis znajduje się w dalszej części rozdziału).

Skategoryzowany wskaźnik kapitału stowarzyszeniowego przyjmuje wartości:

- wysoki lub bardzo wysoki – dla osób aktywnych w przynajmniej trzech rodzajach stowarzyszeń wtórnych; poziom ten w dalszej części tekstu nazywany będzie wysokim,
- średni – dla osób aktywnych w dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych,
- niski – dla osób aktywnych w jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych,
- bardzo niski lub brak – dla pozostałych osób, które nie przejawiają zdefiniowanej powyżej aktywności w żadnym rodzaju stowarzyszeń wtórnych.

Wysoka i bardzo wysoka oraz średnia wartość skategoryzowanego wskaźnika kapitału stowarzyszeniowego oznacza, że można tu spodziewać się występowania pomostowego kapitału społecznego.

Tabl. 2. Rozkład złożonego wskaźnika kapitału stowarzyszeniowego
(z uwzględnieniem ww. reguł kategoryzacji)

Wartość wskaźnika złożonego	% osób	Skumulowany % osób, jaki stanowią osoby o danej wartości wskaźnika złożonego ^a oraz osoby:		Poziom wskaźnika skategoryzowanego
		o niższym kapitale	o wyższym kapitale	
0	80,2	80,2	100,0	bardzo niski lub brak
1	14,0	94,2	19,8	niski
2	3,8	98,1	5,8	średni
3	1,2	99,3	1,9	wysoki
4	0,4	99,7	0,7	
5	0,1	99,8	0,3	
6	0,0	99,9	0,2	
7	0,0	99,9	0,1	
8	0,1	100,0	0,1	

a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy

Konstrukcja kwestionariusza indywidualnego w Badaniu spójności społecznej pozwoliła na prezentację danych dotyczących pracy społecznej, udziału w imprezach i wydarzeniach, członkostwa i realnego uczestnictwa odrębnie dla związków zawodowych i innych organizacji pracowników (zob. *Tabl. 6.1., 6.2. i 6.3.*). Jednak dla potrzeb obliczania wskaźnika uczestnictwa w przynajmniej dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych, jak również wskaźnika złożonego i skategoryzowanego przyjęto, że związki zawodowe i inne organizacje pracowników tworzą jeden rodzaj stowarzyszeń wtórnych.

Biorąc pod uwagę trzy wymienione wcześniej kryteria (praca społeczna w organizacjach, udział w organizowanych przez nie imprezach i wydarzeniach, formalne członkostwo lub poczucie przynależności do organizacji) zostały obliczone wskaźniki uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych, jak również złożony i skategoryzowany wskaźnik stowarzyszeniowego kapitału społecznego (konstrukcja tych wskaźników została przedstawiona w *Komentarzu 6.1.*). Wskaźnik złożony odpowiada liczbie rodzajów stowarzyszeń wtórnych, w których uczestniczył respondent. Wskaźnik skategoryzowany opisuje poziom kapitału stowarzyszeniowego w umownej, czterostopniowej skali (od „wysokiego” poprzez „średni”, „niski” do „bardzo niskiego lub braku kapitału”) w oparciu o liczbę rodzajów stowarzyszeń wtórnych, w których uczestniczyła dana osoba.

Okolo 80% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej nie uczestniczyło w działalności żadnego stowarzyszenia wtórnego (osoby te odznaczają się bardzo niskim poziomem lub brakiem kapitału stowarzyszeniowego). Pozostałe 20% osób wykazało zaangażowanie w co najmniej jednym rodzaju organizacji, z tego 14% mieszkańców Polski uczestniczyło w działalności tylko jednego rodzaju stowarzyszenia wtórnego (mają oni niski poziom kapitału stowarzyszeniowego). Udział w działalności jednocześnie w przynajmniej dwóch rodzajach grup wtórnych (co można uznać za związane z tworzeniem pomostowego kapitału społecznego) zadeklarowało okolo 6% osób. W tej grupie mieszkańców Polski można wyróżnić 4% osób uczestniczących w dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych (odznaczają się one średnim poziomem kapitału stowarzyszeniowego) oraz 2% osób uczestniczących w przynajmniej trzech typach grup wtórnych (charakteryzują się one wysokim poziomem kapitału stowarzyszeniowego).

Spośród wyżej wymienionych 20% aktywnych osób, najwięcej uczestniczyło w dwóch rodzajach stowarzyszeń: w świeckich organizacjach pozarządowych oraz we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych. Przeciętny poziom uczestnictwa dla każdego z ww. rodzajów stowarzyszeń wtórnych był zbliżony i wynosił okolo 9%.

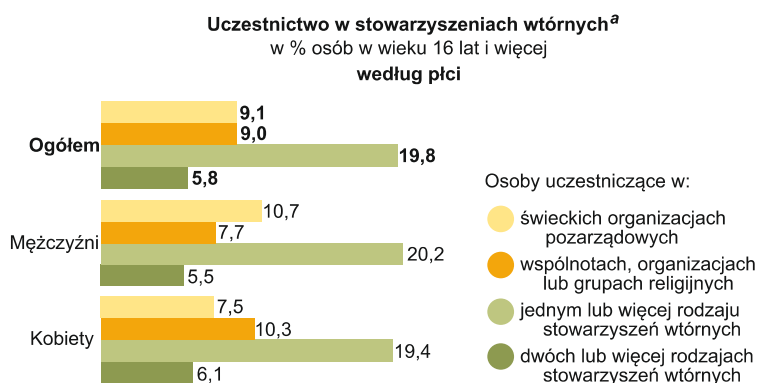
Tabl. 6.4. Skategoryzowany wskaźnik stowarzyszeniowego kapitału społecznego

Wartość wskaźnika złożonego	Wskaźnik skategoryzowany – kategoria kapitału stowarzyszeniowego	W % osób w wieku 16 lat i więcej
0	bardzo niski lub brak	80,2
1	niski	14,0
2	średni	3,9
3 lub więcej	wysoki	1,9

Zróźnicowanie kapitału stowarzyszeniowego według wybranych cech demograficzno-społecznych

Wskaźnik uczestnictwa w co najmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych oraz poziom uczestnictwa w co najmniej dwóch typach grup wtórnych (co może wskazywać na występowanie kapitału pomostowego) był zbliżony u mężczyzn i u kobiet. Natomiast płeć okazała się być jednym z czynników różnicujących poziom uczestnictwa w niektórych rodzajach stowarzyszeń wtórnych. Mężczyźni, w przeciwieństwie do kobiet, byli bardziej aktywni w świeckich organizacjach pozarządowych (11%) niż we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych (8%). Kobiety były natomiast bardziej zaangażowane we wspólnotach religijnych (10%) niż w świeckich organizacjach pozarządowych (8%).

Wykres 6.1.

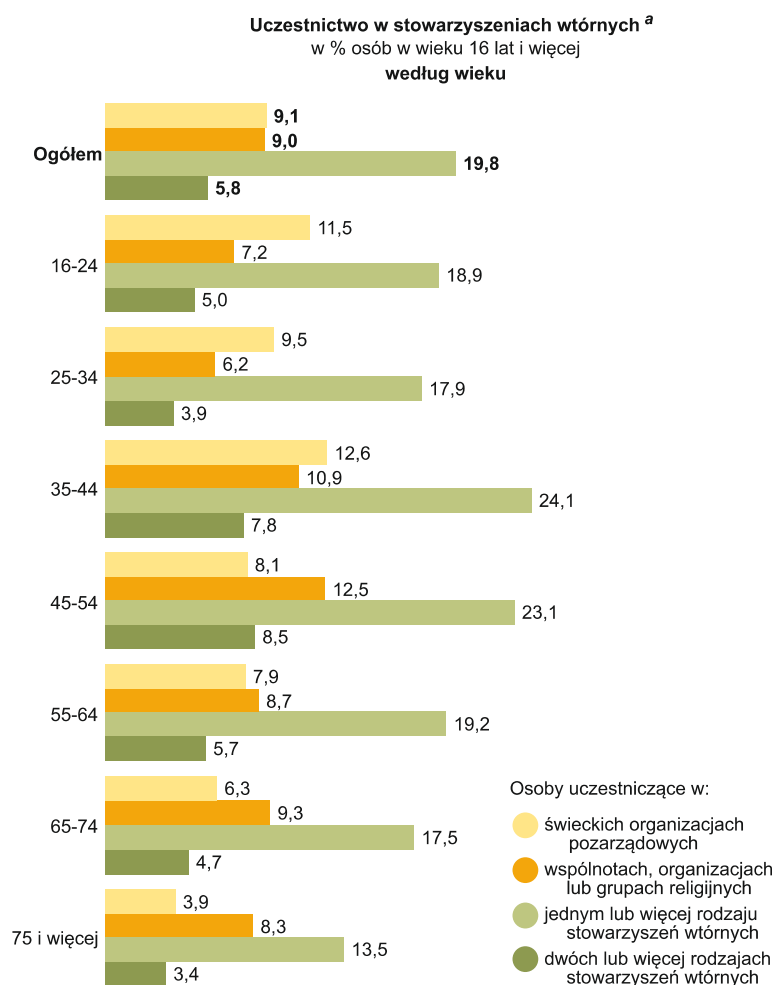

a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

Poziom uczestnictwa w przynajmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych był stosunkowo wysoki w przedziale wiekowym 16-24 lata (19%). Zmniejszał się natomiast w przedziale wieku 25-34 lata, co mogło być wynikiem poświęcania większej ilości czasu na pracę zawodową i życie rodzinne. Najwyższa aktywność dotyczyła osób w grupie wieku 35-54 lata (23-24%), a następnie zmniejszała się wraz z wiekiem.

Podobna zależność występowała w przypadku uczestnictwa w przynajmniej dwóch rodzajach grup wtórnych oraz w świeckich organizacjach pozarządowych. W przypadku tych ostatnich największe zaangażowanie dotyczyło osób w wieku 35-44 lata (13%). Natomiast aktywność we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych była stosunkowo niska w wieku 16-34 lata, zwiększała się w wieku 35-44 lata i była największa w wieku 45-54 lata (13%). Poziom uczestnictwa w starszych grupach wieku był bardziej wyrównany i zbliżony do przeciętnego dla tego rodzaju grup wtórnych. W młodszych grupach wieku (16-44 lata) aktywność w świeckich organizacjach pozarządowych była wyższa niż we wspólnotach, organizacjach i grupach religijnych, podczas gdy w starszych grupach wieku było odwrotnie.

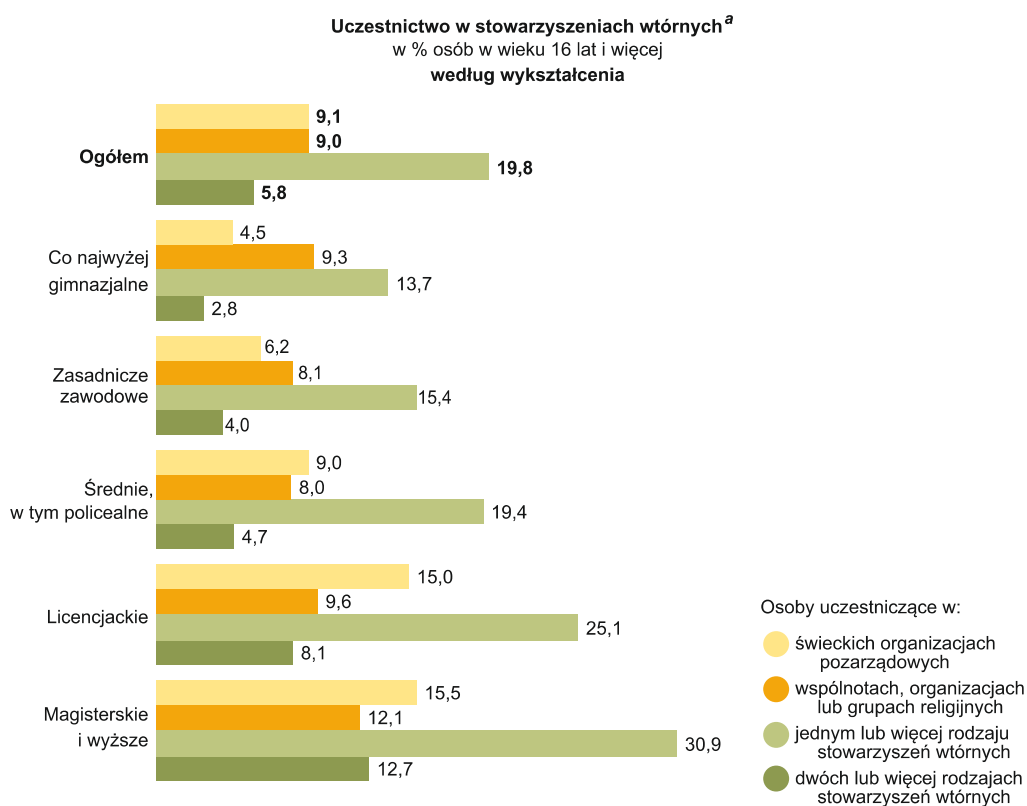
Wykres 6.2.

a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

Aktywność w przynajmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych zwiększała się wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia, od 14% wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym do 31% wśród osób z wykształceniem magisterskim lub wyższym. Podobna zależność występowała w przypadku uczestnictwa w świeckich organizacjach pozarządowych. Natomiast w przypadku aktywności w formalnych i nieformalnych organizacjach religijnych zaobserwowana zależność była dużo mniej widoczna, choć i w tym przypadku najbardziej zaangażowane były osoby z wykształceniem magisterskim lub wyższym. Poziom uczestnictwa w przynajmniej dwóch rodzajach grup wtórnych również rósł wraz z poziomem wykształcenia, osiągając maksymalną wartość 13% wśród osób z wykształceniem magisterskim lub wyższym.

Wykres 6.3.

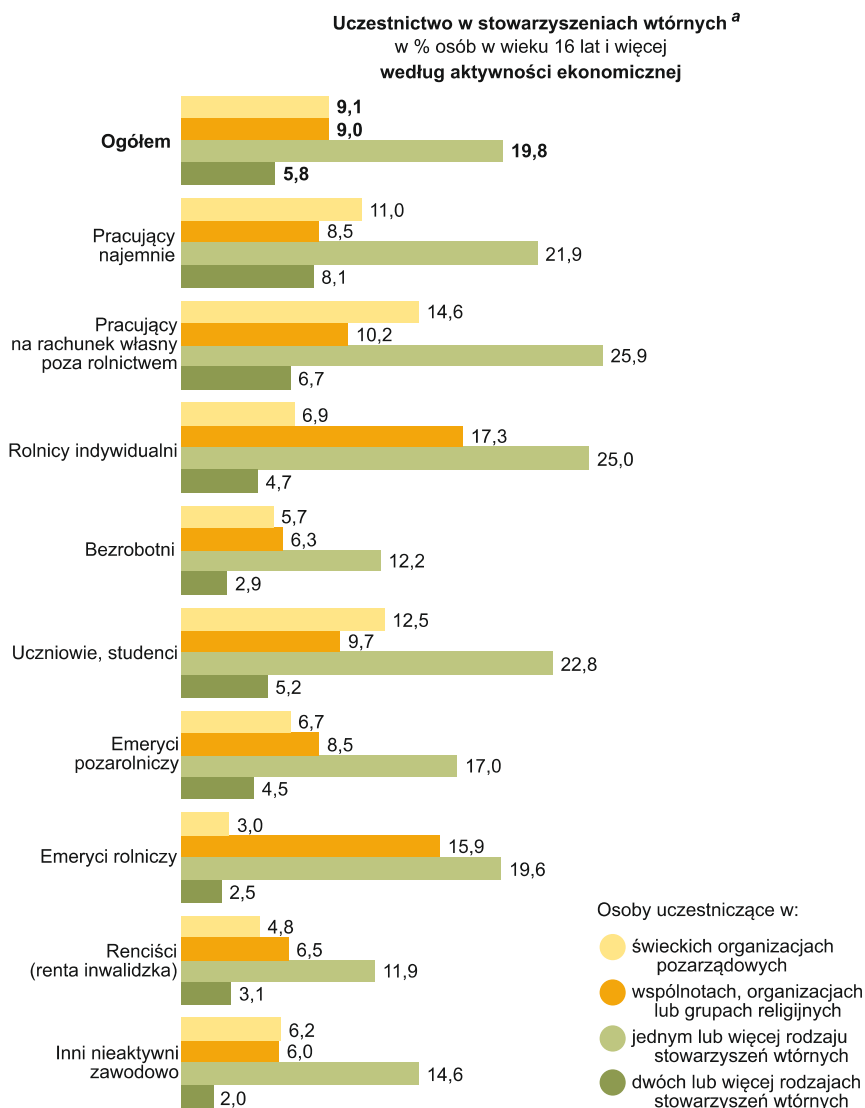
^a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

Poziom uczestnictwa w przynajmniej jednym typie stowarzyszeń wtórnych był zróżnicowany w zależności od rodzaju aktywności ekonomicznej¹¹. Najbardziej zaangażowani byli pracujący na własny rachunek poza rolnictwem (26%) oraz rolnicy indywidualni (25%). Najmniej – osoby pobierające rentę inwalidzką i bezrobotni (po 12%). Pracujący na własny rachunek, uczniowie i studenci oraz pracownicy najemni byli bardziej aktywni w świeckich organizacjach pozarządowych, podczas gdy rolnicy indywidualni, jak również emeryci rolniczy – we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych. Najbardziej zaangażowani w przynajmniej dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych byli pracujący najemnie, najmniej tzw. inne osoby nieaktywne zawodowo¹².

¹¹ Aktywność ekonomiczna została określona zgodnie z samooceną respondenta.

¹² Są to osoby określające się jako nieaktywne zawodowo, nie będące emerytami, rencistami oraz uczniami i studentami.

Wykres 6.4.

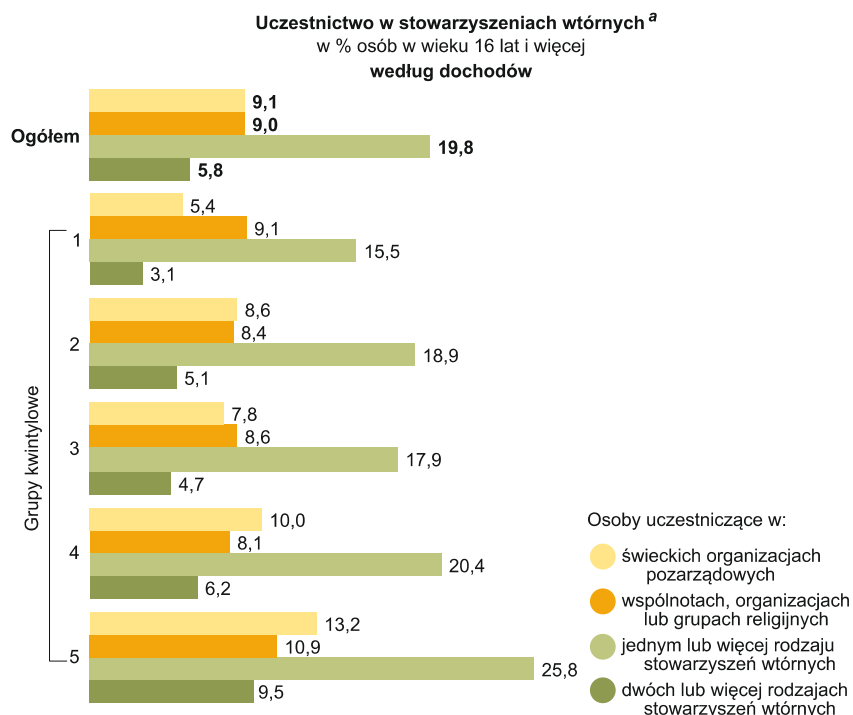

^a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

Aktywność w stowarzyszeniach wtórnych wzrastała wraz ze wzrostem poziomu dochodów¹³. W pierwszej grupie kwintylowej w przynajmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych uczestniczyło 16% osób, podczas gdy w piątej grupie kwintylowej – 26% osób. Analogiczną zależność zaobserwowano również w przypadku uczestnictwa w przynajmniej dwóch rodzajach grup wtórnych, jak również w świeckich organizacjach pozarządowych. Poziom aktywności we wspólnotach religijnych był natomiast zbliżony w grupach kwintylowych od pierwszej do czwartej (8-9%), zaś nieco większe zaangażowanie występowało w piątej grupie kwintylowej (11%).

¹³ Odnosi się to do dochodów danej osoby ustalonych w oparciu o sytuację dochodową całego gospodarstwa domowego, w skład którego ta osoba wchodzi. W miarę wzrostu poziomu dochodu mieszkańcy Polski zostali podzieleni na pięć grup kwintylowych (równych co do liczby osób). Należy jednak zauważyć, że w przypadku uczestnictwa w przynajmniej jednym oraz w przynajmniej dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych, a także w świeckich organizacjach pozarządowych zaangażowanie osób należących do drugiej grupy kwintylowej było nieco większe niż należących do trzeciej grupy kwintylowej.

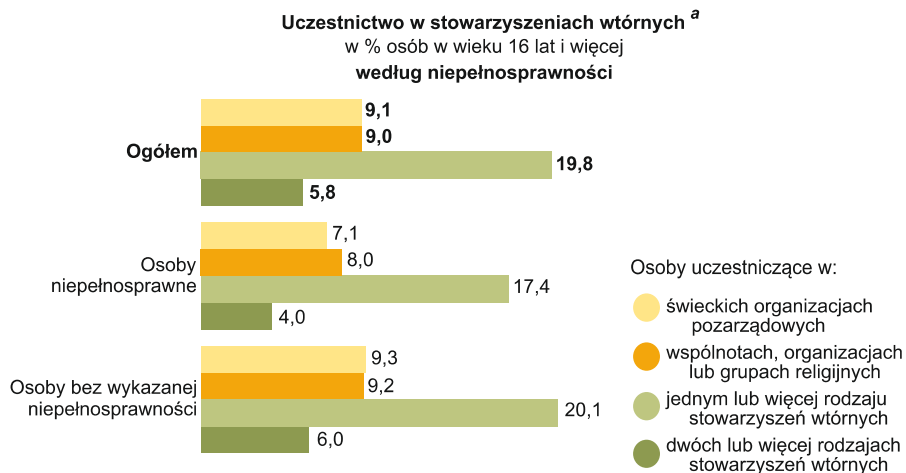
Wykres 6.5.

a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

Czynnikiem w pewnym stopniu zmniejszającym poziom uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych była niepełnosprawność prawna lub biologiczna. Spośród osób niepełnosprawnych 17% uczestniczyło w przynajmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych, podczas gdy dotyczyło to 20% osób bez wykazanej niepełnosprawności. Zależność tę zaobserwowano również w przypadku aktywności w przynajmniej dwóch rodzajach grup wtórnych, jak i zaangażowania w organizacjach świeckich oraz we wspólnotach religijnych.

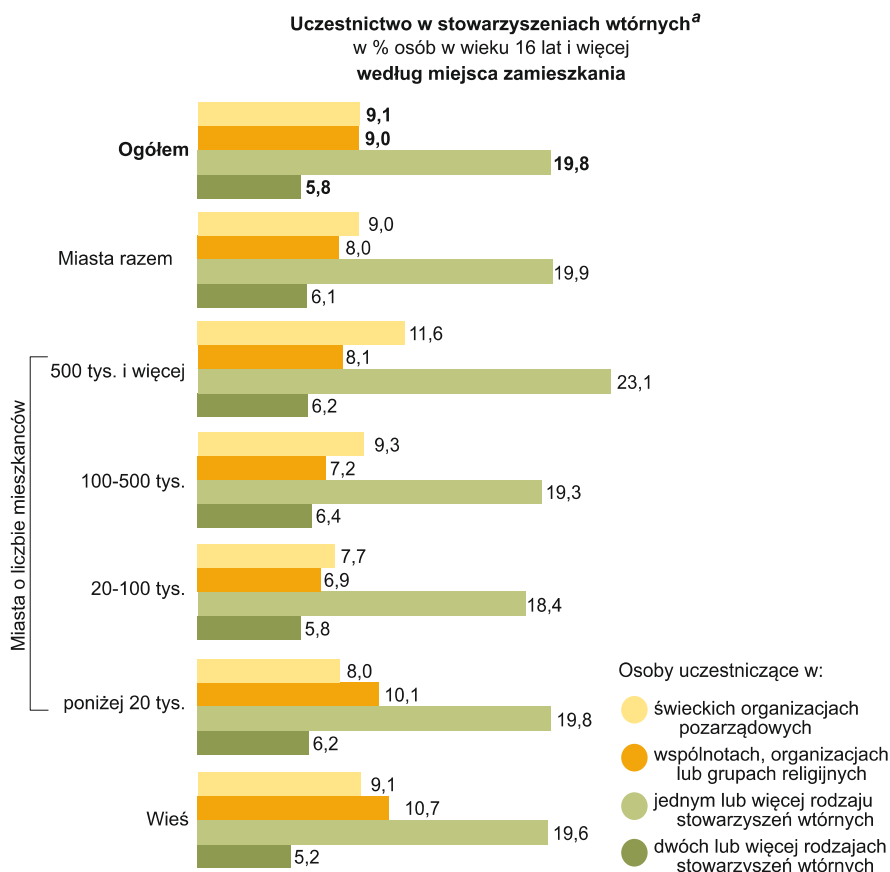
Wykres 6.6.

a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

Poziom uczestnictwa w przynajmniej jednym typie stowarzyszeń wtórnych był zbliżony w mieście i na wsi (20%), przy czym dotyczyło to przede wszystkim uczestnictwa w świeckich organizacjach pozarządowych. Natomiast aktywność we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych była nieco niższa w miastach (8%), a nieco wyższa na wsi (11%). Biorąc pod uwagę wielkość miast można zauważyć, że poziom uczestnictwa w przynajmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych był najwyższy w największych miastach – liczących 500 tys. i więcej mieszkańców (23%), najniższy w miastach liczących od 20 do 100 tys. mieszkańców (18%). Wskaźnik uczestnictwa w przynajmniej dwóch rodzajach grup wtórnych kształtował się na poziomie od 5% do 6%. Aktywność w świeckich organizacjach pozarządowych była najwyższa w miastach liczących 500 tys. i więcej mieszkańców (12%), podczas gdy we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych najbardziej zaangażowani byli mieszkańcy najmniejszych miast, liczących poniżej 20 tys. mieszkańców (10%).

Wykres 6.7.

a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

Można zaobserwować, że w przypadku większości wziętych pod uwagę przekrojów osoby najbardziej zaangażowane w świeckich organizacjach pozarządowych oraz we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych odznaczały się różnymi cechami demograficzno-społecznymi. Biorąc pod uwagę aktywność ekonomiczną osobami najczęściej uczestniczącymi w świeckich

organizacjach pozarządowych byli pracujący na własny rachunek poza rolnictwem, uczniowie i studenci oraz pracownicy najemni. Natomiast osobami najbardziej zaangażowanymi we wspólnotach religijnych byli rolnicy indywidualni i emeryci rolniczy. Wskaźnik uczestnictwa w organizacjach świeckich rósł wraz ze zwiększaniem się poziomu wykształcenia i poziomu dochodów, natomiast czynniki te w dużo mniejszym stopniu różnicowały wskaźnik uczestnictwa we wspólnotach religijnych, choć i w tym przypadku najbardziej zaangażowane były osoby z wykształceniem magisterskim i wyższym oraz należące do piątej grupy kwintylowej. Wydaje się, że wymienione wyżej czynniki były w dużym stopniu związane z miejscem zamieszkania zaangażowanych osób. Aktywność w świeckich organizacjach pozarządowych była najwyższa w największych miastach, liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców (12%), podczas gdy zaangażowanie w nieformalnych i formalnych organizacjach religijnych było najwyższe na wsi (11%) i w najmniejszych miastach, liczących poniżej 20 tys. mieszkańców (10%).

Kobiety chętniej uczestniczyły we wspólnotach religijnych, podczas gdy mężczyźni odznaczali się większą aktywnością w organizacjach świeckich. Wiek bardziej różnicował wskaźnik uczestnictwa w świeckich organizacjach pozarządowych niż we wspólnotach religijnych. Osoby młodsze, w przedziale wiekowym 16-44 lata, chętniej angażowały się w organizacjach świeckich, podczas gdy osoby w wieku 45 lat i więcej – we wspólnotach religijnych. Deklarowany stosunek do wiary religijnej silnie różnicował wskaźnik zaangażowania we wspólnotach, organizacjach lub grupach religijnych. Najbardziej aktywne były osoby głęboko wierzące (23%), najmniej – obojętne i niewierzące (1%) oraz niezdecydowane i poszukujące (4%). Najbardziej aktywne w świeckich organizacjach pozarządowych były osoby obojętne i niewierzące (13%). Większy od przeciętnego poziom uczestnictwa w tym rodzaju stowarzyszeń wtórnych (10%) dotyczył również głęboko wierzących oraz niezdecydowanych i poszukujących.

Komentarz 6.2.

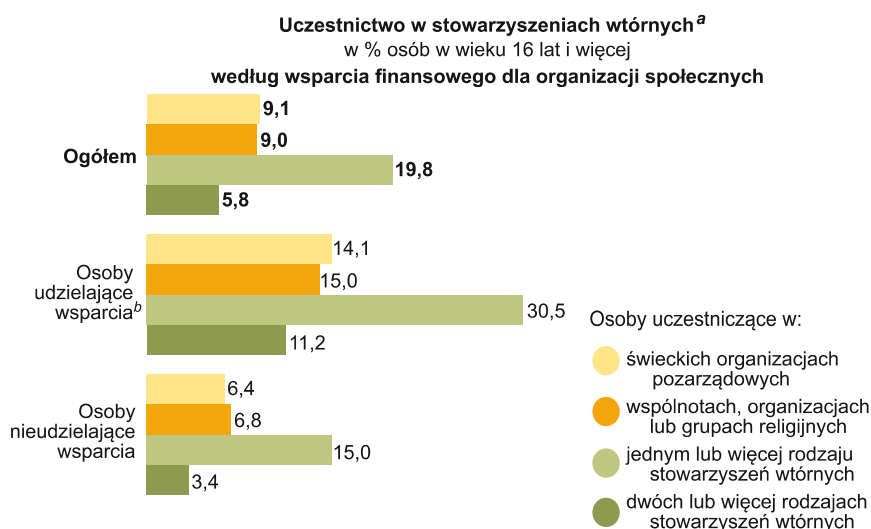
KAPITAŁ SPOŁECZNY A WSPARCIE FINANSOWE DLA ORGANIZACJI SPOŁECZNYCH

Analizując poziom uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych postanowiono również zbadać jego ewentualny związek z faktem udzielania lub nieudzielania wsparcia finansowego dla organizacji społecznych. Można postawić sobie pytanie, czy osoby udzielające takiego wsparcia nie są zainteresowane lub nie mają możliwości poświęcania swojego wolnego czasu na pracę społeczną w stowarzyszeniach wtórnych lub na branie udziału w organizowanych przez nie imprezach i wydarzeniach czy – przeciwnie – przeznaczają swój wolny czas również na taką aktywność. Należy przy tym zauważyć, że analizowana zależność może zachodzić w obie strony. Uczestnictwo w stowarzyszeniach wtórnych, a przez to znajomość i docenianie prowadzonej przez nie działalności może zachęcać do przeznaczania na nie części swych środków finansowych. Okazało się, że poziom uczestnictwa w przynajmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych był dwukrotnie wyższy wśród

Komentarz 6.2. (dok.)

osób, które udzieliły wsparcia finansowego organizacjom społecznym (31%), niż wśród osób, które nie przekazały organizacjom społecznym środków finansowych (15%)¹⁴. Podobna zależność wystąpiła w przypadku aktywności w świeckich organizacjach pozarządowych oraz we wspólnotach religijnych, jak również w przynajmniej dwóch rodzajach stowarzyszeń wtórnych (w tym przypadku różnica była ponad trzykrotna).

Wykres 1.

a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

b Osoby, które w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie przekazały pieniądze stowarzyszeniom, fundacjom, innym organizacjom społecznym, politycznym, związkowym, ruchom związanym z Kościołem lub organizowanym przez nie akcjom społecznym (pomijając przekazanie 1% podatku dochodowego).

Komentarz 6.3.

POCZUCIE ZWIĄZKU ZE SPOŁECZNOŚCIAMI LOKALNYMI, REGIONEM POCHODZENIA LUB POLSKĄ

Większość mieszkańców Polski czuje się związana¹⁵ z węższej lub szerszej definiowanymi społecznościami lokalnymi. Ponad 65% badanych deklaruowało poczucie związku z parafią, kościołem lokalnym, zborom lub inną własną wspólnotą religijną, ponad 77% z ludźmi z sąsiedztwa i okolicy, ponad 92% z miejscowością zamieszkania.

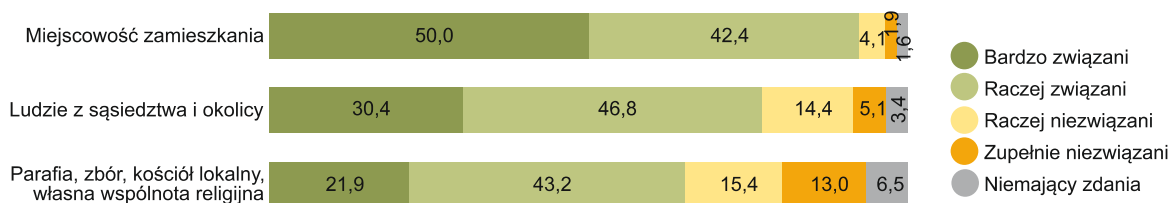
¹⁴ Wzięto tu pod uwagę darowizny i inne przekazane organizacjom środki pieniężne, natomiast nie wzięto pod uwagę środków finansowych przekazanych w ramach 1% podatku dochodowego.

¹⁵ Suma odpowiedzi „tak, bardzo silnie związany(-na)” oraz „tak, raczej związany(-na)” na pytanie „Czy i na ile silnie czuje się Pan/Pani związany(-na) z ...”

Komentarz 6.3. (c.d.)

Wykres 1.

Poczucie związku ze społecznościami lokalnymi
w % osób w wieku 16 lat i więcej

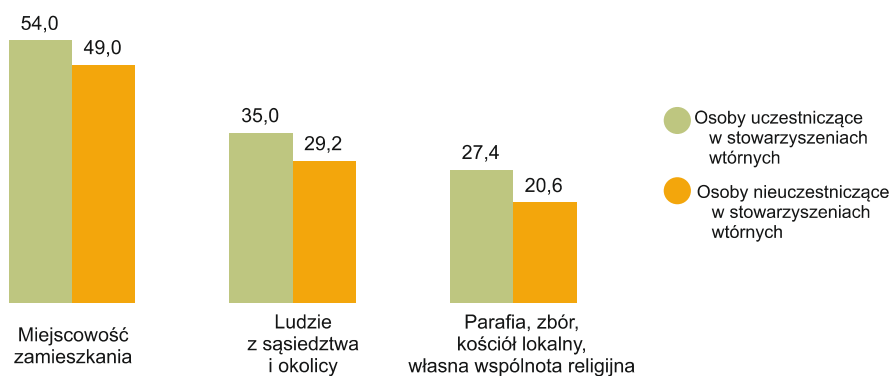

Na podstawie wyników Badania spójności społecznej można stwierdzić występowanie związku pomiędzy uczestnictwem w stowarzyszeniach wtórnych, a istnieniem poczucia przynależności do zbiorowości ludzi związanych z określonym terytorium. Wydaje się, że relacja ta zachodzi w obu kierunkach. Najprościej można ją wytłumaczyć odnosząc się do społeczności lokalnych. Zaangażowanie w organizacjach działających na szczeblu lokalnym wiąże się ze zwiększeniem intensywności kontaktów z innymi osobami mieszkającymi w tej samej miejscowości lub okolicy miejsca zamieszkania, co może stanowić jeden z czynników wpływających na istnienie poczucia związku ze społecznościami lokalnymi. Z drugiej strony poczucie związku z rozpatrywanymi zbiorowościami może sprzyjać podjęciu decyzji o zaangażowaniu się w działalność mniej lub bardziej sformalizowanych organizacji, jak również o udziale w organizowanych przez nie imprezach i wydarzeniach.

Występowanie związku pomiędzy uczestnictwem w stowarzyszeniach wtórnych, a istnieniem poczucia przynależności do społeczności lokalnych było najbardziej widoczne w przypadku osób odczuwających bardzo silne poczucie przynależności do danej zbiorowości czy wspólnoty. Bardzo silny związek z miejscowością zamieszkania odczuwało 54% osób uczestniczących w przynajmniej jednym rodzaju stowarzyszeń wtórnych, podczas gdy wśród osób nieuczestniczących w nich poczucie tego związku było słabsze (49%). Bardzo silny związek z ludźmi z sąsiedztwa i okolicy deklarowało 35% osób uczestniczących w grupach wtórnych, wśród nieuczestniczących było to natomiast 29%. Około 27% osób zaangażowanych w stowarzyszeniach wtórnych odczuwało bardzo silny związek z parafią lub inną własną wspólnotą religijną, podczas gdy odnosiło się to do 21% osób nieuczestniczących w grupach wtórnych.

Wykres 2.

Osoby bardzo silnie związane ze społecznościami lokalnymi
w % osób w wieku 16 lat i więcej
według uczestnictwa w stowarzyszeniach wtórnych^a

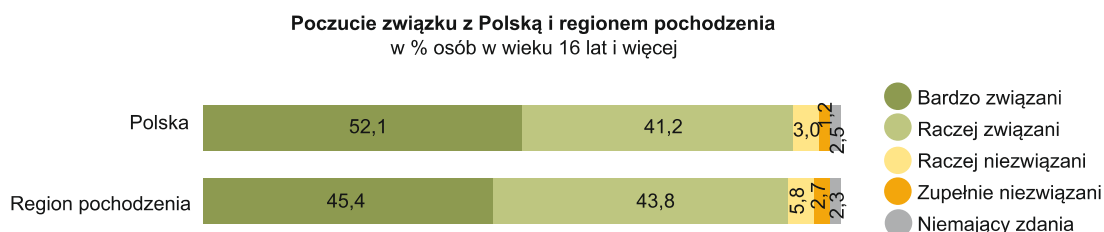

^a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

Komentarz 6.3. (dok.)

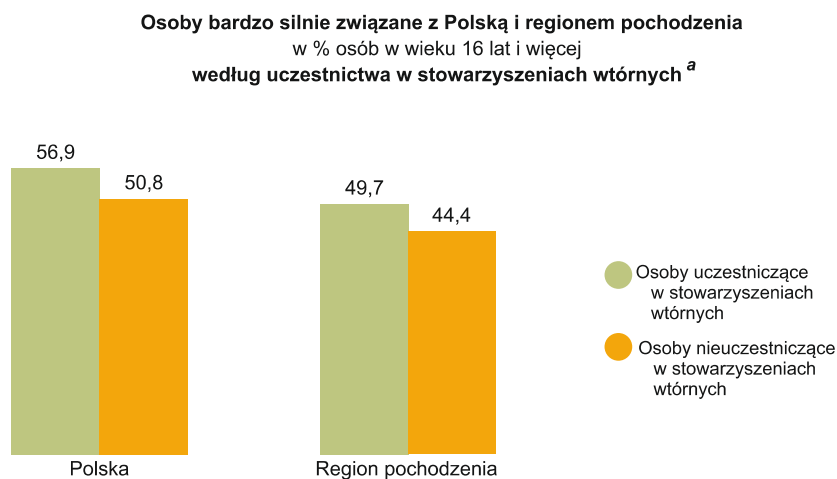
Obok poczucia przynależności do społeczności lokalnych większość osób deklaruje również poczucie związku w odniesieniu do zbiorowości o szerszym zakresie terytorialnym. Ponad 89% respondentów czuło się związanych z regionem, z którego pochodzą, a ponad 93% – z całą Polską.

Wykres 3.

Zarówno w przypadku poczucia więzi z całą Polską, jak i z regionem pochodzenia, zaobserwowano również przedstawioną wcześniej relację pomiędzy uczestnictwem w stowarzyszeniach wtórnych a poczuciem związku z określonym terytorium. Prawie 50% osób zaangażowanych w grupach wtórnych deklarowało bardzo silny związek z regionem pochodzenia, odnosiło się to natomiast do ponad 44% nieuczestniczących w nich. Prawie 57% osób uczestniczących w stowarzyszeniach wtórnych czuło się bardzo silnie związanych z Polską, wśród nieuczestniczących było to 51%.

Wykres 4.

^a Stowarzyszenia wtórne obejmują: świeckie organizacje pozarządowe oraz wspólnoty, organizacje lub grupy religijne, a także związki zawodowe i inne organizacje pracowników, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego i pracodawców, spółdzielnie, wspólnoty mieszkaniowe, partie polityczne, inicjatywy będące częścią działalności instytucji publicznych.

3. NIEFORMALNY KAPITAŁ SPOŁECZNY

Cechą charakterystyczną nieformalnego kapitału sieciowego jest to, że jest on budowany w oparciu o bliskie relacje osób, które znają się osobiście w ramach podstawowych struktur społecznych, takich jak: rodzina, grupy koleżeńskie, przyjacielskie czy sąsiedzkie. Ze względu na odmienny z natury charakter więzi rodzinnych oraz relacji z osobami spoza kręgu rodzinnego, opracowano dwa złożone wskaźniki – *wskaźnik kapitału rodzinnego* oraz *wskaźnik kapitału towarzysko-sąsiedzkiego*.

Wychodząc z założenia, że dla budowy nieformalnego kapitału społecznego ważna jest nie tyle ilość, co jakość kontaktów i relacji – przy konstrukcji wskaźników, jako przejawy tego kapitału przyjęto te kontakty i relacje, które wiązały się z możliwością uzyskania – w razie potrzeby – wsparcia psychicznego lub pomocy materialnej. Konstrukcję złożonych wskaźników nieformalnego kapitału społecznego wyrażanych na skalach interwałowych (przedziałowych) szczegółowo opisano w komentarzu metodologicznym (zob. *Komentarz 6.4.*). Natomiast w głównym tekście niniejszego rozdziału posługujemy się wskaźnikami skategoryzowanymi, opisującymi poziom kapitału społecznego na czterostopniowej skali porządkowej od poziomu „bardzo niski lub brak kapitału” poprzez poziom „niski”, a następnie „średni”, aż po poziom „wysoki”.

Zróźnicowanie nieformalnego kapitału społecznego według wybranych cech demograficzno-społecznych

Z danych uzyskanych w Badaniu spójności społecznej wynika, iż w Polsce, sfera nieformalnych relacji społecznych zdominowana jest przez więzi rodzinne. Co najmniej średni poziom kapitału rodzinnego odnotowano w przypadku ponad 78% osób w wieku 16 lat i więcej, w tym 28% osób charakteryzowało się wysokim poziomem tego kapitału. Brak lub bardzo niski poziom kapitału rodzinnego dotyczył tylko 3% tej populacji.

Komentarz 6.4.

POMIAR KAPITAŁU NIEFORMALNEGO: RODZINNEGO ORAZ TOWARZYSKO-SĄSIEDZKIEGO

W celu pomiaru kapitału rodzinnego opracowano wskaźnik złożony, utworzony poprzez agregację zmiennych pośrednich, wyrażających występowanie lub brak określonego typu relacji i więzi tworzących ten kapitał oraz ich jakość.

Co do zasady, brane były pod uwagę te relacje i więzi, gdzie respondent może liczyć na pomoc materialną lub wsparcie psychiczne ze strony danej osoby lub grupy osób. Nie były brane pod uwagę kontakty społeczne, niezależnie od ich częstotliwości, jeżeli nie wiązała się z nimi deklaracja respondenta lub przesłanki wskazujące, iż może on liczyć na wsparcie ze strony danej osoby lub grupy osób.

Komentarz 6.4. (c.d.)

W przeciwieństwie do wskaźników dotyczących kontaktów i izolacji społecznej, przy pomiarze obu omawianych tu form kapitału nieformalnego nie miało znaczenia, czy respondent zamieszkuje z daną osobą, czy nie.

Dla każdego typu relacji branych pod uwagę przyjęto możliwość przypisania 2 punktów, składających się (po zsumowaniu) na wartość wskaźnika. W większości przypadków (poza relacjami z małżonkiem lub partnerem), punkty przypisywano:

- gdy respondent deklarował, że może liczyć na pomoc finansową ze strony danej osoby lub grupy osób (tzn. zwróciłby się o taką pomoc w razie potrzeby);
- gdy respondent mógł liczyć na wsparcie psychiczne (tzn. zwróciłby się o takie wsparcie).

Punkty podlegały sumowaniu, zatem deklaracja obydwu typów potencjalnego wsparcia oznaczała 2 punkty. By dany typ relacji był brany pod uwagę, musiała istnieć deklaracja występowania jakichś kontaktów z daną osobą (uwzględniając również telefoniczne lub korespondencyjne), choć mogły być to kontakty nawet bardzo rzadkie (odrzucono tylko wariant „prawie w ogóle lub w ogóle”).

Zgodnie z tą zasadą „punktowano” następujące typy relacji (każdy typ oddzielnie):

1. z rodzicami,
2. z rodzeństwem,
3. z dziećmi,
4. z innymi krewnymi/powinowatymi (teściowie, (pra)dziadkowie, (pra)wnuki),
5. z pozostałą rodziną.

Jeśli dany typ relacji obejmował grupę liczącą kilka osób, o ocenie decydowały w praktyce więzi najbliższe (wystarczyło występowanie odpowiednich relacji z którąkolwiek osobą z grupy, by „przydzielić” odpowiednie punkty).

Jeśli idzie o relacje z małżonkiem lub partnerem, jeden punkt dotyczący kapitału wynikającego z tych relacji, był uwzględniany w przypadku wszystkich osób, które zadeklarowały związek z inną osobą (niezależnie od wspólnego zamieszkiwania). Dodatkowy punkt dotyczący tej relacji uwzględniano w przypadku, gdy respondent wskazywał małżonka lub partnera jako osobę, od której w pierwszej kolejności oczekiwałby pomocy w przypadku niedyspozycji zdrowotnej lub oczekiwałby wsparcia psychicznego w okresie smutku czy przygnębienia.

Złożony wskaźnik kapitału rodzinnego stanowił sumę tak zdefiniowanych 6 zmiennych pośrednich, z których każda mogła przyjmować wartości od 0 do 2, a zatem otrzymany wskaźnik złożony przyjmował wartości od 0 do 12.

Do pomiaru kapitału towarzysko-sąsiedzkiego zastosowany został wskaźnik złożony, utworzony w analogiczny jak powyżej sposób z tym, że uwzględniono tu nie 5 a tylko 2 relacje. Były to relacje:

1. z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami,
2. z sąsiadami.

Komentarz 6.4. (c.d.)

W odniesieniu do relacji z przyjaciółmi, znajomymi lub kolegami sposób oceny i „punktowania” relacji był analogiczny, jak w przypadku relacji rodzinnych, tzn. przypisywano jeden punkt, gdy respondent deklarował, że może liczyć na pomoc finansową ze strony danej osoby lub grupy osób, a niezależnie od tego przypisywano także punkt w przypadku deklaracji, że dana osoba mogła liczyć na wsparcie psychiczne od przynajmniej jednego przyjaciela, znajomego lub kolegi. Zmienna oceniająca kapitał wynikający z relacji z sąsiadami również przyjmowała wartość z zakresu 0-2 z tym, że każdy z dwóch możliwych do uzyskania punktów przyznawany był niezależnie za spełnienie następujących warunków:

- występowanie relacji dobrosąsiedzkich, związanych ze świadczeniem sobie drobnych przysług;
- występowanie relacji bardziej zażyłych, wiążących się ze wspólnym spędzaniem wolnego czasu, udziałem w uroczystościach rodzinnych itd.

Wskaźnik złożony kapitału towarzysko-sąsiedzkiego był wyznaczany jako suma dwóch zmiennych pośrednich, przyjmując wartości od 0 do 4.

Dla obydwu zdefiniowanych powyżej wskaźników złożonych opisujących składowe kapitału nieformalnego (tj. kapitał rodzinny oraz towarzysko-sąsiedzki), wyrażonych liczbą „punktów”, stworzono **wskaźniki skategoryzowane**, oceniające wielkość danego kapitału opisowo, za pomocą jednego z 4 poziomów:

- wysoki lub bardzo wysoki, dalej w tekście nazywany poziomem wysokim,
- średni,
- niski,
- bardzo niski lub brak.

W dalszej części tego podrozdziału – tam, gdzie prezentowany jest poziom danego kapitału, stosowane są te właśnie wskaźniki skategoryzowane. Pozwalają one porównać różne typy kapitału, w przeciwieństwie do wskaźników złożonych, przyjmujących wartości z różnego zakresu (ze względu na różną liczbę uwzględnianych zmiennych pośrednich). Kategoryzacja wskaźników złożonych została skonstruowana z zastosowaniem następujących zasad:

- poziom wysoki oznacza wartość wskaźnika bazowego przekraczającą połowę teoretycznej wartości maksymalnej,
- poziom średni oznacza wartość wskaźnika bazowego przekraczającą $\frac{1}{4}$ teoretycznej wartości maksymalnej, ale nie większą niż połowa tejże maksymalnej wartości,
- do klasyfikacji na poziomie niskim lub bardzo niskim wystarcza wystąpienie pojedynczych elementów kapitału, co oznacza wartość wskaźnika bazowego większą od 1 dla kapitału rodzinnego, zaś większą od 0 dla kapitału towarzysko-sąsiedzkiego (ze względu na niewielką liczbę elementów zawartych we wskaźniku); w każdym razie górną granicą tej kategorii jest $\frac{1}{4}$ maksymalnej dopuszczanej wartości wskaźnika.

Komentarz 6.4. (dok.)

Dodatkowo przyjęto warunek, że aby zaklasyfikować poziom danego kapitału jako średni lub wyższy, respondent musiał posiadać osobę lub grupę osób, do której gotów byłby zwrócić się zarówno po pomoc materialną, jak i po wsparcie psychiczne (niekoniecznie musiała to być ta sama osoba). Jeżeli warunek ten nie był spełniony, to nawet w przypadku wartości wskaźnika bazowego kwalifikujących do wyższego poziomu, respondentowi przypisywano niski poziom kapitału.

Tabl. 1. Rozkład złożonego wskaźnika kapitału towarzysko-sąsiedzkiego (z uwzględnieniem reguł kategoryzacji)

Wartość wskaźnika złożonego	% osób	Skumulowany % osób, jaki stanowią osoby o danej wartości wskaźnika złożonego ^a oraz osoby:		Poziom wskaźnika skategoryzowanego
		o niższym kapitale	o wyższym kapitale	
0	14,1	14,1	100,0	bardzo niski lub brak
1	29,1	43,2	85,9	niski
2	29,1	72,2	56,8	średni
3	20,8	93,1	27,8	wysoki
4	6,9	100,0	6,9	

a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy.

Tabl. 2. Rozkład złożonego wskaźnika kapitału rodzinnego (z uwzględnieniem reguł kategoryzacji)

Wartość wskaźnika złożonego	% osób	Skumulowany % osób, jaki stanowią osoby o danej wartości wskaźnika złożonego ^a oraz osoby:		Poziom wskaźnika skategoryzowanego
		o niższym kapitale	o wyższym kapitale	
0	1,8	1,8	100,0	bardzo niski lub brak
1	1,6	3,4	98,2	niski
2	10,3	13,8	96,6	
3	7,9	21,7	86,2	średni
4	20,8	42,4	78,3	
5	11,3	53,8	57,6	wysoki
6	18,1	71,9	46,2	
7	8,4	80,3	28,1	
8	11,4	91,7	19,7	
9	3,3	95,0	8,3	
10	4,0	99,0	5,0	
11	0,5	99,5	1,0	
12	0,5	100,0	0,5	

a Tzn. o wartości wskaźnika równej wartości umieszczonej w boczku tablicy.

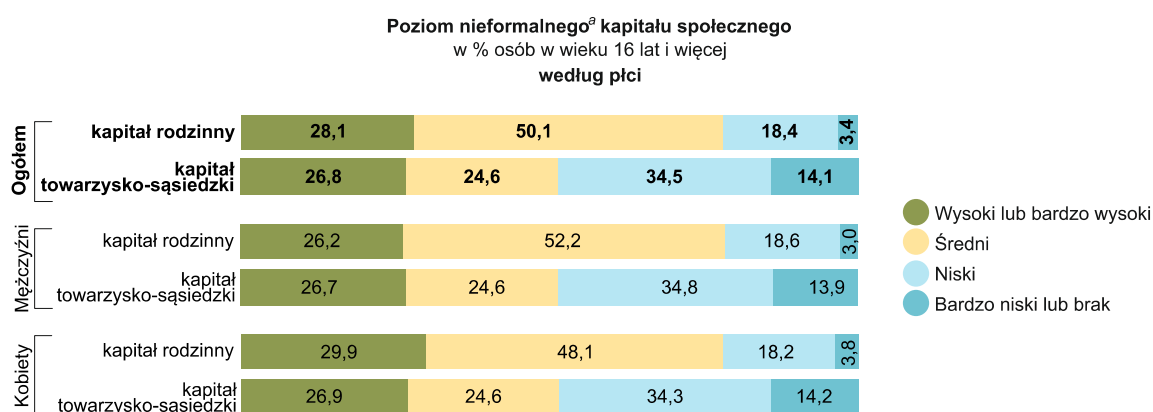
W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego co najmniej średnim kapitałem społecznym charakteryzowało się 51% osób w wieku co najmniej 16 lat, z tego ponad połowa (27%) – to osoby

o wysokim poziomie tego kapitału, natomiast bardzo niski lub niski poziom tej formy kapitału społecznego stwierdzono u 14% badanych.

Nie zaobserwowano dużych różnic między zasobami kapitału nieformalnego kobiet i mężczyzn. Przy przyjętych kryteriach, rozkład zasobów kapitału towarzysko-sąsiedzkiego był praktycznie taki sam. W przypadku kapitału rodzinnego – wśród kobiet zaobserwowano nieco wyższy niż wśród mężczyzn odsetek osób o wysokim poziomie kapitału (30% kobiet wobec 26% mężczyzn). Jednocześnie więcej mężczyzn niż kobiet charakteryzowało się średnim poziomem tej formy kapitału (52% mężczyzn i 48% kobiet). Bardzo niski poziom lub brak kapitału rodzinnego zaobserwowano tylko u 3% mężczyzn i 4% kobiet.

Wykres 6.8.

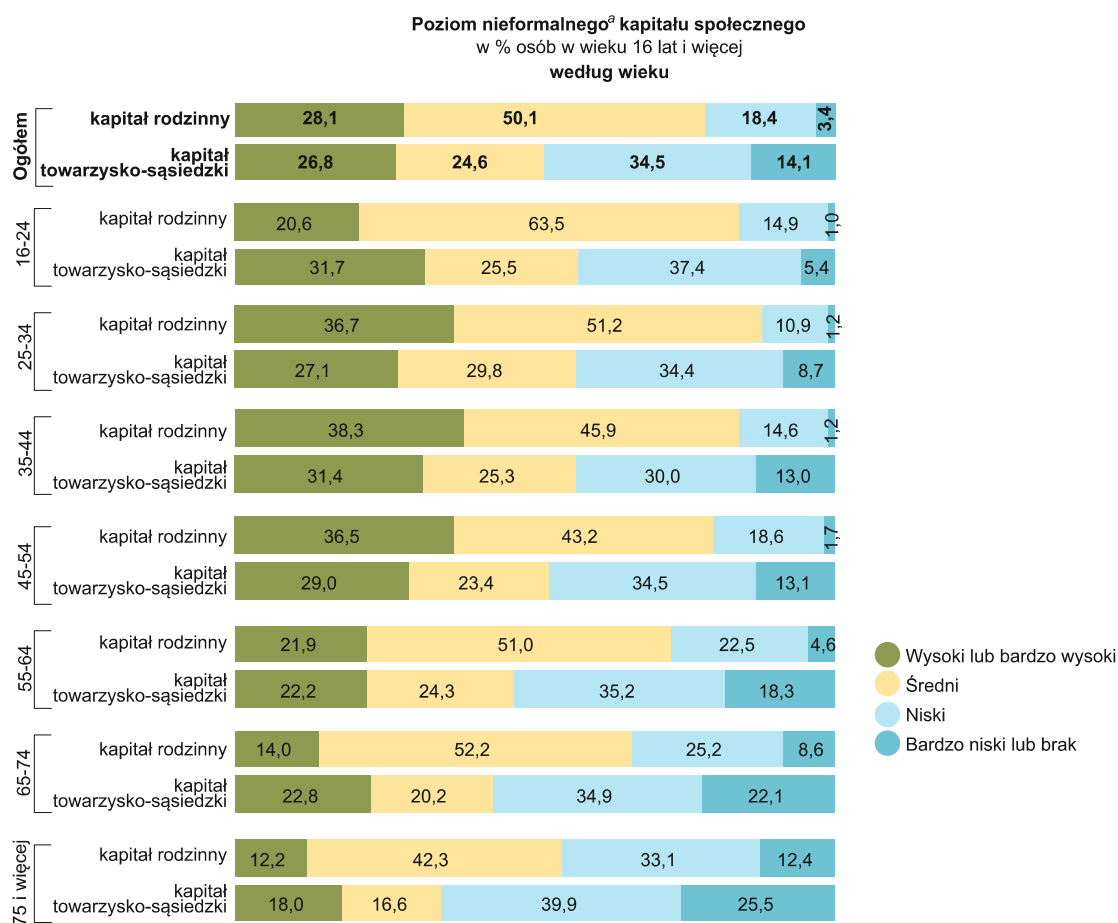

a Kapitał nieformalny obejmuje kapitał rodzinny i kapitał towarzysko-sąsiedzki

Z badania wynika, że analizowane formy kapitału nieformalnego osiągają swój maksymalny poziom wśród osób w stosunkowo młodym wieku (między 16 a 44 rokiem życia). W tym przedziale wieku 84-88% osób charakteryzowało się co najmniej średnim poziomem kapitału rodzinnego, a 57% osób co najmniej średnim poziomem kapitału towarzysko-sąsiedzkiego. Zdecydowanie najmniejszymi zasobami obu analizowanych form kapitału odznaczały się osoby najstarsze – w wieku co najmniej 75 lat (niecałe 55% osób o wysokim lub średnim poziomie kapitału rodzinnego i 35% o analogicznym poziomie kapitału towarzysko-sąsiedzkiego).

Chociaż we wszystkich grupach wieku kapitał rodzinny przewyższał kapitał towarzysko-sąsiedzki, to jednocześnie można zauważyć, że wśród osób najmłodszych (pomiędzy 16 a 24 rokiem życia) oraz wśród osób starszych (65 lat i więcej) liczba osób o wysokim poziomie kapitału towarzysko-sąsiedzkiego wyraźnie przewyższała liczbę osób o wysokim poziomie kapitału rodzinnego. Natomiast w pozostałych grupach wieku obserwujemy sytuację odwrotną. Więcej osób ma wysoki kapitał rodzinny niż wysoki kapitał towarzysko-sąsiedzki (z wyjątkiem grupy wieku 55-64 lata, w której liczba osób o wysokim poziomie obu form kapitału była zbliżona).

Wykres 6.9.

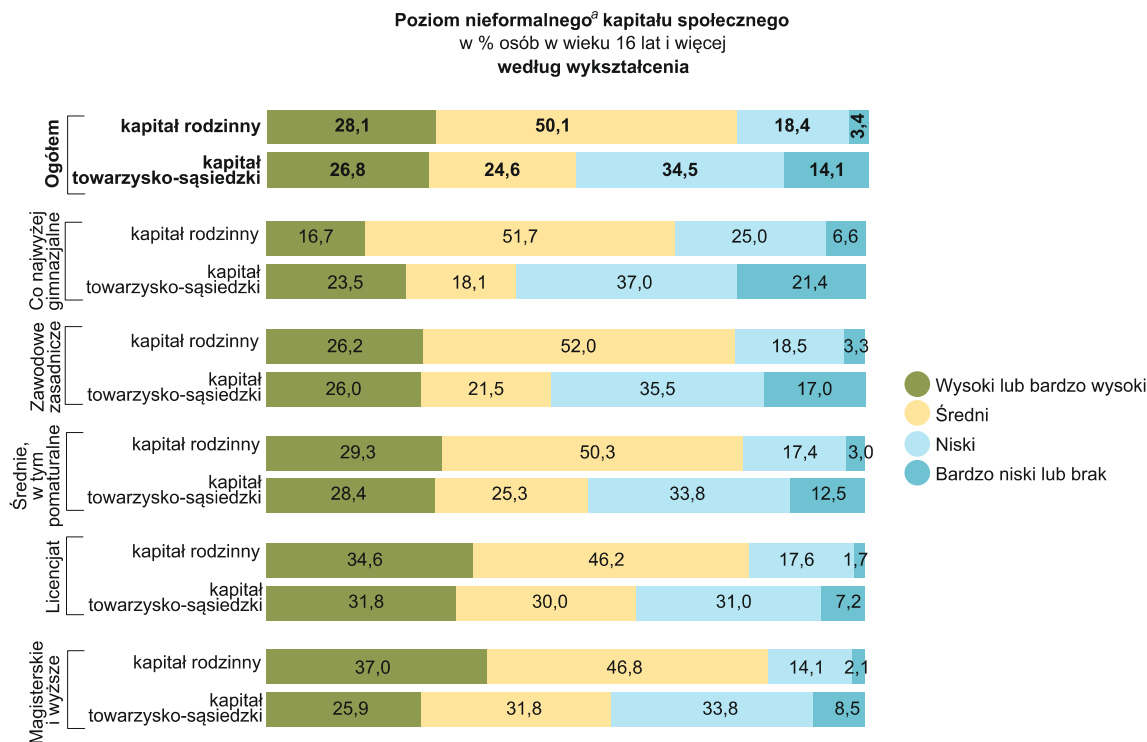
a Kapitał nieformalny obejmuje kapitał rodzinny i kapitał towarzysko-sąsiedzki

Do czynników różnicujących poziom kapitału nieformalnego zaliczyć należy także poziom wykształcenia – generalnie im wyższy poziom wykształcenia, tym większe zasoby nieformalnego kapitału społecznego. Wyraźne różnice w zasobach kapitału społecznego można dostrzec porównując ze sobą osoby z wykształceniem wyższym i co najwyżej zasadniczym zawodowym, a szczególnie nie wyższym niż gimnazjalne. Nieco mniejsze różnice występują w poziomie kapitału nieformalnego między osobami o wyższym oraz średnim poziomie wykształcenia. Opisane zależności dotyczą w podobnym stopniu kapitału rodzinnego, jak i towarzysko-sąsiedzkiego, przy czym pisząc o wykształceniu wyższym mamy na myśli zarówno osoby z tytułem co najmniej magistra, jak również z ukończonym licencjatem.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę kapitał rodzinny, to średnim lub wysokim jego poziomem odznaczało się 81% osób z wyższym wykształceniem licencjackim oraz 84% z wyższym magisterskim, wobec 68% osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym. Natomiast bardzo niskim poziomem lub brakiem kapitału rodzinnego charakteryzowało się 2% w przypadku obu grup osób z wyższym wykształceniem i 7% osób z wykształceniem nie wyższym niż gimnazjalne.

W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego, co najmniej średni poziom odnotowano wśród 62% osób, które ukończyły studia licencjackie, wśród niecałych 58% magistrów oraz wśród 42% osób z wykształceniem nie wyższym niż gimnazjalne. Brak tej formy kapitału lub jego bardzo niski poziom dotyczył odpowiednio – 7%, 9% oraz 21% osób.

Wykres 6.10.

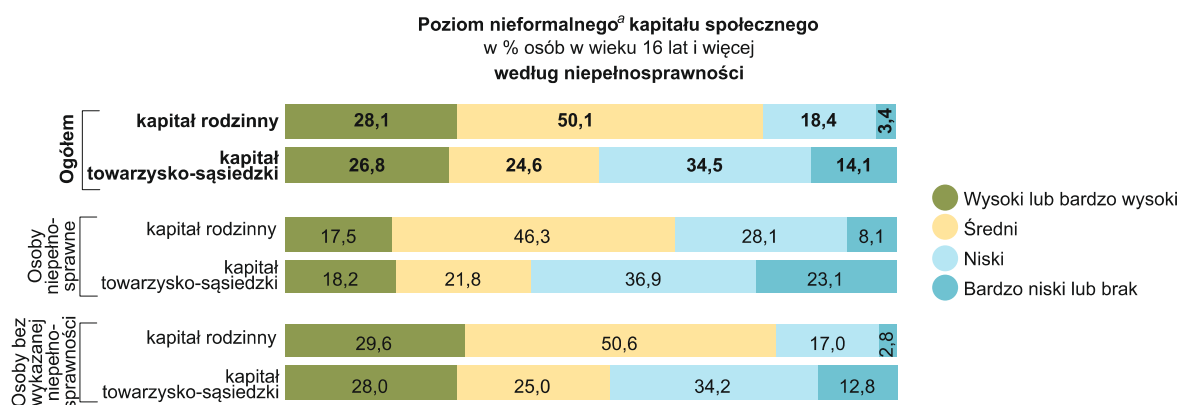

a Kapitał nieformalny obejmuje kapitał rodzinny i kapitał towarzysko-sąsiedzki

Badanie spójności społecznej potwierdza negatywny wpływ niepełnosprawności na poziom kapitału nieformalnego. Dotyczy to zarówno kapitału towarzysko-sąsiedzkiego, jak i rodzinnego. Wśród niepełnosprawnych prawie trzykrotnie częściej mieliśmy do czynienia z osobami o bardzo niskim poziomie lub całkowitym braku kapitału rodzinnego (8% wśród osób niepełnosprawnych wobec niecałych 3% wśród osób bez wykazanej niepełnosprawności).

W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego różnica ta była prawie dwukrotna (odpowiednio 23% i 13%). W grupie osób niepełnosprawnych zdecydowanie rzadziej natomiast spotykamy osoby o wysokim lub średnim poziomie kapitału. Co najmniej średni poziom kapitału rodzinnego zaobserwowano w przypadku 64% osób niepełnosprawnych wobec 80% wśród pozostałych osób. Natomiast co najmniej średnim poziomem kapitału towarzysko-sąsiedzkiego charakteryzowało się 40% osób niepełnosprawnych i 53% wśród pozostałych osób. Szczególnie wyraźne różnice na niekorzyść osób niepełnosprawnych uwidaczniają się w przypadku wysokiego poziomu kapitału.

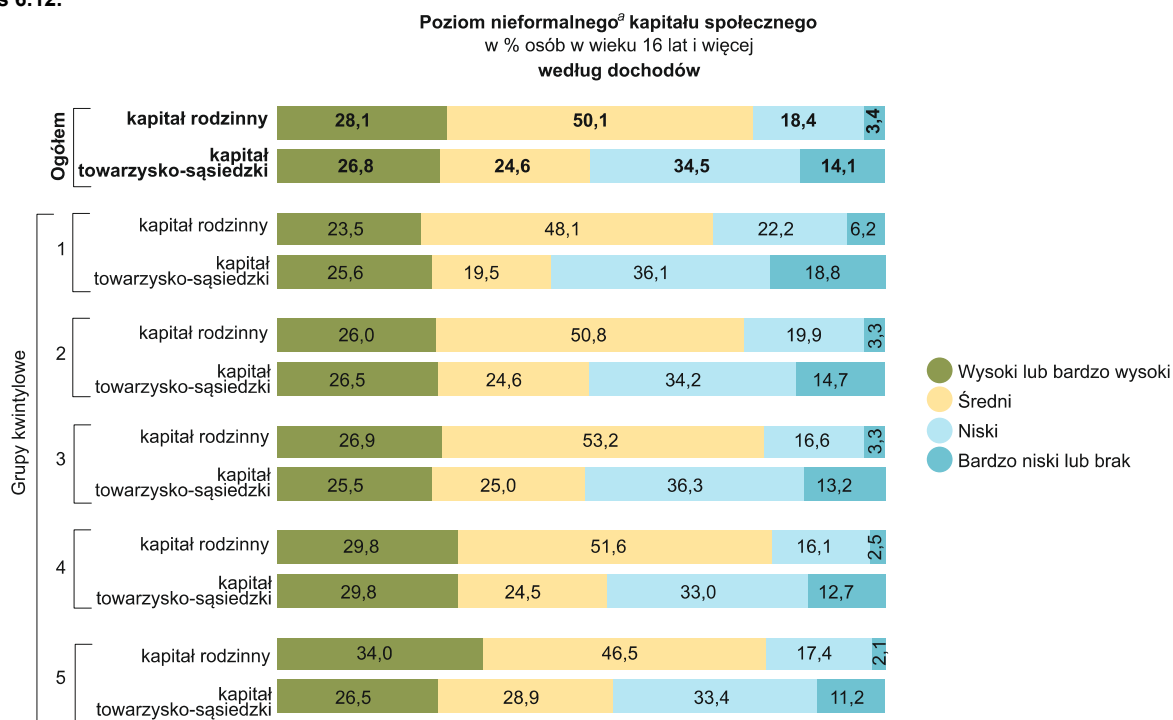
Wykres 6.11.

a Kapitał nieformalny obejmuje kapitał rodzinny i kapitał towarzysko-sąsiedzki

Przeanalizowano także zróżnicowanie nieformalnego kapitału społecznego ze względu na sytuację dochodową. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że przynależność osoby do określonej kategorii dochodowej została określona w oparciu o sytuację całego gospodarstwa domowego, do którego należy ta osoba, a nie na podstawie poziomu dochodu uzyskiwanego przez konkretną osobę. Generalnie – osoby z gospodarstw domowych o najniższych dochodach (I grupa kwintylowa) dysponowały wyraźnie niższym kapitałem rodzinnym od pozostałych osób (szczególnie w dwu najwyższych grupach kwintylowych dochodu). Zaobserwowano to, zarówno jeśli chodzi o co najmniej średni, jak i wysoki poziom kapitału rodzinnego. Co najmniej średnim poziomem tej formy kapitału charakteryzowało się 72% osób z I grupy kwintylowej wobec 81% osób w IV i V grupie kwintylowej. Również w przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego osoby z gospodarstw domowych o najniższych dochodach charakteryzują się niższym kapitałem niż osoby z gospodarstw o wyższych dochodach. Różnica w zasobach co najmniej średniego poziomu kapitału towarzysko-sąsiedzkiego między skrajnymi grupami kwintylowymi wynosiła 10 p. proc. Wśród osób o najgorszej sytuacji dochodowej wyraźnie więcej osób charakteryzowało się też brakiem lub bardzo niskim kapitałem towarzysko-sąsiedzkim (w I grupie 19%, wobec 11% w V grupie kwintylowej). Jednocześnie zwraca uwagę fakt, iż jeśli chodzi o wysoki poziom kapitału towarzysko-sąsiedzkiego – to różnice w jego zasobach ze względu na sytuację dochodową nie są zbyt duże, a najwięcej osób o wysokim poziomie tej formy kapitału odnotowano wśród osób w IV grupie kwintylowej (30%, wobec 26-27% w pozostałych grupach).

Wykres 6.12.

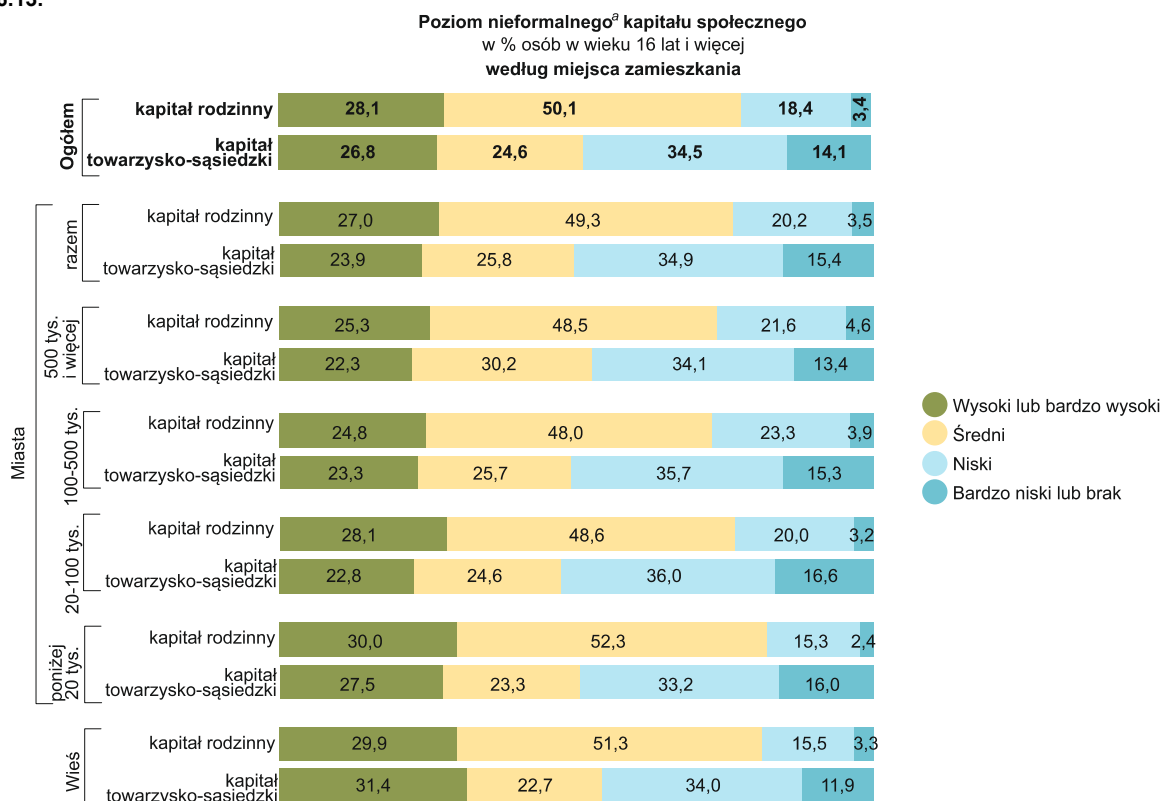
a Kapitał nieformalny obejmuje kapitał rodzinny i kapitał towarzysko-sąsiedzki

Zaobserwowano również pewne różnice w poziomie nieformalnego kapitału sieciowego ze względu na miejsce zamieszkania. Na wsi odnotowano nieco większe zasoby kapitału nieformalnego niż w miastach ogółem. Wśród mieszkańców wsi wyższy był zarówno odsetek osób o co najmniej średnim poziomie kapitału rodzinnego i towarzysko-sąsiedzkiego, jak również odsetek osób o wysokim poziomie tych kapitałów i to pomimo mniej korzystnej niż w miastach struktury wykształcenia. Co najmniej średnim poziomem kapitału rodzinnego dysponowało 81% mieszkańców wsi i 76% mieszkańców miast, w tym wysokim poziomem – odpowiednio 30% i 27%. W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego co najmniej średni poziom miało 54% osób na wsi (w tym 31% wysoki) i 50% osób w miastach (w tym wysoki 24%).

Wśród miast największymi zasobami kapitału rodzinnego, nieznacznie przewyższającymi nawet zasoby kapitału rodzinnego na wsi, charakteryzowały się małe ośrodki – do 20 tys. mieszkańców (82% osób o co najmniej średnim poziomie, w tym 30% o wysokim poziomie), w pozostałych grupach miast przynajmniej średnim poziomem tej formy kapitału dysponowało 73-78% osób, w tym wysokim – 25-28% osób.

W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego w miastach najwyższy odsetek osób o co najmniej średnim poziomie odnotowano w grupie miast największych (liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców) oraz najmniejszych (do 20 tys. mieszkańców). Co najmniej średnim poziomem kapitału towarzysko-sąsiedzkiego dysponowało ponad 52% mieszkańców największych miast i 51% mieszkańców miast najmniejszych. Najmniejsze ośrodki charakteryzowały się także najwyższym wśród miast odsetkiem osób o wysokim kapitale towarzysko-sąsiedzki (28%). W pozostałych grupach miast, co najmniej średnim poziomem kapitału towarzysko-sąsiedzkiego dysponowało 47-49% osób, w tym wysokim – 22-23%.

Wykres 6.13.

a Kapitał nieformalny obejmuje kapitał rodzinny i kapitał towarzysko-sąsiedzki

Wiek, poziom wykształcenia, miejsce zamieszkania, stan zdrowia – to czynniki, które w dużej mierze decydują o miejscu jednostki na rynku pracy. O skumulowanym wpływie m.in. tych czynników należy pamiętać analizując zróżnicowanie poziomu kapitału społecznego według rodzaju aktywności ekonomicznej.

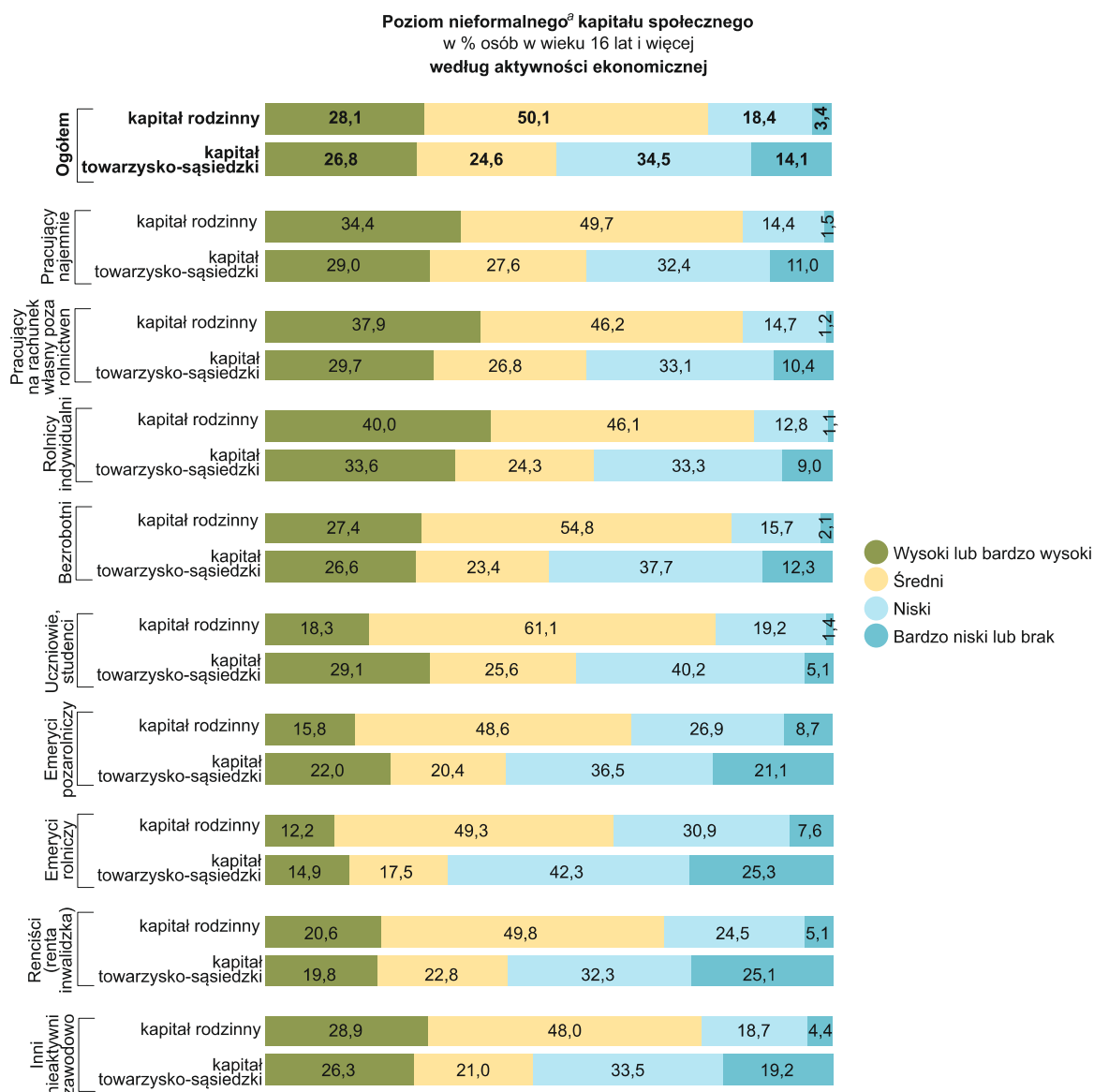
Ogólnie można powiedzieć, iż osoby pracujące, w tym rolnicy charakteryzują się zarówno najwyższym poziomem kapitału rodzinnego, jak i towarzysko-sąsiedzkiego. Najniższe zasoby obu form kapitału mają natomiast emeryci i renciści (zob. Wykres 6.14.).

Przy przyjętych kryteriach, co najmniej średnim poziomem kapitału rodzinnego charakteryzowało się wśród pracujących 84-86% osób, podczas gdy wśród emerytów i rencistów było to 62-70%. Najwyższym odsetkiem osób, zarówno o przynajmniej średnim (86%), jak i wysokim poziomie (40%) kapitału rodzinnego odznaczyli się rolnicy, natomiast najniższym – emeryci rolniczy (odpowiednio 62% i 12% osób).

W przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego odsetek osób o wysokim lub średnim poziomie wynosił od 32% w grupie emerytów rolniczych do 57-58% w grupach osób pracujących. Podobnie jak w przypadku kapitału rodzinnego najwyższym zasobem kapitału towarzysko-sąsiedzkiego odznaczyli się rolnicy (58%). Nieco tylko niższym od osób pracujących poziomem kapitału towarzysko-sąsiedzkiego charakteryzowali się uczniowie i studenci. Co najmniej średnim poziomem tego kapitału dysponowało 55% uczniów i studentów, w tym 29% to osoby o wysokich zasobach tej formy kapitału sieciowego. Rozpowszechnienie wysokiego poziomu kapitału towarzysko-sąsiedzkiego wahało się od

15% osób wśród emerytów utrzymujących się ze świadczeń rolniczych do 34% wśród rolników. Przy tym, w przypadku takich grup jak uczniowie i studenci oraz emeryci (utrzymujący się ze świadczeń rolniczych jak i pozarolniczych), więcej osób miało wysoki poziom kapitału towarzysko-sąsiedzkiego niż wysoki poziom kapitału rodzinnego.

Wykres 6.14.

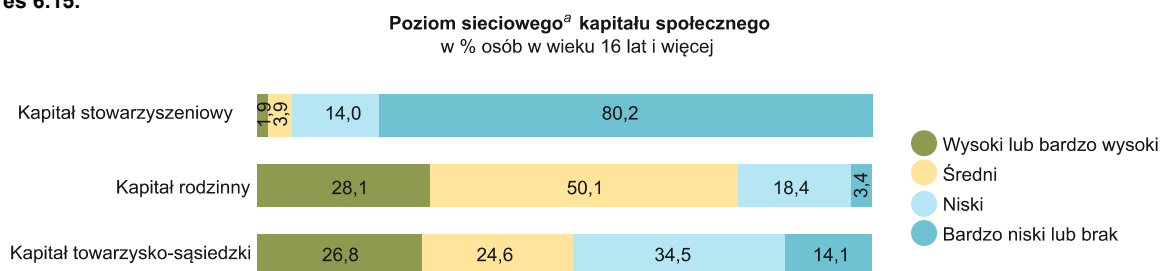
a Kapitał nieformalny obejmuje kapitał rodzinny i kapitał towarzysko-sąsiedzki

Kapitał stowarzyszeniowy a kapitał nieformalny

Badanie spójności społecznej uwiadcza, że w Polsce mamy do czynienia z niskim poziomem i małym rozpowszechnieniem kapitału stowarzyszeniowego oraz stosunkowo wysokim poziomem

i dużym rozpowszechnieniem kapitału nieformalnego, tj. przede wszystkim kapitału rodzinnego i w nieco mniejszym stopniu kapitału towarzysko-sąsiedzkiego.

Wykres 6.15.

a Kapitał sieciowy obejmuje kapitał stowarzyszeniowy, kapitał rodzinny i kapitał towarzysko-sąsiedzki

Przypomnijmy, iż wysokim poziomem kapitału stowarzyszeniowego (uczestnictwo w co najmniej 3 typach stowarzyszeń wtórnych) charakteryzowało się zaledwie 2% osób w wieku 16 lat i więcej, natomiast bardzo niskim poziomem lub zupełnym brakiem zaangażowania w stowarzyszenia wtórne odznaczało się 80% osób w tej populacji. W przypadku kapitału nieformalnego – bardzo niskim poziomem lub brakiem kapitału rodzinnego charakteryzowało się nieco ponad 3% osób, natomiast kapitału towarzysko-sąsiedzkiego – 14%. Z kolei wysoki poziom kapitału rodzinnego stwierdzono u 28% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej, zaś w przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego – wysoki poziom miało 27% analizowanej populacji.

Przeanalizowano także współwystępowanie różnych form kapitału sieciowego. Skoncentrowano się przy tym na analizie nakładania się skrajnych poziomów poszczególnych rodzajów kapitału sieciowego (wysoki oraz bardzo niski poziom lub brak kapitału).

Tabl. 6.5. **Nakładanie się wysokiego poziomu poszczególnych form kapitału sieciowego**
w % osób w wieku 16 lat i więcej

	% osób
Nie posiadające wysokiego poziomu kapitału sieciowego w żadnej z form	54,0
Posiadające wysoki poziom w co najmniej jednej formie kapitału sieciowego:	46,0
w tym:	
posiadające wysoki poziom w jednej formie kapitału sieciowego^a	35,6
w tym:	
dla kapitału rodzinnego	18,1
dla kapitału towarzysko-sąsiedzkiego	16,8
dla kapitału stowarzyszeniowego	0,7
posiadające wysoki poziom dla dwóch form kapitału sieciowego^b	10,0
w tym:	
dla kapitału rodzinnego i stowarzyszeniowego	0,4
dla kapitału rodzinnego i towarzysko-sąsiedzkiego	9,2
dla kapitału towarzysko-sąsiedzkiego i stowarzyszeniowego	0,4
posiadające wysoki poziom dla trzech form kapitału sieciowego	0,4

a Pozycja dotyczy wystąpienia wysokiego poziomu dla dokładnie jednej formy kapitału sieciowego, a więc nie obejmuje osób, które posiadały wysoki poziom dla dwóch lub trzech form kapitału sieciowego jednocześnie.

b Pozycja dotyczy wystąpienia wysokiego poziomu dla dokładnie dwóch form kapitału sieciowego, a więc nie obejmuje osób, które posiadały wysoki poziom dla trzech form kapitału sieciowego jednocześnie.

Tabl. 6.6. **Nakładanie się bardzo niskiego poziomu poszczególnych form kapitału sieciowego w % osób w wieku 16 lat i więcej**

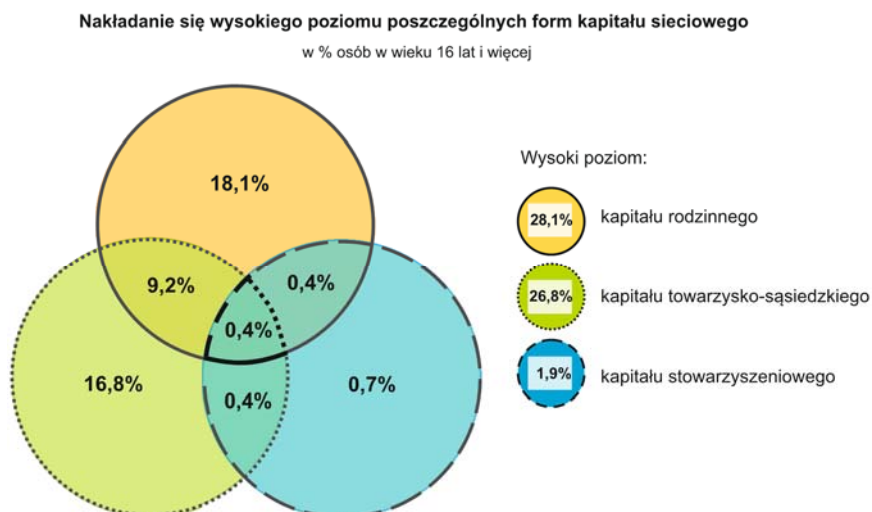
	% osób
Osoby, nie posiadające bardzo niskiego poziomu kapitału sieciowego w żadnej z form	17,9
Osoby, posiadające bardzo niski poziom w co najmniej jednej formie kapitału sieciowego:	82,1
w tym:	
posiadające bardzo niski poziom w jednej formie kapitału sieciowego^a	67,5
w tym:	
dla kapitału rodzinnego	0,3
dla kapitału towarzysko-sąsiedzkiego	1,5
dla kapitału stowarzyszeniowego	65,7
posiadające bardzo niski poziom dla dwóch form kapitału sieciowego^b	13,7
w tym:	
dla kapitału rodzinnego i stowarzyszeniowego	2,1
dla kapitału rodzinnego i towarzysko-sąsiedzkiego	0,1
dla kapitału towarzysko-sąsiedzkiego i stowarzyszeniowego	11,5
posiadające bardzo niski poziom dla trzech form kapitału sieciowego	0,9

a Pozycja dotyczy wystąpienia bardzo niskiego poziomu dla dokładnie jednej formy kapitału sieciowego, a więc nie obejmuje osób, które posiadały bardzo niski poziom dla dwóch lub trzech form kapitału sieciowego jednocześnie.

b Pozycja dotyczy wystąpienia bardzo niskiego poziomu dla dokładnie dwóch form kapitału sieciowego, a więc nie obejmuje osób, które posiadały bardzo niski poziom dla trzech form kapitału sieciowego jednocześnie.

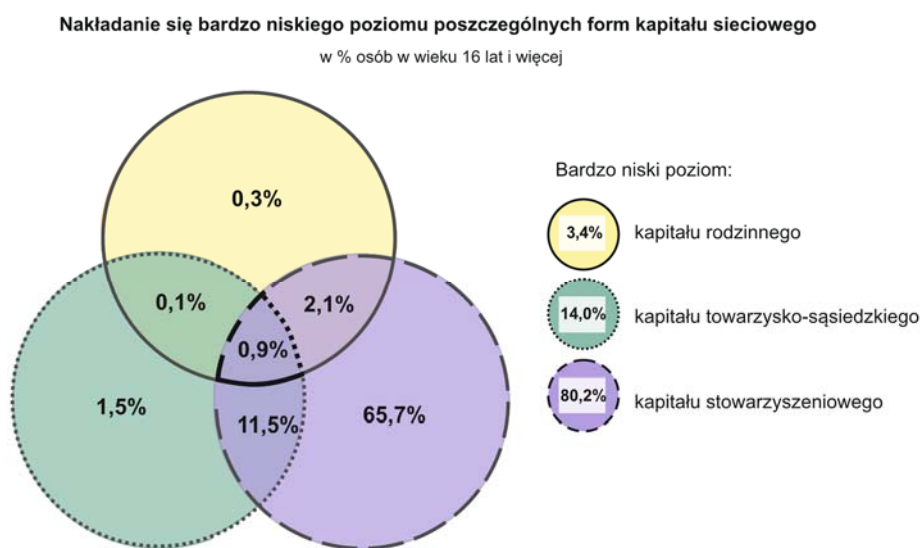
Według przyjętych kryteriów, prawie połowa osób w wieku 16 lat i więcej (46%) dysponowała wysokim poziomem co najmniej jednej z trzech rozpatrywanych form kapitału, tj. kapitału stowarzyszeniowego, rodzinnego lub towarzysko-sąsiedzkiego. W większości były to osoby o wysokich zasobach jednego z rodzajów kapitału (36%). Z jednoczesnym występowaniem wysokiego poziomu dwóch rodzajów kapitału sieciowego mieliśmy do czynienia w przypadku 10% osób – dotyczyło to przede wszystkim współwystępowania wysokiego kapitału rodzinnego oraz towarzysko-sąsiedzkiego (9%) – głównie z racji małego zaangażowania mieszkańców Polski w działalność stowarzyszeń wtórnych. Wysokimi zasobami wszystkich trzech rodzajów kapitału charakteryzowała się nie więcej niż jedna na sto osób w wieku 16 i więcej lat.

Wykres 6.16.

Jednocześnie z przeprowadzonej analizy wynika, iż 82% analizowanej populacji charakteryzowało się brakiem lub bardzo niskimi zasobami przynajmniej jednej z trzech opisywanych form kapitału sieciowego. W zdecydowanej większości (67,5%) były to osoby o braku lub bardzo niskich zasobach jednej z form kapitału – przede wszystkim kapitału stowarzyszeniowego (66%). Bardzo niski poziom lub brak zasobów w przypadku dwóch rodzajów kapitału sieciowego dotyczył tylko 14% osób – prawie zawsze wiązało się to z brakiem kapitału stowarzyszeniowego. Deficyt wszystkich trzech form kapitału sieciowego, tzn. kapitału stowarzyszeniowego, rodzinnego i towarzysko-sąsiedzkiego zaobserwowano natomiast u co setnej osoby.

Wykres 6.17.

Na podstawie analizy współwystępowania różnych form kapitału sieciowego można zatem wnioskować, iż z punktu widzenia pojedynczej osoby, mamy dość często do czynienia ze swego rodzaju „substytucyjnością” poszczególnych typów kapitału. To znaczy, że przynajmniej w pewnym zakresie jedne typy kontaktów rozwijane są zamiast lub kosztem innych.

4. ZAUFANIE

Celem tego podrozdziału jest udzielenie odpowiedzi na pytanie o poziom różnych typów zaufania wśród mieszkańców Polski w wieku co najmniej 16 lat oraz ustalenie, czy i na ile zaufanie wiąże się z różnymi rodzajami kapitału sieciowego.

Zawarte w Badaniu spójności społecznej pytania dotyczyły zarówno zaufania do wybranych instytucji życia publicznego, takich jak rząd, sądy, policja czy Kościół Rzymskokatolicki, jak również zaufania do różnych kategorii osób, tj. rodziny, znajomych, współpracowników, sąsiadów, nieznajomych oraz do ludzi ogólnie rzecz biorąc. Takie podejście umożliwia analizę poziomu zaufania mieszkańców Polski w trzech obszarach: publicznym, prywatnym i uogólnionym. Przyjęto szeroką definicję zaufania.

Za osoby mające zaufanie uznano te, które deklarowały, że „zdecydowanie mają zaufanie” lub „raczej mają zaufanie”.

Najwięcej uwagi poświęcono zaufaniu ogólnemu, które przeważnie traktuje się jako jedną z podstawowych miar kapitału społecznego. Analiza dotycząca zaufania ogólnego, w tym analiza czynników determinujących jego poziom, jak również weryfikująca związki ogólnego zaufania do ludzi z różnymi formami kapitału sieciowego, poprzedzona została krótkim opisem poziomu zaufania w sferze publicznej oraz prywatnej.

Komentarz 6.5.

POMIAR OGÓLNEGO ZAUFIANIA

Przyjęte w Badaniu spójności społecznej podejście do pomiaru ogólnego zaufania różni się od podejść stosowanych w niektórych innych badaniach uwzględniających to zagadnienie, co nie pozostaje bez wpływu na możliwości porównywania prezentowanych wyników na temat poziomu zaufania ogólnego w Polsce z wynikami innych badań. Obliczany na podstawie Badania spójności społecznej wskaźnik zaufania łączy odpowiedzi „zdecydowanie mam zaufanie” i „raczej mam zaufanie” udzielone na pytanie „Czy ma Pan/Pani zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc?”. Zakłada się, że ten szeroki wskaźnik zaufania lepiej określa grupę respondentów, którzy dzięki zaufaniu bezwarunkowemu („zdecydowanie mam zaufanie”) lub zaufaniu warunkowemu („raczej mam zaufanie”) nie odczuwają lub odczuwają tylko w niewielkim zakresie stres, lęk czy dyskomfort w relacjach z innymi ludźmi oraz mogą liczyć na emocjonalne lub materialne wsparcie czy też współdziałanie w realizacji różnych celów.

Przykładem innego sposobu pomiaru zaufania ogólnego są pytania zawarte np. w Europejskim Sondażu Społecznym lub w badaniach prowadzonych przez Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS). W Europejskim Sondażu Społecznym poziom zaufania ogólnego określany jest m.in. w oparciu o pytanie „Czy ogólnie biorąc uważa P., że większości ludzi można ufać, czy też, że w kontaktach z ludźmi ostrożności nigdy nie za wiele?”¹⁶. Natomiast w ankietach CBOS zadawane jest pytanie „Która z dwóch opinii dotyczących życia społecznego w Polsce jest bliższa Pana/i poglądom: (i) „ogólnie rzecz biorąc, większości ludzi można ufać”, (ii) „w stosunkach z innymi trzeba być bardzo ostrożnym”. Z badań realizowanych przez CBOS w latach 2012-2016 wynika, że niespełna jedna czwarta ankietowanych (22-23%) uważała, że większości ludzi można ufać¹⁷. Oznacza to, że ze względu na inne podejście wskaźnik zaufania ogólnego obliczony na podstawie Badania spójności społecznej jest ponad trzykrotnie wyższy (78%) niż wskaźnik zaufania obliczony w oparciu o sondaże CBOS.

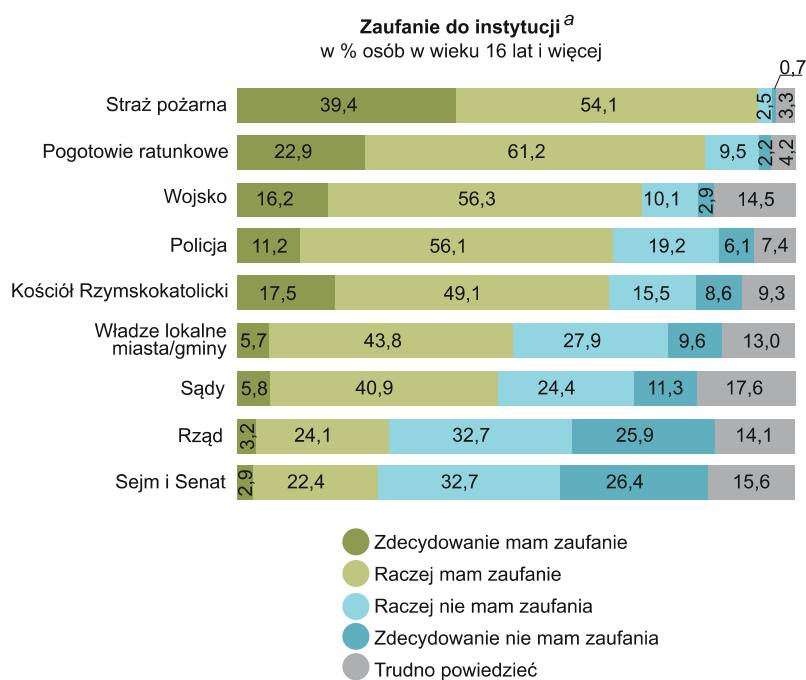
¹⁶ Zob. H. Domański (2014), *Zaufanie między ludźmi*, w: *Polska-Europa, Wyniki Europejskiego Sondażu Społecznego 2002-2012*, IFiS PAN, Warszawa.

¹⁷ Zob. CBOS (2016), *Zaufanie społeczne*, Komunikat z Badań nr 18/2016.

Zaufanie do instytucji życia publicznego

W Badaniu spójności społecznej uwzględnionych zostało dziewięć instytucji polskiego życia publicznego, w tym m.in. instytucje władzy, służby ratunkowe oraz Kościół Rzymskokatolicki.

Wykres 6.18.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy, ogólnie rzecz biorąc, ma Pan/Pani zaufanie do wymienionych instytucji:”

W pierwszej połowie 2015 r., gdy realizowane było Badanie spójności społecznej, największym zaufaniem wśród mieszkańców Polski (wybór na skali odpowiedzi „zdecydowanie mam zaufanie” lub „raczej mam zaufanie”) cieszyły się służby ratunkowe. Zaufanie do straży pożarnej deklarowało 94% osób w wieku 16 lat i więcej, natomiast do pogotowia ratunkowego – 84% osób. Dosyć wysoki był również poziom zaufania do wojska (ponad 72%) oraz do policji i do Kościoła Rzymskokatolickiego (po 67%). Ponadto należy zauważyć, iż w przypadku straży pożarnej, pogotowia ratunkowego oraz Kościoła Rzymskokatolickiego odnotowano najwyższe odsetki osób, które zdecydowanie mają zaufanie do tych instytucji (odpowiednio: 39%, 23% oraz 18%).

Najmniejszym zaufaniem, w pierwszej połowie 2015 r., cieszyły się natomiast instytucje związane z władzą ustawodawczą oraz wykonawczą, tj. Sejm i Senat oraz rząd. Brak zaufania zarówno do władz ustawodawczych, jak i wykonawczych deklarowało prawie 6 na 10 osób, natomiast zaufanie do tych instytucji miała mniej więcej co czwarta osoba. Znacznie większym zaufaniem społecznym niż władze centralne cieszyły się sądy oraz władze lokalne – ufają im prawie połowa osób w wieku 16 lat i więcej (odpowiednio 47% i 50%).

Poziom zaufania do wybranych instytucji różnił się w zależności od płci respondentów. Największe różnice w tym względzie można dostrzec przede wszystkim, gdy weźmiemy pod uwagę takie instytucje jak Kościół Rzymskokatolicki oraz policję. W przypadku obu tych instytucji odsetki kobiet deklarujących zaufanie (71%) były o 8-9 p. proc. wyższe niż wśród mężczyzn (odpowiednio: 62% w przypadku Kościoła oraz 63% w przypadku policji). Mężczyźni w większym stopniu niż kobiety ufali natomiast wojsku – różnica w tym przypadku wynosiła 5 p. proc. (75% ufających wśród mężczyzn oraz 70% – wśród kobiet).

Zaufanie do poszczególnych instytucji różniło się również w zależności od wieku. Biorąc pod uwagę każdą z uwzględnianych instytucji, wśród osób starszych zaobserwowano wyższe odsetki osób deklarujących zaufanie niż w młodszych grupach wieku. Największe różnice pomiędzy poszczególnymi grupami wieku widoczne są przede wszystkim w poziomie zaufania (odpowiedzi „zdecydowanie mam zaufanie” oraz „raczej mam zaufanie”) do Kościoła Rzymskokatolickiego, rządu oraz policji. Instytucjom tym najrzadziej ufano wśród osób w wieku 25-34 lata, zaś najwyższy odsetek ufających stwierdzono w najstarszej kategorii wieku (powyżej 75 roku życia), przy czym w odniesieniu do Kościoła Rzymskokatolickiego różnica pomiędzy tymi grupami wyniosła aż 27 p. proc. (57% wśród osób w wieku 25-34 lata i 84% wśród osób w wieku 75 lat i więcej). Natomiast w przypadku rządu – 19 p. proc. (odpowiednio: 22% i 41%) i policji – 16 p. proc. (61% i 77%).

W przypadku części instytucji odnotowano również dosyć wyraźne różnice pomiędzy mieszkańcami wsi oraz mieszkańcami miast. Dotyczy to przede wszystkim Kościoła Rzymskokatolickiego. Kościołowi ufało trzy czwarte mieszkańców wsi i 61% mieszkańców miast. Należy przy tym jednak zauważyć, iż zaufanie do tej instytucji zmniejszało się wraz ze zwiększaniem się wielkości miast (od 70% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców do 53% w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców).

Istotną różnicę pomiędzy miastami a wsią odnotowano również w przypadku zaufania do policji. Różnice były tutaj jednak zdecydowanie mniejsze niż w odniesieniu do Kościoła, gdyż poziom zaufania do policji był o 6 p. proc. wyższy na wsi (71%) niż w miastach (65%).

Biorąc pod uwagę zaufanie do władz centralnych, tj. do Sejmu i Senatu oraz do rządu, zauważyć można, iż różnice w poziomie zaufania pomiędzy miastami i wsią oraz pomiędzy miastami różnej wielkości były niewielkie i nie przekraczały 3 p. proc.

Sytuacja zmienia się jednak, gdy weźmiemy pod uwagę poziom zaufania do władz lokalnych miasta lub gminy. W największych miastach poziom zaufania do władz lokalnych był znacznie niższy niż w małych miastach lub na wsi. W największych aglomeracjach, o liczbie mieszkańców co najmniej 500 tys., władzom lokalnym ufało 35% osób w wieku 16 lat i więcej. W miastach o liczbie ludności od 100 do 500 tys. oraz od 20 do 100 tys. odsetki te rosną, osiągając odpowiednio 43% oraz 45%. W miastach poniżej 20 tys. mieszkańców władzom lokalnym ufała już mniej więcej co druga osoba, natomiast na wsi odsetek ten był najwyższy, dochodząc do 59%.

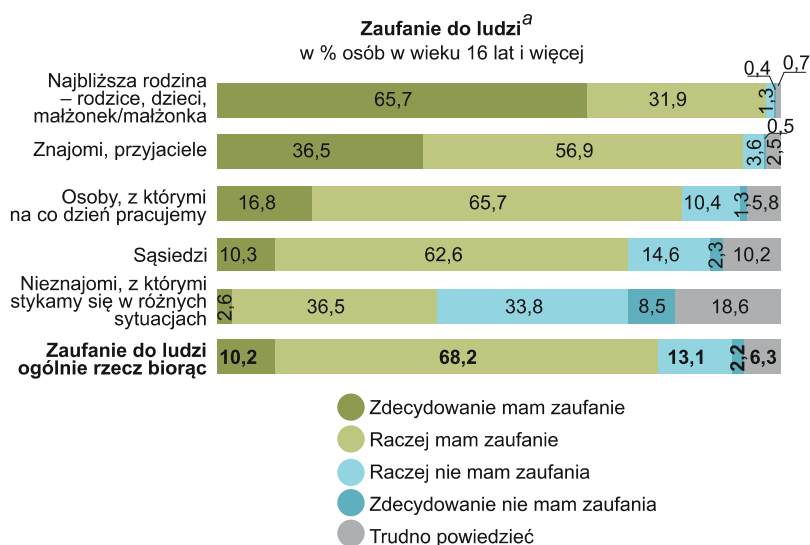
Zaufanie w sferze prywatnej

Podobnie jak w przypadku zaufania do instytucji publicznych, tak również w przypadku zaufania w sferze relacji prywatnych, poziom ufności zależy od adresatów (podmiotów) zaufania. Zaufaniem darzymy przede wszystkim najbliższą rodzinę (tj. rodziców, dzieci, małżonka) oraz znajomych i przyjaciół. Zaufanie do tych grup zadeklarowało odpowiednio 98% i 93% osób w wieku 16 lat i więcej (suma odpowiedzi „zdecydowanie mam zaufanie” oraz „raczej mam zaufanie”).

Generalnie wysokim poziomem zaufania cieszą się również osoby, z którymi na co dzień pracujemy¹⁸ oraz sąsiedzi. Zaufanie do współpracowników deklarowało więcej niż osiem na dziesięć osób pracujących, natomiast do sąsiadów – siedem na dziesięć wszystkich osób w wieku 16 lat i więcej. Dostyć wysoki poziom zaufania w relacjach międzyludzkich odnosi się przede wszystkim do osób z najbliższego otoczenia, które znamy i z którymi generalnie pozostajemy w kontakcie. Należy przy tym zwrócić uwagę, że jedynie w przypadku zaufania do najbliższej rodziny osób deklarujących „zdecydowane zaufanie” było więcej niż osób „raczej mających zaufanie”. W pozostałych przypadkach (zaufanie do przyjaciół, współpracowników, sąsiadów) – w sposób bardzo wyraźny dominowały osoby „raczej mające zaufanie”.

Z badania wynika też, że mamy ograniczone zaufanie do osób nieznanym. Osobom nieznanym ufało bowiem tylko 39% osób, natomiast brak zaufania zadeklarowało 42% osób (suma odpowiedzi „raczej nie mam zaufania” oraz „zdecydowanie nie mam zaufania”), a niemal co piąta osoba (19%) nie potrafiła określić, czy ma zaufanie do nieznanym, z którymi spotyka się na co dzień w różnych sytuacjach. Relatywnie wysoki odsetek wskazań „trudno powiedzieć”, wynikać może z faktu, iż osoby nieznanym nie stanowią jasno zdefiniowanej, jednorodnej grupy, którą można w prosty sposób ocenić.

Wykres 6.19.

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Czy ma Pan/Pani zaufanie do:”

¹⁸ O zaufanie do współpracowników zapytano wyłącznie osoby pracujące.

Mężczyźni i kobiety w podobny sposób oceniali swoje zaufanie do innych osób. Większe różnice w poziomie zaufania do ludzi obserwowane są pomiędzy różnymi grupami wieku oraz w zależności od miejsca zamieszkania. Obserwowane różnice (zarówno jeśli chodzi o wielkość różnicy, jak i kierunek relacji) zależały od „adresatów zaufania”. Były one najbardziej widoczne w przypadku deklarowanego zaufania do sąsiadów i osób nieznajomych. Zarówno sąsiadom jak i nieznajomym bardziej ufały osoby starsze oraz mieszkańcy wsi. Poczynając od osób w wieku 55 lat zaufanie do sąsiadów deklarowało 8 na 10 osób, podczas gdy wśród osób w wieku poniżej 35 lat – mniej niż 7 na 10 osób. Zaufanie do swoich sąsiadów miało prawie 80% mieszkańców wsi wobec 68% mieszkańców miast (od 65% w miastach liczących co najmniej 500 tys. do 73% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców). Nieznajomym ufała natomiast niemal co druga osoba w wieku 75 lat i więcej, podczas gdy w najmłodszej grupie wieku (16-24 lata) – ufała zaledwie co trzecia osoba. Wskaźnik zaufania do nieznajomych na wsi osiągnął wartość 42%, podczas gdy w miastach – 37% (wahając się od niecałych 36% w największych miastach do niecałych 40% w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców).

Ogólne zaufanie do ludzi

Z Badania spójności społecznej wynika, że w pierwszej połowie 2015 r. ponad 78% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej miało zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc, w tym 10% to osoby „zdecydowanie mające zaufanie”. Brak zaufania deklarowało 15% osób, w tym 2% nie ufało ludziom w sposób zdecydowany.

Z przedstawionych wcześniej danych wynika, że ogólny poziom zaufania różni się znacznie od poziomu zaufania do poszczególnych grup ludzi i instytucji. Aby jednak ocenić, czy i w jakim stopniu zaufanie do grup osób i instytucji życia publicznego przekłada się na poziom ogólnego zaufania do ludzi zbudowano model regresji logistycznej. W modelu tym zjawisko objaśniane, tj. zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc, przedstawiono za pomocą zmiennej zero-jedynkowej. Zmienna ta przyjmuje wartość „1” w przypadku osób, które deklarowały, iż zdecydowanie mają lub raczej mają zaufanie, natomiast „0” – w pozostałych przypadkach. Takie pogrupowanie odpowiedzi zastosowano również w przypadku pytań o zaufanie do grup osób oraz instytucji (zmiennie objaśniające w modelu) oraz we wszystkich zmiennych dotyczących zaufania w pozostałych modelach służących objaśnianiu ogólnego zaufania, które zostały przedstawione w dalszej części rozdziału.

Tabl. 6.7. **Model regresji logistycznej wyjaśniający zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc zaufaniem do różnych grup ludzi oraz do instytucji życia publicznego**

Zaufanie do:	Wartość parametru	Statystyka Walda	Graniczny poziom istotności
najbliższej rodziny	0,591	32,3	<.0001 ***
znajomych, przyjaciół	1,068	155,1	<.0001 ***
osób, z którymi na co dzień pracujemy	0,410	61,8	<.0001 ***
sąsiadów	0,762	210,6	<.0001 ***
nieznajomych	1,785	588,8	<.0001 ***
wojska	0,164	8,0	0,0047 **
Kościół Rzymskokatolickiego	0,230	18,2	<.0001 ***
policji	0,224	14,1	0,0002 ***
straży pożarnej	0,260	7,0	0,0084 **
pogotowia ratunkowego	0,167	5,6	0,0185 *
władz lokalnych miasta/gminy	0,251	18,3	<.0001 ***
sądów	-0,022	0,1	0,7148 n.s.
rządu	0,474	13,1	0,0003 ***
Sejmu i Senatu	-0,141	1,1	0,2975 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Przeprowadzona analiza pokazuje, że w Polsce poziom ogólnego zaufania kształtowany jest głównie poprzez relacje w sferze życia prywatnego. Słabszy w porównaniu z zaufaniem w sferze prywatnej wpływ miało natomiast zaufanie do instytucji publicznych, przy czym zaufanie do sądów i parlamentu nie wiązało się w odrębny oraz istotny statystycznie sposób z zaufaniem ogólnym. Najlepiej objaśniało ogólne zaufanie to, czy ufamy nieznajomym. Bardzo ważne okazało się też zaufanie do sąsiadów, znajomych i przyjaciół. Mniejszą, ale nadal istotną rolę odgrywało też zaufanie do członków najbliższej rodziny i współpracowników. Spośród ocen zaufania instytucjonalnego najsilniejszy efekt dotyczący objaśnienia ogólnego zaufania stwierdzono w przypadku zaufania do rządu. Z punktu widzenia udziału w objaśnieniu ogólnego zaufania wyróżnić można także zaufanie do Kościoła oraz władz lokalnych, dla których uzyskano najwyższe wartości statystyki Walda wśród instytucji publicznych. Wszystkie istotne statystycznie efekty są pozytywne, tzn. wskazują, że cząstkowe zaufania (zarówno prywatne, jak i instytucjonalne) sprzyjają odczuwaniu zaufania do ludzi ogólnie rzecz biorąc. Należy zwrócić uwagę, że największą wartość predykcyjną dotyczącą objaśnienia zaufania ogólnego mają te

zaufania cząstkowe, których poziom jest najniższy. W sferze prywatnej jest to zaufanie do nieznanym, a w sferze instytucjonalnej – zaufanie do rządu.

Odczuwany poziom zaufania do innych ludzi jest efektem jednoczesnego oddziaływania wielu czynników. Korzystając z wyników Badania spójności społecznej podjęto próbę wyjaśnienia wpływu chociażby części z nich. Szczególną uwagę zwrócono na analizę zależności między ogólnym zaufaniem a sieciowym kapitałem społecznym. W tym celu również zastosowano modele regresji logistycznej.

Pierwszy z modeli (oznaczony numerem 1 w *Tabl. 6.8.*) pokazuje, jaki wpływ na zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc ma rodzaj i poziom sieciowego kapitału społecznego. Uwzględniono trzy opisane wcześniej rodzaje kapitału sieciowego: stowarzyszeniowy, towarzysko-sąsiedzki oraz rodzinny, a w obrębie każdego z tych kapitałów – cztery jego poziomy: bardzo niski i brak kapitału, poziom niski, poziom średni i poziom wysoki.

W drugim modelu (oznaczony numerem 2 w *Tabl. 6.8.*) – oprócz sieciowego kapitału społecznego uwzględniono także płeć, wiek, wykształcenie, status na rynku pracy, zawód, niepełnosprawność, poziom zaangażowania religijnego, oraz sytuację materialną (dochody, warunki życia, równowaga budżetowa) i miejsce zamieszkania.

Tabl. 6.8. Modele regresji logistycznej wyjaśniające ogólne zaufania do ludzi kapitałem sieciowym oraz zmiennymi demograficzno-społecznymi

	Model objaśniający zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc za pomocą:	
	1. sieciowego kapitału społecznego	2. sieciowego kapitału społecznego oraz innych czynników

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik	Liczba stopni swobody	Statystyka Walda	Graniczny poziom istotności	Statystyka Walda	Graniczny poziom istotności
Kapitał stowarzyszeniowy	3	17,5	0,0006 ***	6,3	0,0983 n.s.
Kapitał towarzysko-sąsiedzki	3	155,0	<.0001 ***	145,5	<.0001 ***
Kapitał rodzinny	3	70,4	<.0001 ***	69,1	<.0001 ***
Płeć	1			4,6	0,0319 *
Wiek	6			25,3	0,0003 ***
Wykształcenie	4			4,4	0,3558 n.s.
Status na rynku pracy	8			9,8	0,2771 n.s.
Zawód	10			21,9	0,0155 *
Sytuacja dochodowa	2			0,1	0,9318 n.s.
Warunki życia	2			14,0	0,0009 ***
Równowaga budżetowa	2			3,1	0,2084 n.s.
Niepełnosprawność	1			0,3	0,58 n.s.
Wskaźnik zaangażowania religijnego	4			78,9	<.0001 ***
Typ miejscowości zamieszkania	4			2,4	0,6705 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Tabl. 6.8. Modele regresji logistycznej wyjaśniające ogólne zaufania do ludzi kapitałem sieciowym oraz zmiennymi demograficzno-społecznymi (c.d.)

	Model objaśniający zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc za pomocą:	
	1. sieciowego kapitału społecznego	2. sieciowego kapitału społecznego oraz innych czynników

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Wartość parametru	Statystyka Walda	Wartość parametru	Statystyka Walda
Poziom kapitału stowarzyszeniowego				
Bardzo niski i brak	Ref.		Ref.	
Niski	0,071	1,2 n.s.	-0,103	2,1 n.s.
Średni	0,476	13,1 ***	0,243	3,1 n.s.
Wysoki	0,365	4,2 *	0,020	0,0 n.s.
Poziom kapitału towarzysko-sąsiedzkiego				
Bardzo niski i brak	Ref.		Ref.	
Niski	0,325	30,3 ***	0,332	29,8 ***
Średni	0,570	72,7 ***	0,580	70,5 ***
Wysoki	0,804	138,8 ***	0,806	130,5 ***
Poziom kapitału rodzinnego				
Bardzo niski i brak	Ref.		Ref.	
Niski	0,081	0,8 n.s.	0,101	1,1 n.s.
Średni	0,379	18,2 ***	0,412	19,5 ***
Wysoki	0,541	31,7 ***	0,594	33,7 ***
Płeć				
Mężczyzna			Ref.	
Kobieta			-0,109	4,6 *
Wiek				
16-24 lata			0,055	0,2 n.s.
25-34 lata			-0,124	2,4 n.s.
35-44 lata			Ref.	
45-54 lata			0,088	1,2 n.s.
55-64 lata			0,258	9,9 **
65-74 lata			0,354	10,3 **
75 lat i więcej			0,424	11,8 ***
Wykształcenie				
Co najwyżej gimnazjalne			0,097	1,6 n.s.
Zasadnicze zawodowe			0,080	1,6 n.s.
Średnie, w tym pomaturalne			Ref.	
Licencjat			-0,008	0,0 n.s.
Magisterskie i wyższe			0,124	2,0 n.s.
Status na rynku pracy				
Praca najemna			Ref.	
Praca na rachunek własny poza rolnictwem			-0,074	0,5 n.s.
Praca na rachunek własny w rolnictwie			0,031	0,0 n.s.
Bezrobotni			-0,184	3,8 n.s.
Uczniowie i studenci			0,007	0,0 n.s.
Emeryci pozarolniczy			-0,016	0,0 n.s.
Emeryci rolniczy			0,197	1,1 n.s.
Renciści (renta inwalidzka)			-0,174	1,9 n.s.
Inni nieaktywni zawodowo			-0,157	2,8 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Tabl. 6.8. Modele regresji logistycznej wyjaśniające ogólne zaufania do ludzi kapitałem sieciowym oraz zmiennymi demograficzno-społecznymi (dok.)

	Model objaśniający zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc za pomocą:	
	1. sieciowego kapitału społecznego	2. sieciowego kapitału społecznego oraz innych czynników

Wartości parametrów i ocena ich istotności statystycznej

Zawód				
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy			0,422	10,0 **
Specjaliści			0,258	5,5 *
Technicy i inny średni personel			0,233	5,5 *
Pracownicy biurowi			0,177	2,6 n.s.
Pracownicy usług i sprzedawcy			0,036	0,2 n.s.
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy			0,064	0,2 n.s.
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy			Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń			0,001	0,0 n.s.
Pracownicy przy pracach prostych			-0,111	1,5 n.s.
Osoba nigdy nie pracowała, nie ma zawodu			-0,053	0,1 n.s.
Brak danych			-0,529	0,6 n.s.
Sytuacja dochodowa				
Ubóstwo			0,014	0,0 n.s.
Poza grupami skrajnymi			Ref.	
Bardzo dobra			-0,023	0,1 n.s.
Warunki życia				
Ubóstwo			-0,158	3,7 n.s.
Poza grupami skrajnymi			Ref.	
Bardzo dobra			0,186	9,8 **
Równowaga budżetowa				
Ubóstwo			-0,021	0,1 n.s.
Poza grupami skrajnymi			Ref.	
Bardzo dobra			0,111	3,0 n.s.
Niepełnosprawność				
			-0,039	0,3 n.s.
Wskaźnik zaangażowania religijnego				
Pozakościelni			Ref.	
Niezaangażowani			0,187	3,2 n.s.
Słabo zaangażowani			0,512	22,2 ***
Zaangażowani			0,665	32,6 ***
Bardzo zaangażowani			0,747	26,3 ***
Typ miejscowości zamieszkania				
Miasto 500 tysięcy i więcej			Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy			-0,095	1,2 n.s.
Miasto 20-100 tysięcy			-0,112	1,5 n.s.
Miasto poniżej 20 tysięcy			-0,140	2,1 n.s.
Wieś			-0,121	1,9 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Wyniki dopasowania modelu objaśniającego zaufanie ogólne wyłącznie za pomocą sieciowego kapitału społecznego wskazują, że największy wpływ na zaufanie do innych ma kapitał towarzysko-sąsiedzki. Zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc jest tym wyższe, im wyższy jest u danej osoby poziom tego kapitału. Wyraźnie mniejszy – choć również pozytywny – wpływ na kształtowanie się klimatu zaufania do innych ma kapitał rodzinny, a zdecydowanie najmniejszą rolę w tym względzie odgrywa kapitał stowarzyszeniowy – najrzadziej występująca w polskim społeczeństwie forma kapitału sieciowego.

Włączenie do modelu dodatkowych zmiennych objaśniających spowodowało, że wpływ kapitału stowarzyszeniowego na ogólne zaufanie okazał się nieistotny statystycznie. Oznacza to, że efekt związany z tym kapitałem zidentyfikowany w pierwszym modelu daje się lepiej wyjaśnić za pomocą czynników innych niż elementy kapitału stowarzyszeniowego. Nadal natomiast najważniejszą (ze wszystkich uwzględnionych w modelu czynników) determinantą zaufania ogólnego pozostał kapitał towarzysko-sąsiedzki. Rola kapitału rodzinnego osłabła – ale tylko nieznacznie. Ważniejszym od niego czynnikiem wyjaśniającym zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc okazał się poziom zaangażowania religijnego. Uwzględniono pięć poziomów zaangażowania: od kategorii *pozakościelni* – do której zaliczają się osoby deklarujące brak przynależności wyznaniowej i nieaktywne religijnie, w znaczeniu wypełniania praktyk religijnych, do kategorii *bardzo zaangażowani religijnie*, czyli osób mocno deklarujących swoją wiarę, jak i najbardziej aktywnych w Kościele w sensie religijnym i społecznym. Zaufanie do ludzi było tym większe, im wyższy był poziom zaangażowania religijnego.

Fakt uwzględnienia we wskaźniku zaangażowania religijnego przynależności i działalności w organizacjach religijnych, a więc znaczących w warunkach Polski elementów, które składają się też na kapitał stowarzyszeniowy, przyczynił się do wspomnianego wcześniej osłabienia znaczenia kapitału stowarzyszeniowego, jako determinanty zaufania do ludzi ogólnie rzecz biorąc¹⁹.

Bezpośredni wpływ cech społeczno-demograficznych na zaufanie ogólne okazał się dość słaby. Spośród nich najważniejszy okazał się wpływ wieku i zawodu. Bardziej skłonne ufać okazały się osoby w starszych grupach wieku (po 55 roku życia) oraz osoby pełniące funkcje kierownicze, specjaliści, technicy i średni personel. Nieistotny statystycznie okazał się natomiast samoistny wpływ wykształcenia czy statusu na rynku pracy. Nie zaobserwowano także istotnego statystycznie wpływu wielkości miejscowości zamieszkania, który nie byłby możliwy do wyjaśnienia innymi uwzględnionymi w modelu czynnikami.

Zastosowany model zawiera również zmienne objaśniające, które opisują sytuację materialną. Przyjęto, że odpowiada ona sytuacji gospodarstwa domowego, do którego należy dana osoba. Informacja o sytuacji materialnej została wprowadzona do modelu w postaci trzech czynników,

---

¹⁹ Dokładny opis konstrukcji wskaźnika zaangażowania religijnego znajduje się w *Rozdziale 5*.

opisujących niezależnie od siebie: sytuację dochodową, warunki życia oraz sytuację budżetową. Każdy z tych czynników uwzględnia trzy kategorie: osoby dotknięte ubóstwem danego typu, osoby w najlepszej sytuacji według danego kryterium oraz osoby nie zaliczone do żadnej z opisanych grup skrajnych, czyli sytuujące się w sferze środkowej (zob. *Komentarz 1.4. w Rozdziale 1.*).

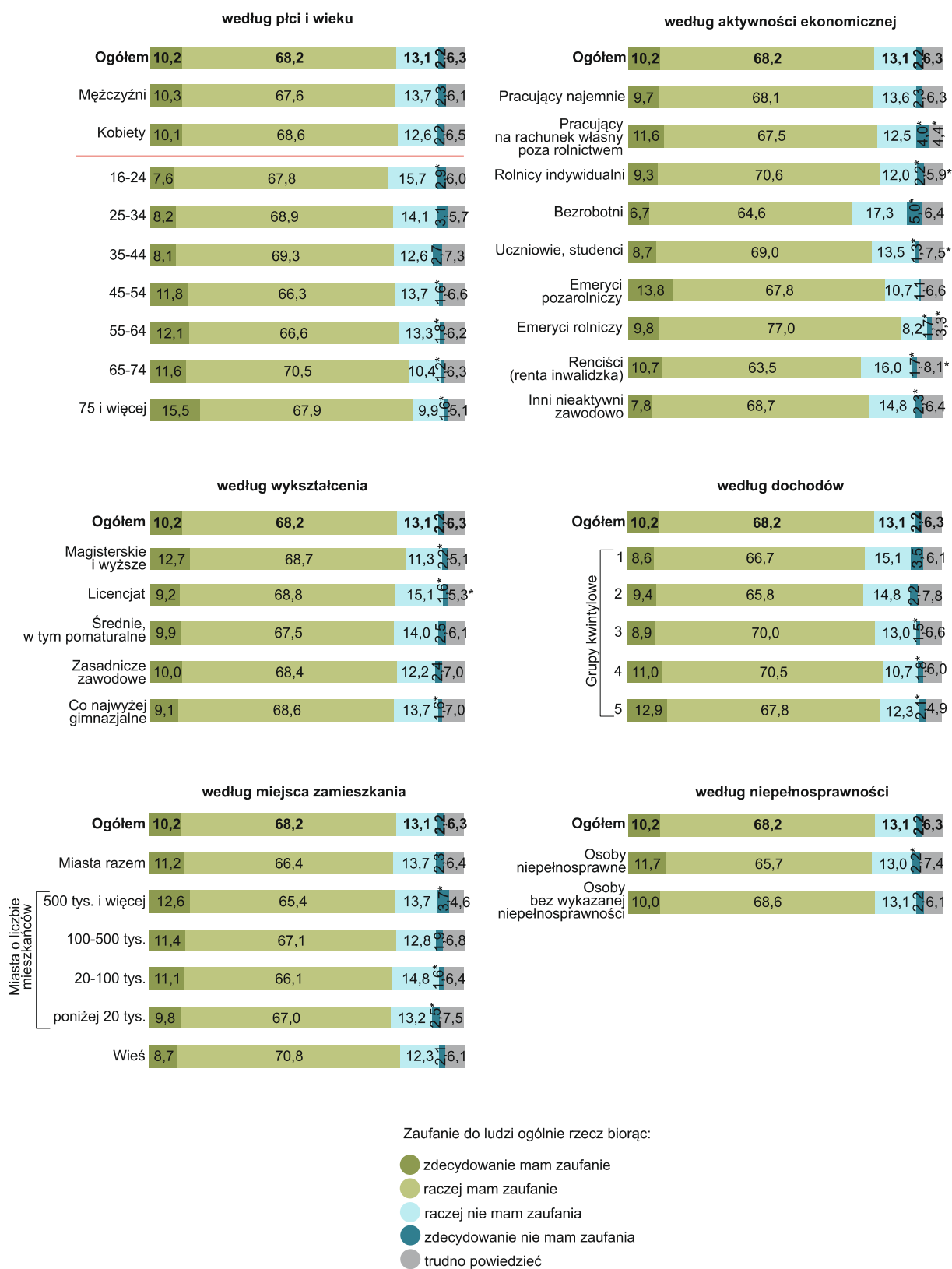
Przeprowadzona analiza wykazała stosunkowo niewielki wpływ sytuacji materialnej na zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc. Spośród trzech branych pod uwagę aspektów sytuacji materialnej istotne statystycznie okazały się jedynie warunki życia, na które składają się: sytuacja mieszkaniowa, wyposażenie w dobra trwałego użytku, jak również możliwość zaspokojenia różnych potrzeb konsumpcyjnych – zarówno materialnych, jak i niematerialnych. Osoby żyjące w najlepszych warunkach były bardziej skłonne ufać innym ludziom niż osoby będące w gorszej sytuacji pod tym względem.

Przedstawione modele pozwalają ocenić bezpośredni, samoistny wpływ poszczególnych czynników na kształtowanie się analizowanego zjawiska. W rzeczywistości mamy jednak do czynienia z nakładaniem się wpływu różnych zmiennych objaśniających, przez co część z nich staje się nieistotna, choć przy prostej analizie rozkładu zaufania ogólnego według kategorii tych zmiennych demograficzno-społecznych, pewne efekty można uznać za warte zauważenia, a o innych zależnościach warto wiedzieć, że są nieistotne nawet w takiej najprostszej analizie.

Mężczyźni i kobiety w podobny sposób oceniali swoje zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc. Większe różnice w poziomie ogólnego zaufania zaobserwowano pomiędzy różnymi grupami wieku. Ogólnie rzecz biorąc bardziej ufne okazały się osoby starsze niż młodsze. Osoby o najwyższym poziomie wykształcenia (magisterskie lub wyższe) nieco częściej ufały innym niż osoby gorzej wykształcone. Wartość wskaźnika zaufania wśród osób z gospodarstw o niskich dochodach (I grupa kwintylowa) była niższa niż wśród osób z gospodarstw o wyższych dochodach (IV i V grupa kwintylowa). Mieszkańcy wsi co prawda nieco częściej deklarowali zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc niż mieszkańcy miast (80% wobec niecałych 78%), ale już odsetek osób zdecydowanie ufających był wyższy w miastach (szczególnie tych największych) niż na wsi.

Wykres 6.20.

Zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc
w % osób w wieku 16 lat i więcej

5. PODSUMOWANIE

W niniejszym rozdziale poddano analizie trzy formy sieciowego kapitału społecznego, to jest: kapitał rodzinny, kapitał towarzysko-sąsiedzki i kapitał stowarzyszeniowy, a prócz tego także zaufanie w sferze publicznej i prywatnej oraz zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc.

Badanie spójności społecznej uwidacznia, że w Polsce mamy do czynienia z niskim poziomem i małym rozpowszechnieniem kapitału stowarzyszeniowego oraz stosunkowo wysokim poziomem i dużym rozpowszechnieniem kapitału nieformalnego, tj. przede wszystkim kapitału rodzinnego i – w mniejszym stopniu – kapitału towarzysko-sąsiedzkiego. Bardzo niski poziom lub zupełny brak zaangażowania w działalność organizacji i inicjatyw społecznych dotyczył 80% mieszkańców Polski w wieku 16 i więcej lat. W przypadku kapitału nieformalnego – bardzo niskim poziomem lub brakiem kapitału rodzinnego charakteryzowało się nieco ponad 3% badanej populacji, natomiast kapitału towarzysko-sąsiedzkiego – 14%. Deficyt wszystkich trzech form kapitału sieciowego, tzn. kapitału stowarzyszeniowego, rodzinnego i towarzysko-sąsiedzkiego zaobserwowano natomiast u co setnej osoby.

Na podstawie analizy współwystępowania różnych form kapitału sieciowego można wnioskować, iż z punktu widzenia pojedynczej osoby mamy dość często do czynienia ze swego rodzaju „substytucyjnością” poszczególnych typów kapitału. To znaczy, że przynajmniej w pewnym zakresie jedne typy kontaktów rozwijane są zamiast lub kosztem innych. Wysoki poziom zaangażowania w przynajmniej jeden z trzech analizowanych typów powiązań społecznych posiadała prawie połowa badanej populacji. Ponad jedną trzecią stanowiły osoby o wysokich zasobach jednego z trzech rodzajów kapitału. Jednoczesne występowanie wysokiego poziomu dwóch rodzajów kapitału sieciowego stwierdzono tylko u co 10-tej osoby. Dotyczyło to przede wszystkim współwystępowania wysokiego kapitału rodzinnego oraz towarzysko-sąsiedzkiego. Wysokimi zasobami wszystkich trzech rodzajów kapitału charakteryzowała się nie więcej niż jedna na sto osób w wieku co najmniej 16 lat.

W zakresie szeroko zdefiniowanego zaufania (łączącego odpowiedzi „zdecydowanie mam zaufanie” i „raczej mam zaufanie”) do instytucji publicznych w pierwszej połowie 2015 r. najpowszechniejszym zaufaniem cieszyły się służby ratunkowe, a tylko nieco mniejszym – wojsko, policja i Kościół Rzymskokatolicki. Około połowy mieszkańców Polski miało zaufanie do sądów i władz lokalnych, a mniej więcej jedna czwarta osób ufała instytucjom władzy ustawodawczej oraz rządowi.

W sferze relacji prywatnych poziom zaufania był jeszcze bardziej zróżnicowany niż w sferze publicznej. Niemal powszechnym zaufaniem cieszyli się członkowie najbliższej rodziny, minimalnie niższym – znajomi i przyjaciele. W relacjach ze współpracownikami i sąsiadami

również dominowało zaufanie. Należy przy tym zwrócić uwagę, że jedynie w przypadku zaufania do najbliższej rodziny osób deklarujących „zdecydowane zaufanie” było więcej niż osób „raczej mających zaufanie”. W pozostałych relacjach dominowało zaufanie warunkowe, czyli opinia „raczej mam zaufanie”. Wobec osób nieznanymi przeważał brak zaufania.

Rozpowszechnienie zaufania do ludzi ogólnie rzecz biorąc okazało się duże, jednak osoby „raczej ufające” (7 na 10 osób) zdecydowanie dominowały nad osobami deklarującymi wysoki poziom zaufania (opinię „zdecydowanie mam zaufanie” wyraża tylko jedna dziesiąta populacji). Z analizy przeprowadzonej metodą regresji logistycznej wynika, że zdefiniowane szeroko zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc było kształtowane głównie przez zaufanie w sferze życia prywatnego, a w dalszej kolejności – przez zaufanie do instytucji publicznych. Najlepszym predyktorem zaufania ogólnego (tj. tą cząstkową oceną zaufania, która najlepiej potrafi „przewidzieć” ocenę zaufania ogólnego) okazało się zaufanie do nieznanymi, a następnie zaufanie do sąsiadów, znajomych i przyjaciół. Mniejszą, ale istotną rolę odgrywało też zaufanie do członków najbliższej rodziny i współpracowników. Oceny zaufania do większości instytucji publicznych okazały się predyktorami relatywnie słabymi, choć statystycznie istotnymi.

Analiza poszczególnych typów kapitału sieciowego w wyjaśnianiu zdefiniowanego szeroko zaufania do ludzi ogólnie rzecz biorąc pokazała, że jest ono przede wszystkim zależne od kapitału towarzysko-sąsiedzkiego, w dalszej kolejności od kapitału rodzinnego a znacznie słabiej od stowarzyszeniowego.

Oceniając zróżnicowanie poziomu zaufania ogólnego i sieciowego kapitału społecznego ze względu na różne czynniki demograficzno-społeczne należy zwrócić uwagę na zróżnicowanie według wieku i wykształcenia. Zasoby kapitału sieciowego oraz poziom zaufania ogólnego rosły wraz z poziomem wykształcenia. W największym stopniu było to widoczne w przypadku kapitału stowarzyszeniowego. Jeśli chodzi o wiek, to w przypadku kapitałów sieciowych zależność nie jest monotoniczna, tzn. nie można powiedzieć, by poziom kapitału zawsze rósł lub spadał wraz z wiekiem, lecz przyjmował on różne wartości w różnych grupach wieku. Najwyższe zasoby sieciowego kapitału stowarzyszeniowego miały osoby w wieku 35-54 lata, natomiast w przypadku kapitału nieformalnego – także osoby młodsze. Zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc rosło wraz z wiekiem i było największe wśród osób najstarszych.

Czynnikiem mającym wpływ na poziom kapitału sieciowego jest także niepełnosprawność. Osoby niepełnosprawne dysponują wyraźnie niższymi zasobami kapitału sieciowego. Dotyczy to przede wszystkim kapitału rodzinnego oraz towarzysko-sąsiedzkiego.

Analizowane kapitały sieciowe wykazują również zróżnicowanie ze względu na miejsce zamieszkania, określone klasą miejscowości, przy czym zróżnicowanie to zależy zarówno od rodzaju, jak i poziomu kapitału. Różnice te są bardziej widoczne w przypadku kapitału

towarzysko-sąsiedzkiego i rodzinnego. W przypadku co najmniej średniego poziomu kapitału stowarzyszeniowego nie odnotowano praktycznie różnic – charakteryzowało się nim bowiem 5% osób na wsi i około 6% mieszkańców miast niezależnie od ich wielkości. Natomiast w przypadku nieformalnego kapitału sieciowego – najwyższymi zasobami co najmniej średniego poziomu kapitału rodzinnego oraz towarzysko-sąsiedzkiego odznaczyli się mieszkańcy wsi oraz najmniejszych miast, a w przypadku kapitału towarzysko-sąsiedzkiego także osoby z największych ośrodków miejskich.

7

SUBIEKTYWNY DOBROBYT I JEGO DETERMINANTY

Przyjęta przez GUS koncepcja pomiaru jakości życia nawiązuje zarówno do bogatej tradycji polskich badań tej problematyki, jak i rekomendacji międzynarodowych, w tym ustaleń Europejskiego Systemu Statystycznego¹. Zgodnie z tą koncepcją, statystyczny pomiar jakości życia uwzględnia wieloaspektowy charakter tego pojęcia i z założenia obejmuje nie tylko całokształt obiektywnych warunków, w jakich człowiek żyje, ale także odczuwaną przez poszczególne osoby subiektywną jakość życia, określaną także terminem dobrobytu subiektywnego. W ramach szeroko rozumianych warunków życia brane są pod uwagę m.in. takie obszary tematyczne (zwane inaczej domenami) jak: materialne warunki życia, zdrowie, edukacja, aktywność ekonomiczna, czas wolny i relacje społeczne, osobiste bezpieczeństwo, jakość państwa i podstawowe prawa, a także jakość środowiska w miejscu zamieszkania.

Pomiar dobrobytu subiektywnego (w niniejszym opracowaniu określanego również jako subiektywna jakość życia) obejmuje natomiast nie tylko zadowolenie (satisfakcję) jaką czerpią ludzie ze swojego życia, ale także elementy dotyczące pozytywnych i negatywnych stanów emocjonalnych oraz systemu wartości, poczucia sensu i celu w życiu. Takie holistyczne podejście do pomiaru jakości życia znalazło również odzwierciedlenie w zakresie tematycznym *Badania spójności społecznej*. Dzięki temu możliwe jest dokonanie na poziomie poszczególnych osób oceny zarówno obiektywnej, jak i subiektywnej jakości życia, jak również przeanalizowanie relacji między tymi kategoriami. Wiele aspektów szeroko rozumianej jakości życia (np. materialne warunki życia, w tym ubóstwo, kapitał społeczny, wybrane elementy stylu życia) stanowiło przedmiot rozważań wcześniejszych rozdziałów. W niniejszym rozdziale zaprezentowane zostały natomiast wyniki analizy dotyczącej różnych aspektów dobrobytu subiektywnego przedstawionych za pomocą wskaźnika zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc, wskaźnika dobrego samopoczucia psychicznego (odzwierciedlającego stany emocjonalne), a także wskaźnika poczucia sensu w życiu. Analizie poddano także złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia odzwierciedlający współwystępowanie wymienionych wyżej aspektów. Znaczna część tego rozdziału poświęcona jest omówieniu wpływu różnych czynników na poziom dobrobytu subiektywnego. Oceny determinant subiektywnej jakości życia dokonano w oparciu o modele regresji logistycznej.

¹ Zob. m.in. : A. Szukielajć-Bieñkuńska (2015), *Pomiar jakości życia w statystyce publicznej*, „Wiadomości Statystyczne” nr 7; *Jakość życia w Polsce*, Edycja 2016 (2016), GUS, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia>; Eurostat (2015), *Quality of life indicators*, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_lifeindicators.

1. ZADOWOLENIE Z ŻYCIA

Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc

Ocena poziomu zadowolenia (satysfakcji) z życia ogólnie rzecz biorąc, należy do najczęściej stosowanych miar dobrobytu subiektywnego. Zakłada się bowiem, że oceniając poziom satysfakcji z własnego życia dana osoba bierze pod uwagę wszystkie te jego aspekty, które uważa za istotne. W związku z tym można przyjąć, że wskaźnik ogólnego zadowolenia z życia odzwierciedla stopień zaspokojenia indywidualnych potrzeb i aspiracji w kontekście przyjętego systemu wartości oraz funkcjonowania w określonych warunkach kulturowych, społecznych i ekonomicznych.

W 2015 r. mniej więcej 8 na 10 mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej (78%) deklaroowało, iż ogólnie rzecz biorąc byli zadowoleni² ze swojego życia, przy czym niemal co dziesiąta osoba (9%) uznała, że była bardzo zadowolona. Niezadowolonych ze swojego życia było natomiast 4% osób, w tym mniej więcej co setna osoba określiła się jako bardzo niezadowolona.

Generalnie osoby młodsze znacznie częściej oceniały, iż są zadowolone z życia niż osoby starsze. W najmłodszej w grupie wieku (16-24 lata) ogólną satysfakcję z życia zadeklarowało 85% osób. W kolejnych grupach wieku poziom zadowolenia był niższy. Wśród osób w wieku 65-74 lata poziom zadowolenia z życia wyniósł w 2015 r. 74%, natomiast w najstarszej grupie wieku (osób w wieku 75 lat i więcej) odsetek ten osiągnął 71%.

Czynnikiem różnicującym poziom ogólnego zadowolenia z życia jest również uzyskane wykształcenie. W grupach o wyższym poziomie wykształcenia obserwowane są wyższe odsetki osób zadowolonych, niż w grupach gorzej wykształconych. Najniższy poziom ogólnej satysfakcji z życia odnotowano wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym (68%). Odsetek ten był o 19 p. proc. niższy niż wśród osób deklarujących wykształcenie magisterskie lub wyższe (87%).

Poziom ogólnego zadowolenia z życia jest również bardzo zróżnicowany, gdy weźmiemy pod uwagę główny rodzaj aktywności ekonomicznej. Najbardziej zadowoleni ze swojego życia byli uczniowie i studenci (89%). Wysokie odsetki osób zadowolonych odnotowano również wśród pracowników najemnych i pracujących na własny rachunek (po 83%) oraz rolników (81%). Najniższy poziom ogólnej satysfakcji z życia zaobserwowano natomiast w grupach rencistów (59%) oraz bezrobotnych (64%).

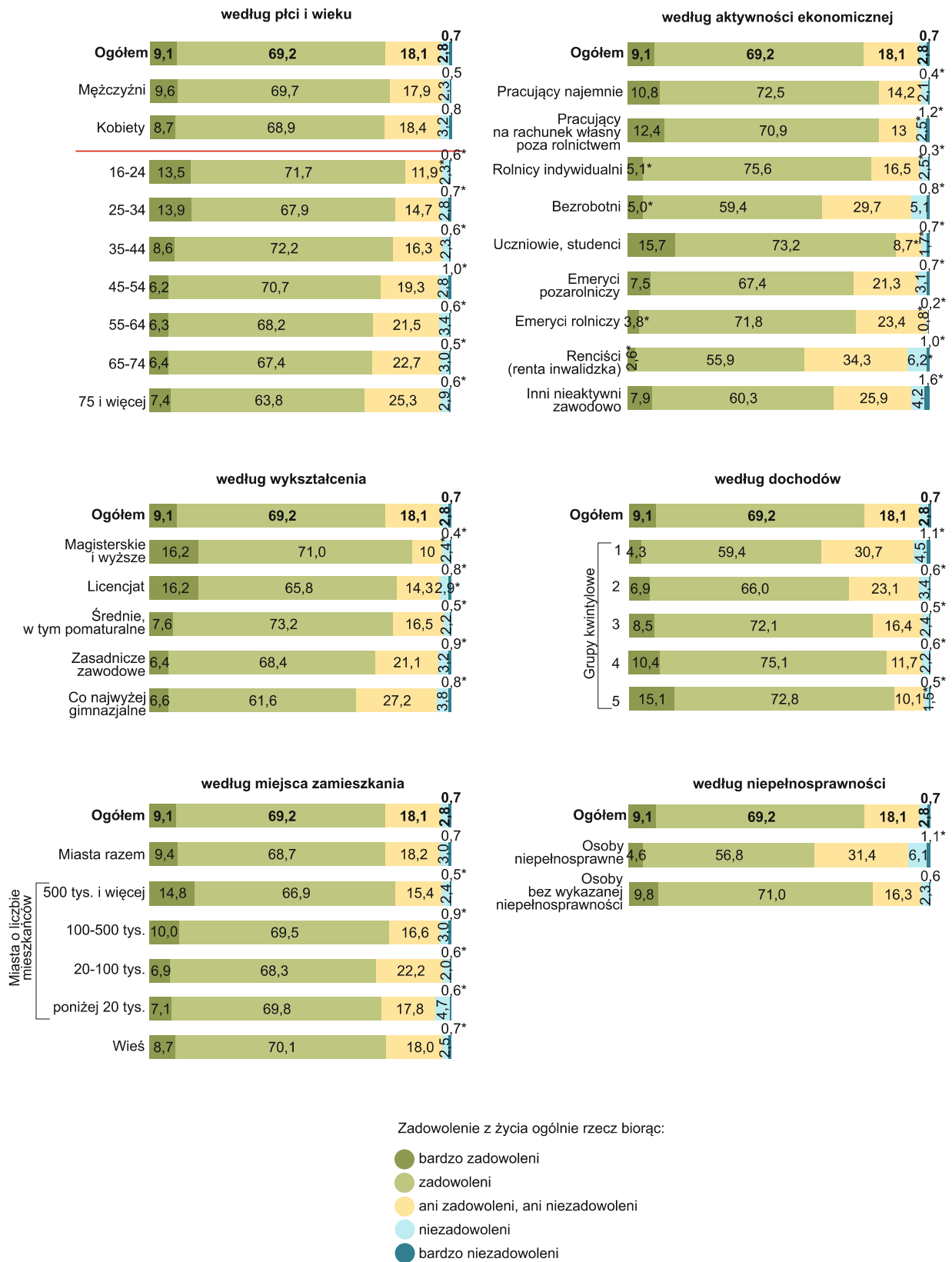
W 2015 r. zarówno w miastach ogółem, jak i na wsi prawie cztery osoby na pięć osób deklaroowały ogólne zadowolenie z życia. Poziom zadowolenia różnił się jednak również w zależności od wielkości miasta (od 75% w miastach liczących od 20 do 100 tys. mieszkańców do 82% w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców).

---

² Do kategorii osób zadowolonych zalicza się osoby zadowolone oraz bardzo zadowolone.

Wykres 7.1.

Zadolenie z życia ogólnie rzecz biorąc
w % osób w wieku 16 lat i więcej

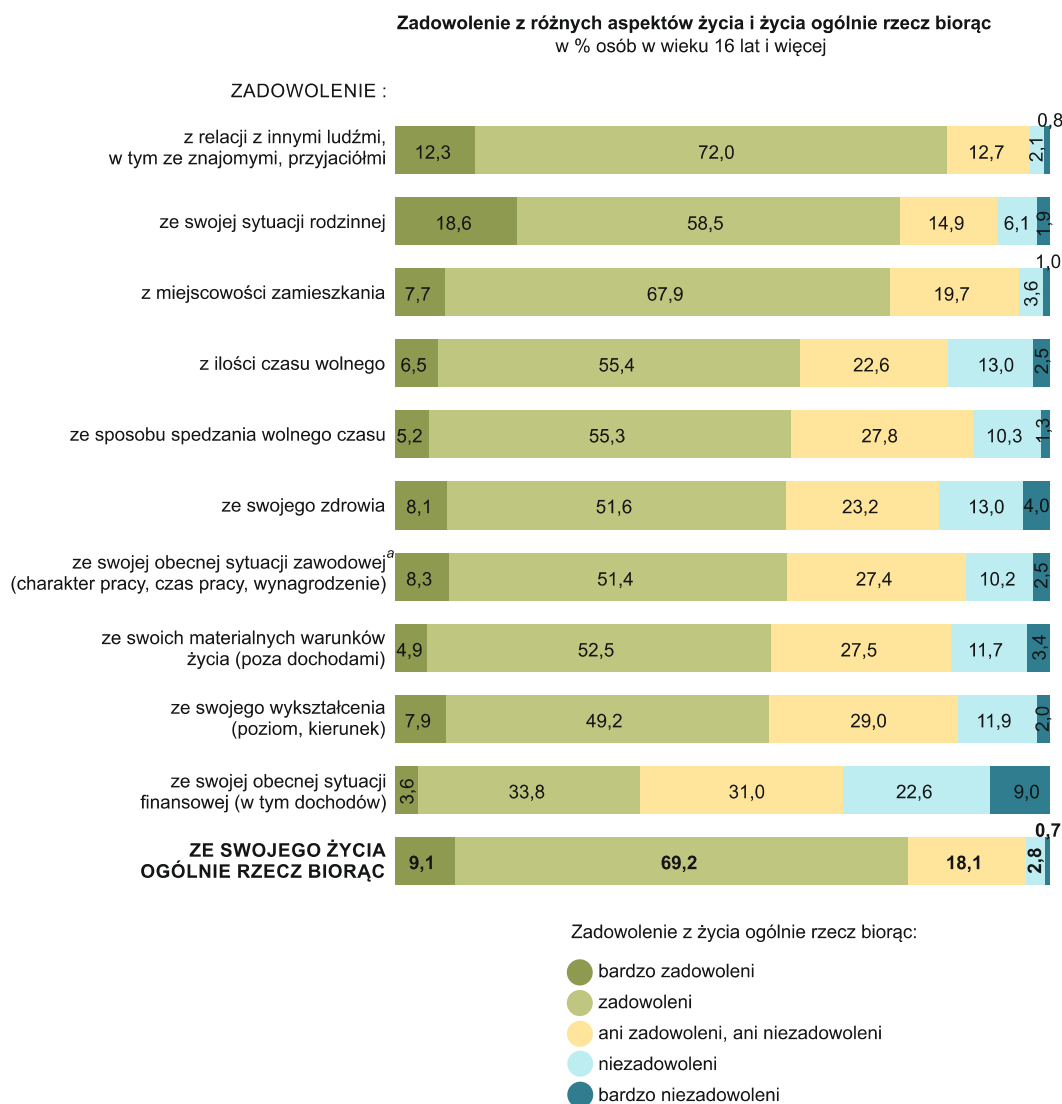

Zadowolenie z różnych aspektów życia

W Badaniu spójności społecznej pytano zarówno o poziom ogólnej satysfakcji z życia, jak i o zadowolenie z różnych jego aspektów, włączając w to m.in. relacje międzyludzkie, życie zawodowe, zdrowie czy sytuację materialną. Dało to możliwość udzielenia przynajmniej częściowej odpowiedzi na pytanie, z jakich aspektów życia mieszkańcy Polski byli zadowoleni w największym stopniu, a które z dziedzin stanowiły źródło niezadowolenia.

Stopień zadowolenia z poszczególnych aspektów życia był bardzo zróżnicowany. Najczęściej odczuwano satysfakcję z relacji międzyludzkich. Z relacji z innymi ludźmi, w tym ze znajomymi i przyjaciółmi zadowolonych (w tym bardzo zadowolonych) było 84% osób w wieku 16 lat i więcej, natomiast ze swojej sytuacji rodzinnej – 77%.

Wykres 7.2.

^a Dotyczy osób pracujących.

Zdecydowana większość osób (76%) była również zadowolona z miejscowości, w której mieszka. Znacznie mniej osób czerpało satysfakcję z czasu wolnego jakim dysponowało. Zarówno z ilości dostępnego czasu wolnego, jak i ze sposobu spędzania wolnego czasu zadowolonych było nieco ponad 60% osób w wieku 16 lat i więcej. Jeszcze niższy poziom satysfakcji odnotowano w przypadku oceny stanu zdrowia (niecałe 60% osób zadowolonych) oraz oceny swoich materialnych warunków życia, z wyłączeniem dochodów (ponad 57% zadowolonych). Ze swojej aktualnej sytuacji zawodowej (charakteru wykonywanej pracy, czasu pracy, wynagrodzenia) zadowolonych było natomiast 60% osób pracujących.

Najsłabsze oceny zadowolenia odnotowano w przypadku sytuacji finansowej. Ze swojej sytuacji finansowej, w tym dochodów zadowolonych było 37%, a negatywnie tę sferę życia oceniała prawie jedna trzecia społeczeństwa (32% osób niezadowolonych, w tym 9% bardzo niezadowolonych). Poziom niezadowolenia w przypadku pozostałych uwzględnionych w analizie dziedzin życia wahał się od niecałych 3% w przypadku relacji ze znajomymi i przyjaciółmi do 17% w przypadku oceny stanu zdrowia.

Komentarz 7.1.

SATYSFAKCJA Z RÓŻNYCH ASPEKTÓW ŻYCIA A OGÓLNY POZIOM ZADOWOLENIA Z ŻYCIA

W 2015 r. zdecydowana większość mieszkańców Polski w wieku co najmniej 16 lat – ponad 78% – była zadowolona lub bardzo zadowolona ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc. Poziom ogólnej satysfakcji z życia różnił się od poziomu satysfakcji z poszczególnych dziedzin życia, które ponadto wykazywały również znaczące zróżnicowanie między sobą. Generalnie – zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc było większe niż zadowolenie z większości uwzględnionych w analizie aspektów życia (zob. Wykres 7.2.) i nie stanowiło ono prostej wypadkowej „częstkowych satysfakcji”.

Aby ocenić znaczenie wpływu satysfakcji odczuwanej w związku z poszczególnymi sferami życia na poziom zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc, zbudowano odpowiedni model regresji logistycznej. W modelu tym, zjawisko podlegające objaśnieniu, tj. zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc, przedstawiono za pomocą zmiennej zero-jedynkowej. Zmienna ta przyjmuje wartość „1” w przypadku osób, które określiły się jako zadowolone lub bardzo zadowolone, natomiast „0” w pozostałych sytuacjach. W przypadku zmiennych objaśniających (zadowolenie z poszczególnych aspektów życia) wzięto pod uwagę 3 poziomy satysfakcji (osoby zadowolone lub bardzo zadowolone, ani zadowolone ani niezadowolone, niezadowolone lub bardzo niezadowolone).

Komentarz 7.1. (dok.)

Model 1. Zadowanie z poszczególnych aspektów życia a zadowanie z życia ogólnie rzecz biorąc

Ocena istotności wpływu poszczególnych czynników

Czynnik (zadowanie z poszczególnych aspektów życia)	Liczba stopni swobody	Statystyka Walda	Graniczny poziom istotności
Obecna sytuacja zawodowa	2	26,9	<0,0001 ***
Szkoła, studia	2	4,6	0,1001 n.s.
Wykształcenie	2	34,8	<0,0001 ***
Sytuacja rodzinna	2	689,5	<0,0001 ***
Relacje z innymi ludźmi, w tym ze znajomymi, przyjaciółmi	2	89,6	<0,0001 ***
Sytuacja finansowa	2	87,9	<0,0001 ***
Materialne warunki życia (poza dochodami)	2	125,6	<0,0001 ***
Ilość czasu wolnego	2	4,0	0,1373 n.s.
Sposób spędzania czasu wolnego	2	135,8	<0,0001 ***
Zdrowie	2	314,7	<0,0001 ***
Typ miejscowości zamieszkania	2	402,3	<0,0001 ***

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny 5%

Z wyników dopasowania modelu wynika, że największe znaczenie dla kształtowania ogólnego poziomu satysfakcji miały cząstkowe satysfakcje dotyczące sytuacji rodzinnej, miejscowości zamieszkania oraz stanu zdrowia. Ważne dla oceny ogólnego zadowania było również to, w jaki sposób spędzano czas wolny. Zadowanie ze sposobu spędzania czasu wolnego okazało się czwartą co do ważności, spośród uwzględnionych w analizie, cząstkowych ocen satysfakcji. Wpływało ono w większym stopniu na poziom zadowania z życia, niż oceny satysfakcji związane z takimi aspektami jak: warunki życia, relacje ze znajomymi i przyjaciółmi, czy sytuacja finansowa. Nieistotny statystycznie okazał się natomiast wpływ poziomu zadowania z ilości czasu wolnego, jakim dana osoba dysponowała.

Niezależnie od siły wpływu poszczególnych czynników, tj. znaczenia poszczególnych aspektów dla satysfakcji z życia ogólnie rzecz biorąc, wpływ ten jest zwykle dodatni, tj. satysfakcja z poszczególnych aspektów życia, sprzyja satysfakcji ogólnej.

2. POCZUCIE SENSU W ŻYCIU

Pomiar poczucia sensu w życiu wiąże się z tzw. eudajmonistycznym pojmowaniem dobrobytu subiektywnego³. Podejście eudajmonistyczne uwzględnia psychologiczne funkcjonowanie człowieka i zakłada, że warunkiem osiągnięcia „pełnego dobrostanu” jest podejmowanie aktywności życiowej, która to aktywność wynika ze zróżnicowanych celów i wartości właściwych dla każdego człowieka.

Aby ocenić poczucie sensu w życiu, w Badaniu spójności społecznej uwzględnione zostało następujące pytanie: „*Proszę ocenić, na ile zgadza się bądź nie zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem: przeważnie myślę, że to czym się zajmuję w życiu ma sens*”. W oparciu o odpowiedzi na to pytanie został obliczony wskaźnik poczucia sensu w życiu. Wskaźnik ten definiowany jest jako odsetek osób w wieku 16 lat i więcej, które zdecydowanie zgadzają się lub zgadzają się ze stwierdzeniem zawartym w pytaniu.

W 2015 r. dwie na trzy osoby w wieku 16 lat i więcej (67%) uznały, że to czym się przeważnie zajmują w życiu ma sens, natomiast 6% osób było przeciwnego zdania, czyli nie zgadzała się (w tym zdecydowanie) z tym stwierdzeniem. Poziom poczucia sensu w życiu różnił się w poszczególnych grupach wieku. Wśród osób w wieku 16-24 lata niemal trzy na cztery osoby uznały, iż to czym zajmują się w życiu ma sens (74%). Poczucie sensu w życiu powyżej przeciętnego poziomu dla całej populacji obserwowane było we wszystkich grupach wieku do 55 roku życia. W starszych grupach wieku odsetki osób deklarujących, że to czym się zajmują w życiu ma sens systematycznie spadają, osiągając poziom 52% wśród osób w wieku 75 lat i więcej.

Odczuwanie sensu w życiu wzrasta wraz z osiągniętym poziomem wykształcenia. Wśród osób z wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym odsetek osób uważających, iż to czym się zajmują w życiu ma sens wyniósł 54%, podczas gdy wśród osób najlepiej wykształconych, które uzyskały wykształcenie magisterskie lub wyższe, sens w życiu odczuwały mniej więcej trzy na cztery osoby (76%).

Podobnie, jak w przypadku zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc, najwyższy odsetek osób zgadzających się ze stwierdzeniem, iż to czym się zajmują w życiu ma sens, odnotowano wśród uczniów i studentów (77%). Grupami, w których zaobserwowano wysoki poziom poczucia sensu w życiu byli również pracujący na własny rachunek poza rolnictwem (74%) oraz pracownicy najemni (72%). Wśród rencistów oraz emerytów rolniczych odnotowano natomiast najniższe wartości analizowanego wskaźnika – poczucie sensu w życiu odczuwało, odpowiednio: 46% i 49% osób w tych grupach.

Miejsce zamieszkania nie wpływało w znaczący sposób na analizowany aspekt subiektywnego dobrobytu, gdyż zarówno w mieście, jak i na wsi sens w życiu odczuwały mniej więcej dwie na trzy osoby, przy czym w miastach, zależnie od ich wielkości, odsetki te mieściły się w granicach 64-68%.

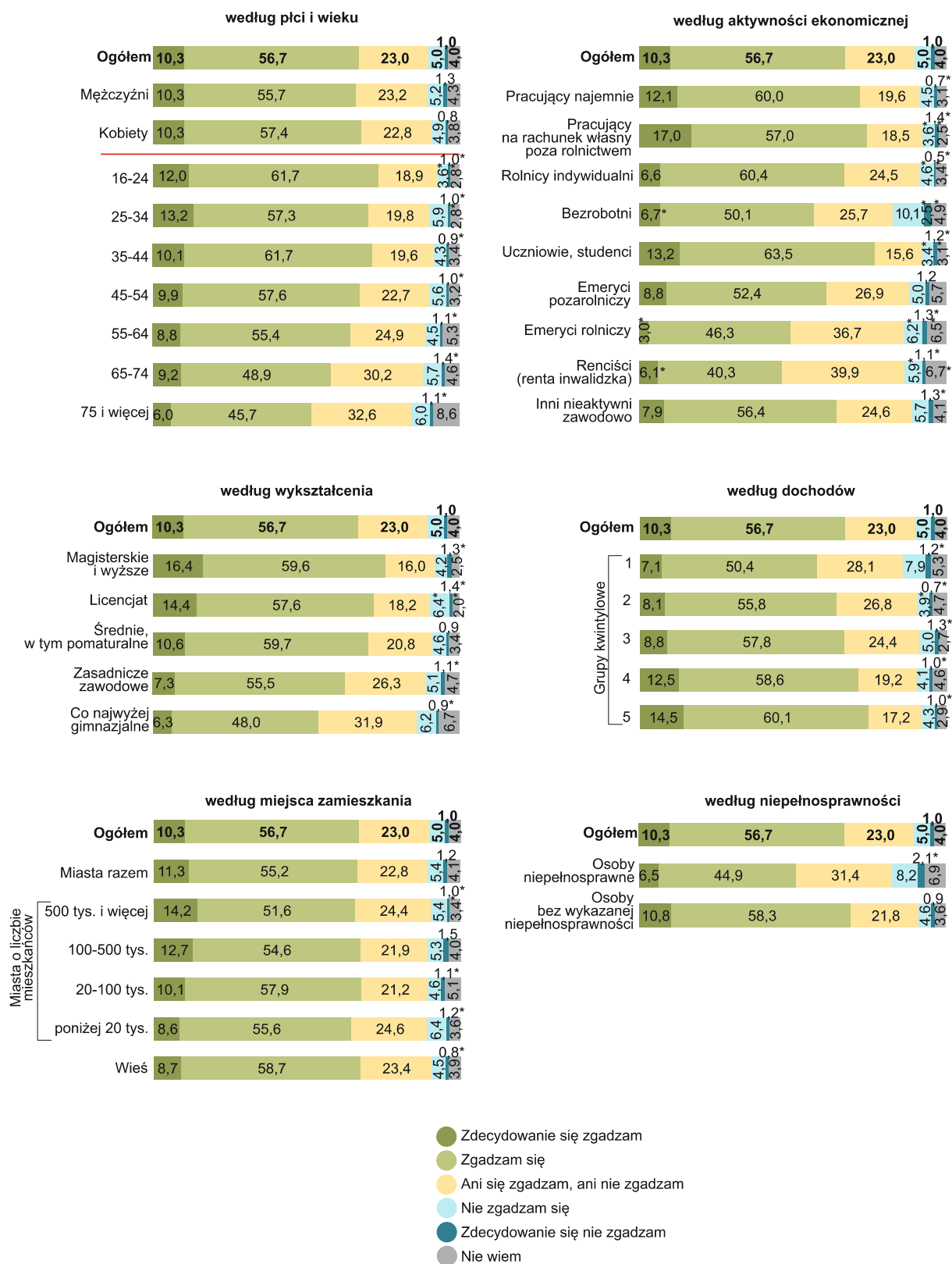
---

³ OECD *Guidelines on Measuring Subjective Well-being* (2013), OECD Publishing.

Wykres 7.3.

Poczucie sensu w życiu^a
w % osób w wieku 16 lat i więcej

^a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Na ile zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem: 'Przeważnie myślę, że to czym się zajmuję w życiu ma sens'”.

3. SAMOPOCZUCIE – OCENA STANU EMOCJONALNEGO

Zgodnie z przyjętym podejściem badawczym stan emocjonalny (określany w tym opracowaniu również terminem samopoczucia) stanowi jeden z trzech wymiarów uwzględnianych w ocenach dobrobytu subiektywnego. W odróżnieniu od ogólnej satysfakcji z życia oraz poczucia sensu w życiu, które niejako ze swej natury zawierają w sobie elementy retrospektywne, samopoczucie emocjonalne dotyczy sytuacji bieżącej, aczkolwiek może zależeć od zdarzeń, które miały miejsce w przeszłości (zwłaszcza niedalekiej).

Podstawę do prezentowanej w tym opracowaniu oceny samopoczucia stanowił blok dziewięciu pytań dotyczących częstości doświadczania w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie różnych stanów emocjonalnych, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Wychodząc z założenia, że występowanie pojedynczego symptomu (szczególnie jeśli dotyczy to relatywnie krótkiego okresu) stanowi przesłankę, lecz nie daje podstaw do wnioskowania na temat „ogólnie dobrego” lub „ogólnie złego” samopoczucia, obliczone zostały dwa wskaźniki złożone: „wskaźnik dobrego samopoczucia (stanu emocjonalnego)” i „wskaźnik złego samopoczucia (stanu emocjonalnego)”. Złożony wskaźnik dobrego samopoczucia, definiowany jest jako odsetek osób (w wieku 16 lat i więcej), które w ciągu miesiąca przed badaniem nigdy nie doświadczały symptomów złego samopoczucia oraz u których zaobserwowano przynajmniej 5 z 9 symptomów dobrego samopoczucia. Złożony wskaźnik złego samopoczucia mówi natomiast, jaki jest odsetek osób (w wieku 16 lat i więcej), które w ciągu miesiąca przed badaniem doświadczały przynajmniej 6 z 9 branych pod uwagę symptomów złego samopoczucia (zob. *Komentarz 7.2.*).

Wyniki Badania spójności społecznej wskazują, iż w 2015 r. co druga osoba w wieku 16 lat i więcej odznaczała się dobrym samopoczuciem (wskaźnik dobrego samopoczucia osiągnął wartość 50%), podczas gdy kumulacja negatywnych stanów emocjonalnych została zaobserwowana u około co dwudziestej osoby (wartość wskaźnika złego samopoczucia wyniosła 4,5%).

Komentarz 7.2.

SYMPTOMY DOBREGO I ZŁEGO SAMOPOCZUCIA (STANU EMOCJONALNEGO)

Tabl. 1. **Badane stany emocjonalne (przejawy samopoczucia psychicznego)^a**
w % osób w wieku 16 lat i więcej

Osoby badane czuły się ^b :	Częstość występowania danej odpowiedzi				
	przez cały czas	przez większość dni	przez kilka dni	bardzo rzadko	nigdy
stany, których występowanie świadczy o dobrym samopoczuciu (pozytywne)					
pełne życia	10,4	47,9	25,8	14,1	1,9
spokojne i opanowane	8,7	62,2	20,8	7,5	0,8
miały dużo sił i energii do działania	7,2	47,0	28,3	15,4	2,0
szczęśliwe	11,0	52,4	24,5	10,6	1,4

Pozycje odpowiadające symptomom dobrego samopoczucia psychicznego oznaczono na zielono, symptomom złego samopoczucia psychicznego – na pomarańczowo.

^a Ze względu na zaokrąglenia danych, w niektórych przypadkach sumy składników mogą różnić się nieznacznie od 100%.

^b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Proszę określić jak często w ciągu ostatniego miesiąca czuł(a) się Pan/Pani...”.

Komentarz 7.2. (dok.)**Tabl. 1. Badane stany emocjonalne (przejawy samopoczucia psychicznego)^a
w % osób w wieku 16 lat i więcej (dok.)**

Osoby badane czuły się ^b :	Częstość występowania danej odpowiedzi				
	przez cały czas	przez większość dni	przez kilka dni	bardzo rzadko	nigdy
stany, których występowanie świadczy o złym samopoczuciu (negatywne)					
bardzo zdenerwowane	1,3	9,5	35,9	46,7	6,6
głęboko przygnębione, nic nie mogło podnieść ich na duchu	0,7	4,4	15,4	45,5	34,0
smutne, przygnębione, lub miały chandrę	0,9	5,6	25,7	49,3	18,5
wykończone, wyczerpane	1,3	9,9	36,2	40,9	11,8
zmęczone	2,4	15,9	49,8	29,0	2,9

Pozycje odpowiadające symptomom dobrego samopoczucia psychicznego oznaczono na zielono, symptomom złego samopoczucia psychicznego – na pomarańczowo.

a Ze względu na zaokrąglenia danych, w niektórych przypadkach sumy składników mogą różnić się nieznacznie od 100%.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Proszę określić jak często w ciągu ostatniego miesiąca czuła(a) się Pan/Pani...”.

Symptomem dobrego samopoczucia jest:

- występowanie przez cały czas lub przez większość dni stanu o charakterze pozytywnym,
- niewystępowanie nigdy lub występowanie bardzo rzadkie stanu o charakterze negatywnym.

Symptomem złego samopoczucia jest:

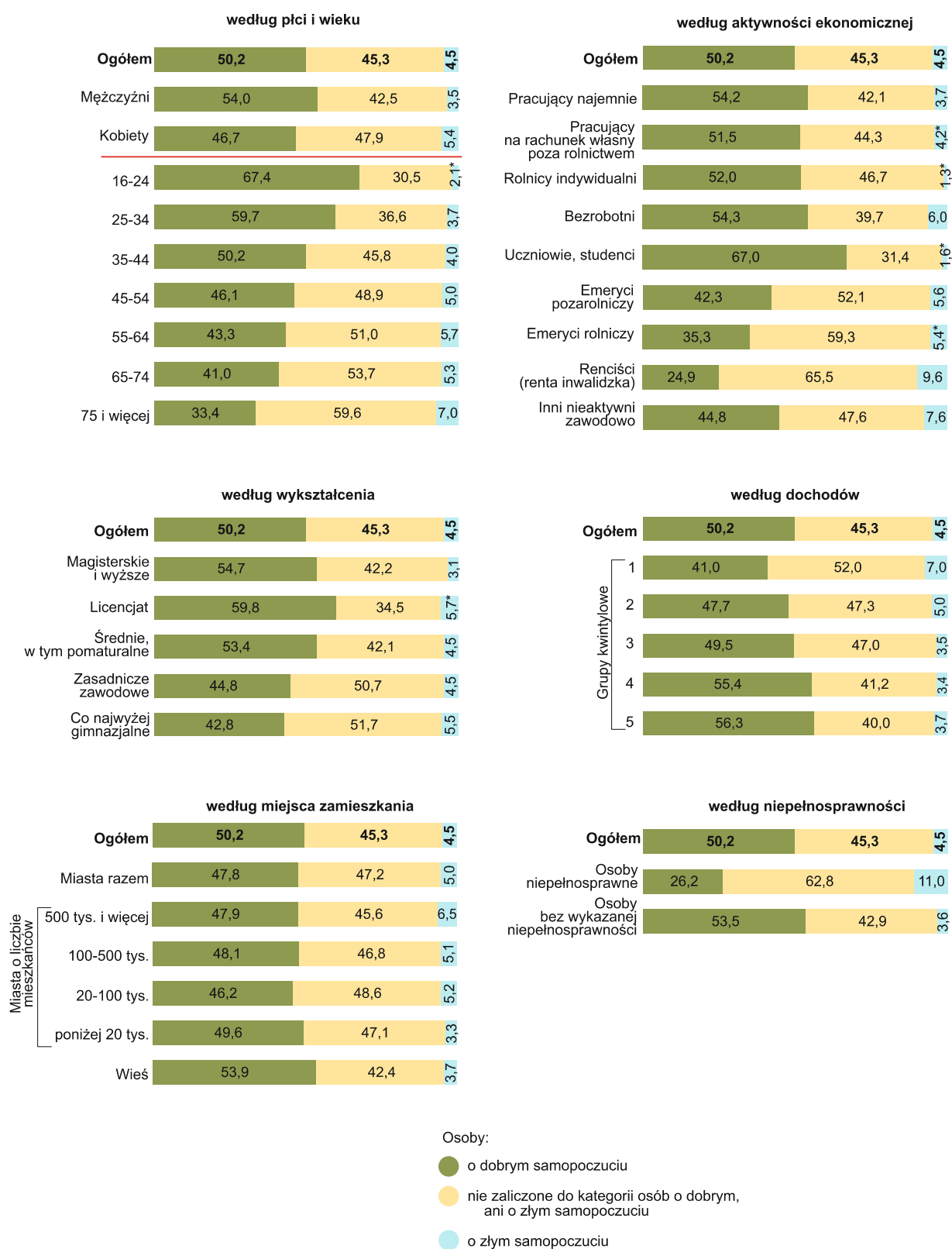
- niewystępowanie nigdy lub występowanie bardzo rzadkie stanu o charakterze pozytywnym,
- występowanie przez cały czas lub przez większość dni stanu o charakterze negatywnym.

Przedmiotem dalszych szczegółowych rozważań w tym rozdziale jest wskaźnik dobrego samopoczucia. Dobrym samopoczuciem odznaczyli się przede wszystkim ludzie młodzi. W grupie wieku 16-24 lata wskaźnik dobrego samopoczucia osiągnął wartość 67%, a wśród osób w wieku 25-34 lata – 60%. Najniższą wartość wskaźnika odnotowano natomiast wśród osób w wieku 75 lat i więcej (33%). Znalazło to odzwierciedlenie w wartości wskaźnika dobrego samopoczucia ze względu na aktywność lub bierność ekonomiczną. Najwyższy odsetek osób o dobrym samopoczuciu był wśród uczniów i studentów (67%), natomiast wśród emerytów pozarolniczych wskaźnik dobrego samopoczucia kształtował się na poziomie 42%, a emerytów rolniczych 35%. Najmniej osób o ogólnie dobrym samopoczuciu było wśród rencistów (25%). Jednocześnie w grupie rencistów zaobserwowano najwięcej osób o złym samopoczuciu (10%). Kumulacji negatywnych uczuć i emocji sprzyjało także bezrobocie. Wśród bezrobotnych wskaźnik złego samopoczucia osiągnął wartość 6%.

Relatywnie najczęściej złym samopoczuciem odznaczyli się mieszkańcy największych miast (prawie 7% osób w miastach liczących co najmniej 500 tys. mieszkańców, wobec nieco ponad 3% w najmniejszych miastach i niecałych 4% na wsi).

Wykres 7.4.

Ocena samopoczucia^a
w % osób w wieku 16 lat i więcej

^a Zgodnie z zasadami oceny stanu emocjonalnego opisanymi w Komentarzu 7.2.

4. KUMULACJA POZYTYWNYCH ASPEKTÓW DOBROBYTU SUBIEKTYWNEGO – ZŁOŻONY WSKAŹNIK DOBREJ SUBIEKTYWNEJ JAKOŚCI ŻYCIA

Celem przeprowadzonej analizy było nie tylko dokonanie oceny poszczególnych aspektów dobrobytu subiektywnego, ale także analiza wzajemnych współzależności pomiędzy występowaniem różnych jego aspektów. Zagadnienie to zostało szerzej omówione w dalszej części rozdziału, natomiast poniżej przedstawione zostaną informacje na temat złożonego wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia.

Przyjęto, iż wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia definiowany jest jako odsetek osób w wieku 16 lat i więcej, które jednocześnie: były zadowolone ze swojego życia (zadeklarowały, że są zadowolone lub bardzo zadowolone ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc), miały poczucie sensu w życiu (zadeklarowały, iż zgadzają lub zdecydowanie zgadzają się ze stwierdzeniem „przeważnie myślę, że to czym się zajmuję w życiu ma sens”) oraz charakteryzowały się dobrym samopoczuciem (zgodnie z definicją złożonego wskaźnika dobrego samopoczucia).

W 2015 r. kumulacja wszystkich trzech branych pod uwagę aspektów subiektywnego dobrobytu zaobserwowana została wśród 36% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej. Tę część populacji można uznać za osoby o relatywnie najlepszej subiektywnej jakości życia.

Wśród wszystkich analizowanych grup wieku, najwyższą wartość złożonego wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia odnotowano wśród osób najmłodszych, w wieku 16-24 lata. W grupie tej dobrą subiektywną jakością życia odznaczała się prawie co druga osoba (48%), podczas gdy wśród osób w wieku 45-64 lata kumulacja wszystkich trzech symptomów subiektywnego dobrobytu występowała u mniej więcej co trzeciej osoby, a wśród osób najstarszych, w wieku 75 lat i więcej – u co piątej (21%).

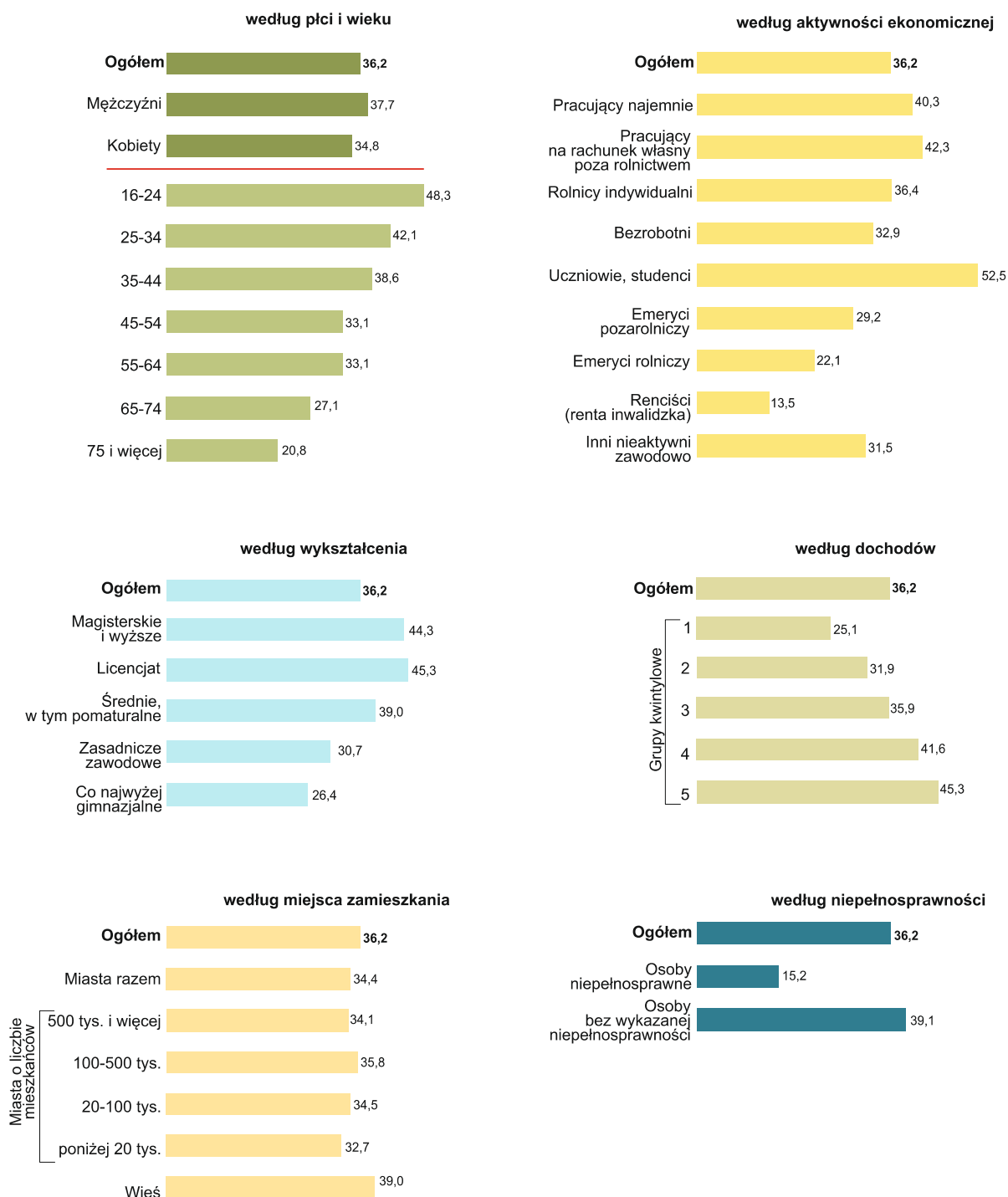
Różnice w wartości wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia ze względu na poziom wykształcenia sięgają 19 p. proc. Najniższy odsetek osób charakteryzujących się dobrą subiektywną jakością życia odnotowano wśród osób posiadających wykształcenie co najwyżej gimnazjalne (26%), najwyższy zaś – wśród osób z wykształceniem na poziomie licencjatu (45%). Biorąc pod uwagę aktywność ekonomiczną – stosunkowo najczęściej kumulacja trzech analizowanych symptomów dobrej subiektywnej jakości życia obserwowana była wśród uczniów i studentów (53%) oraz osób pracujących na własny rachunek poza rolnictwem (42%). Zdecydowanie niższy niż w pozostałych grupach odsetek osób charakteryzujących się dobrą subiektywną jakością życia odnotowano natomiast wśród emerytów pozarolniczych (29%) oraz rencistów (14%).

Nie zaobserwowano dużego zróżnicowania wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia ze względu na miejsce zamieszkania, chociaż – generalnie odsetek osób doświadczających dobrej subiektywnej jakości życia wyższy był na wsi (39%) niż w miastach (34%), przy czym najniższą wartość złożonego wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia odnotowano w najmniejszych miastach, o liczbie mieszkańców nieprzekraczającej 20 tys. (33%).

Wykres 7.5.

Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia

w % osób w wieku 16 lat i więcej

5. DETERMINANTY DOBROBYTU SUBIEKTYWNEGO

W celu oceny determinant subiektywnego dobrobytu zastosowano modele regresji logistycznej. Zbudowano odrębne modele dla każdej z trzech, zdefiniowanych zgodnie z przyjętym podejściem, składowych zjawiska (tj. dla zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc, dobrego samopoczucia psychicznego i poczucia sensu w życiu) oraz dla złożonego wskaźnika dobrobytu subiektywnego, czyli dla wskaźnika dobrej subiektywnej jakości życia.

Wszystkie cztery, wymienione wyżej, objaśniane aspekty opisane są za pomocą zmiennych zero-jedynkowych. Jako zmienne objaśniające we wszystkich czterech modelach zastosowano ten sam zestaw czynników opisujących cechy społeczno-ekonomiczne i demograficzne osoby oraz gospodarstwa domowego, w którym żyje, a także uwarunkowania indywidualne związane m.in. z historią życia, stanem zdrowia, sposobem życia, poziomem kapitału społecznego. Użycie tego samego zestawu potencjalnych zmiennych objaśniających pozwala dokonać przejrzystego porównania ocen wpływu każdego z czynników na poszczególne elementy badanego zjawiska.

W sposób celowy jako zmienne objaśniające wykorzystano wyłącznie czynniki egzogeniczne w stosunku do samego zjawiska dobrobytu subiektywnego (tj. nie stosowano objaśnienia jednej składowej za pomocą innych składowych), aby silne powiązania wewnętrzne między elementami zjawiska nie zaburzały uzyskanych ocen. Przeprowadzona w ten sposób analiza daje odpowiedź na pytanie, co wpływa na odczuwanie dobrobytu subiektywnego, nie jest natomiast jej celem zbadanie wewnętrznej struktury zjawiska, tj. powiązań między jego elementami. Temu aspektowi poświęcono odrębną analizę.

Modele I-III dotyczące każdego z aspektów subiektywnej jakości życia objaśnianego w sposób odrębny, pozwalają ocenić determinanty badanego zjawiska w ujęciu wielowymiarowym, z uwzględnieniem zróżnicowanego wpływu rozważanych czynników na poszczególne jego aspekty.

Model IV, objaśniający złożony wskaźnik, ma pewien walor syntetyczny, wskazując czynniki sprzyjające lub nie, kumulacji pozytywnych symptomów dobrobytu subiektywnego. Z jednej strony model ten można traktować jako w pewien sposób nadrzędny w stosunku do pozostałych, objaśniający zjawisko jako całość opisane za pomocą jednej, syntetycznej zmiennej, z drugiej strony – i takie podejście wydaje się bardziej uzasadnione, uwzględniające pełną złożoność zjawiska – jako uzupełnienie wielowymiarowego obrazu wynikającego z pozostałych modeli o dodatkowy aspekt, związany ze współwystępowaniem lub nie, symptomów objaśnianych odrębnie. Szczególnie interesujące jest w tym kontekście, porównanie wyników regresji uzyskanych dla składowych dobrobytu subiektywnego modelowanych oddzielnie oraz dla wskaźnika złożonego.

Podstawą do wnioskowania na temat siły i istotności wpływu różnych czynników na odczuwanie dobrobytu subiektywnego oraz wyróżnienia najważniejszych determinant tego zjawiska, może być *Tabl. 7.1.*, pokazująca oceny dotyczące oddziaływania poszczególnych czynników na składowe analizowanego zjawiska. W dalszej analizie jako istotne statystycznie wymieniane są efekty istotne na poziomie 5%. Dla dużej części efektów potwierdzenie statystyczne jest bardzo silne i są one istotne nawet na poziomie 0,1%, co zostało odpowiednio zaznaczone w tablicy i w opisie.

Tabl. 7.1. Ocena istotności wpływu potencjalnych czynników objaśniających na występowanie zjawisk opisujących dobrobyt subiektywny

Czynnik objaśniający	Liczba stopni swobody	Objaśniane zjawisko							
		składowe dobrobytu subiektywnego						złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia (model IV)	
		zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc (model I)		dobre samopoczucie psychiczne (model II)		poczucie sensu w życiu (model III)			
		ocena istotności wpływu czynników objaśniających							
		statystyka Walda	graniczny poziom istotności	statystyka Walda	graniczny poziom istotności	statystyka Walda	graniczny poziom istotności	statystyka Walda	graniczny poziom istotności
Płeć	1	0,0	0,9388 n.s.	10,1	0,0015 **	3,6	0,0587 n.s.	0,3	0,6005 n.s.
Wiek	6	31,1	<0,0001 ***	13,2	0,0394 *	6,5	0,3713 n.s.	14,0	0,0299*
Wykształcenie	4	9,2	0,0556 n.s.	4,5	0,3384 n.s.	18,7	0,0009 ***	8,5	0,0746 n.s.
Status na rynku pracy	8	30,3	0,0002 ***	31,5	0,0001 ***	26,3	0,001 **	14,9	0,0615 n.s.
Zawód	10	6,2	0,795 n.s.	7,9	0,639 n.s.	35,3	0,0001 ***	11,2	0,3397 n.s.
Pozostawanie w małżeństwie lub związku nieformalnym	1	141,7	<0,0001 ***	0,6	0,437 n.s.	14,7	0,0001 ***	20,8	<0,0001 ***
Typ drogi życiowej	4	376,9	<0,0001 ***	231,8	<0,0001 ***	208,1	<0,0001 ***	248,6	<0,0001 ***
Ogólna ocena stanu zdrowia	4	311,5	<0,0001 ***	685,9	<0,0001 ***	111,3	<0,0001 ***	521,2	<0,0001 ***
Wykorzystanie czasu wolnego	4	20,1	0,0005 ***	188,4	<0,0001 ***	45,2	<0,0001 ***	105,9	<0,0001 ***
Sytuacja dochodowa	2	2,9	0,2297 n.s.	6,9	0,0318 *	1,6	0,4558 n.s.	4,1	0,1298 n.s.
Warunki życia	2	104,8	<0,0001 ***	44,7	<0,0001 ***	25,2	<0,0001 ***	54,7	<0,0001 ***
Równowaga budżetowa	2	43,1	<0,0001 ***	40,5	<0,0001 ***	9,9	0,072 **	45,3	<0,0001 ***
Niepełnosprawność	1	0,6	0,4311 n.s.	9,6	0,0019 **	6,0	0,0142 *	2,7	0,0988 n.s.
Kapitał stowarzyszeniowy	3	2,7	0,4462 n.s.	8,9	0,0305 *	17,0	0,0007 ***	13,2	0,0043 **
Kapitał towarzysko-sąsiedzki	3	44,9	<0,0001 ***	19,0	0,0003 ***	71,8	<0,0001 ***	36,1	<0,0001 ***
Kapitał rodzinny	3	48,5	<0,0001 ***	14,9	0,0019 **	31,9	<0,0001 ***	19,1	0,0003 ***
Wskaźnik zaangażowania religijnego	4	72,1	<0,0001 ***	6,3	0,1749 n.s.	67,8	<0,0001 ***	35,8	<0,0001 ***
Typ miejscowości zamieszkania	4	7,0	0,1347 n.s.	17,0	0,002 **	9,7	0,0463 *	13,0	0,0114 *
Województwo	15	40,7	0,0003 ***	73,3	<0,0001 n.s.	90,0	<0,0001 ***	74,9	<0,0001 ***

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny 5%

Tabl. 7.2. Wartości parametrów modeli objaśniających elementy dobrobytu subiektywnego wraz z oceną istotności statystycznej

Zmienna objaśniająca	Objaśniane zjawisko							
	składowe dobrobytu subiektywnego						złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia (model IV)	
	zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc (model I)		dobre samopoczucie psychiczne (model II)		poczucie sensu w życiu (model III)			
	parametry modeli i statystyczna ocena wpływu zmiennych objaśniających							
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Płeć								
Mężczyzna	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Kobieta	0,004	0,0 n.s.	-0,144	10,1 **	0,087	3,6 n.s.	-0,025	0,3 n.s.
Wiek								
16-24 lata	0,092	0,4 n.s.	0,221	3,4 n.s.	0,001	0,0 n.s.	-0,001	0,0 n.s.
25-34 lata	-0,019	0,0 n.s.	0,026	0,1 n.s.	0,026	0,1 n.s.	-0,082	1,2 n.s.
35-44 lata	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
45-54 lata	-0,001	0,0 n.s.	0,006	0,0 n.s.	-0,022	0,1 n.s.	-0,078	1,1 n.s.
55-64 lata	0,272	8,8 **	0,053	0,5 n.s.	0,072	0,9 n.s.	0,119	2,4 n.s.
65-74 lata	0,531	20,1 ***	0,110	1,2 n.s.	-0,025	0,1 n.s.	0,095	0,8 n.s.
75 lat i więcej	0,589	20,1 ***	-0,135	1,4 n.s.	-0,118	1,1 n.s.	-0,097	0,6 n.s.
Wykształcenie								
Co najwyżej gimnazjalne	-0,222	7,8 **	-0,063	0,8 n.s.	-0,259	14,4 ***	-0,211	7,3 **
Zawodowe zasadnicze	-0,148	4,6 *	-0,096	2,7 n.s.	-0,060	1,1 n.s.	-0,100	2,7 n.s.
Średnie, w tym pomaturalne	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Licencjat	-0,135	1,3 n.s.	0,076	0,7 n.s.	-0,173	3,2 n.s.	0,021	0,1 n.s.
Magisterskie i wyższe	-0,032	0,1 n.s.	-0,044	0,4 n.s.	-0,123	2,4 n.s.	-0,053	0,5 n.s.
Status na rynku pracy								
Praca najemna	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Praca na rachunek własny poza rolnictwem	-0,091	0,5 n.s.	-0,079	0,7 n.s.	0,143	1,8 n.s.	0,026	0,1 n.s.
Praca na rachunek własny w rolnictwie	-0,030	0,0 n.s.	0,175	1,3 n.s.	-0,164	1,2 n.s.	-0,099	0,3 n.s.
Bezrobotni	-0,404	15,2 ***	0,298	9,9 **	-0,136	2,2 n.s.	0,057	0,3 n.s.
Uczniowie i studenci	0,480	4,8 *	-0,219	1,6 n.s.	0,433	6,0 *	0,271	2,5 n.s.
Emeryci pozarolniczy	-0,092	0,9 n.s.	0,285	12,7 ***	0,117	2,0 n.s.	0,182	4,6 *
Emeryci rolniczy	0,237	1,7 n.s.	-0,035	0,0 n.s.	-0,076	0,2 n.s.	-0,245	1,6 n.s.
Renciści (renta inwalidzka)	-0,175	1,8 n.s.	0,124	0,9 n.s.	-0,220	3,5 n.s.	-0,152	0,9 n.s.
Inni nieaktywni zawodowo	-0,104	1,0 n.s.	0,104	1,3 n.s.	0,212	5,3 *	0,169	3,1 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Tabl. 7.2. Wartości parametrów modeli objaśniających elementy dobrobytu subiektywnego wraz z oceną istotności statystycznej (c.d.)

Zmienna objaśniająca	Objaśniane zjawisko							
	składowe dobrobytu subiektywnego						złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia (model IV)	
	zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc (model I)		dobre samopoczucie psychiczne (model II)		poczucie sensu w życiu (model III)			
	parametry modeli i statystyczna ocena wpływu zmiennych objaśniających							
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Zawód								
Kadra menedżerska, wyżsi urzędnicy i kierownicy	0,052	0,1 n.s.	-0,083	0,6 n.s.	0,333	8,1 **	0,090	0,6 n.s.
Specjaliści	-0,077	0,4 n.s.	-0,034	0,1 n.s.	0,209	4,4 *	0,005	0,0 n.s.
Technicy i inny średni personel	0,010	0,0 n.s.	-0,012	0,0 n.s.	0,105	1,4 n.s.	0,055	0,4 n.s.
Pracownicy biurowi	-0,152	1,8 n.s.	0,050	0,3 n.s.	-0,094	1,0 n.s.	0,054	0,3 n.s.
Pracownicy usług i sprzedawcy	-0,123	1,7 n.s.	-0,061	0,6 n.s.	-0,180	5,1 *	-0,157	3,3 n.s.
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	-0,162	1,3 n.s.	-0,008	0,0 n.s.	-0,047	0,1 n.s.	0,100	0,4 n.s.
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń	-0,021	0,0 n.s.	-0,095	1,3 n.s.	-0,048	0,3 n.s.	-0,053	0,3 n.s.
Pracownicy przy pracach prostych	-0,129	1,9 n.s.	-0,022	0,1 n.s.	-0,116	1,9 n.s.	-0,089	0,8 n.s.
Nigdy nie pracował, nie ma zawodu	-0,122	0,6 n.s.	0,182	1,7 n.s.	-0,232	3,0 n.s.	-0,001	0,0 n.s.
Brak danych	0,107	0,0 n.s.	1,127	1,8 n.s.	-1,587	3,4 n.s.	-1,013	0,8 n.s.
Pozostawanie w małżeństwie lub związku nieformalnym	0,661	141,7 ***	0,039	0,6 n.s.	0,186	14,7 ***	0,243	20,8 ***
Typ drogi życiowej								
Typ 1 (wznosząca; bez załamań i spadków)	0,099	1,4 n.s.	-0,064	1,1 n.s.	0,180	7,9 **	-0,014	0,1 n.s.
Typ 2 (stabilna)	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Typ 3 (wznosząca; z przejściowymi załamaniami i spadkami)	-0,228	8,9 **	-0,250	18,3 ***	-0,039	0,4 n.s.	-0,288	23,3 ***
Typ 4 (opadająca; niejednostajnie)	-0,953	155,4 ***	-0,805	147,8 ***	-0,555	74,6 ***	-0,940	161,7 ***
Typ 5 (opadająca; jednostajnie)	-1,318	131,1 ***	-1,125	73,4 ***	-0,804	57,3 ***	-1,329	57,3 ***
Ogólna ocena stanu zdrowia								
Bardzo dobra	1,184	119,1 ***	1,328	292,9 ***	0,541	42,4 ***	1,223	253,0 ***
Dobra	0,854	197,6 ***	0,836	302,6 ***	0,327	42,3 ***	0,861	280,8 ***
Taka sobie, ani dobra, ani zła	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Zła	-0,325	21,2 ***	-0,970	146,5 ***	-0,350	28,9 ***	-0,916	81,2 ***
Bardzo zła	-0,719	24,1 ***	-1,807	46,0 ***	-0,418	9,1 **	-1,851	22,3 ***

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Tabl. 7.2. Wartości parametrów modeli objaśniających elementy dobrobytu subiektywnego wraz z oceną istotności statystycznej (c.d.)

Zmienna objaśniająca	Objaśniane zjawisko							
	składowe dobrobytu subiektywnego						złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia (model IV)	
	zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc (model I)		dobre samopoczucie psychiczne (model II)		poczucie sensu w życiu (model III)			
	parametry modeli i statystyczna ocena wpływu zmiennych objaśniających							
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Wykorzystanie czasu wolnego								
Czasu nie wystarcza nawet na wykonanie koniecznych zajęć	-0,381	9,3 **	-1,034	79,3 ***	-0,087	0,6 n.s.	-0,823	42,0 ***
Czasu wystarcza tylko na to co trzeba zrobić, ale nie ma czasu wolnego dla siebie	-0,204	7,0 **	-0,617	99,4 ***	-0,036	0,3 n.s.	-0,511	60,6 ***
Czasu wystarcza na to co trzeba zrobić i zostaje czas wolny dla siebie	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Czasu starcza na wszystko	0,050	0,6 n.s.	0,130	6,2*	-0,170	10,7 **	0,062	1,3 n.s.
Czasu wolnego jest aż za dużo	-0,124	1,9 n.s.	-0,127	2,1 n.s.	-0,538	44,9 ***	-0,205	3,9 *
Sytuacja dochodowa								
Ubóstwo	-0,105	2,4 n.s.	-0,127	3,8 n.s.	-0,042	0,5 n.s.	-0,143	3,8 *
Poza grupami skrajnymi	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Bardzo dobra	0,066	0,5 n.s.	-0,113	3,2 n.s.	0,074	1,1 n.s.	-0,032	0,3 n.s.
Warunki życia								
Ubóstwo	-0,635	60,6 ***	-0,424	21,4 ***	-0,315	16,3 ***	-0,606	26,5 ***
Poza grupami skrajnymi	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Bardzo dobra	0,439	39,6 ***	0,227	21,8 ***	0,149	8,1 **	0,252	26,5 ***
Równowaga budżetowa								
Ubóstwo	-0,245	11,3 ***	-0,328	18,3 ***	0,018	0,1 n.s.	-0,249	7,6 **
Poza grupami skrajnymi	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Bardzo dobra	0,423	30,1 ***	0,238	20,4 ***	0,180	9,8 **	0,315	36,0 ***
Niepełnosprawność								
	0,057	0,6 n.s.	-0,221	9,6 **	0,161	6,0 *	-0,135	2,7 n.s.
Poziom kapitału stowarzyszeniowego								
Bardzo niski i brak	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Niski	-0,083	1,2 n.s.	0,075	1,5 n.s.	0,165	6,5 *	0,123	3,8 n.s.
Średni	0,111	0,6 n.s.	0,295	8,3 **	0,353	9,1 **	0,349	11,6 ***
Wysoki lub bardzo wysoki	-0,153	0,6 n.s.	0,006	0,0 n.s.	0,435	6,3 *	0,106	0,5 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Tabl. 7.2. Wartości parametrów modeli objaśniających elementy dobrobytu subiektywnego wraz z oceną istotności statystycznej (c.d.)

Zmienna objaśniająca	Objaśniane zjawisko							
	składowe dobrobytu subiektywnego						złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia (model IV)	
	zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc (model I)		dobre samopoczucie psychiczne (model II)		poczucie sensu w życiu (model III)			
	parametry modeli i statystyczna ocena wpływu zmiennych objaśniających							
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Poziom kapitału towarzysko-sąsiedzkiego								
Bardzo niski i brak	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Niski	0,128	3,8 n.s.	0,140	5,1 *	0,258	20,1 ***	0,219	9,9 **
Średni	0,319	18,5 ***	0,239	13,2 ***	0,450	49,7 ***	0,327	20,1 ***
Wysoki lub bardzo wysoki	0,445	35,9 ***	0,256	15,5 ***	0,484	58,4 ***	0,408	32,2 ***
Poziom kapitału rodzinnego								
Bardzo niski i brak	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Niski	0,330	11,4 ***	0,219	4,4 *	0,222	5,8 *	0,227	3,3 n.s.
Średni	0,524	29,0 ***	0,323	10,0 **	0,378	17,3 ***	0,398	10,7 **
Wysoki lub bardzo wysoki	0,722	41,1 ***	0,383	12,1 ***	0,500	24,3 ***	0,436	11,4 ***
Wskaźnik zaangażowania religijnego								
Pozakościelni	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Niezaangażowani	-0,006	0,0 n.s.	-0,045	0,2 n.s.	0,091	0,8 n.s.	-0,104	0,9 n.s.
Słabo zaangażowani	0,327	6,6 *	0,072	0,5 n.s.	0,425	16,1 ***	0,204	3,5 n.s.
Zaangażowani	0,525	15,2 ***	-0,018	0,0 n.s.	0,497	19,9 ***	0,132	1,3 n.s.
Bardzo zaangażowani	0,676	17,6 ***	0,024	0,0 n.s.	0,505	14,2 ***	0,141	1,1 n.s.
Typ miejscowości zamieszkania								
Miasto 500 tysięcy i więcej	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Miasto 100-500 tysięcy	-0,205	3,6 n.s.	-0,086	0,9 n.s.	0,077	0,7 n.s.	-0,025	0,1 n.s.
Miasto 20-100 tysięcy	-0,256	6,1 *	0,039	0,2 n.s.	0,105	1,4 n.s.	0,173	3,6 n.s.
Miasto poniżej 20 tysięcy	-0,263	5,6 *	0,077	0,7 n.s.	0,098	1,1 n.s.	0,130	1,8 n.s.
Wieś	-0,196	3,6 n.s.	0,159	3,6 n.s.	-0,052	0,4 n.s.	0,158	3,3 n.s.

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Tabl. 7.2. Wartości parametrów modeli objaśniających elementy dobrobytu subiektywnego wraz z oceną istotności statystycznej (dok.)

Zmienna objaśniająca	Objaśniane zjawisko							
	składowe dobrobytu subiektywnego						złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia (model IV)	
	zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc (model I)		dobre samopoczucie psychiczne (model II)		poczucie sensu w życiu (model III)			
	parametry modeli i statystyczna ocena wpływu zmiennych objaśniających							
	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda	wartość parametru	statystyka Walda
Województwo								
Dolnośląskie	-0,023	0,0 n.s.	-0,149	2,2 n.s.	-0,111	1,2 n.s.	-0,197	3,5 n.s.
Kujawsko-pomorskie	0,474	14,5 ***	-0,039	0,1 n.s.	0,141	1,8 n.s.	-0,005	0,0 n.s.
Lubelskie	-0,032	0,1 n.s.	-0,313	9,3 **	-0,198	3,8 n.s.	-0,520	21,8 ***
Lubuskie	0,190	2,0 n.s.	-0,012	0,0 n.s.	-0,288	6,5 *	-0,223	3,3 n.s.
Łódzkie	0,063	0,3 n.s.	-0,351	13,3 ***	0,175	3,2 n.s.	-0,286	7,9 **
Małopolskie	-0,050	0,2 n.s.	0,197	4,1 *	-0,072	0,5 n.s.	0,014	0,0 n.s.
Mazowieckie	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Opolskie	0,093	0,4 n.s.	-0,119	1,1 n.s.	0,351	8,0 **	0,034	0,1 n.s.
Podkarpackie	0,151	1,5 n.s.	0,101	0,9 n.s.	0,002	0,0 n.s.	-0,040	0,1 n.s.
Podlaskie	0,004	0,0 n.s.	0,166	2,1 n.s.	-0,234	4,1 *	0,025	0,0 n.s.
Pomorskie	0,248	3,9 *	-0,092	0,8 n.s.	0,016	0,0 n.s.	-0,177	2,6 n.s.
Śląskie	0,388	12,2 ***	-0,184	4,0 *	-0,109	1,4 n.s.	-0,207	4,5 *
Świętokrzyskie	-0,057	0,2 n.s.	-0,202	3,5 n.s.	-0,352	10,8 **	-0,312	7,3 **
Warmińsko-mazurskie	0,204	3,0 n.s.	0,095	0,9 n.s.	0,271	7,0 **	0,060	0,3 n.s.
Wielkopolskie	0,160	1,7 n.s.	0,045	0,2 n.s.	0,272	6,5 *	0,134	1,6 n.s.
Zachodniopomorskie	0,087	0,4 n.s.	0,240	4,0 *	0,071	0,3 n.s.	0,247	4,0 *

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

W świetle uzyskanych wyników, jako najważniejsze determinanty subiektywnej jakości życia należy wskazać typ drogi życiowej oraz ocenę stanu zdrowia. Dla modeli objaśniających wszystkie cztery wskaźniki (opisujące poszczególne aspekty subiektywnej jakości życia i ich współwystępowanie), czynniki te są najważniejszym źródłem objaśnienia. Ich wpływ jest istotny statystycznie nawet na poziomie 0,1% i są z nimi związane najwyższe wartości statystyki Walda.

Porównując znaczenie obydwu tych czynników, w przypadku zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc i poczucia sensu w życiu, silniejszy jest wpływ drogi życiowej, natomiast w przypadku samopoczucia psychicznego i wskaźnika złożonego dobrej subiektywnej jakości życia – stanu zdrowia. Wniosek taki nie jest zaskakujący, biorąc pod uwagę, że pytania o zadowolenie z życia i poczucie sensu w życiu mogą skłaniać do ocen retrospektywnych i bilansu własnych dokonań życiowych. Pytanie dotyczące doznawanych stanów emocjonalnych wykorzystywanych do oceny samopoczucia psychicznego jest tego aspektu pozbawione; uwidacznia się natomiast silny związek między samopoczuciem fizycznym a psychicznym.

Kolejną pod względem siły oddziaływania grupę determinant dobrobytu subiektywnego stanowią czynniki, które wykazują statystycznie istotny wpływ na zjawiska opisywane przez wszystkie 4 analizowane wskaźniki, ale wpływ ten jest słabszy niż w przypadku wymienionych wcześniej dwóch najważniejszych. Czynniki te to: elementy sytuacji materialnej – warunki życia i równowaga budżetowa gospodarstwa domowego, prywatny kapitał społeczny, tj. kapitał towarzysko-sąsiedzki i kapitał rodzinny, a także dostępność czasu wolnego. Omawiając tę grupę czynników, należy również wymienić status na rynku pracy, który okazał się istotny z punktu widzenia każdej z trzech rozważanych składowych dobrobytu subiektywnego, nie stwierdzono jednak statystycznie istotnego wpływu tego czynnika na wskaźnik złożony, tj. współwystępowanie składowych. Efekty związane z czynnikami należącymi do tej grupy są istotne na poziomie 0,1%; jedynie w dwóch przypadkach mamy do czynienia z efektem nieistotnym na poziomie 0,1%, ale istotnym na poziomie 1%.

Pośród elementów sytuacji materialnej, w omawianej grupie determinant znalazły się warunki życia oraz równowaga budżetowa, przy czym dla każdego z objaśnianych wskaźników dobrobytu subiektywnego silniejszy jest wpływ warunków życia. Wpływ dochodów okazał się istotny tylko w przypadku objaśnienia samopoczucia psychicznego; nie zaobserwowano natomiast statystycznie istotnego oddziaływania tego czynnika na pozostałe składowe oraz wskaźnik złożony.

Wśród elementów kapitału społecznego, do grupy determinant ważnych z punktu widzenia wszystkich objaśnianych wskaźników należą kapitał towarzysko-sąsiedzki i rodzinny. Kapitał rodzinny nieznacznie silniej (niż towarzysko-sąsiedzki) wpływa na zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc, natomiast wpływ kapitału towarzysko-sąsiedzkiego jest silniejszy w przypadku samopoczucia psychicznego i poczucia sensu w życiu. Kapitał stowarzyszeniowy nie został zaliczony do tej grupy, ponieważ nie stwierdzono jego statystycznie istotnego oddziaływania na zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc; wpływa on natomiast istotnie na pozostałe składowe oraz wskaźnik złożony.

Wyróżnione wyżej dwie grupy najważniejszych determinant zawierają te czynniki, które okazały się istotne z punktu widzenia wszystkich trzech składowych dobrobytu subiektywnego. Należy jednak zauważyć, że również każdy z pozostałych rozważanych czynników, okazał się istotny dla objaśnienia przynajmniej jednej ze składowych zjawiska, tzn. w przynajmniej jednym z rozważanych

modeli. Odnosząc się do tych czynników warto zwrócić uwagę na dwa efekty: znaczenie życia w małżeństwie lub związku nieformalnym dla zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc (czynnik ten jest jedną z najważniejszych determinant zjawiska) oraz silny związek między zaangażowaniem religijnym a zadowoleniem z życia oraz poczuciem sensu w życiu (poziom zaangażowania religijnego bardzo silnie wpływa na te dwie składowe, natomiast czynnik ten nie okazał się istotny dla objaśnienia samopoczucia psychicznego).

Porównując objaśnienie składowych dobrej subiektywnej jakości życia oraz wskaźnika złożonego można zauważyć, że czynniki istotnie wpływające na przynajmniej dwie spośród trzech składowych pokrywają się zwykle z istotnymi determinantami wskaźnika złożonego. Zwracającym uwagę i wspomnianym już wcześniej wyjątkiem od tej prawidłowości jest status na rynku pracy, który stanowi istotną determinantę każdej ze składowych, a jednocześnie nie został zidentyfikowany jako czynnik istotnie wpływający na wskaźnik złożony. Okazuje się, że różne statusy na rynku pracy sprzyjają różnym aspektom dobrobytu subiektywnego, przez co w przypadku wskaźnika złożonego dochodzi do kompensacji efektów.

Szczegółowe efekty wpływu poszczególnych czynników na objaśniane składowe (aspekty) subiektywnej jakości życia przedstawia *Tabl. 7.2*. Omawiając je dalej, skupiono się przede wszystkim na wymienionych wcześniej najważniejszych czynnikach, wpływających na wszystkie aspekty zjawiska, rozpoczynając od najważniejszych determinant.

Biorąc pod uwagę samoocenę stanu zdrowia zaobserwowano, że im jest ona lepsza, tym bardziej pozytywne jest jej oddziaływanie na każdy z rozważanych aspektów dobrej jakości życia. W przypadku oceny graficznego typu drogi życiowej, odczuwaniu dobrobytu subiektywnego najsilniej sprzyjają trajektorie: jednostajnie wznosząca (bez załamań i spadków) oraz stabilna. Tylko w przypadku objaśnienia poczucia sensu w życiu obserwowana jest statystycznie istotna różnica między efektem dla obydwu tych trajektorii – trajektoria wznosząca silniej sprzyja temu poczuciu niż stabilna; dla pozostałych aspektów zjawiska nie zaobserwowano istotnych różnic w oddziaływaniu obydwu typów trajektorii. Trajektoria wznosząca z przejściowymi załamaniami i spadkami jest przesłanką dla gorszych ocen subiektywnej jakości życia z punktu widzenia wszystkich badanych aspektów, niż stabilna i jednoznacznie wznosząca. Jeszcze bardziej negatywnie wpływa na oceny trajektoria niejednoznacznie opadająca, zaś jednostajnie opadająca stanowi przesłankę sprzyjającą najgorszym ocenom.

Warunki życia i ocena równowagi budżetowej są pozytywnie powiązane z dobrobytem subiektywnym, tzn. lepsza sytuacja gospodarstwa z punktu widzenia tych kryteriów sprzyja wyższym ocenom analizowanych aspektów jakości życia. Efekty dotyczące sytuacji dochodowej są w większości nieistotne i bywają niemonotoniczne – wyniki mogą sugerować (choć z niesatysfakcjonującą wiarygodnością statystyczną), że dla dobrego samopoczucia oraz współwystępowania symptomów dobrobytu subiektywnego najkorzystniejsze są dochody na poziomie średnim, natomiast zarówno doświadczanie ubóstwa, jak i przynależność do grupy w najlepszej sytuacji dochodowej nie sprzyjają występowaniu tych pozytywnych zjawisk (zob. także *Komentarz 7.5*).

Obserwuje się pozytywny wpływ sieciowego kapitału społecznego na subiektywną jakość życia. Taki kierunek zależności wskazują wszystkie efekty, które zidentyfikowano jako statystycznie istotne, przy czym różne znaczenie poszczególnych typów kapitału dla objaśnienia składowych subiektywnego dobrobytu znajduje odzwierciedlenie w różnej liczbie tak ocenianych efektów. W przypadku kapitału rodzinnego i towarzysko-sąsiedzkiego istotna jest większość efektów i dotyczą one objaśnienia wszystkich elementów opisujących dobrobyt subiektywny. W przypadku kapitału stowarzyszeniowego istotne okazały się przede wszystkim efekty związane z objaśnieniem poczucia sensu w życiu i tylko dla tej składowej wniosek o pozytywnym oddziaływaniu kapitału stowarzyszeniowego można uznać za w pełni potwierdzony statystycznie.

Interesujące są wnioski wynikające z analizy efektów dotyczących wykorzystania czasu wolnego, przy czym definicja tego czynnika powoduje, iż odzwierciedla on przede wszystkim ilość i dostępność czasu wolnego, a pośrednio sposób gospodarowania budżetem czasu i obciążenie obowiązkami. Choć nie wszystkie efekty dotyczące omawianych zależności są istotne, generalnie można sformułować wniosek, że najbardziej sprzyja dobrej subiektywnej jakości życia umiarkowane obciążenie obowiązkami i zrównoważony budżet czasu („czasu wystarcza na to co trzeba zrobić i zostaje czas wolny dla siebie”). Zarówno przeciążenie obowiązkami („brak czasu nawet na konieczne zajęcia”), jak i nadmiar wolnego czasu negatywnie wpływają na oceny dobrobytu subiektywnego.

Oceny pozostałych efektów, dotyczących czynników mniej istotnych z punktu widzenia objaśnienia całości zjawiska, mogących jednak dostarczyć informacji przydatnych dla rozstrzygnięcia różnych szczegółowych zagadnień badawczych, możliwe są do odczytania z *Tablicy 7.2*.

Oprócz opisanych wyżej zależności, analiza przeprowadzona za pomocą modeli regresji logistycznej pozwala również stwierdzić występowanie samoistnych efektów terytorialnych, tj. takich, które nie wynikają z terytorialnego zróżnicowania innych czynników, będących determinantami zjawiska. Aspekt terytorialny został uwzględniony w modelach za pomocą dwóch jakościowych zmiennych objaśniających, określających województwo oraz klasę miejscowości zamieszkania. Ważniejszą z nich – z punktu widzenia objaśnienia jakości życia – okazało się województwo, zidentyfikowane jako istotna determinanta dla wszystkich aspektów zjawiska. Klasa miejscowości zidentyfikowana została jako istotny czynnik objaśniający dla wszystkich aspektów poza zadowoleniem z życia.

Komentarz 7.3.

DROGA ŻYCIOWA A DOBROBYT SUBIEKTYWNY (TRAJEKTORIE)

Badanie spójności społecznej zawierało pytania o charakterze biograficznym. Respondentów poproszono m.in. o wybranie jednego spośród 11 przedstawionych schematów – tego, który w ocenie respondenta najlepiej obrazuje jego dotychczasowe życie. W tego typu podejściu badawczym wychodzi się z założenia, że schematy te z jednej strony oddają rzeczywisty przebieg życia danej osoby, sekwencję i kumulację różnego rodzaju zdarzeń i doświadczeń, a z drugiej strony – odzwierciedlają subiektywny odbiór tej rzeczywistości.

Komentarz 7.3. (c.d.)

Uwzględnione schematy „drogi życiowej”⁴ określały zarówno kierunki zmian (*linia opadająca oznacza pogorszenie się sytuacji, linia pozioma – stabilizację, brak wyraźnych zmian; linia wznosząca – poprawę sytuacji*), jak również „wzorzec” zmian jakie zaszły w życiu danej osoby (*zmiany skokowe, na przemian okresy dobre i złe, jednorazowe wydarzenia zmieniające bieg życia, stały jednokierunkowy przebieg zmian*).

Na potrzeby modeli objaśniających inne zjawiska za pomocą „drogi życiowej”, a także dla ułatwienia analizy, zastosowane w badaniu 11 schematów pogrupowano, otrzymując 5 typów drogi życiowej:

- wznosząca; bez załamań i spadków (typ 1),
- stabilna (typ 2),
- wznosząca; z przejściowymi załamaniami i spadkami (typ 3),
- opadająca; niejednostajnie (typ 4),
- opadająca; jednostajnie (typ 5).

Przypisanie schematów do poszczególnych typów można odczytać poniżej z *Wykresu 1*.

Z badania wynika, że 62% osób w wieku 16 lat i więcej oceniło swoje życie jako zmieniające się generalnie na lepsze (linie „wznoszące się”), natomiast nieco ponad jedna piąta osób (21%) wskazała ogólny kierunek zmian na gorsze (linie „opadające”). Przebieg życia charakteryzujący się względną stabilizacją (linia pozioma) dotyczył 16% osób.

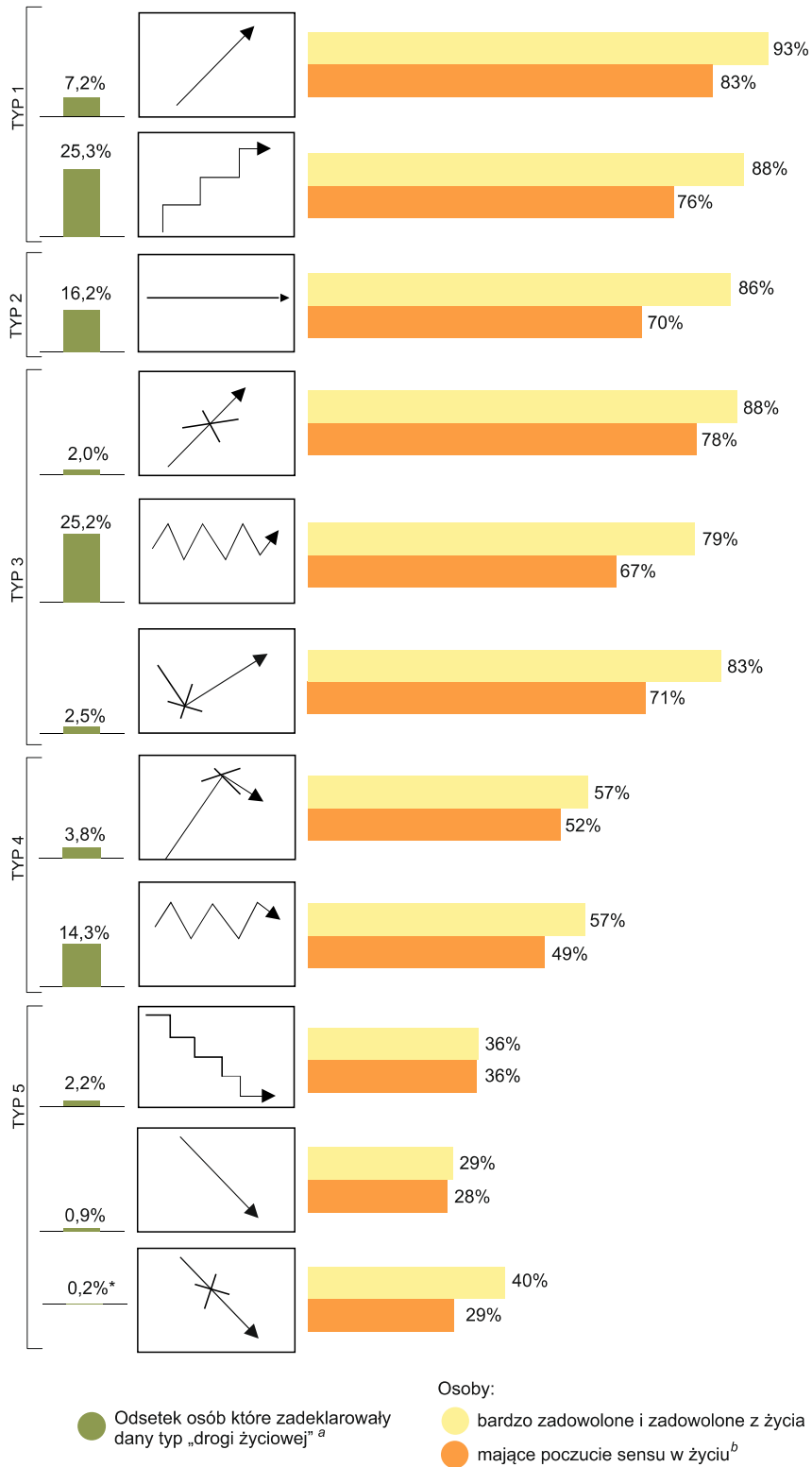
Zarówno kierunek, jak i charakter zmian znalazły odzwierciedlenie w ocenach poziomu zadowolenia z życia oraz w ocenach poczucia sensu w życiu. Najbardziej zadowolone z życia były osoby, które doświadczały poprawy swojego życia – w największym stopniu te, które doświadczały ciągłej poprawy (93% zadowolonych), ale także osoby, w przypadku których poprawa zakłócona była jakimś incydentem lub odbywała się skokowo, tj. była przeplatana okresami stabilizacji (po 88% zadowolonych). Najmniej usatysfakcjonowane z życia, co jest w pełni zrozumiałe, były osoby, które w sposób systematyczny (skokowo bądź ciągle) doświadczały pogarszania się swojej sytuacji (29-36% zadowolonych).

Taką samą prawidłowość zaobserwowano w przypadku ocen dotyczących poczucia sensu w życiu. Odsetek osób uważających, iż to czym się zajmują w życiu ma sens w zależności od deklarowanego typu drogi życiowej wynosił od 28% (stałe pogarszanie się sytuacji życiowej) do 83% (ciągła poprawa sytuacji życiowej).

⁴ W literaturze określane również terminem trajektorii życia.

Wykres 1.

Wpływ „drogi życiowej” na poziom zadowolenia z życia i poczucie sensu w życiu
w % osób w wieku 16 lat i więcej

a Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Proszę spojrzeć na rysunki i zaznaczyć ten, który najlepiej obrazuje, jak wyglądało do tej pory Pana/Pani życie”.

b Na podstawie odpowiedzi na pytanie: „Na ile zgadza się Pan/Pani ze stwierdzeniem: 'Przeważnie myślę, że to czym się zajmuję w życiu ma sens'”.

Zależności między składowymi dobrobytu subiektywnego

Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc, dobre samopoczucie psychiczne oraz poczucie sensu w życiu, stosowane w przyjętym podejściu jako elementy składowe dobrobytu subiektywnego, mogą być połączone zależnościami. W poprzednim podrozdziale za pomocą modelu regresji logistycznej dokonano oceny zewnętrznych (egzogonicznych) determinant kształtujących wymienione składowe. W niniejszej części przedmiot zainteresowania stanowi wewnętrzna struktura zjawiska, tj. powiązania między składowymi.

To, że jedne symptomy dobrej subiektywnej jakości życia, mogą sprzyjać występowaniu innych, wydaje się prawdopodobne i zrozumiałe, biorąc pod uwagę sposób ich zdefiniowania. Owe zależności należy ocenić statystycznie. Ponadto należy zbadać, jak silne są powiązania między składowymi, czy mamy do czynienia z opisem rzeczywiście wielowymiarowym, czy też z różnymi pomiarami dotyczącymi tego samego, jednowymiarowego zjawiska.

Wartość współczynnika alfa Cronbacha, opisującego powiązania między składowymi zjawiska wynosi 0,52. Jest to wartość stosunkowo niska, znacząco poniżej powszechnie przyjmowanych progów, pozwalających traktować pomiary jako dotyczące tego samego, jednowymiarowego zjawiska. Pozwala to traktować analizowane składowe jako odrębne wymiary zjawiska i potwierdza słuszność przyjętego podejścia wielowymiarowego.

Choć mamy do czynienia ze składowymi reprezentującymi odrębne wymiary zjawiska, nie są one niezależne. Występowanie dodatnich zależności między składowymi, ale nie zależności ścisłych, bliskich funkcyjnym, potwierdza zarówno analiza współwystępowania symptomów, jak i korelacji między nimi.

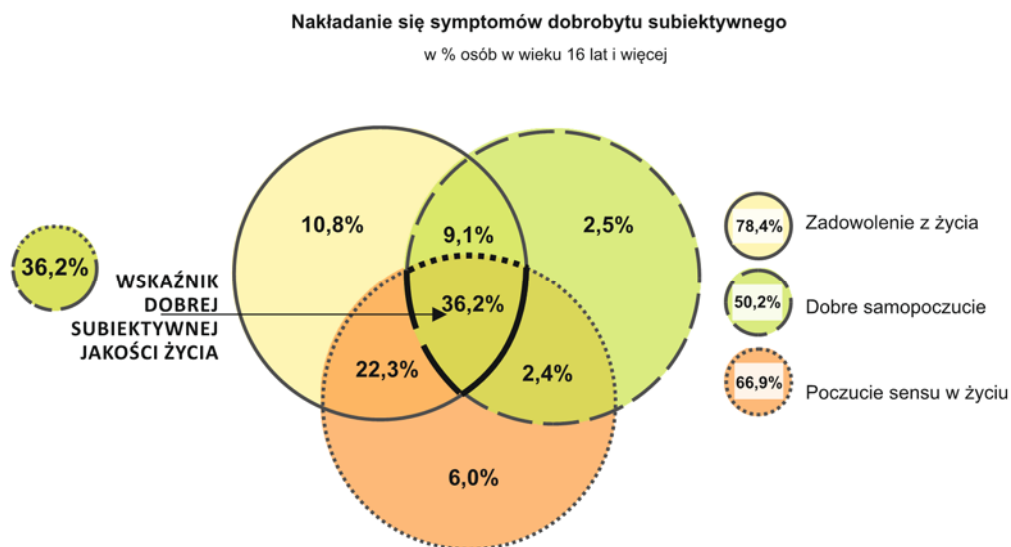
Z jednej strony, wystąpienie każdego z symptomów, wiąże się zazwyczaj z wystąpieniem dodatkowo przynajmniej jednego z pozostałych dwóch. Aż 86% osób, które deklarują zadowolenie z życia (będące najczęściej występującym spośród analizowanych symptomów dobrobytu subiektywnego)⁵, deklaruje jednocześnie przynajmniej jeden z pozostałych dwóch symptomów. Dla dobrego samopoczucia psychicznego analogiczny wskaźnik wynosi 95%, zaś dla poczucia sensu w życiu – 91%. Świadczy to o występowaniu powiązań między składowymi, których występowanie sprzyja sobie nawzajem. Z drugiej strony, tylko dla 36% populacji ma miejsce współwystępowanie wszystkich trzech symptomów, podczas gdy najrzadszy z symptomów (dobre samopoczucie psychiczne) dotyczy ponad 50% populacji.

Zatem, chociaż wystąpienie jednego symptomu sprzyja wystąpieniu innych, to jednak o tym nie przesądza. Taką wymowę wniosków dotyczących zależności między składowymi potwierdzają uzyskane oceny korelacji między reprezentującymi je zmiennymi zero-jedynkowymi. Najwyższa korelacja dotyczy zadowolenia z życia oraz poczucia sensu w życiu. Oceny obydwu tych zjawisk mają pewien aspekt retrospektywny, podczas gdy ocena samopoczucia psychicznego najsilniej odnosi się do sytuacji bieżącej (teraźniejszości).

---

⁵ To, że spośród analizowanych symptomów, zadowolenie z życia obserwowane jest najczęściej sprawia, że bardziej prawdopodobne jest występowanie tego symptomu bez koincydencji z innymi składowymi dobrobytu subiektywnego (które występują rzadziej).

Wykres 7.6.

Tabl. 7.3. Współczynniki korelacji Pearsona między zmiennymi zero-jedynkowymi reprezentującymi składowe subiektywnej jakości życia

Wyszczególnienie (para wskaźników)	Współczynnik korelacji Pearsona
ocena korelacji między wskaźnikami	
Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc – dobre samopoczucie	0,299
Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc – poczucie sensu w życiu	0,323
Dobre samopoczucie – poczucie sensu w życiu	0,220

Komentarz 7.4.

**OCENA WPŁYWU DOBREGO SAMOPOCZUCIA ORAZ POCZUCIA SENSU ŻYCIA
NA OGÓLNE ZADOWOLENIE Z ŻYCIA**

Ilustracji oceny związków między składowymi dobrobytu subiektywnego mogą posłużyć wyniki objaśnienia zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc za pomocą modelu regresji logistycznej, w którym jako zmienne objaśniające, oprócz czynników egzogenicznych (tych samych, które stosowano w modelach opisywanych wcześniej) uwzględniono jako zmienne objaśniające dobre samopoczucie psychiczne oraz poczucie sensu w życiu.

Porównanie wartości statystyki Walda pozwala stwierdzić, że przy takim podejściu do objaśnienia zjawiska, składowe dobrobytu subiektywnego (tj. dobre samopoczucie psychiczne oraz poczucie sensu w życiu) zostały zidentyfikowane jako najważniejsze czynniki objaśniające zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc (Tabl. 1. Model V). Świadczy to o silnych powiązaniach wewnętrznych między elementami subiektywnej jakości życia.

Komentarz 7.4. (dok.)

Tabl. 1. Ocena istotności wpływu pozostałych składowych subiektywnej jakości życia na zadowolenie z życia przy użyciu modelu regresji logistycznej uwzględniającego te składowe oraz czynniki egzogeniczne (Model V)

Czynnik	Liczba stopni swobody	Statystyka Walda	Graniczny poziom istotności
Dobre samopoczucie psychiczne	1	274,5	<0,0001 ***
Poczucie sensu w życiu	1	400,1	<0,0001 ***
Płeć	1	0,0 n.s.	0,9052 n.s.
Wiek	6	35,5	<0,0001 ***
Wykształcenie	4	5,7 n.s.	0,2213 n.s.
Status na rynku pracy	8	35,1	<0,0001 ***
Zawód	10	4,7 n.s.	0,91 n.s.
Pozostawanie w małżeństwie lub związku nieformalnym	1	130,5	<0,0001 ***
Typ drogi życiowej	4	220,8	<0,0001 ***
Ogólna ocena stanu zdrowia	4	151,8	<0,0001 ***
Wykorzystanie czasu wolnego	4	6,7 n.s.	0,1518 n.s.
Sytuacja dochodowa	2	2,3 n.s.	0,3206 n.s.
Warunki życia	2	73,9	<0,0001 ***
Równowaga budżetowa	2	31,0	<0,0001 ***
Niepełnosprawność	1	0,7 n.s.	0,4096 n.s.
Kapitał stowarzyszeniowy	3	4,4 n.s.	0,2232 n.s.
Kapitał towarzysko-sąsiedzki	3	21,7	<0,0001 ***
Kapitał rodzinny	3	29,0	<0,0001 ***
Wskaźnik zaangażowania religijnego	4	50,1	<0,0001 ***
Typ miejscowości zamieszkania	4	8,3 n.s.	0,082 n.s.
Województwo	15	40,6	0,0004 ***

Oznaczenia istotności statystycznej parametrów modelu i czynników:

*** istotny na poziomie 0,1%

** istotny na poziomie 1%

* istotny na poziomie 5%

n.s. – nieistotny (nawet na poziomie 5%)

Model V został zbudowany celem analizy powiązań wewnętrznych między składowymi, nie należy natomiast go traktować jako narzędzie do wnioskowania o rzeczywistych determinantach jakości życia. Tę rolę spełniają modele I-IV (zob. *Tabl. 7.1. i 7.2.*). Jak pokazały wspomniane i analizowane wcześniej w niniejszym rozdziale modele, zbiór egzogenicznych (zewnętrznych) czynników wpływających na każdy z aspektów jakości życia jest podobny. Ze względu na fakt, że wykorzystywane w modelu V do objaśnienia zadowolenia z życia zmienne endogeniczne (tj. pozostałe składowe dobrobytu subiektywnego), same silnie zależą od egzogenicznych czynników objaśniających, oceny wpływu tych czynników zostają osłabione i odzwierciedlają tylko tę część efektu, która nie jest już uwzględniona w zmiennych endogenicznych.

Komentarz 7.5.**SUBIEKTYWNY DOBROBYT A SYTUACJA MATERIALNA**

Zastosowane i opisane w tym rozdziale modele regresji logistycznej pozwoliły dokonać oceny „samodzielnego” wpływu każdego z uwzględnionych w modelu czynników na dobrobyt subiektywny, a tym samym zidentyfikować najważniejsze jego determinanty. W rzeczywistości mamy jednak do czynienia nie z jedną determinantą, ale ze współwystępowaniem wielu czynników jednocześnie. Znajduje to odzwierciedlenie w danych dotyczących zróżnicowania poziomu odczuwanego dobrobytu ze względu na sytuację materialną. Najwyższe wartości wskaźnika zadowolenia z życia, dobrego samopoczucia emocjonalnego oraz poczucia sensu w życiu odnotowano wśród osób o najlepszej sytuacji materialnej (niezależnie od tego, czy była ona rozpatrywana ze względu na dochody, warunki życia, czy równowagę budżetu gospodarstwa domowego). Różnice w poziomie dobrobytu subiektywnego między osobami będącymi w najgorszej, średniej i najlepszej sytuacji materialnej są zdecydowanie wyższe niż mogłoby to wynikać z przedstawionej w tym rozdziale analizy determinant poszczególnych aspektów subiektywnego dobrobytu, a szczególnie – wpływu dochodów. Przypomnijmy, iż z modelu regresji logistycznej wynika, iż „samodzielny” wpływ dochodów okazał się istotny tylko w przypadku objaśnienia dobrego samopoczucia; nie zaobserwowano natomiast statystycznie istotnego oddziaływania tego czynnika na pozostałe składowe dobrobytu subiektywnego oraz złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia.

Tabl. 1. Subiektywna jakość życia według składowych sytuacji materialnej
w % osób w wieku 16 lat i więcej

		Zadowolenie z życia ogólnie rzecz biorąc	Dobre samopoczucie	Poczucie sensu w życiu	Złożony wskaźnik dobrej subiektywnej jakości życia
Ogółem		78,4	50,2	66,9	36,2
Sytuacja dochodowa	ubóstwo	62,0	40,3	55,9	24,0
	poza grupami skrajnymi	80,0	50,7	67,5	36,6
	bardzo dobra	88,3	58,3	75,8	47,2
Warunki życia	ubóstwo	42,3	28,4	41,9	13,5
	poza grupami skrajnymi	78,8	48,9	66,9	34,5
	bardzo dobra	89,3	61,6	75,3	49,3
Równowaga budżetowa	ubóstwo	51,7	28,3	51,3	15,9
	poza grupami skrajnymi	78,2	49,1	66,3	34,4
	bardzo dobra	90,2	62,3	75,2	49,7
Doświadczający wszystkich trzech rodzajów ubóstwa ^a		36,1	28,0	39,2	15,1
Nie doświadczający żadnego rodzaju ubóstwa		83,6	53,9	70,2	40,3
Doświadczający jednego lub dwóch rodzajów ubóstwa		64,1	38,4	58,0	22,7

^a Rozpatrujemy trzy rodzaje ubóstwa: dochodowe, warunków życia oraz ubóstwo oceniane z punktu widzenia równowagi budżetowej.

6. PODSUMOWANIE

Subiektywny dobrobyt (określany także pojęciem subiektywnej jakości życia) jest zjawiskiem złożonym. Przyjęty w niniejszym opracowaniu opis dobrobytu subiektywnego mieszkańców Polski za pomocą trzech podstawowych wskaźników: wskaźnika zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc, wskaźnika dobrego samopoczucia (stanu emocjonalnego), a także wskaźnika poczucia sensu w życiu, jest z natury rzeczy opisem uproszczonym, ale zakłada się, że odzwierciedla najważniejsze aspekty zjawiska.

Z Badania spójności społecznej wynika, że w 2015 r. zdecydowana większość osób w wieku 16 lat i więcej (78%) była zadowolona (w tym bardzo) ze swojego życia ogólnie rzecz biorąc. Ogólny poziom zadowolenia z życia różnił się znacznie od poziomu zadowolenia z różnych jego aspektów i nie jest „prostą wypadkową” ocen satysfakcji związanych z tymi aspektami. Nieco niższą wartość, od wskaźnika satysfakcji z życia odnotowano w przypadku wskaźnika poczucia sensu w życiu. Wskaźnik ten zdefiniowany został jako odsetek osób, które zgadzały się lub zdecydowanie zgadzały się ze stwierdzeniem, że to czym się przeważnie zajmują w życiu ma sens. Osiągnął on wartość 67%. Ogólnie dobrym stanem emocjonalnym (wskaźnik dobrego samopoczucia) odznaczała się natomiast połowa mieszkańców Polski w wieku co najmniej 16 lat.

Odczuwana, subiektywna jakość życia jest efektem oddziaływania wielu czynników, zarówno tych składających się na tzw. obiektywne warunki życia, jak również czynników bardzo trudno mierzalnych statystycznie (lub wręcz niemierzalnych), wynikających np. z uwarunkowań o charakterze psychologicznym, czy kulturowym. Na podstawie modeli regresji logistycznej dokonano próby identyfikacji i oceny siły oddziaływania przynajmniej części z nich. Najważniejszymi determinantami zjawiska, czynnikami o najsilniejszym wpływie okazały się: ocena ogólnego stanu zdrowia oraz dotychczasowy przebieg życia („typ drogi życiowej”). Istotny statystycznie wpływ na wszystkie trzy składowe zaobserwowano ponadto w przypadku: warunków życia, sytuacji budżetowej, prywatnego kapitału społecznego (kapitał towarzysko-sąsiedzki i rodzinny), dostępności czasu wolnego, statusu na rynku pracy, a także miejsca zamieszkania (województwo).

Trzy analizowane składowe dobrobytu subiektywnego (wskaźniki opisujące dobrobyt subiektywny) są ze sobą powiązane statystycznie i dodatnio skorelowane, jednak jest to zależność na tyle słaba, że czyni uprawnionym traktowanie ich jako odrębnych wymiarów jednego złożonego zjawiska. Pokazują to miary współzależności oraz zidentyfikowane zbiory determinant (zbliżone, ale nie tożsame), a także analiza nakładania się branych pod uwagę wymiarów dobrobytu. W 2015 r. kumulacja wszystkich trzech, branych pod uwagę aspektów subiektywnego dobrobytu zaobserwowana została wśród 36% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej, podczas gdy najrzadszy z symptomów (dobre samopoczucie) dotyczył ponad 50% populacji.

Zakłada się, że przyjęta koncepcja „trójwymiarowego” pomiaru subiektywnego dobrobytu, mimo wielu uproszczeń, pozwoliła uchwycić złożony charakter tego zjawiska, jak również zdiagnozować, a tym samym zrozumieć, prawidłowości dotyczące różnych jego aspektów. Dotyczy to m.in. wewnętrznych powiązań między poszczególnymi aspektami subiektywnego dobrobytu, jak również zależności między dobrobytem subiektywnym a obiektywnymi elementami jakości życia. Tego typu wiedza stanowić może przydatne narzędzie wykorzystywane zarówno do oceny sytuacji społecznej, jak również kreowania oraz monitorowania polityk nakierowanych na poprawę dobrobytu społecznego.

1. ORGANIZACJA BADANIA

Cel badania

Prowadzone przez GUS badania stanowią odpowiedź na potrzeby informacyjne zgłaszane przez różnego typu użytkowników danych statystycznych. W ostatnich latach coraz większym zainteresowaniem zarówno decydentów politycznych, twórców programów społecznych, jak i szerokiej opinii publicznej cieszą się dane i analizy dotyczące jakości życia (określanej też często mianem dobrobytu społecznego) rozumianej jako kategoria wielowymiarowa, tj. uwzględniająca zarówno aspekty ekonomiczne jak i społeczne, i oceniana zarówno poprzez pryzmat wskaźników obiektywnych, jak i subiektywnych. Podstawowym warunkiem umożliwiającym dokonywanie wielowymiarowych ocen jakości życia jest integracja wiedzy dotyczącej różnych jej aspektów. Cel ten można osiągnąć w dwojaki sposób: poprzez łączenie informacji pochodzących z wielu źródeł danych oraz poprzez wdrażanie wieloaspektowych badań ankietowych. W praktyce stosowane są równoległe oba wymienione podejścia.

Szczególnie istotną rolę z punktu widzenia prowadzenia kompleksowych analiz jakości życia w Polsce odgrywa w systemie badań GUS cykliczne Badanie spójności społecznej (BSS). Pierwsza edycja BSS miała miejsce w 2011 r.¹, druga – w 2015 r. W porównaniu z badaniem z 2011 r., w drugiej edycji badania rozszerzono m.in. zakres zbieranych informacji na temat dobrobytu subiektywnego. Oprócz pytań dotyczących satysfakcji z życia oraz pozytywnych i negatywnych stanów emocjonalnych (np. poczucia szczęścia lub przygnębienia) w drugiej edycji badania uwzględniono także pytania o wartości i opinie dotyczące postaw społecznych oraz poczucie optymizmu i sensu życia. Wprowadzono także blok pytań dotyczących zaufania. Ponadto rozszerzono zakres zbieranych informacji na temat życia religijnego.

Unikatowy charakter Badania spójności społecznej polega przede wszystkim na możliwości integracji danych indywidualnych dotyczących najważniejszych aspektów szeroko rozumianej jakości życia. Pozwala to nie tylko na uzyskanie kompleksowej oceny dobrobytu społecznego, ale również stwarza możliwość prowadzenia pogłębionych analiz współzależności pomiędzy poszczególnymi jego aspektami oraz oceny stopnia kumulacji zarówno pozytywnych, jak i negatywnych symptomów składających się na jakość życia, co ma szczególne znaczenie dla analiz zróżnicowań społecznych.

---

¹ Obszerny raport metodologiczno-analityczny z pierwszej edycji BSS stanowi publikacja *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce* dostępna na stronie internetowej GUS pod adresem: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-kapital-spoeczny-ubostwo-i-wykluczenie-spoeczne-w-polsce,1,1.html>

Wdrażając Badanie spójności społecznej założono, że jednocześnie uzyskanie kompleksowych informacji dotyczących, m.in. zróżnicowania poziomu życia, ubóstwa, wykluczenia społecznego i kapitału społecznego oprócz walorów poznawczych będzie miało duże znaczenie praktyczne dla polityki społecznej, w tym dla przygotowywania dokumentów strategicznych i raportów dotyczących m.in. ochrony socjalnej i integracji społecznej. Cykliczne powtarzanie tego badania pozwala także na monitorowanie zmian dobrobytu społecznego, w tym na ocenę skuteczności podejmowanych działań na rzecz walki z ubóstwem, poprawy integracji społecznej oraz rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego.

Podstawa prawna badania

Badanie spójności społecznej (BSS 2015) zostało przeprowadzone zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 27 sierpnia 2014 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2015 (Dz. U. 2014 poz. 1330). Wzory formularzy zostały określone w Rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 marca 2015 r. (Dz.U. 2015 poz. 561). Nadzór merytoryczny nad przebiegiem badania sprawował Departament Badań Społecznych i Warunków Życia Głównego Urzędu Statystycznego przy współpracy z Ośrodkiem Warunków Życia i Badań Ankietowych w Urzędzie Statystycznym w Łodzi.

Termin badania

Badanie prowadziły urzędy statystyczne w województwach na terenie całego kraju w dniach **od 2 lutego do 20 kwietnia 2015 r.**

Badanie pilotażowe

Druga edycja Badania spójności społecznej została poprzedzona pilotażem. Badanie pilotażowe przeprowadzono na terenie czterech województw przez Urzędy Statystyczne w Krakowie, Warszawie, Łodzi i Opolu w dniach 30.10-29.11.2013 r. Próba do badania pilotażowego obejmowała ponad 800 mieszkań, z czego udało się przeprowadzić 376 wywiadów z gospodarstwem domowym oraz 345 pełnych wywiadów indywidualnych, z wybranymi losowo osobami w wieku 16 lat i więcej. Celem badania pilotażowego było udoskonalenie kwestionariuszy do cyklicznego Badania spójności społecznej, w tym przede wszystkim przetestowanie zestawu pytań (modułu) dotyczącego wiktylizacji². Moduł ten miałby dostarczyć informacji na temat ilości przestępstw takich jak np. kradzież, włamanie, gwałt, pobicie, zniszczenie mienia, jak również poczucia zagrożenia tymi przestępstwami. Dane statystyczne dotyczące przestępczości, oparte na źródłach administracyjnych, w tym statystykach policyjnych, odnoszą się jedynie do przypadków zgłoszonych.

Badanie pilotażowe wskazało na potrzebę wprowadzenia zmian do kwestionariuszy w badaniu zasadniczym. Zmodyfikowano m.in. część pytań dotyczących problematyki kapitału społecznego oraz

---

² Objęcie pilotażowym Badaniem spójności społecznej modułu dotyczącego wiktylizacji wynika z decyzji Parlamentu Europejskiego o odrzuceniu rozporządzenia wprowadzającego Europejskie badanie zagrożenia przestępczością (EU-SASU).

subiektywnego dobrobytu. Przede wszystkim jednak podjęto decyzję o rezygnacji z włączenia modułu wiktyimizacyjnego do Badania spójności społecznej. Specyfika tej tematyki wymaga przeprowadzenia odrębnego badania ankietowego.

Jednostka badania

Jednostką badania było gospodarstwo domowe oraz jeden wylosowany³ do badania członek gospodarstwa, który do dnia 31 grudnia 2014 r. ukończył 16 lat.

Nie podlegały badaniu gospodarstwa domowe zamieszkałe w obiektach zbiorowego zakwaterowania (internat, hotel robotniczy, klasztor itp.), z wyjątkiem gospodarstw domowych pracowników zamieszkałych w tych obiektach z tytułu wykonywanej pracy (np. kierownik hotelu, dozorca).

Kwestionariusze obowiązujące w badaniu i ich zakres tematyczny

Wywiady realizowane były z wykorzystaniem następujących kwestionariuszy:

- kwestionariusz gospodarstwa domowego (BSS-1G) zawierający pytania dotyczące sytuacji całego gospodarstwa domowego,
- kwestionariusz indywidualny (BSS-1I) zawierający pytania dotyczące jednej, wylosowanej do badania osoby w wieku 16 lat i więcej.

Na poziomie gospodarstwa domowego zbierane były informacje dotyczące charakterystyk społeczno-demograficznych wszystkich osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego oraz informacje pozwalające na kompleksową ocenę sytuacji materialnej z uwzględnieniem: sytuacji finansowej (źródła i poziom dochodów, oszczędności, zadłużenie), warunków mieszkaniowych (w tym standard mieszkania, jakość otoczenia), wyposażenia w dobra trwałe (w tym dostępność do technologii informacyjnych), deprywacji podstawowych potrzeb (m.in. w zakresie żywienia, odzieży i obuwia, opieki zdrowotnej, wypoczynku), otrzymywanej i udzielanej innej pomocy, subiektywnych ocen różnych aspektów sytuacji materialnej.

W kwestionariuszu indywidualnym zawarte zostały m.in. pytania na temat: wykształcenia i innych ważnych umiejętności, zdrowia (samoocena stanu zdrowia ogólnego, pozytywne i negatywne symptomy samopoczucia psychicznego), aktywności ekonomicznej, ważnych wydarzeń w życiu respondenta, wyrażenia opinii na temat różnych działań i zachowań, rodzaju, częstotliwości i jakości kontaktów społecznych (kontakty z rodziną, kontakty sąsiedzkie, przyjacielskie), udziału w życiu społecznym i poczucia więzi społecznych, a także: form spędzania czasu wolnego, subiektywnego dobrobytu (w tym poczucia satysfakcji z życia ogólnie rzecz biorąc, jak i zadowolenia z poszczególnych jego aspektów).

Ponadto w Badaniu spójności społecznej przewidziano dodatkowo kwestionariusz oceny realizacji badania (BSS-1G-RB), wypełniany przez ankietera bez udziału respondenta.

---

³ Wylosowany – dla podpróby nowowylosowanej lub wybrany w podpróbie panelowej. W podpróbie nowowylosowanej dobór osoby zawsze opierał się o losowanie, natomiast w podpróbie panelowej należało przeprowadzić wywiad z tą samą osobą, z którą przeprowadzono wywiad indywidualny w 2011 r. Tylko wtedy, kiedy nie było to możliwe – ta osoba nie była już członkiem gospodarstwa – należało wylosować nową osobę.

W kwestionariuszu tym zostały zawarte pytania na temat między innymi przebiegu wizyt w wylosowanym mieszkaniu, przyczyn niezrealizowania wywiadu czy formy przeprowadzenia wywiadu. Tutaj ankieter wpisywał również informacje o gospodarstwach domowych w przypadku braku odpowiedzi i odmów. Ankieter dokonywał także oceny miejsca zamieszkania respondenta poprzez określenie między innymi typu miejscowości, rodzaju budynku oraz zewnętrznego otoczenia budynku. Kwestionariusz ten zawierał także pytania dotyczące jakości przeprowadzonego wywiadu w ocenie ankietera.

Oprócz kwestionariuszy zastosowano również 12 kart dla respondenta, które miały za zadanie ułatwić wybór właściwej odpowiedzi w przypadku bardziej rozbudowanych kafeterii. Na specjalnej karcie zbierano także informacje na temat gospodarstw nie podejmujących udziału w badaniu z powodu odmowy.

Metoda badania

Badanie spójności społecznej było badaniem reprezentacyjnym. Próba obejmowała 27 117 mieszkań i składała się z dwóch części:

- 1. podpróba panelowa** – 13 117 mieszkań,
- 2. podpróba nowowylosowana** – 14 000 mieszkań.

Do podpróby panelowej weszły wszystkie mieszkania, w których – w pierwszej edycji badania w 2011 r. – zrealizowano pełny wywiad z co najmniej jednym gospodarstwem domowym (wywiad z gospodarstwem domowym i wywiad indywidualny).

Wywiad mógł być przeprowadzony tylko z osobami mieszkającymi w mieszkaniach wylosowanych/wybranych do badania. Badaniem były objęte wszystkie gospodarstwa domowe mieszkające w wylosowanych/wybranych mieszkaniach. Jeśli mieszkanie znajdowało się poza zakresem badania (np. było niezamieszkane) lub gospodarstwo odmówiło udziału w badaniu, ankieter nie mógł przeprowadzić badania w innym mieszkaniu.

Badanie spójności społecznej było badaniem dobrowolnym i realizowane było techniką bezpośredniego wywiadu z respondentem.

Zarówno w przypadku wywiadu z gospodarstwem domowym, jak i wywiadu indywidualnego wprowadzono możliwość samodzielnego wypełniania kwestionariuszy przez respondentów (samospisanie). W tym celu przygotowano instrukcję dla respondenta, ułatwiającą samodzielne wypełnienie kwestionariusza. Ankieter miał wówczas obowiązek zaproponować respondentowi wspólne przejście ankiety przy odbiorze, aby sprawdzić, czy ankieta została prawidłowo wypełniona. Z możliwości samospisania skorzystały – w przypadku kwestionariusza G – 262 gospodarstwa, co stanowiło 1,8% gospodarstw domowych, które zrealizowały tę ankietę. Natomiast w przypadku kwestionariusza indywidualnego z samospisania skorzystało 1517 osób, co stanowiło 11,1% wszystkich osób, które zrealizowały ankietę indywidualną.

Nie założono możliwości przeprowadzenia wywiadu zastępczego, tzn. przeprowadzenia wywiadu indywidualnego z inną osobą niż wylosowana do badania. W sytuacji, gdy ankieter w trakcie wizyty w mieszkaniu nie zastał respondenta wylosowanego do wywiadu indywidualnego, miał obowiązek ponownie umówić się na przeprowadzenie wywiadu z konkretną osobą.

System szkoleń dla ankieterów

Departament Badań Społecznych i Warunków Życia w porozumieniu z urzędami statystycznymi, zdecydował o przyjęciu niestandardowej formuły szkoleń dotyczących Badania spójności społecznej. Zamiast szkolenia centralnego przeznaczonego dla wojewódzkich koordynatorów badania, jak ma to miejsce w przypadku większości prowadzonych przez GUS badań ankietowych, przeprowadzono cykl szkoleń regionalnych. Odbły się one bezpośrednio przed realizacją badania na terenie pięciu urzędów statystycznych: w Opolu, Olsztynie, Lublinie, Warszawie i Szczecinie. Zgodnie z przyjętą koncepcją, w szkoleniach tych wzięły udział osoby koordynujące badanie ze wszystkich województw oraz ankieterzy realizujący badanie z województw, w których odbywało się szkolenie.

Celem prowadzonych szkoleń było przekazanie najważniejszych informacji odnoszących się do kwestii metodologiczno-organizacyjnych związanych z Badaniem spójności społecznej, jak również ukazanie uczestnikom szerszego kontekstu badań nad jakością życia prowadzonych przez statystykę publiczną oraz zaprezentowanie wniosków i wyników z I edycji Badania spójności społecznej, która miała miejsce w 2011 r.

Szkolenia były prowadzone przez pracowników Wydziału Analiz Przekrojowych Departamentu Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, sprawujących nadzór merytoryczny nad badaniem. Każde spotkanie miało formę wykładu połączonego z dyskusją, dzięki czemu możliwe było nawiązanie bezpośrednich interakcji autorów badania z ankieterami i koordynatorami. Podczas szkoleń prowadzący na bieżąco wyjaśniali uczestnikom wszelkie wątpliwości odnośnie kwestii merytorycznych i organizacyjnych, związanych z Badaniem spójności społecznej. Łącznie w szkoleniach regionalnych uczestniczyło ponad 300 osób z 16 urzędów statystycznych. Pozostałe osoby uczestniczące w realizacji badania odbyły szkolenia tradycyjne, prowadzone przez koordynatorów, w urzędach statystycznych, w których są zatrudnione. Zarówno uczestnicy szkoleń regionalnych, jak i wszystkie pozostałe zainteresowane osoby zaangażowane w realizację badania mogły skorzystać z prezentacji zawierającej najważniejsze informacje, które zostały omówione podczas szkoleń.

Realizacja badania w terenie

Badanie przeprowadzili przeszkoleni ankieterzy, będący pracownikami urzędów statystycznych w poszczególnych województwach. Łącznie w realizacji badania wzięło udział 1226 ankieterów. Przeciętnie 1 ankieter otrzymał do realizacji 22 ankiety.

Pierwsza wizyta ankietera była poprzedzona listem Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego, informującym o celu i terminie badania oraz o fakcie wylosowania mieszkania do badania. List zawierał również imię i nazwisko ankietera oraz kontakt telefoniczny i mailowy do urzędu statystycznego, umożliwiając respondentowi potwierdzenie wiarygodności ankietera i instytucji przeprowadzającej badanie. Dla respondentów przygotowano ponadto ulotkę z informacjami na temat wyników poprzedniej edycji Badania spójności społecznej oraz folder „Jakość życia w Polsce” edycja 2014.

Ankieter miał obowiązek zarejestrowania czasu trwania wywiadu. Ze względu na szeroki zakres tematyczny badania kwestionariusze były dość obszerne, co powodowało, że średnio wywiad z gospodarstwem domowym trwał 50 minut, a wywiad indywidualny 54 minuty.

Monitorowanie realizacji badania

Starano się na bieżąco monitorować przebieg badania w terenie. Urzędy statystyczne miały obowiązek złożenia trzech meldunków okresowych w odstępach dwutygodniowych i jednego meldunku końcowego po zakończeniu ankietyzacji. Dzięki temu obowiązkowi osoby nadzorujące знаły stan zaawansowania realizacji badania i mogły na bieżąco reagować w przypadku opóźnień lub innych problemów związanych z badaniem.

Jedną z form kontroli i jednocześnie dobrą praktyką było również przeglądanie przez inspektorów na bieżąco pierwszych ankiet zrealizowanych przez poszczególnych ankierów, w celu uniknięcia powielania ewentualnych błędów oraz wyjaśniania wątpliwości związanych z wypełnianiem kwestionariuszy.

Badanie kontrolne

W celu zweryfikowania informacji zebranych przez ankierów, w dniach 27.04-13.05.2015 r. przeprowadzono badanie kontrolne. Zostało ono zrealizowane we wszystkich województwach przez 118 inspektorów, którzy docierali bezpośrednio do wylosowanych do kontroli mieszkań. Do badania kontrolnego wylosowano 15 mieszkań w każdym województwie – 5 z próby panelowej i 10 z próby nowowylosowanej. Badanie kontrolne przeprowadzono zatem w 240 mieszkaniach. Przedmiotem kontroli było między innymi potwierdzenie wizyty ankiera, sprawdzenie, czy ankier dotarł pod właściwy adres oraz zweryfikowanie kilku podstawowych informacji, np. liczby gospodarstw domowych w wylosowanym mieszkaniu. Inspektorzy zbierali także opinie respondentów na temat pracy ankierów. W wyniku kontroli nie stwierdzono istotnych uchybień w pracy ankierów.

Badanie kontrolne – podobnie jak monitorowanie badania – oprócz spełniania zasadniczego zadania kontrolnego działało również mobilizująco na ankierów, przyczyniając się do poprawy efektywności i jakości ich pracy w terenie.

2. WSKAŹNIKI REALIZACJI BADANIA

Poziom realizacji badania

Podobnie jak w przypadku innych badań ankietowych, podczas realizacji Badania spójności społecznej nie było możliwości przeprowadzenia badania na pełnej, wylosowanej do badania próbie. Poniżej przedstawiono podstawowe informacje dotyczące poziomu realizacji Badania spójności społecznej, w tym wskaźników:

- kontaktu,
- realizacji wywiadu z gospodarstwem domowym (przy pomocy ankiety BSS-1G),
- realizacji wywiadu indywidualnego (przy pomocy ankiety BSS-1I),
- odmowy wzięcia udziału w badaniu.

Tabl. 8.1. **Podstawowe informacje dotyczące poziomu realizacji Badania spójności społecznej 2015**

Wyszczególnienie	Cała próba	Podpróba panelowa	Podpróba nowowylosowana	Miasto	Wieś
Liczba mieszkań w próbie	27 117	13 117	14 000	18 530	8 587
Liczba gospodarstw domowych w zakresie badania	25 085	12 561	12 524	17 145	7 940
Liczba zrealizowanych wywiadów z gospodarstwem domowym (kwestionariusz BSS-1G)	14 804	8 757	6 047	9 132	5 672
Liczba zrealizowanych wywiadów indywidualnych (kwestionariusz BSS-1I)	13 640	8 189	5 451	8 408	5 232
	wskaźniki ^a w %				
Wskaźnik kontaktu z gospodarstwem domowym	88,9	91,4	86,3	86,8	93,2
Wskaźnik realizacji wywiadu z gospodarstwem domowym (kwestionariusz BSS-1G)	59,0	69,7	48,3	53,3	71,4
Wskaźnik realizacji wywiadu indywidualnego (kwestionariusz BSS-1I)	54,4	65,2	43,5	49,0	65,9
Wskaźnik odmowy wzięcia udziału w badaniu (kwestionariusz BSS-1G)	26,3	19,0	33,6	29,7	18,9

a Przy obliczaniu tych wskaźników wzięto pod uwagę tylko mieszkania znajdujące się w zakresie badania. Pominięto mieszkania zlikwidowane, zamienione w obiekt niemieszkalny, pustostany, lokale, w których odbywał się długotrwały remont, a także mieszkania lub domy zamieszkiwane sezonowo (są to mieszkania określane jako będące poza zakresem badania). W 2015 r. mieszkania „poza zakresem” stanowiły 9% wszystkich mieszkań wylosowanych do badania.

Prezentowane wskaźniki zostały obliczone w oparciu o dane nieważone, w przeciwieństwie do wskaźników wykorzystywanych w procesie uogólniania wyników. Z tego względu, wskaźniki stosowane przy uogólnianiu wyników, przywoływane w części dotyczącej schematu losowania próby i konstrukcji wag nie są tożsame z opisywanymi tu wskaźnikami dotyczącymi realizacji badania, nawet w przypadku podobieństw w nazewnictwie.

Z uwagi na brak możliwości nawiązania kontaktu ze wszystkimi gospodarstwami domowymi, obliczono wskaźnik kontaktu z gospodarstwem domowym, określony jako stosunek liczby gospodarstw domowych, z którymi nawiązano kontakt do liczby gospodarstw zamieszkałych w mieszkaniach znajdujących się w zakresie badania. Skontaktowano się z 89% gospodarstw domowych.

W 2015 r. zrealizowano 14 804 wywiadów z gospodarstwem domowym (przy wykorzystaniu kwestionariusza BSS-1G) i 13 640 wywiadów indywidualnych (przy wykorzystaniu kwestionariusza BSS-1I). Wskaźnik realizacji wywiadu z gospodarstwem domowym określony został jako stosunek liczby wypełnionych ankiet BSS-1G do liczby gospodarstw domowych mieszkających w mieszkaniach znajdujących się w zakresie badania. Analogicznie wskaźnik realizacji wywiadu indywidualnego zdefiniowany został jako stosunek liczby wypełnionych ankiet BSS-1I do liczby gospodarstw domowych mieszkających w mieszkaniach znajdujących się w zakresie badania⁴. Poziom realizacji wywiadu z gospodarstwem domowym wyniósł dla całej próby 59%, a wywiadu indywidualnego 54%.

⁴ Ponieważ w gospodarstwie domowym należało przeprowadzić wywiad indywidualny z jedną osobą, to liczba osób podlegających badaniu w kwestionariuszu BSS-1I była równa liczbie gospodarstw domowych, które wypełniły ankietę BSS-1G.

Najczęstszym powodem niepodjęcia badania była odmowa. Wskaźnik odmów określony został jako stosunek liczby gospodarstw domowych, które nie wzięły udziału w badaniu (i nie wypełniły kwestionariusza BSS-1G) do liczby gospodarstw domowych mieszkających w mieszkaniach znajdujących się w zakresie badania. Odsetek odmów w całej próbie osiągnął 26%.

Wartości wskaźników dotyczących poziomu realizacji badania są bardzo zróżnicowane w zależności od uwzględnianej podpróby (panelowa/nowowylosowana), stopnia urbanizacji (miasto/wieś) oraz województwa.

Zdecydowanie wyższym poziomem realizacji zarówno wywiadów z gospodarstwami domowymi (BSS-1G), jak i wywiadów indywidualnych (BSS-1I) charakteryzowała się podpróba panelowa niż nowowylosowana. W przypadku podpróby panelowej wskaźniki realizacji wyniosły, odpowiednio: 70% dla wywiadów BSS-1G oraz 65% dla wywiadów BSS-1I. W podpróbie nowowylosowanej udało się zrealizować znacznie niższe odsetki wywiadów, gdyż odpowiedzi na pytania z kwestionariusza gospodarstw domowych udzieliło 48% gospodarstw znajdujących się w zakresie badania, natomiast w przypadku wywiadów indywidualnych procent ten wyniósł 44%. Podpróba panelowa charakteryzowała się również korzystniejszą, z punktu widzenia realizacji badania, wartością wskaźnika kontaktu z gospodarstwami domowymi – wyniósł on 91% i był o 5 p. proc. wyższy niż w przypadku podpróby nowowylosowanej. W podpróbie nowowylosowanej odnotowano natomiast znacznie wyższy wskaźnik odmowy wzięcia udziału w badaniu. Uczestnictwa w Badaniu spójności społecznej odmówiła ponad jedna trzecia gospodarstw domowych z podpróby nowowylosowanej (34%), podczas gdy w podpróbie panelowej udziału w badaniu odmówiła niecała jedna piąta gospodarstw domowych (19%).

Jak już zaznaczono, znaczne różnice w poziomie realizacji badania odnotowano również pomiędzy miastem a wsią. Generalnie, częściej na udział w badaniu zgadzali się mieszkańcy wsi niż miast. Na wsi udało się zrealizować 71% wywiadów z gospodarstwami domowymi oraz 66% wywiadów indywidualnych. W miastach wskaźniki realizacji dla poszczególnych kwestionariuszy wyniosły natomiast, odpowiednio: 53% oraz 49%. Podobne wnioski można wyciągnąć w odniesieniu do wskaźnika kontaktu z gospodarstwem domowym – na wsi miernik ten osiągnął 93%, podczas gdy w miastach jego wartość była o 6 p. proc. niższa (87%). Ponadto na terenach zurbanizowanych znacznie większa część gospodarstw domowych odmawiała uczestnictwa w Badaniu spójności społecznej. Wskaźnik odmowy wzięcia udziału w badaniu w miastach osiągnął niemal 30%, podczas gdy na wsi jego wartość wyniosła 19%.

Odnotowano znaczne zróżnicowanie wskaźników realizacji badania w poszczególnych województwach. Pomimo stosunkowo niewielkiego zróżnicowania wskaźnika kontaktu z gospodarstwami domowymi (84%-93%), różnice w poziomie realizacji wywiadów wyniosły: w przypadku wywiadu z gospodarstwami domowymi – 25 p. proc. (od 48% do 72%), a w przypadku wywiadów indywidualnych – 26 p. proc. (44%-69%). Natomiast wskaźnik odmowy udziału w badaniu mieścił się w granicach od 18% do 35%.

Na tle wszystkich województw pozytywnie wyróżniało się zwłaszcza woj. warmińsko-mazurskie, w którym odnotowano najwyższą wartość wskaźników kontaktu oraz realizacji obu wywiadów, jak również najniższy wskaźnik odmów. Wysokimi, w porównaniu z innymi województwami, wskaźnikami realizacji wywiadów charakteryzowały się również województwa świętokrzyskie

i podkarpackie. Wskaźnik realizacji wywiadu BSS-1G wyniósł dla obu tych województw 66%, natomiast wskaźnik realizacji wywiadu BSS-1I – 62% w woj. świętokrzyskim i 60% w woj. podkarpackim.

Przyczyny nieprzeprowadzenia wywiadów

Wywiady z gospodarstwem domowym

Najczęstszą przyczyną braku realizacji wywiadu z gospodarstwem domowym były odmowy – dotyczyło to 64% gospodarstw, z którymi nie przeprowadzono wywiadu. Kolejne przyczyny to: czasowa nieobecność mieszkańców (26%) oraz choroba lub podeszły wiek respondenta (7%). W przypadku 1% gospodarstw domowych powodem nie wzięcia udziału w badaniu był alkoholizm lub inna patologia; taki sam odsetek gospodarstw domowych podał inne, niezidentyfikowane przyczyny.

Spośród gospodarstw domowych odmawiających udziału w badaniu, 30% nie podało powodu odmowy, a 25% zadeklarowało brak czasu. Taki sam odsetek gospodarstw domowych stwierdził, że nie widzi sensu prowadzenia rozmowy na proponowane tematy. W 7% przypadków nikt nie otworzył drzwi ankieterowi, pomimo wyraźnej obecności kogoś w domu i wcześniejszym umówieniu się na wywiad, a 4% gospodarstw domowych uważało, że podane informacje mogłyby zostać wykorzystane do innych celów niż przedstawiany cel badania. Pozostałe przyczyny odmów to: zmęczenie dużą liczbą badań (6% odmawiających gospodarstw domowych) oraz niedobre doświadczenia z udziałem w badaniach ankietowych (3%).

Wywiady indywidualne

W 1164 przypadkach nie udało się zrealizować wywiadu indywidualnego w gospodarstwach domowych, w których przeprowadzono wywiad przy pomocy kwestionariusza BSS-1G. Stanowiło to 8% tych gospodarstw.

Najczęstszym powodem nieprzystąpienia do wywiadu indywidualnego (52%) była odmowa. Kolejne przyczyny to: niemożność udziału w badaniu z powodu choroby, bądź podeszłego wieku (24% respondentów); nieobecność respondenta w domu, pomimo ustalenia terminu wizyty ankietera (11%), czasowa nieobecność spowodowana np. dłuższym wyjazdem służbowym, pobytem u rodziny lub w szpitalu (6%) oraz alkoholizm lub inna patologia (2%). Inne, niezidentyfikowane powody nieprzeprowadzenia wywiadu indywidualnego dotyczyły 5% respondentów.

Najczęściej respondenci odmawiali udziału w badaniu z powodu braku czasu (30% wszystkich przypadków odmów) oraz zmęczenia dużą ilością badań (27%). Około 18% respondentów, którzy odmówili udziału w badaniu nie wskazało powodu odmowy, 16% z nich nie widziało sensu rozmowy na proponowane tematy. W 5% przypadków nikt nie otworzył drzwi ankieterowi, pomimo wyraźnej obecności kogoś w domu (pomimo wcześniejszego umówienia się na wywiad). Około 4% respondentów wyraziło obawę, że informacje, których udzieliliby w wywiadzie indywidualnym, mogłyby zostać wykorzystane do innych celów niż cel badania. Około 1% respondentów powołało się na negatywne doświadczenia z przeprowadzaniem ankiet.

3. SCHEMAT LOSOWANIA PRÓBY W BADANIU SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

Uwagi wstępne

Badanie spójności społecznej zrealizowane w 2015 roku stanowiło kontynuację edycji badania z 2011 r. Próba składała się z dwóch części (podprób): panelowej i nowowylosowanej, co umożliwiło analizę danych w układzie przekrojowym (stan na rok 2015) oraz w układzie panelowym (uwzględnienie aspektu zmian w czasie w stosunku do roku 2011). Panelową część próby stanowiły wszystkie gospodarstwa „skutecznie zbadane” w poprzedniej edycji (tzn. te, dla których uzyskano pełny wywiad gospodarstwa domowego oraz pełny wywiad indywidualny); część ta liczyła 13 246 gospodarstw. Liczebność nowowylosowanej próby wynosiła 14 000 adresów. Nowa próba została wylosowana w analogiczny sposób jak próba z edycji 2011 roku, tzn. przy zastosowaniu schematu losowania dwustopniowego, warstwowego z różnymi prawdopodobieństwami wyboru na pierwszym stopniu. Schemat dwustopniowego losowania stosowany jest prawie we wszystkich badaniach gospodarstw domowych, ponieważ stanowi on kompromis pomiędzy dążeniem do jak najlepszej precyzji a koniecznością określonej koncentracji respondentów w terenie. Szczegółowa alokacja próby pomiędzy warstwy opisana jest poniżej.

Alokacja nowej próby pomiędzy województwa

Ze względu na przyjęty cel badania, tj. konieczność uzyskania danych w przekrojach wojewódzkich, rozdział założonej próby pomiędzy województwa powinien prowadzić do wyznaczenia, w przybliżeniu, jednakowych liczebności prób we wszystkich województwach. Precyzja wyników badania reprezentacyjnego zależy przede wszystkim od bezwzględnej liczebności próby, zaś relacje między liczebnością próby a liczebnością populacji stanowią czynnik drugoplanowy, a nawet nieistotny, gdy próba stanowi nieznaczny odsetek populacji. Przyjęcie równolicznych prób we wszystkich województwach nie jest jednak możliwe ze względów organizacyjnych. Prowadziłoby to bowiem do nadmiernego obciążenia realizacją badań ankietowanych w mniejszych województwach. Z kolei, alokacja proporcjonalna próby uniemożliwiłaby uzyskanie precyzyjnych wyników dla mniejszych województw. Z tych powodów wybrany został wariant kompromisowy i alokacji próby mieszkań pomiędzy województwa dokonano tzw. metodą pierwiastkową. Przy alokacji próby uwzględniono ponadto, wynikającą z doświadczeń innych badań gospodarstw domowych, kompletność badań według klas miejscowości. Kompletność ta jest najniższa w dużych aglomeracjach miejskich, tj. w miastach o liczbie mieszkańców 100 tys. i więcej. W związku z tym, założoną próbę liczebności 14 tys. mieszkań podzielono na dwie części, z których pierwsza licząca $m_1 = 12$ tys. mieszkań została rozdzielona pomiędzy województwa wspomnianą wyżej metodą pierwiastkową, tj. zgodnie ze wzorem:

$$(1) \quad m_{1w} = m_1 * \left(\frac{\sqrt{M_w}}{\sum_{i=1}^{16} \sqrt{M_i}} \right),$$

gdzie:

m_{1w} – liczebność pierwszej części próby w w -tym województwie,

M_w – populacyjna liczba mieszkań w w -tym województwie.

Rozdział drugiej części próby liczącej $m_2 = 2000$ mieszkań został opisany niżej.

Schemat losowania próby

Próba losowana była przy wykorzystaniu operatu losowania utworzonego na bazie systemu TERYT, tj. Urzędowego Rejestru Podziału Terytorialnego Kraju. Jednostkami losowania pierwszego stopnia były obwody spisowe, zaś na drugim stopniu losowano mieszkania. W wylosowanym mieszkaniu badane były wszystkie gospodarstwa domowe i jedna osoba z gospodarstwa domowego, w wieku 16 lat i więcej, dobrana w sposób losowy.

Przed losowaniem obwody spisowe powarstwowane zostały według województw, zaś w województwach wg klasy miejscowości (taki sam sposób warstwowania użyty był w poprzedniej edycji badania). W zależności od wielkości województwa i jego specyfiki warstwami były: duże miasta, grupy miast o podobnej liczbie mieszkańców, dzielnice w Warszawie, Łodzi, Wrocławiu, Krakowie i Poznaniu. Na terenach wiejskich warstwami były gminy wiejskie w poszczególnych podregionach. Liczba utworzonych warstw w województwach wahała się od 13 w woj. opolskim do 56 w mazowieckim. Łącznie utworzono 506 warstw, w tym 203 warstwy wiejskie. Przyjęty sposób warstwowania stosowany jest we wszystkich badaniach gospodarstw domowych realizowanych przez GUS.

Alokacja pierwszej próby mieszkań pomiędzy warstwy w danym województwie była proporcjonalna do szacunkowej liczby mieszkań w warstwie zapisanej w systemie TERYT, tj.:

$$(2) \quad m_{1wh} \approx m_{1w} * \frac{M_{wh}}{M_w}, (h = 1, 2, \dots, L_w; w = 1, 2, \dots, 16),$$

gdzie:

m_{1wh} – liczebność pierwszej próby mieszkań w h -tej warstwie w -tego województwa,

M_{wh} – liczba mieszkań w h -tej warstwie w -tego województwa wg operatu losowania,

M_w – liczba mieszkań w w -tym województwie wg operatu losowania,

L_w – liczba warstw w w -tym województwie.

Alokacja próby drugiej o liczebności $m_2 = 2000^5$ pomiędzy warstwy w miastach liczących 100 tys. i więcej mieszkańców była proporcjonalna do liczebności próby pierwszej w tych warstwach tj.:

$$(3) \quad m_{2wh} \approx m_2 * \frac{m_{1wh}}{\sum_g m_{1wg}}, \quad (\text{sumowanie w mianowniku dotyczy tylko warstw } g \text{ w miastach}$$

o populacji 100 tys. i więcej osób);

zaś ostateczna liczba mieszkań losowanych z h -tej warstwy w -tego województwa wynosi:

$$(4) \quad m_{wh} = m_{1wh} + m_{2wh},$$

przy czym $m_{2wh} = 0$ dla warstw wiejskich i w miastach poniżej 100 tys. mieszkańców.

Z kolei, liczba obwodów spisowych n_{wh} losowanych na pierwszym stopniu obliczana była ze wzoru:

$$(5) \quad n_{wh} = \frac{m_{wh}}{S_{wh}},$$

---

⁵ Ustalenia konkretnej wartości m_2 dokonano metodą ekspercką, analogicznie jak podczas alokacji próby do poprzedniej edycji badania; ogólne uzasadnienie dla przyjętej metody można znaleźć na str. 282 publikacji: *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, GUS, Warszawa 2013.

gdzie:

S_{wh} – ustalona dla h -tej warstwy w -tego województwa liczba mieszkań losowanych w pojedynczym obwodzie spisowym.

W miastach powyżej 100 tys. mieszkańców losowano po 3 mieszkania w obwodzie, w miastach od 20 do 100 tys. po 4 mieszkania, w miastach do 20 tys. mieszkańców po 5 mieszkań. Na terenach wiejskich losowano po 6 mieszkań w obwodzie. Zróżnicowanie liczby mieszkań losowanych z obwodów spisowych w zależności od klasy miejscowości jest kompromisem pomiędzy dążeniem do uzyskania jak najlepszej precyzji wyników a potrzebą koncentracji respondentów w terenie.

Próbę pierwszego stopnia losowano oddzielnie w każdej warstwie. W celu wyboru próby zastosowano metodę Hartleya–Rao. Losowanie według tej metody polega na systematycznym doborze jednostek po ich uprzednim losowym uporządkowaniu. W wylosowanych obwodach losowano z kolei, w drodze losowania prostego, po 3, 4, 5 względnie 6 mieszkań w zależności od klasy miejscowości.

Wylosowana próba liczyła 3 577 obwodów spisowych oraz 14 000 mieszkań. Rozkład próby obwodów spisowych i mieszkań pomiędzy województwa oraz populacyjna liczba mieszkań i liczba utworzonych warstw podana została w poniższej tabelicy.

Tabl. 8.2. **Warstwy, mieszkania i obwody spisowe według województw dla nowej podpróby**

Województwo	Liczba warstw	Liczba mieszkań w:		Liczba obwodów w nowej podpróbie
		populacji	nowej podpróbie	
POLSKA	506	13 827 941	14 000	3577
Dolnośląskie.....	35	1 117 296	1045	273
Kujawsko–pomorskie.....	25	726 795	842	221
Lubelskie.....	29	734 016	780	181
Lubuskie.....	19	360 848	577	142
Łódzkie.....	32	982 838	978	258
Małopolskie.....	35	1 122 682	1039	264
Mazowieckie.....	56	2 121 502	1514	419
Opolskie.....	13	346 167	532	119
Podkarpackie.....	40	635 308	709	153
Podlaskie.....	19	421 698	618	155
Pomorskie.....	29	818 847	907	245
Śląskie.....	51	1 722 920	1383	396
Świętokrzyskie.....	20	429 775	588	135
Warmińsko-mazurskie.....	27	497 553	673	163
Wielkopolskie.....	48	1 160 086	1037	251
Zachodniopomorskie.....	28	629 610	778	202

4. WAGI W BADANIU SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

W Badaniu spójności społecznej wykorzystywane są dwa rodzaje wag, oddzielnie dla podpróby panelowej (tzw. wagi panelowe) oraz dla połączonych podprób (panelowej i nowowylosowanej, tzw.

wagi przekrojowe):

1. wagi dla gospodarstw domowych, będące w przypadku przekrojowym jednocześnie wagami dla osób ze składu gospodarstwa,
2. wagi dla wywiadów indywidualnych zrealizowanych z wylosowaną osobą w wieku 16 lat i więcej.

Wagi panelowe

Wagi panelowe uzyskuje się poprzez odpowiednią korektę wag dla osób ze składu gospodarstwa obliczonych w edycji badania z 2011 roku (tzw. wag bazowych). Korekty polegały na uwzględnieniu zjawisk braku odpowiedzi oraz sytuacji wyłączenia gospodarstw i osób z badanej populacji⁶.

Współczynnik korygujący wyznaczano według klas miejscowości w ramach województw i miał on postać:

$$(1) \quad \frac{R(1)-M}{R(2)},$$

gdzie:

$R(t)$ – oszacowanie liczby osób (poprzez sumowanie odpowiednich wag bazowych) należących do badanej populacji w podpróbie badanej po raz t -ty ($t=1$ dla edycji z 2011 roku lub $t=2$ dla edycji z 2015 roku),

M – oszacowanie liczby osób (poprzez sumowanie odpowiednich wag bazowych), które były w badanej populacji w poprzedniej edycji badania, natomiast w kolejnej edycji zostały zaliczone do gospodarstw uznanych za będące poza zakresem badania.

W obliczeniach wielkości z licznika i mianownika używano wag bazowych wynikających z edycji 2011 roku. Podane wyrażenie jest odwrotnością empirycznego oszacowania prawdopodobieństwa, że dana osoba będzie zbadana ponownie w kolejnej edycji badania.

W następnym etapie obliczania skorygowanych wag bazowych dla ostatniej edycji badania (tzn. dla 2015 roku) przypisano wagi matek dzieciom (urodzonym po przeprowadzeniu badania w 2011 roku) oraz wagi zerowe dodatkowym osobom, które znalazły się w składzie badanego gospodarstwa. Tak skorygowana waga bazowa, oznaczona jako *waga_p_os*, stanowi wagę panelową dla osób ze zbadanych gospodarstw próby panelowej. Poprzez uśrednienie tej wagi na poziom gospodarstw domowych uzyskujemy wagę (oznaczoną jako *waga_p*) dla gospodarstw panelowych.

Wagi panelowe dla wywiadów indywidualnych zrealizowanych z wylosowaną osobą w wieku 16 lat i więcej (oznaczone jako *waga_p_ind*) uzyskano poprzez korektę wagi *waga_p_os* (pomnożonej przez liczbę osób w wieku 16 lat i więcej w danym gospodarstwie panelowym) przy zastosowaniu stratyfikacji ex post ze względu na płeć oraz grupy wieku w podziale na miasto i wieś.

---

⁶ Wyłączenie dotyczy: gospodarstw spoza zakresu badania – całe gospodarstwo wyprowadziło się lub wszyscy członkowie tego gospodarstwa zmarli lub w gospodarstwie domowym nie ma żadnej osoby z próby panelowej (ze składu gospodarstwa z 2011 r.) oraz braku kontaktu z danym adresem z powodu braku możliwości dotarcia do gospodarstwa lub braku jakichkolwiek informacji o gospodarstwie.

Wagi przekrojowe

W celu obliczenia wag przekrojowych konieczne było odpowiednie połączenie wag dla podpróby panelowej oraz skorygowanych wag dla nowowylosowanej podpróby. **Poniżej opisano algorytm wyznaczenia wag dla nowej podpróby, który jest analogiczny do metody obliczania wag z poprzedniej edycji badania.**

Podstawą do obliczania wag jest prawdopodobieństwo wyboru i -tego mieszkania – π_i .

Waga wynikającego z wylosowania i -tego mieszkania do próby wyliczana jest ze wzoru:

$$(2) \text{ waga } g_i = \frac{1}{\pi_i}.$$

Waga ta jest następnie korygowana ze względu na niemożność skontaktowania się ankietera z wylosowanym mieszkaniem (gospodarstwem domowym) oraz ze względu na odmowy udziału w badaniu ze strony wylosowanych gospodarstw.

Na podstawie informacji pochodzących z kwestionariusza BSS-1G-RB dotyczącego oceny realizacji badania, oszacowane zostały, w każdym województwie, wskaźniki skontaktowania mieszkań (adresów) dla poszczególnych klas miejscowości. Podobnie jak w badaniach LFS i EU-SILC wyróżniono następujące klasy miejscowości:

1. miasto st. Warszawa,
2. miasta liczące co najmniej 500 tys. mieszkańców, tj. Łódź, Kraków, Poznań, Wrocław oraz trójmiasto Gdańsk, Gdynia i Sopot traktowane jako jedno miasto,
3. miasta liczące co najmniej 100 tys. do 500 tys. mieszkańców,
4. miasta liczące co najmniej 20 tys. do 100 tys. mieszkańców,
5. miasta liczące poniżej 20 tys. mieszkańców,
6. wieś.

Wskaźniki skontaktowania Ra_p ($p = 1, 2, \dots, 6$) dla p -tej klasy miejscowości obliczamy ze wzoru:

$$(3) Ra_p = \frac{SK_p}{SK_p + SN_p},$$

gdzie:

SK_p – oszacowanie liczby mieszkań skontaktowanych w p -tej klasie miejscowości,

SN_p – oszacowanie liczby mieszkań nie skontaktowanych w p -tej klasie miejscowości,

Wartości SK_p i SN_p to sumy wag $waga1g_i$ dla mieszkań, dla których wartość zmiennej M04⁷ przyjmuje odpowiednio wartości: 1 dla skontaktowanych lub 3, 4 dla nie skontaktowanych⁸. Przy obliczeniach Ra_p nie uwzględniono mieszkań spoza zakresu badania tj. pustostany, drugie mieszkania, fikcyjne adresy, mieszkania zamienione w obiekty niemieszkalne itp., czyli M04 = 2, 5, 7, 8, 9. Wartości Ra_p dla Polski oraz minimalne i maksymalne dla województw przedstawia poniższa tablica.

⁷ Zmienna informująca o tym, czy udało się nawiązać kontakt z gospodarstwem domowym w wylosowanym mieszkaniu oraz o powodach braku kontaktu.

⁸ W przypadku, gdy pod jednym adresem mamy dwa gospodarstwa, przy czym dla jednego z nich M04 = 1, zaś dla drugiego M04 = 3, uznano, że mamy w takim przypadku do czynienia z dwoma mieszkaniami pod jednym adresem. Odnotowano 24 takie przypadki.

Tabl. 8.3. **Wskaźniki skontaktowania**

Klasa miejscowości	Wartości Ra_p		
	Polska	min. dla województwa	max. dla województwa
Ogółem	0,866	0,813	0,923
1. Miasto st. Warszawa	0,805	-	-
2. Miasta liczące co najmniej 500 tys. Mieszkańców (bez Warszawy) ^a	0,785	0,733	0,841
3. Miasta liczące co najmniej 100 tys. do 500 tys. mieszkańców	0,856	0,659	0,907
4. Miasta liczące co najmniej 20 tys. do 100 tys. mieszkańców	0,868	0,798	0,956
5. Miasta liczące poniżej 20 tys. mieszkańców	0,875	0,808	0,939
6. Wieś	0,909	0,861	0,953

a Łódź, Kraków, Poznań, Wrocław oraz trójmiasto Gdańsk, Gdynia i Sopot traktowane jako jedno miasto.

Kolejnym etapem przy obliczaniu wag było oszacowanie wskaźników odpowiedzi Rg_p dla klas miejscowości w poszczególnych województwach. Wskaźniki te szacowane są przy wykorzystaniu wag $waga1g_i$ zgodnie ze wzorem:

$$(4) \quad Rg_p = \frac{Z_p}{Z_p + N_p},$$

gdzie:

Z_p – oszacowanie liczby gospodarstw domowych, w których wywiad został przeprowadzony (zmienna M05⁹ = 1),

N_p – oszacowanie liczby gospodarstw domowych, w których wywiad nie został przeprowadzony (zmienna M05 = 2, 3).

Wartości Z_p i N_p obliczone zostały jako sumy wag $waga1g_i$ dla odpowiednich gospodarstw.

W tabelicy podane zostały wartości tych wskaźników.

Tabl. 8.4. **Wskaźniki odpowiedzi**

Klasa miejscowości	Wartości Rg_p		
	Polska	min. dla województwa	max. dla województwa
Ogółem	0,489	0,377	0,644
1. Miasto st. Warszawa	0,350	-	-
2. Miasta liczące co najmniej 500 tys. Mieszkańców (bez Warszawy) ^a	0,305	0,197	0,378
3. Miasta liczące co najmniej 100 tys. do 500 tys. mieszkańców	0,465	0,293	0,578
4. Miasta liczące co najmniej 20 tys. do 100 tys. mieszkańców	0,462	0,348	0,607
5. Miasta liczące poniżej 20 tys. mieszkańców	0,497	0,417	0,588
6. Wieś	0,614	0,484	0,760

a Łódź, Kraków, Poznań, Wrocław oraz trójmiasto Gdańsk, Gdynia i Sopot traktowane jako jedno miasto.

Następnym etapem było obliczenie wskaźnika kompletności wg klas miejscowości województw jako iloczynu powyższych wskaźników:

$$(5) \quad R_p = Ra_p * Rg_p.$$

Wartości tych wskaźników podane zostały w poniższej tabelicy.

⁹ Zmienna informuje o realizacji ankiety gospodarstwa domowego (wywiad przeprowadzony, rozpoczęty i przerwany, nieprzeprowadzony).

Tabl. 8.5. **Wskaźniki kompletności**

Klasa miejscowości	Wartości R_p		
	Polska	min. dla województwa	max. dla województwa
Ogółem	0,423	0,320	0,592
1. Miasto st. Warszawa	0,282	-	-
2. Miasta liczące co najmniej 500 tys. Mieszkańców (bez Warszawy) ^a	0,239	0,154	0,318
3. Miasta liczące co najmniej 100 tys. do 500 tys. mieszkańców	0,398	0,224	0,524
4. Miasta liczące co najmniej 20 tys. do 100 tys. mieszkańców	0,401	0,304	0,547
5. Miasta liczące poniżej 20 tys. mieszkańców	0,435	0,359	0,544
6. Wieś	0,558	0,426	0,706

a Łódź, Kraków, Poznań, Wrocław oraz trójmiasto Gdańsk, Gdynia i Sopot traktowane jako jedno miasto.

Po obliczeniu wskaźników R_p obliczone zostały, dla każdego gospodarstwa domowego, wagi $waga2g_i$ według wzoru:

$$(6) \quad waga2g_i = \frac{waga1g_i}{R_p}.$$

Wagi wyliczone zgodnie ze wzorem (6) są wagami dla gospodarstw oraz osób ze składu gospodarstwa domowego i uwzględniają poziom kompletności badania według województw i klas miejscowości. Ze względu na braki odpowiedzi, a także z innych powodów, struktury gospodarstw domowych według liczby osób w gospodarstwie oraz struktury ludności według płci i grup wieku oszacowane na podstawie próby mogą różnić się od odpowiednich struktur dla populacji. W związku z tym, przy wykorzystaniu metody kalibracji zintegrowanej w wersji sinusa hiperbolicznego, obliczone zostały takie wagi dla gospodarstw i osób ze składu gospodarstwa, przy których zapewniona została zgodność tych struktur. Wykorzystano przy tym informacje pochodzące z szacunków demograficznych i NSP 2011 odnośnie do liczby gospodarstw wg liczby osób w gospodarstwie (gospodarstwa 1-osobowe, 2-osobowe, 3-osobowe, 4-osobowe i gospodarstwa o liczbie osób 5 i więcej) oraz liczby ludności wg płci i grup wieku (poniżej 15 lat, 16-24 lata, osiem pięcioletnich grup wieku i grupa 65 lat i więcej) w poszczególnych województwach w podziale na miasta i wieś. W rezultacie otrzymano wagi zintegrowane dla gospodarstw nowej podpróby $waga_g$ i osób ze składu gospodarstwa $waga_os$, przy czym dla i -tego gospodarstwa mamy:

$$(7) \quad waga_g_i = waga_os_i.$$

Algorytm kalibracji stosowano oddzielnie dla każdego województwa. Wagi po kalibracji poddawano dodatkowo (też oddzielnie w każdym województwie) procedurze obcinania wag ekstremalnych (tzw. *trimming*). Użyto metody zalecanej przez Eurostat, w której sprawdza się czy iloraz wagi uzyskanej po kalibracji oraz wagi wejściowej znajduje się w odpowiednich granicach tzn.

$$(8) \quad \frac{1}{3} \leq \frac{w_i/\bar{w}}{w_i^{(0)}/\bar{w}^{(0)}} \leq 3,$$

gdzie w liczniku rozważamy skalibrowaną wagę w_i dla danego i -tego gospodarstwa podzieloną przez średnią tych wag $\bar{w}$ dla wszystkich rozważanych gospodarstw, natomiast w mianowniku uwzględniamy wagę przed kalibracją $w_i^{(0)}$ podzieloną przez odpowiednią średnią $\bar{w}^{(0)}$.

W przypadku gospodarstwa, dla którego podane wyrażenie nie jest prawdziwe, należy tak zmienić wagę wynikową, aby spełnić zakłóconą nierówność. Procedura dopasowania zmienia średnią wag w liczniku, co powoduje w praktyce konieczność iteracyjnego powtórzenia tej procedury, aż do osiągnięcia wymaganego warunku.

Po wyznaczeniu niezależnie dla każdej podpróby wag na poziomie zbadanych gospodarstw ostateczne wagi przekrojowe (tzn. wagi dla połączonych dwóch podprób) uzyskuje się przez podzielenie wag dla podprób (tzn. dla podpróby gospodarstw panelowych wagi – *waga_p* oraz dla nowej podpróby zbadanych gospodarstw wagi – *waga_g*) przez współczynniki wynikające z ilorazu liczby wszystkich zbadanych gospodarstw do liczby zbadanych gospodarstw w danej podpróbie i zastosowanie opisanego powyżej (dla pojedynczej nowej podpróby) algorytmu kalibracji zintegrowanej, który zapewnia zgodność uogólnień z dostępnymi z zewnątrz danymi demograficznymi. Wagi te podlegają również, dokładnie opisaną wcześniej, procedurze obcinania wag ekstremalnych (tzw. *trimming*). W rezultacie uzyskujemy zmienną *waga*, czyli wagę przekrojową dla gospodarstw oraz jednocześnie dla osób ze składu.

Następnie obliczone zostały wagi *waga_ind* dla osób w wieku 16 lat i więcej, które wzięły udział w wywiadzie indywidualnym. Dla osoby z i -tego gospodarstwa waga ta obliczana jest następująco:

$$(9) \quad waga\_ind_i = waga\_os_i * l_i,$$

gdzie:

l_i – liczba osób w wieku 16 lat i więcej w i -tym gospodarstwie.

Dodatkowo *waga_ind* była korygowana przy zastosowaniu stratyfikacji *ex post* ze względu na płeć oraz grupy wieku w podziale na miasto i wieś.

5. METODA OCENY PRECYZJI

Estymację błędów losowych dla szacowanych w Badaniu spójności społecznej wskaźników oparto na metodzie wielokrotnego losowania podpróbek. Użyto wariantu metody bootstrap¹⁰, w którym niezależnie w każdej warstwie, dokonuje się wielokrotnego (kilkaset razy) losowania ze zwracaniem podpróbek o liczebności $n_h - 1$ spośród n_h wylosowanych do badania jednostek pierwszego stopnia w h -tej warstwie. Przy szacowaniu precyzji wyników zastosowano $B=500$ powtórzeń. Po wylosowaniu jednostek pierwszego stopnia do podpróby bootstrapowej przenosi się odpowiednie jednostki drugiego

¹⁰ Särndal C.E., Swensson B., Wretman J. *Model Assisted Survey Sampling*, Springer Verlag, 1991. ss. 442-444.

stopnia wylosowane z nich do badania (tj. mieszkania wraz z zamieszkującymi je osobami) oraz wyznacza zmodyfikowane wagi:

$$(1) w_j(b) = w_j \frac{n_h}{n_h - 1} m_j(b),$$

gdzie:

$w_j(b)$ – waga dla osoby z j -tego gospodarstwa w b -tej podpróbie bootstrapowej,

w_j – waga oryginalna dla osoby z j -tego gospodarstwa,

$m_j(b)$ – krotność wyboru jednostki pierwszego stopnia z j -tym gospodarstwem do b -tej podpróby ($b=1,2,\dots,B$).

Dla danej podpróby bootstrapowej szacuje się z użyciem zmodyfikowanych wag interesujący nas parametr, uzyskując wielkość $\hat{t}_b^*$. Po wykonaniu B iteracji oszacowanie wariancji estymatora badanego parametru $\hat{t}$ ma postać:

$$(2) \hat{V}(\hat{t}) = \frac{1}{B-1} \sum_{b=1}^B (\hat{t}_b^* - \hat{t})^2.$$

Oszacowanie błędu standardowego (błędu bezwzględnego) dla estymowanej wielkości jest równe pierwiastkowi kwadratowemu z uzyskanego oszacowania wariancji, tzn.

$$(3) SE(\hat{t}) = \sqrt{\hat{V}(\hat{t})}.$$

Ponadto oszacowane zostały błędy względne (współczynniki zmienności) dla estymowanych wskaźników za pomocą wzoru:

$$(4) CV(\hat{t}) = \frac{SE(\hat{t})}{\hat{t}}.$$

Wskaźniki precyzji można wykorzystywać do wyznaczania przedziałów ufności, w których z określonym prawdopodobieństwem (tzw. poziomem ufności, np. 95%) znajduje się prawdziwa wartość estymowanego parametru. Na przykład dla poziomu ufności 95% granice takiego przedziału mają postać: $\hat{t} \pm 1,96 * SE(\hat{t})$.

Tabl. 8.6. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według miejsca zamieszkania

WYSZCZEGÓLNIENIE a - wartość wskaźnika (cechy) s - błąd bezwzględny v - błąd względny (w %)	Ogółem	Miasta według liczby mieszkańców					Wieś	
		razem	500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.	poniżej 20 tys.		
GOSPODARSTWA DOMOWE								
Dochód środkowy (mediana)	a	1737,9	1956,5	2500,0	2000,0	1855,5	1666,7	1451,6
	s	14,3	23,4	59,0	12,5	39,9	31,9	22,4
	v	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sytuacja dochodowa								
Wskaźnik ubóstwa dochodowego	a	14,4	10,3	5,7	8,9	11,9	15,9	22,5
	s	0,4	0,4	0,7	0,6	0,8	1,1	0,8
	v	2,6	3,9	12,5	7,0	6,8	7,2	3,5
Wskaźnik dobrej sytuacji dochodowej	a	16,7	20,6	35,3	20,8	15,2	10,7	8,9
	s	0,4	0,6	1,6	0,9	0,9	0,9	0,5
	v	2,4	2,7	4,4	4,1	6,0	8,5	6,0
Warunki życia								
Wskaźnik ubóstwa warunków życia	a	8,5	7,4	5,3	7,1	8,6	8,8	10,6
	s	0,3	0,4	0,7	0,6	0,7	0,9	0,5
	v	3,4	4,7	12,5	8,0	7,9	9,9	5,1
Wskaźnik dobrych warunków życia	a	22,6	23,2	22,2	23,2	23,7	23,7	21,4
	s	0,5	0,6	1,4	0,9	1,1	1,4	0,9
	v	2,0	2,5	6,2	3,8	4,6	6,1	4,0
Równowaga budżetowa								
Wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej	a	11,1	11,6	9,2	11,8	13,6	10,8	10,2
	s	0,3	0,4	0,9	0,7	0,9	0,9	0,5
	v	3,0	3,6	9,7	6,0	6,5	8,2	5,2
Wskaźnik dobrej sytuacji budżetowej	a	22,7	24,9	32,4	25,2	22,0	19,7	18,3
	s	0,4	0,6	1,5	1,0	1,0	1,3	0,7
	v	1,9	2,4	4,7	3,8	4,6	6,4	3,7
Gospodarstwa dotknięte przynajmniej jednym rodzajem ubóstwa	a	21,9	18,8	13,3	18,1	21,4	22,7	28,1
	s	0,4	0,5	1,1	0,9	1,1	1,3	0,8
	v	2,0	2,8	8,2	4,9	4,9	5,6	3,0
Gospodarstwa dotknięte przynajmniej dwoma rodzajami ubóstwa	a	8,6	7,5	4,8	6,8	9,3	9,2	10,9
	s	0,3	0,4	0,6	0,5	0,7	0,9	0,5
	v	3,5	4,6	13,3	7,6	7,6	9,5	4,9
Gospodarstwa dotknięte wszystkimi rodzajami ubóstwa (wskaźnik ubóstwa wielowymiarowego)	a	3,4	3,0	2,1	2,8	3,4	3,5	4,4
	s	0,2	0,2	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
	v	5,6	7,5	19,0	13,2	13,2	14,9	8,4
OSOBY W WIEKU 16 LAT I WIĘCEJ								
Wskaźnik izolacji społecznej	a	8,4	9,8	10,9	9,8	8,5	10,6	6,3
	s	0,4	0,5	1,2	0,9	1,0	1,4	0,5
	v	4,7	5,5	11,3	9,4	11,6	13,5	8,5
Wskaźnik wykluczenia społecznego (izolacja społeczna w połączeniu z przynajmniej jedną formą ubóstwa)	a	3,0	3,1	3,2	2,6	3,4	3,0	3,0
	s	0,3	0,3	0,7	0,4	0,7	0,6	0,4
	v	8,1	10,5	22,2	14,3	21,9	20,7	11,6
Odsetek osób uznających się za osobę należącą do grupy, która jest dyskryminowana	a	8,2	8,9	11,3	9,9	7,5	7,3	7,0
	s	0,4	0,5	1,4	0,9	0,7	0,9	0,6
	v	4,7	5,4	12,2	8,6	10,0	11,9	8,5

Tabl. 8.6. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według miejsca zamieszkania (c.d.)

WYSZCZEGÓLNIENIE a – wartość wskaźnika (cechy) s – błąd bezwzględny v – błąd względny (w %)		Ogółem	Miasta według liczby mieszkańców				Wieś	
			razem	500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.		poniżej 20 tys.
OSOBY W WIEKU 16 LAT I WIĘCEJ (c.d.)								
Zaufanie do ludzi								
Odsetek osób, które zdecydowanie mają lub raczej mają zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc	a	78,4	77,6	78,0	78,5	77,2	76,8	79,5
	s	0,6	0,8	1,9	1,2	1,5	1,8	1,0
	v	0,8	1,0	2,4	1,5	1,9	2,3	1,2
Brak akceptacji dla wybranych zachowań								
Odsetek osób, które nigdy nie akceptują uchylania się od płacenia podatków	a	52,3	52,5	51,3	51,4	53,3	54,0	52,0
	s	0,8	0,9	2,0	1,4	1,6	2,1	1,4
	v	1,5	1,6	4,0	2,8	3,1	3,8	2,6
Odsetek osób, które nigdy nie akceptują pobierania zasiłków przez osoby do tego nieuprawnione	a	77,6	80,5	83,9	82,0	79,9	76,3	73,0
	s	0,7	0,7	1,4	1,1	1,5	1,7	1,2
	v	0,8	0,9	1,7	1,3	1,9	2,3	1,6
Odsetek osób, które nigdy nie akceptują wręczania łapówek	a	79,9	81,5	81,0	82,7	82,4	79,2	77,5
	s	0,6	0,7	1,7	1,1	1,3	1,8	1,0
	v	0,7	0,9	2,2	1,3	1,6	2,3	1,3
Odsetek osób, które nigdy nie akceptują podejmowania pracy „na czarno”	a	22,5	22,7	20,0	21,5	23,9	25,2	22,3
	s	0,6	0,7	1,7	1,1	1,2	1,8	1,0
	v	2,5	3,1	8,5	5,2	5,0	7,0	4,4
Odsetek osób, które nigdy nie akceptują przekraczania dozwolonej prędkości w ruchu drogowym	a	49,4	49,5	43,8	52,1	50,9	49,4	49,2
	s	0,7	0,9	2,0	1,4	1,6	2,2	1,3
	v	1,4	1,7	4,5	2,7	3,1	4,3	2,6
Poziom zaangażowania religijnego								
Bardzo zaangażowani	a	6,9	6,4	6,8	5,9	5,4	7,9	7,8
	s	0,4	0,4	1,1	0,7	0,7	1,1	0,6
	v	5,1	7,0	16,4	11,5	12,7	14,3	7,9
Średnio zaangażowani	a	18,4	16,4	12,1	15,1	19,3	18,1	21,5
	s	0,5	0,6	1,3	1,0	1,3	1,6	0,9
	v	2,8	3,8	10,8	6,6	6,5	8,6	4,2
Słabo zaangażowani	a	35,7	31,0	23,1	30,5	33,9	35,0	43,1
	s	0,7	0,8	1,7	1,2	1,4	2,0	1,2
	v	1,9	2,6	7,2	4,0	4,3	5,8	2,8
Niezaangażowani	a	34,6	39,9	44,6	41,4	37,5	36,9	26,4
	s	0,7	0,9	2,0	1,4	1,7	1,9	1,1
	v	1,9	2,2	4,5	3,4	4,4	5,1	4,1
Pozakościelni	a	4,4	6,4	13,4	7,1	3,9	2,2	1,3
	s	0,3	0,4	1,3	0,7	0,7	0,5	0,3
	v	5,9	6,2	9,7	9,2	17,6	21,5	19,6
Odsetek osób określających swój stosunek do wiary religijnej jako								
Głęboko wierzący	a	10,5	9,8	7,0	9,7	11,1	10,8	11,6
	s	0,4	0,5	0,9	0,8	0,9	1,1	0,7
	v	3,7	4,6	13,3	8,1	8,0	9,7	6,3
Wierzący	a	69,6	65,0	55,6	62,4	68,8	71,7	76,8
	s	0,7	0,8	2,0	1,4	1,5	1,8	1,0
	v	0,9	1,3	3,6	2,2	2,2	2,5	1,3

Tabl. 8.6. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według miejsca zamieszkania (c.d.)

WYSZCZEGÓLNIENIE a – wartość wskaźnika (cechy) s – błąd bezwzględny v – błąd względny (w %)		Ogółem	Miasta według liczby mieszkańców				Wieś	
			razem	500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.		poniżej 20 tys.
OSOBY W WIEKU 16 LAT I WIĘCEJ (c.d.)								
Odsetek osób określających swój stosunek do wiary religijnej jako (dok.)								
Niezdeterminowani/poszukujący	a	12,1	14,5	18,4	15,3	13,9	10,8	8,2
	s	0,5	0,7	1,6	1,1	1,3	1,4	0,6
	v	4,1	4,8	8,9	7,0	9,7	13,0	7,7
Obojętni	a	5,3	6,8	10,0	8,7	4,1	5,0	2,8
	s	0,3	0,4	1,2	0,8	0,5	0,9	0,5
	v	5,8	6,3	12,1	9,6	12,9	17,3	16,2
Niewierzący	a	2,6	3,9	8,9	3,9	2,1	1,7	0,6
	s	0,2	0,3	1,2	0,5	0,5	0,4	0,1
	v	7,6	8,0	13,0	11,8	21,8	23,5	23,8
Odsetek osób należących do kościoła lub związku wyznaniowego								
Kościół Rzymskokatolicki	a	92,8	90,6	83,6	89,3	93,9	94,2	96,3
	s	0,3	0,5	1,4	0,8	0,8	1,0	0,4
	v	0,4	0,5	1,7	0,9	0,8	1,1	0,4
Kościół lub związek wyznaniowy inny niż Kościół Rzymskokatolicki	a	1,5	1,5	1,2	1,7	1,2	1,9	1,5
	s	0,2	0,2	0,3	0,4	0,2	0,6	0,3
	v	10,1	12,6	26,9	21,5	19,9	30,5	16,1
Nienależący do żadnego wyznania	a	3,1	4,4	10,3	4,6	2,5	1,4	0,9
	s	0,2	0,3	1,2	0,6	0,5	0,4	0,2
	v	7,3	7,6	11,4	12,0	19,6	25,3	25,6
Niepotrafiący określić do jakiego wyznania należą	a	0,5	0,7	1,2	1,0	0,4	0,1	0,2
	s	0,1	0,1	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1
	v	16,9	18,2	30,5	29,9	41,5	65,6	46,1
Odmowa odpowiedzi	a	2,2	2,8	3,8	3,5	2,0	2,3	1,1
	s	0,2	0,3	0,7	0,4	0,5	0,8	0,2
	v	8,3	9,6	17,8	12,8	25,4	33,4	16,2
Poziom kapitału stowarzyszeniowego								
Wysoki lub bardzo wysoki	a	1,9	2,0	2,0	2,4	1,5	2,2	1,8
	s	0,2	0,2	0,5	0,4	0,3	0,6	0,3
	v	9,2	11,4	25,6	18,6	19,7	27,0	13,8
Co najmniej średni	a	5,8	6,1	6,2	6,4	5,8	6,2	5,2
	s	0,3	0,4	0,8	0,7	0,7	0,9	0,5
	v	5,1	6,1	12,5	10,7	12,0	15,1	8,9
Średni	a	3,9	4,1	4,2	4,0	4,3	4,1	3,4
	s	0,2	0,3	0,6	0,5	0,6	0,8	0,4
	v	6,2	7,4	14,9	12,7	14,3	18,6	11,5
Co najmniej niski	a	19,8	19,9	23,1	19,3	18,4	19,8	19,6
	s	0,5	0,6	1,6	1,1	1,1	1,6	0,9
	v	2,6	3,2	7,0	5,8	6,1	8,0	4,7
Niski	a	14,0	13,8	17,0	12,9	12,6	13,5	14,4
	s	0,5	0,6	1,6	1,0	0,9	1,4	0,8
	v	3,3	4,0	9,1	7,4	7,2	10,1	5,8

Tabl. 8.6. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według miejsca zamieszkania (c.d.)

WYSZCZEGÓLNIENIE a – wartość wskaźnika (cechy) s – błąd bezwzględny v – błąd względny (w %)		Ogółem	Miasta według liczby mieszkańców				Wieś	
			razem	500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.		poniżej 20 tys.
OSOBY W WIEKU 16 LAT I WIĘCEJ (c.d.)								
Poziom kapitału stowarzyszeniowego (dok.)								
Bardzo niski lub brak	a	80,2	80,1	76,9	80,7	81,6	80,2	80,4
	s	0,5	0,6	1,6	1,1	1,1	1,6	0,9
	v	0,7	0,8	2,1	1,4	1,4	2,0	1,1
Osoby uczestniczące w co najmniej jednej świeckiej organizacji pozarządowej	a	9,1	9,0	11,6	9,3	7,7	8,0	9,1
	s	0,4	0,5	1,2	0,8	0,7	1,1	0,8
	v	4,5	5,2	10,4	8,4	9,6	13,2	8,2
Osoby uczestniczące w co najmniej jednej wspólnocie, organizacji lub grupie religijnej	a	9,0	8,0	8,1	7,2	6,9	10,1	10,7
	s	0,4	0,5	1,2	0,8	0,8	1,3	0,7
	v	4,2	6,0	14,1	11,1	11,3	12,5	6,7
Poziom kapitału towarzysko-sąsiedzkiego								
Wysoki lub bardzo wysoki	a	26,8	23,9	22,4	23,3	22,8	27,5	31,4
	s	0,6	0,8	1,6	1,1	1,5	1,8	1,1
	v	2,4	3,1	7,3	4,9	6,4	6,4	3,7
Średni	a	24,6	25,8	30,2	25,7	24,6	23,3	22,7
	s	0,6	0,8	2,0	1,2	1,4	1,7	1,0
	v	2,4	3,0	6,5	4,7	5,8	7,2	4,3
Niski	a	34,6	34,9	34,0	35,7	36,0	33,2	34,0
	s	0,7	0,8	2,0	1,3	1,6	1,8	1,2
	v	1,9	2,3	6,0	3,6	4,5	5,4	3,4
Bardzo niski lub brak	a	14,1	15,4	13,4	15,3	16,6	16,0	11,9
	s	0,5	0,6	1,3	1,0	1,1	1,6	0,7
	v	3,3	4,1	9,8	6,8	6,7	9,9	6,0
Poziom kapitału rodzinnego								
Wysoki lub bardzo wysoki	a	28,1	27,0	25,3	24,8	28,1	30,0	29,9
	s	0,7	0,8	1,8	1,2	1,5	1,9	1,1
	v	2,3	3,0	7,0	4,8	5,5	6,5	3,6
Średni	a	50,1	49,2	48,5	48,0	48,7	52,3	51,3
	s	0,7	0,9	2,0	1,4	1,7	2,0	1,1
	v	1,4	1,8	4,1	2,9	3,5	3,7	2,2
Niski	a	18,4	20,2	21,6	23,3	20,0	15,3	15,5
	s	0,5	0,7	1,6	1,2	1,2	1,4	0,8
	v	2,7	3,4	7,2	5,0	6,0	8,9	5,1
Bardzo niski lub brak	a	3,5	3,5	4,6	3,9	3,2	2,4	3,3
	s	0,2	0,2	0,6	0,4	0,4	0,5	0,3
	v	5,5	6,6	12,4	10,1	13,3	18,5	9,8
Wskaźnik dobrego samopoczucia psychicznego	a	50,2	47,8	47,9	48,1	46,2	49,6	53,9
	s	0,7	0,8	2,1	1,4	1,5	2,2	1,2
	v	1,4	1,8	4,3	2,9	3,3	4,5	2,2
Wskaźnik złego samopoczucia psychicznego	a	4,5	5,0	6,5	5,1	5,3	3,3	3,7
	s	0,3	0,4	1,1	0,6	0,7	0,6	0,4
	v	6,1	7,4	16,5	10,9	12,5	16,7	10,2

Tabl. 8.6. Ocena precyzji dla wybranych wskaźników według miejsca zamieszkania (dok.)

WYSZCZEGÓLNIENIE a – wartość wskaźnika (cechy) s – błąd bezwzględny v – błąd względny (w %)		Ogółem	Miasta według liczby mieszkańców				Wieś	
			razem	500 tys. i więcej	od 100 do 500 tys.	od 20 do 100 tys.		poniżej 20 tys.
OSOBY W WIEKU 16 LAT I WIĘCEJ (dok.)								
Zadowolenie z życia i jego różnych aspektów (osoby bardzo zadowolone i zadowolone)								
Życie, ogólnie rzecz biorąc	a	78,4	78,1	81,7	79,5	75,2	77,0	78,8
	s	0,6	0,7	1,6	1,1	1,5	1,9	0,9
	v	0,8	1,0	2,0	1,4	2,0	2,4	1,2
Sytuacja zawodowa	a	59,8	59,8	59,7	63,5	56,9	58,6	59,9
	s	1,0	1,2	2,6	2,1	2,3	3,1	1,6
	v	1,7	2,1	4,4	3,2	4,1	5,3	2,7
Wykształcenie (poziom, kierunek)	a	57,1	59,8	64,3	60,5	58,2	56,7	52,9
	s	0,7	0,9	1,9	1,3	1,7	2,1	1,2
	v	1,3	1,5	3,0	2,2	2,9	3,7	2,2
Sytuacja rodzinna	a	77,1	76,4	77,7	76,1	74,7	77,7	78,3
	s	0,6	0,8	1,6	1,1	1,5	1,6	0,9
	v	0,8	1,0	2,0	1,4	2,1	2,1	1,2
Relacje z innymi ludźmi	a	84,3	83,8	84,7	85,4	81,9	83,6	85,1
	s	0,5	0,7	1,5	0,9	1,5	1,6	0,8
	v	0,6	0,8	1,7	1,1	1,8	1,9	0,9
Sytuacja finansowa	a	37,4	38,2	40,8	39,9	35,6	36,8	36,1
	s	0,7	0,9	1,9	1,3	1,4	2,1	1,2
	v	1,9	2,3	4,6	3,3	4,0	5,7	3,3
Materialne warunki życia (poza dochodami)	a	57,4	58,1	58,8	58,7	56,9	58,1	56,4
	s	0,8	0,9	2,1	1,4	1,6	2,1	1,2
	v	1,3	1,6	3,6	2,4	2,8	3,6	2,1
Ilość czasu wolnego	a	61,9	60,2	53,4	61,3	63,1	61,2	64,7
	s	0,7	0,9	2,0	1,4	1,6	2,0	1,1
	v	1,1	1,4	3,8	2,3	2,5	3,3	1,8
Sposób spędzania wolnego czasu	a	60,6	60,9	59,5	62,6	60,7	60,5	60,1
	s	0,7	0,9	2,0	1,4	1,6	2,0	1,1
	v	1,2	1,4	3,3	2,2	2,7	3,3	1,8
Zdrowie	a	59,7	58,0	58,2	58,6	55,4	60,4	62,4
	s	0,7	0,8	2,0	1,3	1,6	2,0	1,1
	v	1,1	1,4	3,4	2,3	2,9	3,4	1,7
Miejscowość zamieszkania	a	75,6	75,6	81,9	75,4	74,0	72,3	75,6
	s	0,7	0,8	1,5	1,2	1,6	2,0	1,1
	v	0,9	1,1	1,8	1,6	2,2	2,7	1,4
Poczucie sensu w życiu								
Odsetek osób, które przeważnie myślą, że to czym zajmują się w życiu ma sens (zdecydowanie zgadzają się lub zgadzają się z tym stwierdzeniem)	a	66,9	66,5	65,8	67,3	68,0	64,2	67,5
	s	0,7	0,9	2,0	1,3	1,7	2,0	1,1
	v	1,0	1,3	3,0	1,9	2,5	3,1	1,6

6. IMPUTACJA DOCHODÓW

Cel i zakres tematyczny Badania spójności społecznej powodują, że dla opracowania wyników konieczne jest uzyskanie informacji o dochodzie badanych gospodarstw.

Pytanie o dochód jest pytaniem wrażliwym, często skutkującym dużą liczbą odmów. By nie dyskwalifikować wywiadów, w których respondenci udzielają większości informacji objętych badaniem, ale nie są skłonni przekazać informacji o dochodzie, w konstrukcji badania założono możliwość nieudzielenia przez respondenta odpowiedzi na pytanie o dochód (odmowa odpowiedzi dotycząca pojedynczego pytania). Ponieważ jest konieczne połączenie wywiadu gospodarstwa oraz wywiadu indywidualnego z informacją o dochodzie, pozycyjne braki danych powstające wskutek nieudzielenia informacji o dochodzie przez respondentów są imputowane.

By umożliwić maksymalnie skuteczną i precyzyjną imputację, w możliwie największym stopniu bazującą na informacji uzyskanej od respondenta, stosuje się szereg pytań dodatkowych. Formularz skonstruowany jest tak, by uzyskać jak najwięcej informacji związanych z dochodem respondenta i opisujących ten dochód, nawet jeżeli kwota dochodu nie zostanie precyzyjnie podana.

Podstawą do opracowania wyników jest średni miesięczny dochód netto gospodarstwa w okresie ostatnich dwunastu miesięcy poprzedzających badanie, tj. kwota dochodu rocznego podzielona przez 12. Ponieważ często niechęć do udzielenia informacji o dochodzie wynika nie tyle z braku woli ze strony respondenta, co trudności w oszacowaniu kwoty, przewidziano możliwość przekazania informacji o dochodzie w różnym układzie – jako średni dochód miesięczny lub jako łączną kwotę dochodu z całego roku. Ponadto występuje pytanie o dochód osiągnięty w miesiącu poprzedzającym badanie. Informacja ta nie może być przeliczona bezpośrednio na interesujące nas dane, ale – w przypadku jej udzielenia – stanowi podstawę do bardzo wiarygodnej imputacji poprzez wykorzystanie statystycznych zależności między dochodem z ostatniego miesiąca a dochodem za cały ostatni rok, obserwowanych w badanej populacji.

W przypadku każdego z pytań służących uzyskaniu informacji o dochodzie możliwe jest udzielenie odpowiedzi na dwa sposoby. Pierwszy, preferowany, który dostarcza interesujących nas informacji bez dodatkowych zabiegów o charakterze imputacyjnym, to podanie przez respondenta dokładnej kwoty dochodu. Jeżeli jednak respondent nie chce lub nie potrafi podać tej kwoty, może zaznaczyć odpowiedni przedział dochodowy. W takim przypadku również uzyskujemy dość precyzyjną informację o wartości dochodu (zwłaszcza, jeśli nie jest to przedział skrajny – najwyższy lub najniższy), choć wymagającą jeszcze uściślenia, które ma miejsce poprzez imputację zawężoną do granic przedziału. Dopiero w sytuacji, gdy respondent nie jest skłonny do przekazania nawet informacji o przedziale dla żadnego z zadawanych pytań dotyczących dochodu, mamy do czynienia z informacją tworzoną w pełni za pomocą imputacji statystycznej.

Do imputacji dochodu zastosowana została stochastyczna imputacja regresyjna. Metoda ta polega na wykorzystaniu wartości teoretycznej (prognozy) z modelu regresyjnego uzupełnionej o imputowaną resztę (odzwierciedlenie składnika losowego). Imputowana reszta jest generowana z rozkładu teoretycznego o odpowiednich parametrach.

Metoda imputacji ma charakter stochastyczny, co oznacza, że zawiera element losowy (nie można z góry przewidzieć wartości imputacyjnych, każde powtórzenie przebiegu dla tych samych

danych może dać różne wyniki). Konsekwencją tego jest, że imputacja w niewielkim stopniu zaburza rozkład imputowanej zmiennej, uzyskane rozkłady są „podobne” do naturalnych, nie są tworzone sztucznie zbiory identycznych wartości imputacyjnych.

Ponadto zastosowana metoda pozwala objąć jednolitym podejściem metodologicznym sytuacje, gdy respondent podał granice przedziału dochodowego oraz gdy ich nie podał. W sytuacji, gdy nie określono przedziału, imputowane reszty generowane są z rozkładu bezwarunkowego. Jeśli natomiast znamy granice przedziału dochodowego, imputowana reszta jest generowana z rozkładu uciętego (generowana wartość przyjmuje wyłącznie wartości z założonego zakresu), tak, by zagwarantować, że uzyskana wartość imputacyjna będzie się mieściła w granicach zadeklarowanego przedziału dochodowego.

Taki sposób imputacji pozwala narzucić dla wartości imputacyjnych pewne granice *a priori*, niekoniecznie wynikające tylko z zadeklarowanych przedziałów. Korzystając z doświadczeń związanych z analizą dochodów i dobrobytu subiektywnego przeprowadzoną w poprzedniej edycji badania (z 2011 roku), wprowadzono dodatkowe warunki ograniczające zakres zmienności wartości imputacyjnych na podstawie odpowiedzi na pytania opisujące sytuację ekonomiczną gospodarstwa w sposób jakościowy. Dotyczy to pytań o łatwość lub trudność „wiązania końca z końcem” przez gospodarstwo oraz o ogólną sytuację materialną gospodarstwa. Zakładając racjonalność odpowiedzi respondenta przyjęto, że:

- dochody gospodarstw z łatwością „wiążących koniec z końcem” nie powinny być znacząco niższe, zaś z trudnością „wiążących koniec z końcem” – znacząco wyższe od dochodu zadeklarowanego przez gospodarstwo jako „konieczny do związania końca z końcem”;
- podobnie powinna być powiązana deklaracja o łatwości lub trudności „wiązania końca z końcem” z zależnością między dochodami a wydatkami gospodarstwa;
- gospodarstwa oceniające swą sytuację materialną jako dobrą lub bardzo dobrą nie powinny wykazywać dochodu znacząco odbiegającego *in minus*, zaś gospodarstwa oceniające sytuację jako złą lub bardzo złą – *in plus*, od przeciętnych dochodów w populacji, typowych dla gospodarstw o podobnej charakterystyce.

Powyższe reguły były stosowane w przypadku, gdy nie stały w sprzeczności z deklaracjami respondenta co do wysokości dochodu lub granic przedziału. W sytuacji, gdy respondent nie złożył żadnej deklaracji, która podważałaby spójność jego wypowiedzi, założenie racjonalności odpowiedzi respondenta oraz spójności ocen opisowych/subiektywnych z wartościami zmiennych ilościowych wydaje się właściwym i korzystnie wpływającym na jakość efektów imputacji. Przypadki braku spójności między podanymi przez respondenta (nie wymagającymi imputacji) kwotami lub przedziałami, a ocenami subiektywnymi były analizowane odrębnie – poza procedurą imputacji – na etapie kontroli i redagowania danych i – zależnie od wyniku weryfikacji – akceptowane lub korygowane.

Modele stosowane do imputacji mają postać potęgowo-wykładniczą (model liniowy po transformacji logarytmicznej). Reszty generowane są z rozkładu normalnego (uciętego rozkładu normalnego) dla modelu po transformacji logarytmicznej.

Zmienną imputowaną (i objaśnianą przez modele) jest średni miesięczny dochód netto gospodarstwa domowego w okresie ostatnich 12 miesięcy. Dla każdego gospodarstwa wymagającego

imputacji stosowany jest jeden z dwóch alternatywnych modeli, zależnie od dostępności zmiennych objaśniających.

W przypadku braku danych, dotyczącego zmiennej imputowanej:

- a) jeżeli dla gospodarstwa domowego posiadamy informację na temat dochodu miesięcznego z miesiąca poprzedzającego badanie (dochodu bieżącego), używamy modelu, w którym zmiennymi objaśniającymi są: dochód bieżący oraz opisowa informacja o zmianie dochodu w stosunku do poprzedniego roku (wzrost/spadek/w przybliżeniu bez zmian),
- b) jeżeli nie mamy informacji na temat dochodu bieżącego (brak danych), stosujemy model objaśniający dochód za pomocą obiektywnych czynników determinujących wysokość dochodu i możliwości gospodarstwa domowego w zakresie jego osiągnięcia, takich jak: źródło utrzymania, rodzaj pracy, zawód i wykształcenie głowy gospodarstwa.

Model a) daje dużo lepsze objaśnienie. Wykorzystuje przy tym informację o dochodzie przekazaną przez respondenta. Dlatego jest stosowany zawsze, gdy tylko jest taka możliwość, biorąc pod uwagę posiadane informacje.

W przypadku modelu b), oprócz czynników obiektywnych (jak wykształcenie, zawód), uwzględniona została również informacja o tym, jak gospodarstwo „wiąże koniec z końcem”. Zastosowanie tej zmiennej znacząco poprawia objaśnienie. Specyfikację taką można interpretować w ten sposób, że czynniki obiektywne określają możliwości i aspiracje dochodowe osób oraz gospodarstw domowych. Nie dostarczają jednak informacji, w jakim stopniu osiągnięte faktycznie dochody odpowiadają tym możliwościom i aspiracjom. Można założyć, że odpowiedź na pytanie o łatwość lub trudność gospodarowania środkami finansowymi może – przynajmniej w pewnym stopniu – nieść w sobie jakąś informację na ten temat.

Określając zestaw zmiennych objaśniających, testowano różne warianty modelu. Wariant ostatecznie zastosowany uznany został za najlepszy z punktu widzenia jakości objaśnienia oraz możliwości interpretacji przyjętej specyfikacji.

W próbie zrealizowanej, liczącej 14 804 rekordy (gospodarstwa domowe), zaimputowano 4 809 rekordów (prawie jedną trzecią próby). Na podstawie modelu a) zaimputowanych zostało 581 rekordów, na podstawie modelu b) 4 228 rekordów. Stanowiło to – odpowiednio – 12% i 88% wszystkich zaimputowanych rekordów. Liczby te obejmują zarówno przypadki pełnej imputacji statystycznej, gdzie respondent nie udzielił żadnej informacji o imputowanej zmiennej, jak i przypadki, gdy znany jest przedział dochodowy.

Dla oceny zakresu imputacji dochodów w przetwarzanym zbiorze danych i skali potencjalnych błędów z nią związanych, istotna jest statystyka rozróżniająca przypadki pełnej imputacji od imputacji przy znanym przedziale dochodowym. I tak, w ramach 4 809 zaimputowanych rekordów (gospodarstw domowych):

- 2 809 rekordów (58,4%) imputowano w sytuacji, gdy znany był dokładny przedział dochodowy, tzn. górna i dolna granica przedziału (przedział inny niż skrajny),
- 12 rekordów (0,2%) imputowano w sytuacji, gdy wiadomo było, że należą do przedziałów skrajnych (grupy o najniższych lub najwyższych dochodach),

- dla 1 988 rekordów (41,3%) zastosowano pełną imputację, tj. nie był znany przedział dochodowy.

Tylko dla wymienionych w ostatnim punkcie 1 988 gospodarstw możemy przyjąć, że przypisana im wartość dochodu w całości pochodzi z imputacji statystycznej. Z tej liczby, dla 1 759 gospodarstw imputacja została wykonana za pomocą modelu b), a więc bez znajomości faktycznej wartości bieżącego dochodu gospodarstwa. Stanowi to 12% całej próby.

7. REGRESJA LOGISTYCZNA

Jedną z metod stosowanych w publikacji dla analizy determinant wystąpienia pewnych zjawisk (negatywnych – np. ubóstwo, izolacja lub pozytywnych – np. dobrobyt) – tj. czynników decydujących o tym, że dane zjawisko wystąpi w przypadku danej osoby czy gospodarstwa – jest regresja logistyczna.

Model regresji logistycznej (model logitowy) jest narzędziem analizy statystycznej pozwalającym objaśnić prawdopodobieństwo wystąpienia lub nie, pewnych stanów (zmienna objaśniana jest zmienną jakościową dychotomiczną, tj. przyjmującą dwie możliwe wartości – zjawisko wystąpiło lub nie) za pomocą innych zmiennych, będących zmiennymi objaśniającymi w tym modelu. Zmienne objaśniające mogą mieć charakter ilościowy lub jakościowy.

Zastosowanie regresji logistycznej pozwala ocenić, czy dana (potencjalna) zmienna objaśniająca ma istotny wpływ na zmienną objaśnianą (tj. występowanie interesującego nas zjawiska) oraz określić kierunek (sprzyja, bądź przeciwdziała wystąpieniu zjawiska) i oszacować siłę (wielkość) tego wpływu.

W przypadku jakościowych zmiennych objaśniających, mogących przyjmować kilka możliwych wartości (wariantów, np. wiek – wyrażony przedziałami), mamy możliwość oceny istotności i wielkości wpływu dla każdej z tych wartości (wariantów, w przykładzie – każdej z grup wiekowych), a także istotności wpływu całego czynnika (w przykładzie: wieku). Dla takich zmiennych jedna z wartości cechy musi być przyjęta jako referencyjna. Nie uzyskujemy wtedy dla niej oszacowań, natomiast wszystkie oszacowania uzyskiwane dla pozostałych wartości tej zmiennej wyrażają efekty względem wartości referencyjnej. Przykładowo, jeśli objaśniając izolację społeczną, dla zmiennej objaśniającej wyrażającej wiek, przyjmiemy jako referencyjną grupę wiekową 35-44 lata, to efekty oszacowane dla pozostałych grup wiekowych zawierają informacje o tym, czy – i w jakim stopniu – osoba z danej grupy wiekowej jest bardziej (lub mniej – w przypadku ujemnego parametru) narażona na izolację społeczną, niż osoby z grupy 35-44 lata.

Przy konstrukcji modeli stosowanych w publikacji, jako wartość referencyjna dla zmiennych jakościowych stosowana jest zwykle wartość neutralna (np. odpowiedź „ani tak, ani nie”), wartość „typowa”, najczęstsza w populacji, średnia lub środkowa w rankingu.

Przy prezentacji wyników regresji logistycznej w niniejszej pracy pokazywana jest wartość parametru (efektu) związanego z daną wartością (wariantem) zmiennej objaśniającej oraz wartość statystyki Walda. Im wyższa wartość statystyki Walda, tym silniejsze statystyczne potwierdzenie danego

efektu – wartość krytyczna odpowiedniego testu na poziomie istotności 5% (przy jednym stopniu swobody, tj. efektu wyrażonego zmienną zero-jedynkową/dychotomiczną) wynosi w przybliżeniu 4. Wyniki testu istotności dla parametrów (w oparciu o statystykę Walda) zostały także przedstawione za pomocą odpowiednich symboli. Wszystkie efekty oznaczone gwiazdkami są istotne na poziomie istotności 5%, mające przynajmniej 2 gwiazdki – na poziomie 1%, zaś oznaczone 3 gwiazdkami – na poziomie 1‰.

Statystyki Walda zostały również policzone dla pełnych czynników, grupujących efekty związane z poszczególnymi wartościami/wariantami jednej zmiennej jakościowej, celem oceny istotności ich całkowitego wpływu (całkowitego wpływu jakościowej zmiennej objaśniającej przyjmującej kilka możliwych wartości/wariantów).

Takie zastosowanie regresji, w tym regresji logistycznej, może być w pewnym zakresie alternatywą dla analizy wpływu różnych czynników na występowanie badanego zjawiska, poprzez analizę różnic w rozkładzie zmiennej badanej (objaśnianej) w grupach wyróżnionych ze względu na ten czynnik (zmienną objaśniającą). Przykładowo, gdybyśmy chcieli zbadać, w jaki sposób wykształcenie wpływa na występowanie izolacji społecznej, możemy policzyć i porównać odsetek osób wyizolowanych w grupach odpowiadających poszczególnym poziomom wykształcenia.

Podejście oparte na porównaniu rozkładów ma charakter opisowy, nie wymaga przyjmowania założeń ani stawiania wprost hipotez, w przeciwieństwie do podejścia opartego na regresji, gdzie swego rodzaju założeniem dotyczącym sposobu kształtowania się badanego zjawiska, częściowo (choć nie w całości) weryfikowanym za pomocą procedury statystycznej (a więc mającym charakter hipotezy), jest sama specyfikacja modelu. Zastosowanie podejścia wykorzystującego regresję dostarcza bezpośrednio informacji o statystycznej istotności wpływu poszczególnych czynników, a nie tylko o wartościach parametrów, co jest jego istotną zaletą. Ważniejszym jednak argumentem, by nie traktować tych procedur jako całkowicie wymiennych, jest to, że zaobserwowane w obydwu przypadkach efekty nie wyrażają zupełnie tego samego i ma to duże znaczenie dla ich interpretacji.

Porównując rozkłady, analizujemy każdy czynnik odrębnie¹¹. Zastosowanie regresji pozwala nam uzyskać wartości odrębnych efektów dla każdej z branych pod uwagę zmiennych objaśniających, za pomocą procedury, która jednocześnie bierze pod uwagę wpływ wszystkich tych zmiennych. W ten sposób otrzymujemy efekty „czyste”, odzwierciedlające samoistny wpływ danego czynnika, „wyczyszczony” z wpływu innych czynników branych pod uwagę w modelu, które mogą wykazywać pewne współzależności z tym czynnikiem.

Dla przykładu, jeżeli analizujemy wpływ wykształcenia na izolację społeczną poprzez porównanie odsetka osób wyizolowanych w poszczególnych grupach według wykształcenia (porównanie rozkładów), otrzymujemy informację, jak różnią się pomiędzy sobą te grupy, a zatem – pośrednio – jak wykształcenie wpływa na izolację społeczną. Możemy wyodrębnić grupy o szczególnie niskim i szczególnie wysokim odsetku osób wyizolowanych, a zatem określić, jaki typ wykształcenia sprzyja, a jaki przeciwdziała izolacji społecznej. Podobnie, możemy dokonać porównania biorąc pod

---

¹¹ Jeżeli chcemy poznać efekt oddziaływania każdego z tych czynników, a nie efekt łączny dla specyficznych kombinacji wartości (wariantów) wielu czynników.

uwagę grupy wyodrębnione według kwantyla dochodu i w ten sposób zbadać, jak wielkość dochodu wpływa na izolację społeczną.

Skądinąd wiadomo jednak, że wykształcenie jest ważnym czynnikiem determinującym wartość osiąganego dochodu. Jeżeli tak jest, i jeżeli porównanie rozkładów pokazuje zróżnicowanie badanego zjawiska (izolacji), zarówno według wykształcenia, jak i dochodu, to nie wiemy, czy obydwie obserwowane efekty (wpływ wykształcenia i wpływ dochodu) nie są tym samym efektem, a jeżeli tak, to w jakim stopniu. Innymi słowy, powyższa analiza nie dostarcza nam odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu wpływ wykształcenia na badane zjawisko (izolację) odbywa się poprzez kształtowanie dochodu, a w jakim czynnik ten wpływa w sposób samoistny, „pozadochodowy”. Czy w ogóle wpływ „samoistny” wykształcenia ma miejsce.

Jeżeli natomiast zastosujemy model, w którym występują zarówno poziom wykształcenia jak i kwantyl dochodu, uzyskane oszacowania efektów dla poszczególnych czynników będą pokazywały „czysty” wpływ każdego z nich. Oznacza to, że w przypadku wykształcenia uzyskujemy informacje o jego samoistnym wpływie, odbywającym się w inny sposób niż za pośrednictwem dochodu. Inne może być zatem oszacowanie wielkości efektu, a nawet wniosek co do istotności jego wpływu, gdyż poprzez model analizujemy de facto inny efekt (efekt o innej interpretacji) niż w przypadku prostego porównania rozkładów. Co więcej, analizując wpływ tego samego czynnika (np. wykształcenia) na to samo zjawisko badane (np. izolacja) możemy uzyskać różne efekty o różnej interpretacji, zależnie od tego, jakiej specyfikacji modelu użyjemy, tzn. jakie inne zmienne objaśniające dodatkowo uwzględnimy. Oczywiście, każdy z takich modeli pozwala na weryfikację innej hipotezy badawczej, pozwala nam wyciągnąć inne wnioski o badanym zjawisku.

8. DEFINICJE I KLASYFIKACJE STOSOWANE W BADANIU

Gospodarstwo domowe – zespół osób spokrewnionych ze sobą lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (gospodarstwo domowe wieloosobowe) lub osoba utrzymująca się samodzielnie (gospodarstwo domowe jednoosobowe), bez względu na to, czy mieszka sama czy też z innymi osobami. Jeśli członkowie rodziny mieszkają wspólnie, ale utrzymują się oddzielnie, to tworzą odrębne gospodarstwa domowe.

Głowa gospodarstwa domowego (określana również jako osoba odniesienia) – osoba, która ukończyła 16 lat i osiąga najwyższy dochód spośród wszystkich członków gospodarstwa domowego. Przy ustalaniu osoby odniesienia wzięto pod uwagę dochody o charakterze stałym i powtarzalnym: z pracy najemnej, użytkowania gospodarstwa rolnego, pracy na własny rachunek poza gospodarstwem rolnym w użytkowaniu indywidualnym, własności, wynajmu nieruchomości, stałych świadczeń z ubezpieczeń społecznych, stałe dary od innych gospodarstw domowych (w tym alimenty), emerytury i renty zagraniczne. W przypadku, gdy dwie lub więcej osób dostarcza w jednakowym stopniu środków na utrzymanie, za głowę gospodarstwa uważa się osobę, która głównie tymi środkami rozporządza.

Zawód – zawody wykonywane przez respondentów w głównym miejscu pracy zostały podane w oparciu o Klasyfikację Zawodów i Specjalności na Potrzeby Rynku Pracy wprowadzoną Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7.08.2014 r., obowiązującą od dnia 1. 01. 2015 r. Klasyfikacja została opracowana na podstawie Międzynarodowego Standardu Klasyfikacji Zawodów ISCO-08, przyjętego w grudniu 2007 roku na trójstronnym Spotkaniu Ekspertów ds. Statystyki Pracy dotyczącym aktualizacji Międzynarodowego Standardu Klasyfikacji Zawodów (ISCO). Za podstawę grupowania osób według wykonywanego zawodu przyjęto w niniejszej publikacji grupy główne przywoływanej klasyfikacji. Lista tych grup jest następująca:

- 1 Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy
- 2 Specjaliści
- 3 Technicy i inny średni personel
- 4 Pracownicy biurowi
- 5 Pracownicy usług i sprzedawcy
- 6 Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy
- 7 Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy
- 8 Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń
- 9 Pracownicy wykonujący prace proste
- 0 Siły zbrojne (01 Oficerowie sił zbrojnych, 02 Podoficerowie sił zbrojnych, 03 Żołnierze szeregowi)

W przypadku grupy „0 – Siły zbrojne” zastosowano umowne przyporządkowanie zawodów wojskowych do grup „cywilnych”, zaliczając oficerów do kategorii „1”, podoficerów do kategorii „2”, zaś żołnierzy szeregowych do kategorii „3”.

Typ gospodarstwa domowego – jest to klasyfikacja dotycząca typu „rodzinnego” gospodarstwa. Typ ten przypisywany jest całemu gospodarstwu domowemu i jest on ustalany na podstawie tego, jaką rodzinę stanowi gospodarstwo lub jaka rodzina zawiera się w gospodarstwie (jeżeli występują w nim osoby nie należące do tej rodziny). W przypadku, gdy gospodarstwo domowe zawiera kilka rodzin, brana jest pod uwagę rodzina głowy gospodarstwa.

Określając typ gospodarstwa bierze się pod uwagę:

- czy tworzy je samotna osoba dorosła (w przypadku rodzin z dziećmi: ojciec/matka), czy małżonkowie (w przypadku rodzin z dziećmi: rodzice),
- czy w gospodarstwie (rodzinie) występują dzieci oraz jaka jest ich liczba (dzieci muszą spełniać opisane niżej kryteria),
- czy w gospodarstwie domowym występują inne osoby, poza wyżej wymienionymi (mogą to być również dorosłe dzieci, nie spełniające przyjętych kryteriów, a także inne rodziny).

Jako dzieci, w rozumieniu niniejszej definicji, traktowane są biologiczne i przysposobione dzieci przynajmniej jednego z małżonków tworzących rodzinę, które nie przekroczyły wieku 24 lat i nie żyją w małżeństwie lub związku nieformalnym z inną osobą należącą do gospodarstwa domowego.

Zgodnie z powyższymi zasadami, zdefiniowane zostały następujące typy gospodarstw (rodzin):

- samotna kobieta
- samotny mężczyzna
- matka lub ojciec z dziećmi
- matka lub ojciec z dziećmi i innymi osobami
- małżeństwo bez dzieci
- małżeństwo z dziećmi (w podziale według liczby dzieci)
- małżeństwo z dziećmi i innymi osobami (w podziale według liczby dzieci)
- małżeństwo bez dzieci z innymi osobami
- pozostałe gospodarstwa (w podziale na 2 osobowe oraz 3 i więcej osobowe)

Tam, gdzie w definicji typu gospodarstwa domowego pojawia się określenie „małżeństwo”, włączone zostały także osoby pozostające w związku nieformalnym.

Dla potrzeb opracowania wyników Badania spójności społecznej kategorii związane z:

aktywnością ekonomiczną, głównym źródłem utrzymania, bezrobociem, niepełnosprawnością oparto na samoocenie respondenta – w razie potrzeby ankieterzy udzielali wyjaśnień respondentom zgodnie z objaśnieniami zawartymi w instrukcji dla ankietera.

Aktywność ekonomiczna – klasyfikacja została sporządzona na podstawie odpowiedzi na pytanie o to, za kogo głównie (ze względu na aktualny status na rynku pracy) osoba się uważa oraz jakie jest jej główne źródło utrzymania. Grupowanie obejmuje następujące kategorie:

Pracujący najemnie – osoby, które zadeklarowały się jako pracujące i wskazały dochody z pracy najemnej jako główne źródło utrzymania,

Pracujący na rachunek własny poza rolnictwem – osoby, które zadeklarowały się jako pracujące i wskazały pracę na własny rachunek (inną niż praca we własnym gospodarstwie rolnym) jako główne źródło utrzymania,

Rolnicy indywidualni – osoby, które zadeklarowały się jako pracujące i wskazały dochody z pracy we własnym gospodarstwie rolnym jako główne źródło utrzymania,

Bezrobotni – osoby, które zadeklarowały się jako bezrobotne,

Uczniowie, studenci – osoby, które zadeklarowały się jako uczniowie lub studenci,

Emeryci pozarolniczy – osoby, które zadeklarowały się jako emeryci i wskazały emeryturę z pozarolniczego systemu ubezpieczeń jako główne źródło utrzymania,

Emeryci rolniczy – osoby, które zadeklarowały się jako emeryci i wskazały emeryturę rolniczą jako główne źródło utrzymania,

Renciści (renta inwalidzka) – osoby, które zadeklarowały się jako trwale niezdolne do pracy, pobierające lub nie rentę z tytułu niezdolności do pracy,

Inni nieaktywni zawodowo – osoby, które zadeklarowały się jako nieaktywne zawodowo, nie należące do żadnej z wymienionych wyżej kategorii.

Główne źródło utrzymania gospodarstwa – w badaniu, za główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego uznano to, z którego – według deklaracji respondenta – gospodarstwo uzyskiwało najwyższy dochód, biorąc pod uwagę okres 12 miesięcy poprzedzających badanie.

Wyróżniono następujące źródła utrzymania:

Praca najemna – stała lub dorywcza/sezonowa, zarejestrowana lub nierejestrowana, wykonywana w kraju lub za granicą,

Praca na rachunek własny poza rolnictwem – praca na własny rachunek poza rolnictwem, stała lub dorywcza/sezonowa, zarejestrowana lub niezarejestrowana, wykonywana w kraju lub za granicą,

Praca na rachunek własny w rolnictwie – praca na własny rachunek wykonywana w gospodarstwie rolnym przez jego użytkownika, tj. właściciela, współwłaściciela, dzierżawcę; obejmuje także subsydia/dotacje z tytułu posiadania lub użytkowania gospodarstwa rolnego,

Emerytura (krajowa i zagraniczna) – obejmuje również emerytury pomostowe i renty strukturalne,

Renta (krajowa i zagraniczna) – renta z tytułu niezdolności do pracy, renta rodzinna, renta szkoleniowa, świadczenie rehabilitacyjne,

Inne świadczenia społeczne – obejmują m.in. świadczenia dla bezrobotnych, świadczenia rodzinne, stypendia, świadczenia z pomocy społecznej, zasiłki pielęgnacyjne, odszkodowania z tytułu uszczerbku na zdrowiu,

Inne dochody – obejmują m.in. dochody z własności, dochody kapitałowe, dochody z wynajmu nieruchomości, dary, alimenty od osób prywatnych, wypłaty z prywatnych funduszy emerytalnych.

Niepełnosprawność – na potrzeby opracowania wzięto pod uwagę jedynie fakt wystąpienia niepełnosprawności, bez stosowania podziału według stopnia i typu niepełnosprawności. Przy określaniu niepełnosprawności uwzględniono zarówno kryteria formalne (grupa inwalidzka, orzeczenie) jak i niepełnosprawność biologiczną.

Jako niepełnosprawne sklasyfikowane zostały osoby, które spełniały przynajmniej jeden z dwóch warunków:

- posiadały ważne orzeczenie ustalające niepełnosprawność, niezdolność do pracy lub inwalidztwo (grupa inwalidzka),
- według własnej oceny, z powodu problemów zdrowotnych (kalectwa lub choroby przewlekłej) miały całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność wykonywania codziennych czynności właściwych dla wieku (zabawa, nauka w szkole, praca zawodowa, prowadzenie gospodarstwa domowego, samoobsługa), trwającą 6 miesięcy lub dłużej.

Dochód ekwiwalentny (przypadający na osobę) – jest to teoretyczny dochód na osobę w gospodarstwie domowym, przeliczony jednak według specjalnej skali, uwzględniającej różnice w kosztach utrzymania gospodarstw o różnej wielkości i różnym składzie osobowym (dorośli/dzieci). Formalnie, jest to dochód nie na osobę, a na tzw. jednostkę ekwiwalentną.

Przy przeliczeniach zastosowano tzw. zmodyfikowaną **skalę ekwiwalentności** OECD, powszechnie używaną w krajach Unii Europejskiej dla celów porównań międzynarodowych. Przyjmuje ona

następujące wartości jednostek ekwiwalentnych przypadające na osobę w gospodarstwie: dla pierwszej osoby dorosłej – 1; dla każdego następnego członka gospodarstwa w wieku co najmniej 14 lat – 0,5; dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat – 0,3. Dochód ekwiwalentny otrzymujemy dzieląc całkowity dochód gospodarstwa domowego przez liczbę jednostek ekwiwalentnych w danym gospodarstwie.

Grupy decylowe (kwintylowe) otrzymano, porządkując populację gospodarstw domowych ze względu na dochód ekwiwalentny, a następnie dzieląc ją na dziesięć (pięć) grup tak, by liczba osób w każdej z grup była w przybliżeniu równa. Otrzymujemy w ten sposób dziesięć grup decylowych (pięć kwintylowych). Grupy decylowe (kwintylowe) numeruje się kolejno, poczynając od grupy o najniższych dochodach. Tak więc pierwsza grupa decylowa (kwintylowa) skupia gospodarstwa o najniższym dochodzie ekwiwalentnym, zaś dziesiąta (piąta), czyli ostatnia grupa – gospodarstwa o najwyższym dochodzie.

Klasa miejscowości – klasa miejscowości dotyczy miejsca zamieszkania respondenta, w którym został on poddany badaniu. Miejscowość zamieszkania respondenta klasyfikowana jest ze względu na typ (miasto lub wieś), a także, w przypadku miasta, na jego wielkość (mierzoną liczbą ludności).

Przy klasyfikacji jako miasto lub wieś brany był pod uwagę typ administracyjny miejscowości, a nie faktyczny stopień zurbanizowania danego obszaru.

Wyróżniono następujące klasy miejscowości:

- miasta o wielkości co najmniej 500 tys. mieszkańców (tzn. 500 000 i więcej),
- miasta o wielkości od 100 do 500 tys. mieszkańców (100 000 – 499 999),
- miasta o wielkości od 20 do 100 tys. mieszkańców (20 000 – 99 999),
- miasta o wielkości poniżej 20 tys. mieszkańców (19 999 i mniej),
- wieś.

W publikacji zastosowano:

- **znak umowny (*)** umieszczony przy tych wartościach liczbowych, gdy zjawisko istniało w wielkości oznaczającej, że precyzja może budzić zastrzeżenia. Znak jest stosowany, jeżeli liczba przypadków wchodzących do uogólnienia jest mniejsza niż 50,
- **znak umowny (-)**, gdy zjawisko nie wystąpiło.

W przedstawianych danych mogą wystąpić różnice rzędu dziesiątych części – w stosunku do wcześniej prezentowanych, np. notatek informacyjnych – które wynikają ze wstępnego charakteru opracowywanych danych.